Arslan Başer Kafaoğlu

İŞTE ALTERNATİF

DEMOKRATİK PLANLI KALKINMA

alan yayıncılık

2. BASKI

ALAN YAYINCILIK : 30
Güncel Sorunlar Dizisi : 6

İŞTE ALTERNATİF
Demokratik Planlı Kalkınma
ARSLAN BAŞER KAFAOĞLU

Birinci Baskı: Kasım 1984
İkinci Baskı: Mart 1986
Dizgi Baskı: BAS—SAN Pano Matbaacılık
Kapak Düzeni: PANO GRAFİK

alan yayıncılık
Başmuhasip Sokak Talas Han
No: 30/2 Cağaloğlu / İstanbul

Arslan Başer Kafaoğlu

İŞTE ALTERNATİF
Demokratik Planlı Kalkınma

alan yayıncılık

ÖNSÖZ

«Enflasyon-Gelişmiş ve Azgelişmiş Ülkelerde» adını verdiğim kitabıma(*) ünlü İsveçli Ekonomist Gunnar Myrdal'ın ünlü «An International Economics» adlı yapıtından bir alıntı ile başlamıştım. Buna da öyle başlayacağım:

«Sosyal bilim (ler) kural olarak olayların gerisinde kalır (lar). Üstelik dünyanın ekonomik problemleri ulusal bütünleşmesini sağlamış ve mutluluğa ermiş ülkelerin, yani insanlığın küçük bir azınlığının dar görüş açısından ele alınmaktadır. Sadece bu ülkelerin ticaret ve ödeme sorunları incelenmektedir..(**) *Bu tutum belki ondokuzuncu yüzyılda doğru bir yöntem sayılabilirdi, ama bugün çok yanlış ve hayali bir yaklaşım (dır)...» (1) Alıntı yaptığım kitabın baskı tarihi 1959, yani 25 yıl öncesi.. Aslı aranırsa Myrdal ve bazı namuslu kapitalist ve gelişmiş ülke ekonomistleri «sadece gelişmiş ülkelerin» değil, gelişmekte olan ülkelerin sorunlarını da dile getirdiler. Hele 1950'li yıllarda ve daha sonraları. Batılı ve doğulu Marksistler de bu konularda önemli çalışmalar yaptılar. (2) Ne var ki, «gelişmemişlik» problemine çözüm bulundu denemez.*

Hele sosyalist blok ekonomistlerinin bu konuda kısır kalışlarını anlamak zordur. Sosyalist blok ekonomistleri konuyu sadece «sosyallist üretim ilişkilerine

---

(*) *Enflâsyon - Gelişmiş ve Azgelişmiş Ülkelerde*, Arslan Başer Kafaoğlu Tekin yayınevi İstanbul 1980.

(**) Altını ben çizdim.

girerseniz kalkınırsınız» sonucuna varan tek ve değişmez bir inceleme ve reçete yöntemine götürmeleri, parlamenterizm yoluyla yani çekirdek bir «komünist parti» önderliğinde bir halk savaşı verilmeden, bir az gelişmiş ülkenin kısır döngüden kurtulamayacağı dersini vermeleri, bize göre bu ülkelerde sosyal bilim ve ekonomi dalında kısır bir yola girilmesi sonucunu vermiştir. Bana göre Sosyalist ekonomistler, belki gine bir sosyalist parti önderliğinde ama «halk savaşı verilmeden» bir az gelişmiş ülkenin nasıl çıkış yolları bulabileceğini de araştırmalıdır. Güneydoğu Asya'da Hindiçini yarımadasında olanlar; dünya emperyalist düzeninin Güney Amerika halklarına giydirdiği ateşten gömlek «halk savaşının» ne zorlu ve güç bir savaşım aracı olduğunu az gelişmiş ülkelere epeyce öğretmiş olmalıdır. Vietnam, dünya sosyalist sistemi için bir ütku olduğu kadar bir duraksatan yenilgidir de.. Amerika burada ödediği maliyeti öyle sanıldığı kadar akılsızca (!) göze almış değildir. Salvadore Allende'nin vahşice öldürülerek son verilen Şili deneyi, hapishanelere doldurulup eziyet edilen öldürülen devrimci kadrolar... Nikaragua, Guatemala ve Salvador'da değişik bir konumdaki iktidar ya da karşıt olsun devrimcilerin çektikleri...

Bütün bunları, başarılı halk direnişlerinin bile pahalı maliyetini ortaya serdikten sonra, bu ülkeler halklarının daha başka mesajlara gereksinim duymaları yadsınacağına azgelişmiş ülke insanlarına ve onlara eziyeti, ekonomik ve siyasal tutsaklığı hoşgören gelişmiş ülkelerin aydınlarına Sosyalist iktisatçılar, değişik ve daha derinden gelen geçerli incelemelerle sunmalı, halklara kurtuluş yollarını göstermelidirler. Zaman değişir ve hem de hızla değişir... Hızlanarak yürür üstelik. Örneğin son on yıla belki de 1800'lerin 40 yılı kadar olay sığmıştır, gelişme (teknik ve sosyal) sığmıştır. Dünün kuralları bugüne uymaz, bugünkülerin yarına tam ışık tutmayacağı gibi... Top-

lumların olayları anlama ve ona tavır alma biçimleri de değişir. Arkadaşım İlhan Selçuk, bunu bir yazısında şöyle anlatıyor:

«Bugün normal sayılan çoğu iş, 1940'larda büyük toplum suçudur, 1950'lerde skandaldır, 1960 larda yapanın başını yer, 1970'lerde onaylanmaz.

Bu ülkede on yıl önce hiçkimse Türkiye Cumhuriyeti hükümeti üyelerinin kendilerine yakın adamları, tüccar ve sermayedarları danışman seçerek devlet işlerini birlikte yürüteceklerini düşünemezdi. Yakın dostların şirketlerini kayırıp «gözetilen holdingler» statüsüne dönüştürerek ülkenin dış ticaretine turnike yapan hükümetin Meclis'te yaşamasına olanak yoktu.»(*)

Toplumlar böylesine anlayış değişikliklerine girdikten sonra, bir amaca yönelik (iktidarı ele geçirme) siyasal kurumlarda zamanın gereklerine kendilerini haydi haydiye uydururlar. Bunun tarihte birçok örneği görülebilir. Biz bunun iki örneğini iki sosyalist parti için verebiliriz. İsveç Sosyal Demokrat Partisi kuruluş bildirisi tam ve katı bir komünist parti bildirisi gbi olduğu halde, bu parti «parlamento da temsil olunmayı ve bu yolla iktidarı ele geçirmeyi» kabul etmiş ilk parti olmuştur. Buna karşılık Rus Sosyal Demokrat İşçi Partisi tam bir «burjuva demokratik» başlangıçtan sonra, hep bildiğimiz devrimci ve «başkaldırmacı» kimlik ve kişiliğine girmiştir (3 ve 4). Bu, savaşımın yönteminin, kurumlarının ve partileri iteceği yolun getireceği zorunlulukların önceden kestirilemiyeceğini gösterme bakımından yararlı iki örneği niçin verdik?

Şunun için: Günümüz koşulları siyasal amacı «sosyalist iktidarı ele geçirme» partileri hangi yollara itmektedir sorusunun önemini anlatabilmek dünyamızın en önemli sorunudur. Az gelişmiş ülkelerde ikti-

(*) Cumhuriyet 31 Temmuz 1984

dara gelme ve iktidarda başarılı olmanın yolu nedir? Bu yol, bize göre iki ana öğeden geçer:

«Ekonomiyi devrim ölçüsünde değiştirirken» ve «açık, halka ve sandığa dayalı yolla halkı olanlara razı ederek işe başlama ve işi sürdürme»... Yani Ekonomi «Devrime varan bir ölçüde değişecek» bu bir. Ve bu değişmeyi yapacak hareketin iktidara geliş ve iktidarda kalış yöntemi «açık, sandığa ve halka dayalı olacak.» Bu yöntem, ikili ama biri «özü» diğeri «şekli» düzenleyen bu ikili yöntem, bu kitabın konusu olacak. Ama bu yöntem kafadan değil, günün gözlemlerinden çıktı. Bir kere şu kesin: kapitalist -yani üretim araçlarının büyük kısmının devlet elinde olmadığı- yöntem- azgelişmiş ülkelere sadece anarşi -en azından ekonomik anarşi- ve devlet gücünün zenginler, tefeciler, eliyle kullanılıp, ülke halkının kapitalist sömürüye, dış sömürüye teslimi dışında birşey getirmemiştir. Güney Korde'den Filipinlere, Pakistan'dan Sudan'a, Brezilya'dan Meksika'ya bunun bir istisnası yok. Brezilya gibi, doğal kaynakları son derece bol, halkı kültürlü, politik deneyimi ve terbiyesi zengin bir ülke halkı bile bu kaderden kurtulamamıştır. O halde tek yol «ekonomiyi devrim ölçüsünde» bir değişikliğe uğratmaktır.

İkinci Gözlem, gizliliğin 20. yüzyılda yarardan çok zarar getirdiğidir. Herşeyden önce, 20. yüzyılda ilerleyen polisye teknoloji ve ona ek olarak kullanılan silahlı savunma güçlerinin yetkinliği içerde gizli yöntemlerin iflasını ilan etmiştir. Kaldı ki, ekonominin, yatırımların sosyalize edilmesi gelişme yolundaki ülkeler için öylesine kaçınılmaz ve doğru bir yoldur ki, bunu gizleme değil açıkça söylemek bir harekete bir kuruluşa zayıflık değil güç getirir.

Ne var ki, iki nokta arasında sadece bir «tek doğru» vardır. Sosyal gerçeğin esnekliği savı ileri sürülse de bu katı gerçek değiştirilemez. O nedenle «halk» ile «gerçek iktidar» arasındaki bu «tek doğru» titizlikle

gözetilmeli, bulandırılmamalıdır. İdeolojik olarak titiz olmak da büyük yarar vardır. Gerek düzenin neden değişmesi gerektiği ve gerekse nasıl değiştirileceği yolunda anlatımda, sunuşta titiz olmalıyız.

«İşte Alternatif» adlı bu yapıtımız, üç kitaptan oluşmaktadır. Birinci kitapta alternatif tam olarak, ideal biçimiyle ortaya konulmaktadır. Eğer 1950'de değilse bile, 1977'de olsaydık bu gibi bir düzenlemeye nasıl geçileceği anlatılmaktadır.

Bundan kısa bir süre sonra yayınlanacak, Planlı sosyo-ekonomik düzen de ağır sanayie girişin ve bu sanayii kurarak sanayi toplumu oluşturmanın yolları ve toplumsal yaşamımıza getireceği yenilikler, ferahlıklar ve aydınlıklar belirlenecektir. Daha sonra yayınlanacak üçüncü kitapda ise planlı sanayi toplumunun kültürel ve sosyal yapısı ele alınıp işlenecektir.

Bu kitabın yazımında ve basılmasında bana yardımcı olanlara, başta Alan Yayıncılık çalışanlarına büyük bir çabayla daktilo eden Resmiye Şefkatli'ye teşekkürlerimi sunarım.

Okuyucularıma yeni kitapların muştusunu vermekle de mutluyum.

Arslan Başer Kafaoğlu
Ekim — 1984

KISIM 1 — TÜRKİYE HIZLA GERİLİYOR

1.1. Türkiye'nin 1950 yıllarındaki Devlet Başkanı Celal Bayar Amerika'daki Türk kolonisiyle yaptığı söyleşide,

— Ne dersiniz çocuklar, otuz yılda bunlara yetişiriz değil mi? diye soruyordu. Arkadan bir konuşma işitildi, herkes gülüştü. Ama Sayın Bayar duymamıştı. Bir doktorun yanıtına gülünüyordu:

— Demek ki, gözlük takmakla miyop tedavi edilemiyor!.

1.2. Bugün Bayar'ın Amerika'daki o soruyu soruşu üzerinden tam 30 yıl geçmiştir. Türkiye «Küçük Amerika olma şurda dursun, Ekonomik açıdan Yunanistan'a bile yetişememiştir. Aksine bizim birey başına ulusal gelirimiz 1.000 dolar dolaylarında gezinirken, Yunanistan Milli Geliri adam başına 4.000 doları geçmiştir. Titizlikle hazırlanan bir yıllıktan aldığımız şu sayılar Türkiye ile komşularının birey başına yıllık milli gelir sayılarıdır.

TABLO I

Ülkeler	*Kişi Başına Milli Gelir Dolar*
Kıbrıs	3.512
Yunanistan	4.000
Bulgaristan	4.150
Irak	1.820
Suriye	1.388
Türkiye	1.122
İran	797

Kaynak: *Dünyada Neler Oluyor Ekonomik ve Jeopolitik Dünya Yıllığı* 1984. Hazırlayan Fransız Maspero Yayınevi Türkçesi, Alternatif Yayıncılık (1982 rakamları).

1.3. Üstelik yukarıdaki sayılar 1982 yılı içindir. 1982 den beri Türkiye Milli Geliri kişi başına dolar olarak daha da düşmektedir. Bu sayılarla bile Suriye, Irak Türkiye'den daha yüksek bir kişi başına gelir düzeyinde bulunmaktadır. Bu parasal göstergeler fiziksel ve tüketimle üretimi gösteren sayılarla ve istatistiklerle de doğrulanmaktadır.

1.4. Bayar'ın ortaya koyduğu sav ya da hayali, hadi politik gösteriye yoralım. Ama Üçüncü Beş Yıllık Plan hazırlanırken ciddi bir biçimde ve devlet dokümanlarında 25 yıl sonra 1972'deki İtalya'ya yetişileceği ileri sürülmüştü. 25 yılın 12 yılı geçilmiştir. On ikinci yılda ulusal gelirimiz adam başına 1.000 dolar civarındadır. Oysa 1972'de İtalya'da birey başına gelir 2.950 dolardı. Enerji Tüketimi 1972 de 140 Milyonton taşkömürü eş değerindeydi, 1984'te yani verilen sürenin ortasında Türkiye bu rakamın dörtte birine ulaşmış değildir. 1972 de İtalyanın ihracatı 21 milyar dolardı. 1984 te bu rakamın üçte birine ulaşacağız diye övünüp durmaktayız.

1.5. 1945'te ikinci dünya savaşından çıkıldığında Türkiye dünyada ilk 20 ülke arasında geliyordu. (Birey başına milli gelir) Bugün aynı Türkiye ilk 80 arasına girememektedir. Demir Çelik, enerji üretiminde Sovyetler Birliği dışında bütün komşularımızdan ilerdeydik; şimdi sadece Irak ve İran'dan demir çelikte ilerdeyiz, enerji üretiminde hepsinin gerisindeyiz. Bu kadar geride kalmanın nedeni olabilecek önemli bir zelzele, salgın hastalık ya da savaş gibi bir doğal ya da sosyal afette yoktur. O halde ne oldu bize? Bu soruyu, yukarıdaki gerçekleri bir daha, bir daha gözden geçirdikten sonra kendi kendimize sormak ve yanıtını bulmak zorundayız.

Resmi İstatistikler

2.1. Gelen her iktidar ülkede hiç de küçümsenemeyecek gelişme hızları ilan etmişlerdir. Bu gelişme hız-

ları üstüste konulup yıl sayısına bölündüğünde, bütün ülkelerdeki gelişme hızı ortalamasının üstünde bir sıra elde olunur. Şunu açıkça sormak gerekir: hem herkesten daha hızlı bir kalkınma hızı ile gelişmekte ve hem de uluslararası birey başına gelir sıralamasında nasıl gerilemekteyiz? Önce bu istatistiklerin irdelenmesine geçilmeli. Sadece istatistiğe kuşku beslemek sorunu çözmeye yeterli olamaz. Yapılacak şey istatistiklerin neden yanlış olduğunu araştırmaktır. Bunu da yapacağız. Demek oluyor ki gerilememizin, yani uluslararası gelir sıralamasında arka sıralara doğru kaymamızın ilk nedeni istatistiklerimizin yanlışlığıdır.

İstatistiklerin eksik ve yanlış oluşu sadece ülkemize özgü birşey değildir. Ayrıca bu konudan ilk kez yakınan ben veya benim gibi düşünenler değildir.

2.2. İstatistiklerin bir verilerin toplanışında yapılan hatalar dolayısıyle yanlış oluşu vardır. En yaygın istatistik hataları -gelişmiş ülkelerde bile- burada doğar. Ama bizde anlatacağımız istatistik hataları örnekleri buradan gelmiyor. Bizde işin sistematiğinde hataya düşüldüğü, bu konudaki açıklamalarımızdan belli olacaktır. Aslında bu hatalar verilerin toplanmasında düşülen hatalardan çok daha önemlidir. Çünkü birinci tip hatalarda, yapılan hatalar hep bir yönde değil, iki yönde de olur. Yani çıkan rakam gerçek rakamdan büyük de küçük de olabilir. Ama karşıt yönlerde yapılan hatalar birbirini yok edebilir, gerçek durum ortaya çıkabilir. Ancak bizde olduğu gibi olayı aydınlatmada anlamı, olmayan veriler toplanıyorsa, ya da bu veriler yanlış yönde ve anlamda kullanılıyorsa, hata sistematik olarak hep bir yöndedir, yani olayın anlamını belirterek önlem alınmasını önleyecek taraftadır. Bu nedenle bizim istatistiklere yaptığımız itiraz, «canım istatistik hatası her ülkede olur ve hatalar karşıt yönlerdeki hatalarla düzeltilir» denerek savuşturulacak cinsten değildir.

Bizde ekonomist arkadaşlarımız istatistiklerde beklenmeyen sonuçlar çıkınca sadece «derleme», «verileri toplama» yönünde konuyu gündeme getirdiklerinden, bu apaçık hataların farkına varamaz. Bu noktayı daha 1981 kasım ayında kaleme aldığımız bir kitabın önsözünde şöyle anlatmıştık:

«Nasıl Oluyor?»

«3.1. Evet «nasıl oluyor?». Bunu sormaz birçok iktisatçılarımız. İstatistik resmi torbasından ne çıkarsa ona inanır. Onu yorumlamakla yetinir. «Nasıl oluyor?» diye sormaz. İsterseniz bir örnek verelim:

Yıllar yılı resmi rakamlar Türkiye'nin enaz yüzde 4,ençok yüzde 9,6 yı bulan bir hızla kalkındığını göstermişlerdir. Ama bir türlü Türkiye uluslar arası birey başına gelir yarışında 82. likten yukarıya yükselemez. Yunanistan bizi üç kat geçti... Bulgaristan öyle. «Pekiy nasıl oluyor bu?» diyen bir meslekdaşımız çıkmadı. Hem herkesten hızlı kalkın-son üç yıl bir yana- hem de böylesine geri kal! Bunlardan her halde biri yanlış olmalı... Bunu yıllardır yaza z. Ne ses, ne yanıt.. Niye versinler ki yanıt, inanan çok dediklerine ve soran yok çelişkileri...

«Bir yandan kalkınırız, öte yandan batarcasına, bakkala, kasaba borç takan müflis esnaf durumuna düşeriz. Gine sormaz:

«Yahu bu iş nasıl oluyor?» Hızlı kalkındıkça hastalıklarımız daha da artar. Ama kimse «Nasıl oluyor?» diye sormaz.»

O günden bugüne durum değişmemiştir. Bakın halâ Turgut Özal uygulamala nın adı «sıkı para politikası» olur. Hangi «sıkı!» politika ki 3 ayda 200 milyar para basar ve piyasadaki yarayı yüzde 28 artırır. İyi ki «sık!» para politikası imiş, ya bir de «gevşek» olsaymış!.. Özal'ın dışa daki destekleyicisi, en büyük destekçisi Uluslararası Para Fonu'dur. O bile bu para politikasına «sıkı!» adını koymuş. Aslında bu hem ge-

lişip (!) hem geri kalmanın mimarı da, tıpkı emekçilere yaşamı zehir eden 24 Ocak kararlarının olduğu gibi, asıl mimarı da IMF, Uluslararası Kalkınma Bankası (Dünya Bankası diye tanınır) ve bizi bu şaşkın politikaya iten diğer uluslararası kuruluşlardır.

Para Fonu olsun, Dünya Bankası olsun Türkiye'nin ekonomik gelişmesine ait istatistikleri alırlar, incelerler, hatta kendi yayınları arasına alırlar da, böyle hızlı kalkınmaya karşın uluslararası sıralamada neden hep geriliediğimizi sormazlar. Bu rakamları ve bunların ayrıntılarını, bizden bile daha iyi ve sık şekilde ilgililerden elde edenler, doğru dürüst bir şekilde bu konuya eğilmiş olsalardı, yukarıdaki komedinin -yani hem hızlı kalkınma hızlarına sahip olunup, hem de uluslararası sıralamada durmadan gerilemeninfarkına varırlardı ve «bu hesaplarla devlet yönetilemez» derlerdi. Demiyorlar, çünkü aslında bu hesap biçimini öneren, öğreten ve bu yolla halkın yıllarca, on yıllarca avutulmasına, *demokrasinin yozlaştırılmasına*, sebep olan senaryonun senaristi, de filmin rejisörü de onlardır.

3.2. *Demokrasinin yozlaştırılması* dedik ve altını çizdik. Gerçekten her gelen iktidar belli ve doyurucu bir kalkınma hızı ilân eder ve her gelen muhalefet de bu hızı kabul ederse ve aslında bu hızların, gelişmelerin yalan yanlış, düzmece tabanlara dayandığı belli olursa halk kimi ne için seçecektir? Ya da seçtiklerine neden sahip çıkacaktır? Batılı demokrasilerde, parlâmentoda bu kadar açık hatalar, hem de muhalefetin katılımı ile yapılamaz. Bu nedenle de demokrasi, halk meclisli düzen yüzyıllarca süregider. Bizim ekonomistlerimiz ve aydınımızın sosyal ilimlerle uğraşan kısmı, bugünkü ekonomik ve siyasal rejimin en büyük sorumlularıdır. Çünkü bu ekonomistler, para fonu (IMF) ve onun suflörlüğü ile konuşan hükümet ve iktidar çevreleri ne demişse onu kabul etmişlerdir. Hükümetlerin ve muhalefetlerin halkı ve kamuoyunu kandırmalarına araç olmuşlardır.

3.3. Bu çok ağır yargıyı burada yazmak gerçekten çok acı. Ama olan bu. Bizim iktisatçılarımız, sadece yaşam bahası (hayat pahalılığı), Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH) gibi, bazı değişik hesap şekilleri uygulanan konularda değil, önlerine baksalar hemen yanlış olduğunu anlayacakları konularda bile, Hükümetin, resmi makamların aldatmacalarına inanmışlar ve bu yalan yanlış rakamların içten tanık ve savunucusu olarak, halkın kamuoyunun aldatılmasına hizmet etmişlerdir. Biz kanıtsız ve soyut yazıp konuşmayı sevmeyiz. Örnek verelim, kanıt verelim:

3.4. 24 Ocak kararlarından bu yana uygulanan para politikasının adı «SIKI PARA POLİTİKASI» konmuştur. Ve bizim ekonomistlerin hepsi, bu ad üzerinde oybirliği içindedir. Kimi diyor ki «Bu yönetim ciddi yönetim, sıkı para politikası izliyor.» Onu, yönetim alkışlıyor. Kimi diyor ki «Sadece para sıkılmakla enflasyon önlenemez», eleştiriyor iktidarı. Ama kimse sormuyor. «Gerçekten izlenen para politikası sıkı para politikası mı?» Bunu «Düşün» dergisinde şöyle anlattık:

«Sayın Turgut Özal ve temsil ettiği iktidar partisi, gerçekleri olduğundan farklı göstermenin çaba ve çalışması içindedirler. Bu çaba, en çok fiyat endeksleri ve hayat pahalılığı üzerinde yürütülen çalışmalarda kendini gösteriyor. Bilindiği gibi Turgut Özal dostumuz, dirençle «sıkı para» politikası izlediğini beyan ederler. Bunun gerçekle ne derecede ilgili olduğunu Sayın Feridun Ergin şöyle anlatıyor: «Sıkı para politikasının hedefi emisyon musluklarının kısmak olduğu halde, 1979 kasımında* 143 milyar lira olan emisyon şimdi 635 milyar lirayı bulmuştur..» Bilindiği gibi Sayın Özal ve ekibi, durmadan para basılmayışının er-

(*) 24 Ocak kararlarının hazırlıkları bu ayda başlamıştır.

demlerinden sözederlerdi. Hatta Sayın Pakdamerli «para basılmadığına göre fiyatların artmaması gerekir, artarsa matematik yalan söylemiş olur» diyordu...

Aslında 1984 te Haziran'ın son iki haftasında 60 milyar ve Temmuz'un ilk haftasıyla birlikte üç haftada 100 milyar lira para basmıştır. Türkiye maliye tarihinde miktar olarak bu bir para basma rekorudur. Esasen 24 Ocak ve onun öncesindeki para hacmi 5 yılda 6-7 kat artmıştır. Böylesi bir para basmaya savaş yılları içindeki (1939-1945) Türkiye'de bile rastlanmış değildir.» (5)

İktisatçılarımızın çoğu, 5 yıla varmayan bir sürede para hacmini, 6-7 kat artıran bir politika içinde «hâlâ neden para sıkıntısı çekildiği» olayına eğileceklerine ve buradan bazı önemli sonuçlar çıkaracaklarına, «sıkı para politikası» masalına inanıp varsayımlarını ve hükümetin eleştirici ve muhaliflerini «Yani ne istiyorsunuz? Para mı bassın.» yanıtıyla karşılayıp, çalımlı bir eda ile «Biraz ciddiyet lütfen» diyorlardı. Evet «biraz ciddiyet lütfen» ama, bu asıl iktisatçılardan Özal politikasına «sıkı para politikası» adını verip, onu övenler için.

3.5. Hattâ bu kadar hata yapan insanlar, hatalı tutumları savunmak için bildiklerini unuttukları oluyor. Hükümet diyordu ki «Üç haftada 100 milyar lira para bastık, buğday alımları ve diğer tarımsal ürün alımları başladı. Onlar için de para gerekli. Bunun getireceği ek para gereksinimi var. Bunları çekmek için *altı ay vadeli ve yüzde 53* faizli bono (Hazine bonosu) çıkartacağız» Ve bizim iktisatçılarımız, alkış lıyorlar: «Bravo... Ciddi iktidar böyle olur... Hükümet bastığı parayı geri çekiyor...» Eh ne dersiniz? Eski Maliye Bakanı Adnan Başer Kafaoğlu gibi bildiğini anlatamayışın sıkıntısı içinde patlamaz mısınız?

«Seksen milyarlık tahvil konusuna gelince. *Bu işi biraz anlayan çok iyi bilir ki*, iç borçlanma yolu piyasadan para çekmek değildir. Bütçe için para alıyor-

sun, nasıl emisyonu emersin? Bu Merkez Bankasına girmeyecek ki, bu parayı kullanacaksın. Nitekim kullandılar. Memur maaşları için kullandılar, başka önlemler için kullanacaklar. Kendileri de itiraf ediyorlar. *Benim hayret ettiğim herkesin bu işlemi piyasadan para emmesi zannetmesi oldu.* Hayret ediyorum. Başka ne yapayım?» (6) Gerçekten akla hayretten başka ne gelir? Şimdi, altı aylık ve yüzde 53 faizli ve vergisiz bir borçlanmanın ve bunu devlet giderlerine harcamanın nasıl bir «piyasadan para emme aracı» olduğunu «bilgili ve ilgili» iktisat profesörlerine soruyorum. Bir de şunu soruyorum: Osmanlı Devletinde bile, bu kadar ağır şartlı ve tefecilere bu ölçüde *para kaptıran, hem de altı ay vadeli* bir borçlanma var mıdır?

İncelemeye üşenirlerse, şu bilgileri de verelim: Osmanlı devletinin en ağır koşulları içindeki borçlanmaları Abdülmecit zamanında yapılmıştır. Sonradan bunlar Muharrem Kararnamesi ile «*daha ehven*» koşullarla «tahkim edilmişler»dir*. Bu borçların kararnameden önceki ve sonraki koşulları bile, Özal usülü veya ANAP usülü borçlanmadan daha hafiftir. Kaynağı (7) nolu dipnotta veriyoruz... Yüzde 53 faizli ve hem de 6 aylık bonolarla (80 milyarlık) piyasadan para emilecek!.. «Allahım aklımızı sen koru» der bu gibi durumlarda Yazar Metin Toker.. Ne yerinde bir dua!..

3.6. İktisatçı arkadaşlarımızın neden yanıldıklarını objektif bir biçimde bir kitabımızda anlattık şimdi sadece ona bir referans vererek geçeceğiz. (8) Burada konuya bir nokta koymadan önce bazı uygulamalara verilen yanlış tanı (teşhis) ve adlandırmalara değinmekte yarar görüyoruz.

1 — Basında fon uygulanarak bazı malların dış alımına ve bu arada sigara dışalımına izin verilmesi-

(*) Tahkim, yabancı dille konsolidasyon, borç para ödeme sini uzatma anlamına gelir.

nin adı «*liberalleşmeye doğru adım*» şeklinde nitelendi. Oysa bu uygulama Sosyalist ülkelerden bazılarında örneğin Bulgaristan'da yirmi yıldır (evet yirmi yıldır) uygulanan bir düzendir. Bunun liberallikle ilgisi yoktur ve hiç yoktur. Bulgaristan'da Bulgar sigarasını 35 kuruştan* alırken isterseniz bir Marlboro veya herhangi yabancı sigarayı 1.10 levadan satın alabilirsiniz. Bizim arkadaşlarımızdan bazıları Sosyalist ülkelerdeki katlı kur• uygulamasının doğal sonuçların liberal ekonomiye gidiş diye göstermişlerdir.

2 — Güney Kore uygulaması, uzun bir süre müdahaleci, devletçe yönetilen orijinal bir modeldir. Aslında yabancı firmaların yurda yerleşip, dışarıdan (Japonya ve Birleşik Amerika'dan) yönetilmesi esasına dayanır. Demokratik bir ülkede sürebilmesi olanağı olmayan bu modeli, bazı arkadaşlarımız (sayısı az olsa bile) demokratik ve liberal bir ideale bağdaşır bir ideal model olarak sunmuşlardır. Ancak bu ülkedeki ekonomik uygulamalara ilişkin kitap yada yazı gibi kimi yayınların çıkışıyla Kore Modeline övgüler dindi (9). Daha önemlisi bugünkü iktidarın kafasında varsaydıkları bir modelin olmadığını anladılar.

3 — Hükümetin gecekondu ve konut alanlarında getirdiği umutlar da sönmeye yüz tutmuştur. «Özel kesimin Yaratıcı Gücü» ne örnek gösterilerek, güvenilerek yaratılan «Yeminli Bürolar» yeni bir «Bankerler «Olayı» faciasına dönmek üzeredir. İmar affı ise, milyoner ve milyarderlerin kıyılardaki yasadışı ve doğa güzelliklerini yıkıcı uygulamalarını perçinlemekten gayri bir işe yaramamıştır. *Hele konut ve arsa alanlarında Türkiye'nin tek kurtuluş yolu, Plantama ve Devlet girişimciliğinden geçer.* Bu şimdiden anlaşılmıştır. Bu konuya burada değinmemizin nedeni, sosyal bir konunun «piyasa ekonomisi» ni sloğan yapmış bir iktisat politikasınca çözümleneceğine inananların derin (!) ekonomi bilgisidir.

(*) Buradaki kuruş, Bulgar kuruşu olan Zlotinka'dır.

KISIM 2 — İSTATİSTİKLERDEKİ YANILMALAR

1.1. İstatistiklerde yanılmaların en önemli nedeni fiyatlarda ve geçinme ve tüketim endekslerinde düşülen hatalardan ileri gelmektedir. Bilindiği gibi bizde Toptan Eşya Fiyat Endeksleri ve bir de Tüketici Fiyat endeksleri var. Bunlardan ayrı ayrı hatalar yapılıyor. Ve bu hatalar kendini diğer istatistiklerde ginelemektedir. Bu hastaların nereden geldiğini burada görelim.

1. 2. Fiyatlar genel düzeyindeki artış, bilindiği gibi aynı düzeyde olmaz. Fiyatlar (mal fiyatları) ücretler (her türlü hizmet fiyatları) rantlar (aşağı yukarı kiralar diyeceğiz) ve faizler (para ve sermayenin fiyatı) ayrı ayrı biçimlerde, fiyat artışları ortalamasının ya altında kalırlar, ya üstünde... Ya da aynı düzeyde bir artışın içindedirler.

Önce mal fiyatlarından başlarsak, bilindiği gibi genel ve bugün herkesin hemen ağzına gelen kural şu: Bir malın fiyatı o malın sunuluşu ve mala ait olan istem (kısaca arz ve talep) ile belirlenir. Bizde bu kuralın bir tek, ama önemli eki unutulur. «Sunu ve istemin de fiyatla belirlendiği» kuralı. Yani fiyatlar düştükçe o mala istem (malı satınalma isteği) artar, ama o malın sunuluşu azalır ve bu nedenle yeniden bir denge oluşur. İstikrarlı ekonomilerde Ricardo'nun açıkladığı biçimde «Arz ve Talep kanunu» adı verilen ekonominin genel yasası böyle işler. Ne var ki, 1933'ten sonra o güne kadar uygulanan ve «altın çekirdek» esasından ayrılınmış biçimiyle yeni para sistemi, bu kuralı epeyce değiştirdi. Şöyle ki: Altın para sistemiyle ülkeler arasındaki mal ve hizmet akımları sınırlı olduğundan dış ekonomik ilişkiler bugünkü öneminde değildi. Yani bir paranın dış ülkelerdeki değeri, onun altın eşdeğerine bağlı sayılırdı. Eğer ülkenin parası altın değerinin altına düşerse, yani altın prim yaparsa o ülkede, dışarıdan altın akışı olurdu. Bu altın akışı sonucu,

altın sunuşu (arzı) arttığından ülke parasının altın karşısındaki dengesi yeniden kurulurdu. Karşıt durumda bir ülkenin parası altın olarak saptanan eş değerinin üstüne çıkarsa, o ülkeden altın kaçar altın sunuşu azaldığından para değeri altına göre düşer ve böylece para eski altın eş değerine eşit düzeyde yeniden dengeye girerdi. Böylece iki veya daha fazla ülkenin paralarının birbirine göre değerleri, resmi değerlerinden sadece «altının navlunu ve sigortası» bedeli kadar farklı (fazla veya eksik) olurdu. Yani iki ülke parası arasında, altın eşdeğerine göre bu giderleri telafi edemeyecek kadar farklılaşırsa, altın akımı (yukarıda anlatılan dengeleyici akım) olmazdı. Bu nedenle ülkelerin paralarının resmi değerleri ile «altına göre piyasa değerleri» arasında ancak «altın giriş» ve «altın çıkış «noktaları» arasında oynayan bir fark olurdu. Eski dış ticaret kuramlarında bu iki kavram «altın giriş» ve «altın çıkış noktaları» çok önemle belirtilir ve öğretilirdi.

İyi anlaşılması için, çok önem verdiğimiz bu konuyu bir örnekle anlatalım:

Diyelim ki Türk lirasının değeri 0,5 gram altın Alman parasının değeri de 0.25 gram altın. «Bir lira» o zaman «iki Mark» olarak değişime uğrar ve ülke içi fiyatlar, -koruyucu gümrükler düşünülmezse- hemen hemen aynı noktalarda oynardı. Diyelim ki Türk parası o günlerde değer kaybına uğradı. Ve «Bir Lira»nın «fiili piyasa değeri» 0,475 grama düştü. Yani 100 kuruşluk liranın altın değeri 95 kuruşa düştü. Bu durumda eğer altının (0,5 gram) Türkiye'ye giriş maliyeti 5 kuruşun üstündeyse, Türkiye'ye «yeni ve ek» altın giremez. Liranın altın eşdeğerindeki değişiklik de önemli olmaz. Ama Türk Lirası daha da düşer 90 kuruş «fiili piyasada değeri» ne düşerse o zaman da Türkiye'ye altın girer ve Türk parası yukarıda anlatılan mekanizmayla gine standart yahut resmi değerine yakın (öndan altın giriş noktası kadar düşük)

veya o değere kadar yükselebilir. Doğal ki çeşitli ülkelerden veya çeşitli ülkelere altın navlun ve sigortası değişik olduğundan, paraların resmi değerlerinin «altının serbest piyasası fiyatına» oranla sapması oranı da değişik olabilirdi.

1.3. 1933'te altın çekirdek veya «Altın Esası»nın bırakılmasıyla onun yerini alacak bir «dış ticaret düzeni» kurulması gerekirdi. Bu düzen 1939'da dünya savaşına kadar kurulmalıydı. Daha doğrusu dış ticarette karlı olacaklarını sezen, hesaplayan İngiltere ve Fransa buna uygun bir düzen kurulmasını çok istediler. Ama bu düzen ancak 1946'da Bretten Woods andlaşması ile kuruldu ve buradan başlayıp gelişti.

1.4. Yeni sistemde «altın ödemesi» gibi sınırlayıcı bir etken de ortadan kalkınca, dış ticaret çok daha serbest hale geldi. Ülkelerin geri kalmış durumda olanları, Bretton Woods ve GATT sisteminin elverdiği kadar kendilerini koruyacak önlemler almaya başladılar. İşte burada, ülke içi fiyatlarla ülke dışı fiyatlar arasında oran bozuklukları «disparities» doğdu. Bunları ilerde daha iyi bir biçimde göreceğiz. Burada söyleyebileceğimiz şudur ki, Dış ticareti finanse etmek sadece «dış para» bulmak sorunu değildir. Gelir düzeyinin yüksek olduğu ülkelerin mallarına içerde satış olanağı sağlayacak «bir ek dolaşım gücü» yaratmak gerekiyordu. Bunu sağlamak da ancak «mal artışından daha yüksek oranda» para basılması ile sağlanabilirdi. Azgelişmiş ülkelerde bu nedenle enflasyon oranları, gelişmiş ülkelerdekinin çok üzerine çıktı. Aslında bu nokta, yani gelişmiş ülkelerle gelişme yolundaki yahut az gelişmiş ülkelerdeki enflasyonların farklı nedenlere dayandığını ilk belirten biziz. Bu konuda ilk telif kitabımızı yazdık (10).

1.4. Gelişmiş ülkeler büyümelerini veya savaş sonundaki hızlı refah artışlarını, az gelişmiş ülkelerin bu yolla artan ithal malı istemlerine borçludurlar. Ama enflasyon virüsü bir kez o ülkelere girmiştir.

Yüksek gelir sahiplerini, gelişmiş ülkelere özgü talep düzeyine getiren bu para basımı, bu ülkelerde ki enflasyonu azdırdı. 1946'dan bu yana aradan 38 yıl geçmiştir. O zamanın fiyatlarıyla şimdiki fiyatlar arasında bir karşılaştırma yapalım:

1 — Peynir	kilo	1.5 Lira	900 Lira	1 e	600
2 — Et	kilo	1.5 Lira	1300	1 e	860
3 — Otobüs Bileti	1 kişi	0.15 Lira	50 Lira	1 e	333
4 — Benzin	Litre	0.12 Lira	168 Lira	1 e	1400
5 — Kibrit	Tane	5 Kuruş	10 Lira	1 e	200
6 — Gazete	Tane	10 Kuruş	50 Lira	1 e	500
7 — İnşaat demiri	kg	20 Kuruş	130 Lira	1 e	650
8 — Üzüm	kg	25 Kuruş	250 Lira	1 e	1000
9 — Domates	kg	15 Kuruş	200 Lira	1 e	1333
10 — Şehir Hattı Vapur Bileti	kişi	10 Kuruş	50 Lira	1 e	500

Not: 1946 rakamları kişisel notlarımdan-1984 rakamları Temmuz 1984 etiket fiyatlarından ya da resmi fiyatlardan.

Herhalde bu kadar fiyat artışı hatta bunun yüzde 10'u ölçüsünde fiyat artışı, hiçbir gelişmiş ülkede rastlanır olay değildir. Şimdi buradan ücretlerle ilgili konuya geçersek, 1946 yılında Siyasal Bilgiler Okulu (sonradan Fakültesi) mezunu olan ağabeyim 160 lira net maaş alırdı. Yani maaşıyla 106 kilo et alabilirdi. Bu eşitliği bulabilmek için bir üniversite bitirmiş memurun (1300x106) 137.800 lira maaşla işe başlamış olması gerekir.

Konumuz sadece bir sosyal adaletsizliği belirtmek değil. Enflasyon hesabında düşülen hatayı düzeltmektir. Enflasyon aslında azgelişmiş ülkelerde dışarıdan gelen «ek sürüme» pazar yaratma çabalarından doğmuştur. Yüksek gelirlerin savaş sırasında baskı altında kalmış istemelerini karşılama yolunda para basılması çabalarından doğmuştur. Bu yolu öğrenen dünya kapitalist düzeni her bunalıma düştüğünde döviz kredi-

si açmıştır ve bu döviz kredisinin Türk liraları karşılıkları ek bir enflasyonist baskı doğurmuştur. Dünyada ulusal gelirine oranla en hızlı borcu artan ülkelerin, aynı zamanda en hızlı enflasyonu yaşamış ülkeler olması rastlantı değildir. Üstelik bu borçların, dış borç faizlerini ödeyebilmeyi sağlayacak bir ulusal gelir artışı bile sağlayamayışları da gösteriyor, bu borçlanmadan o ülkelerin büyük yarar sağlamadıklarını.

1.5. Bu kargaşada asıl önemli olan şudur: Gelişme halindeki ülkeler, dış ülkelerden aldıkları bazı mallarını «döviz tasarrufu olsun» diye içerde kısmen yada tamamen üretmeye başladılar. Bu genç sanayilerini korumak için de ülkeye o malların ithâlini yasakladılar. O vakit bu içerde yapılan, dış ticaret politikasıyla da korunan ülkede fiyatlar ortalaması üstünde fiyatları artar bazı mallar ve bu malları üreten sektörler türedi. Bu malların üretildiği sektörler büyüdükçe, içerdeki kalkınma hızları gerçeği yansıtmaz oldu. Şöyle anlatalım:

1972 yılından 1973 yılına

Fiyat artışları ortalaması % 10

Deflatör ise % 8 olsun. Bu durumda bir kritik ithal ikame kesimi (diyelim binek otomobili) üretimi 20 binden 22 bine çıktı, fiyatlar da 60 binden 90 bine çıktı. Bu durumda fizik artış % 10, piyasa fiyatlarıyla artış % 65 dir, fakat deflatör uygulanınca reel gelir artışı yüzde 49 a düşer Düşer ama aslında artış sadece % 10'dur. 20.000 yerine 22.000 araba yapılmıştır, o kadar. Görüldüğü enflasyonun eşitsiz oluşu (ki bu enflasyonun her biçiminde böyledir) milli gelir artışlarının olduğundan fazla görünmesine yolaçar. Hem her yıl «yüksek kalkınma hızı» ve hem de uluslararası gelir sıralamasında geri kalınışın asıl nedeni buradadır. Fiyatlar genel fiyat düzeyinin üstünde artan mallar, doğal ki diğer mallardan daha hızlı bir biçimde üretim artışı kaydedeceğinden, bunlar ulusal gelir istatistiklerine daha hızlı biçimde yansırlar. Yani ulu-

sal gelir hesaplarında başka hiçbir neden olmasa bu nedenle yanılmalar kaçınılmazdır. Enflasyonun yüzde 20'yi aştığı bir ülkede milli gelir hesaplarına kuşku ile bakılmak gerekir. Ama ne yapalım ki -mutlak egemen, mutlak bilgin- bu hesap şekline bayılır. Ülkeler bu yolla bir güzel uyutulur.

1.6. Aynı hata fiyat endekslerinde de yapılır. Fiyatların ve ücretlerin artışını bu kısmın 1.4. paragrafında belirledik. Fiyatı en az artan şehir otobüs bileti 333 kat artmıştır. Pekiy bunlar da bu kadar artarken ücretler ne kadar artmıştır? Artsa artsa 200 kat veya 300 kat. O vakit, aynı sıra ayni makamdaki memur, bir kısım malları ya hiç almayacak ya da daha az satın alacaktır. Bu durumda memur ve işçinin satınaldığı malların aile bütçesindeki ağırlıkları değişecektir. Memurun azaltamadığı (örneğin kiralar) fiyatları hızla artarken, azalttığı (örneğin giyim kuşam) fiyatları o hızla artmayacaktır. Nitekim, 1946 da 20 lira kira ödemiştik bir evin ikinci katına (3 oda bir sofa) bugün orası tam 25.000 liraya kiraya verilmektedir. Buna karşılık gömlek fiyatları kişisel notlarıma göre sadece 1 e 200 artmıştır.

İşte fiyat istatistiklerinde asıl yanılmalara burada olmaktadır. Yani aile bütçelerindeki yeri azalan mallarla, bütçelerdeki yerlerini koruyan hatta oran olarak artıran mal ve hizmetlerin sanki eski harcama ağırlıklarını korudukları sanılarak hesap yapılmaktadır. Böylece fiyat istatistikleri de yanıltıcı olmaktadır. (11)

Bu nedenle fiyat istatistiklerinde fiyatların olduğundan daha düşük oranda artmış görünmektedir. Ne var ki yaşamında halk bunun farkına varınca istatistik ve ekonominin halkın gözündeki itibarı azalmaktadır. Ama daha önemlisi emekçilerin haklı istekleri yanlış ağırlıklar verilerek düzenlenen bu gibi istatistiklerle önlenmektedir.

1.1. Pekiy.denebilir bu konuda batılı ya da sosyalist iktisat kitaplarında birşeyler yok mu? Konuyu ikiye ayıralım. Önce batılı iktisatçıları ele alalım. Bizdeki iktisatçılar da onların deyimleriyle konuştuklarından, bu inceleme yararlı olacaktır. İlk telif kitabımız olan «Enflasyon Gelişmiş ve Azgelişmiş Ülkelerde» başlıklı kitabımızda enflasyonun nasıl ele alındığını anlatmıştık. Ama aradan zaman geçti ve bu zaman içinde Friedman kuramının «yeni oluşu» etkeni ortadan kalktı. Elimizde bir kitap var «*Theories of Inflation*» yani «Enflasyon Teorileri». Aşağı yukarı İngiliz, Amerikan ekonomistlerin en yetkililerinin bazılarının yer aldığı bir yönetici editör grup tarafından çıkartılan seri kitaplardan biri.

Editör kurulunda şu kişiler var:

Profesör Phyllis Deane	— Cambridge Üniversitesinden
Profesör Mark Perlman	— Pittsburg Üniversitesinden
Profesör A. B. Athinson	— London School of Economics and Political Science'dan
Profesör K. D. George	— Cardiff Kolleji'den
Profesör C. P. Kindleberger	— Massachusetts İnstitute of Technology'den
Profesör T. Mayer	— Kaliforniya Üniversitesinden
Profesör A. R. Prest	— London School of Economics and Political Science'dan

Bütün bu profesörlerin yazı kurulunu oluşturduğu bir kuruluşun denetlediği kitabın yazarı da Viyana Teknoloji Üniversitesinden Helmut Frisch'tir. Bu kitabın başlangıcından şöyle deniliyor:

«Bu kitabın maksadı iki tane on senelik dönemin (1960-80) enflasyon yazınını (litteratürünü) özetlemek ve değerlendirmektir. Bu kapsamda iki önemli

soru ortaya çıkar: Birşey öğrendik mi? Ve ne öğrendik? Buradaki birinci sorunun yanıtı kuşkusuz «evet» dir. İkinci sorunun yanıtını ise 3. Kısımda «Philips Eğrisi», 4. Kısımda Moneterist Enflasyon Teorisi ve 5. kısımda da Yapısal Enflasyon Hipotezi ile yanıt veriyoruz..» (12) Demek oluyor ki, aslında savaş sonunda gelişmiş ülkelerde de hızlanan enflasyonist gidiş ekonomistleri eskisinden farklı bir gereksinimlere, sorulara yanıt getiren teorilerin oluşmasına yardımcı olmuştur. «Gerçekten de 1945-1960 yıllarında ekonomi yazınının «gelişme» konusunda yoğunlaşmasına karşılık, 1960-1980 döneminde ekonomistler çabalarını enflasyon ve para kuramlarına yoğunlaştırmışlardır.»

1.2. Konunun meraklıları için Helmut Frisch ustanın bu dönem (1960-1980) arasındaki yeni kuramları özetleyen «Giriş» kısmındaki açıklamaları biraz kısaltarak buraya alıyoruz. (İster istemez kendi yazı tarzımızdan akademik tarza gireceğimiz bu kısmı, isteyenler okumadan geçebilirler. Bu kitabın fikir sürekliliği açısından kendilerine çok birşey kaybettirmez.)

«...Enflasyon süreci 1960'ların başında ılımlı biçimde başladı, 60'lı yılların sonunda hızlandı ve 1973-74 dünya durgunluğundan hemen önce de en yüksek noktasına ulaştı* Bundan sonra (1974'ten sonra) endüstri ülkelerin çoğunda eski dinamiklerini yitirdi. Yani enflasyon oranları düşmeye başladı. Bu olaylar ve gelişmeler bu iki on yılda *endüstriyel ülkelerin geçirdiği enflasyon süreci deneyimine ışık tutmaya yönelik* kuramsal çalışma ve model kurma çalışmalarını hızlandırdı**

(*) En yüksek noktasına ulaştı denen oranlar, Amerika'da yüzde 15'i, İngiltere'de yüzde 22'yi, İsviçre'de yüzde 6'yi gine de aşmamıştır. Bizde ise «enflasyonu yüzde 25'e çekeceğiz» diye övünülüyor. Ne kadar farklı olaylar!

(**) Altını çizdiğimiz bu kısım, bu kuramların endüstriyel ülkeler için konulduğunu kabul de ediyor.

Enflasyon kuramında yeni çatışma başlangıçta «nedenleri» tartışma şeklinde karakterize oldu: Enflasyon işgücü piyasasından mı doğar yoksa para arzındaki gelişmeyle mi açıklanabilir? Sonra enflasyon hızlanınca, enflasyonist beklentilere dikkatler çevrildi. İşte yeni teorileri (kuramları) geleneksel kuramdan ayıran şey de beklentiler konusunda takınılan durumdur.

1960'ların başından bu yana «neoklasik sentez» kabul edilmiş sayılabilirdi (P. Samuelson), ama bu tarihte bu genel kabul gören sentez üzerindeki tartışmalar artmaya yüztuttu. Anlaşma kalmadı. Ortaya iki ekol (düşünce okulu) çıktı ve her ikisi de ötekinden farklılığını abartarak vurguluyordu: Yeni -Keynesci Makro ekonomistler ve buna karşı çıkan moneter görüş. Her iki grup da homojen değil, aralarında farklı grupları barındıran ekonomist gruplarıydı. Monetarizm, Dördüncü kısımda göreceğimiz gibi şu dört önermeye dayanır:

1. Özel kesimin kararlılığı (stabilitesi),
2. Paranın uzun dönemde tarafsızlığı,
3. Kısa dönemli Philips eğrisinin kabulü,
4. Eylemci ekonomi politikasından nefret.

Bu dört temel önermeyi kabul eden ekonomist «I İşaret»li Monetarist olur ve Friedman ile birleşir, Ama bir ekonomist tutar 3. numarayı kabul etmez ve onun yerine paranın kısa dönemde tarafsızlığı ilkesini koyarsa «II İşaretli» monetarist gruba yani rasyonel beklentiler grubuna girer.

Peki Neo - keynescilik neye dayanır? O da aşağıda dört önermeye dayanır:

1. Özel kesimin kararsızlığı ya da dengeye kısa dönemde gelme şeklindeki önerinin kabulü,
2. Paranın uzun dönemde tarafsızlığı,
3. Enflasyon ile işsizliğin birbirinin yerini aldığını kabul,

4. Dönemsel bunalımlara karşıt bir politikayı yeğ tutuş.

Uzun süredir keynesci enflasyon kuramı, Philip-Lipsey enflasyonla eş tutulmuştur. İkisi de Enflasyon ve işsizliğin birbirinin yerini aldığını ve bunun şaşmazlığını içerir. Daha sonraları (1980) J. Tobin keynesci kuramdan yana olmasına karşılık, Philips eğrisinin hem uzun ve hem de kısa vadedeki çözümlerini yani işsizlikle enflasyonun karşılıklı gidiş gelişinin sürekli değil, geçici olacağını kabul etti. Böyle «I işaretli Monetarizm ile Yeni-keynes'ci (Neo keynesien) kuramlar birbirine yaklaştı.» (12)

1.3. Görüldüğü gibi 20 yıllık dönemde de kapitalist dünya iktisatçıları Philipps eğrisinin kıyısında dolaşma dışında bir önemli iş yapmamışlardır. Bunu FRİSCH'de kabul eder.

«Her türlü eleştirilere karşın Philipps eğrisi modeli, yeni enflasyon kuramının merkez modellerinden biridir. Philips eğrisi ilkönce R. Lipsey tarafından yorumlandı. Bu yorumda enflasyonun işgücü piyasasından doğduğu ve işsizlik ile enflasyonun birbirinin yerini aldığı kabul edildi. 1960'ların enflasyon tartışmaları işte bu nokta çevresinde sürdü. Ancak 60'ların sonuna doğru M. Friedman ile E. Phelps, Philips eğrilerinin uzun ve kısa süreli oluşumlarını birbirinden ayırdılar. Ve bu kuram bir süre «İşsizliğin doğal oranı hipotezi» olarak anıldı ve ün yaptı. Bu hipotez der ki: İşsizlik oranı denge durumundan kısa sürelerde sapar fakat enflasyonist beklentilerle meydana gelen ayarlamalar sonucu uzun sürede doğal oran düzeyine döner. Doğal oran hipotezine rasyonel beklentiler okulu karşı çıkar, onlara göre ekonomide yeralanlar enformasyonlarını doğrudan alırlar ve uyum sağlayan beklentiler okulundaki ileri sürdüğü gibi sistemli hatalar yapmazlar. Hatta rasyonel beklentiler okuluna göre piyasalar kısa süreli Philips eğrisinin ileri sürdüğü sonuçları vermeyecek kadar kesin doğru tahmine elverişlidir.» (13)

1.4. Şuraya gelen açıklamalarda, kapitalist fiyat teorilerinin bize birşey vermediği gibi, gelişmiş ülkeler ekonomilerindeki gelişmelere de yeni birşey, bir inandırıcı açıklama getirmediği ortaya çıkmıştır. Yok işsizlik azalırsa, fiyatlar artarmış? Peki nasıl oluyor da, Birleşik Amerika'da 1984 yılı başında başlayan gelişmelerde hem enflasyon oranı düşmüş ve hem de işsizlik hatırı sayılır bir tempoda düşüş göstermiştir? Almanya ve batı avrupa ülkelerindeki kambiyodan gelen, Amerikanın faiz oranlarını, yükseltmesinden ileri gelen hem işsizlik artışı ve hem de fiyat yükselişlerinin yukarıda özetlenen «beklentiler» kuramı ile ilgisi var mı? Peki birinci petrol şokunda fiyat yükselmeleri İsviçre'de bile yüzde 10'a yaklaşırken, ikinci petrol şokunda (1978) batıda fiyatlar ilkinin yarısı kadar bile neden yükselmemiş? Birinci petrol şokundan sonra batı ülkelerinde eski fiyat artış hızlarına nasıl kolaylıkla dönülmüş?

1.5. Bütün bu sorunların yanıtına ne Friedman'ın ne «uyum sağlayan beklenticilerin» ne de «rasyonal beklenticilerin» kitaplarında rastlamak olanağı yoktur Çünkü Batıda olanları, azgelişmiş ülkelerde olanlarla birlikte incelemeden, ekonomik alanda olup bitenlere Friedman'ın zavallı reçeteleriyle yanıt bulma olanağı yoktur. Dikkat edelim, kendi ülkelerinde olanları bile açıklayamıyorlar. Neden? Asıl avantajları bizi sömürmeden geliyor. Bunu anlatmadan hiçbir şeyin doğru açıklamasını yapamazlar. Kem küm etmeleri bundandır. İşi güya bilimsellik açısından anlaşılmazlığa sokmaları bundandır. Bakın neler yapıyorlar.

1.6. Samuelson ve Solow Amerikan ekonomistlerinin en büyüklerindendirler. Bunların enflasyonu açıklamak için koydukları formül şu:

$$\pi = \pi^{e} + bu^{-1} - (1 - \theta)\lambda$$

Siz bu formülü görseniz ne anlarsınız? Ben de birşey anlamam. Ekonomistiz ama, her müzisyenin

aynı notayı kullanması gibi, her ekonomistte aynı harf ve işareti kullanmıyor ki... Şu formülde üç tane de Yunan alfabesi harfi var. Ama ne olduğunu altında açıklamışlar. Efendim diyorlar ki, burada π = Meydana çıkan enflasyon oranı

π^* (yıldızlı Pi) Enflasyon beklentisi oranı

bu^{-1}: İşgücü piyasası üzerinde talep baskısı

β (Yunan alfabesinde Beta) ve λ Yunan alfabesinde Landa harfi ve

$(1-\beta)\lambda$ İşçinin kendisine ödenmemiş iş verimliliği artışı.

Yani diyorlar ki hazretler: Enflasyon Yığınların enflasyon beklentisi İşgücü piyasasına ek talep İşçiye ödenmeyen iş verimliliği artışı. Arkasından diyorlar ki, İşçinin iş verimliliği artışından kendisinin nominal ücretine yansımıyan kısmı ne kadar büyük olursa, enflasyon da o kadar düşük olur.

Şimdi soracaksınız: Peki sen bunları nasıl anladın? Çok basit: Altına gine kendileri yazmışlar Peki yazacaklardı da niye böyle eciş bücüş yolları seçmişler. Eh o da işin raconu olsa gerek. Aylık kazançları 100-150 bin dolardan aşağı düşmeyen Samuelson'dan iyi mi bileceğiz? Yunanca harfler döktürecekler (sanki ingiliz alfabesinde harf bitmiş), aslında matematik dakikliğiyle ve şaşmazlığıyla ölçülebilir, cebirsel terimler varmış gibi gayet ince hesaplara dayanmış görünür pozlara girecekler, adamakıllı derin bir yazar dedirtecekler ki, gözlerde büyüsünler, büyüsünler ki, «iş verimliliği artmadıkça ücretler artmamalı» diye patrondan yana bir formülü ortaya koyduklarında, parmaklarını sallayıp «sonra enflasyon olur ha!..» dediklerinde herkes sus pus olsun.

1.6. Bir bilimsel fizik deneyinin, kimyasal denklemin, milyonda birin önemli olduğu bir optik problemi çözümünün içindeymişcesine, hiçbiri ölçülemeyen üç cebirsel terimi yanyana yazmak, bir bilim değil bilimsel karikatür bile olamaz. Yığınların enflasyon beklen-

tisi (Davul tozu gibi, ölçülemiyecek birşey), işgücüne talep baskısı (yani ülke çapında daha çok işçi kullanma isteği), bir de yurt çapında işçinin iş veriminin artışının nominal ücrete yansımıyan kısmı!.. Matematik böyle şeylerin yer alamıyacağı kutsal bir ana bilimdir.

İşte böyle kişilerden, bilimsel namusu bu olan kişilerden, azgelişmiş ülkelere reçete isteyeceğiz. Hem de adamlar, «yahu biz bu kuramları endüstri ülkelerinin enflasyon olayını incelemek isterken koyduk» dedikleri halde. Kuşkusuz bu sağlam bir yol değil. Bir düzen var, bu düzen de soyanlar ve soyulanlar var. Soyulanlar hem de soyanın akıl hocasından ne olur «niye soyulduğumuzu, hatta soyulup soyulmadığımızı bize anlat» diyorlar. Sonra bunların iç yüzünü anlatan bu toprağın yetiştirdiği doğru sözlülere de «özel maksatlı» adını veriyoruz: Söz buraya gelmişken para teorilerinin hiçbirinde ve hele Friedman'ın para kuramında azgelişmiş ülkelerde enflasyonun gelişmiş ülkelerden daha yüksek, birkaç kat yüksek olduğunun açıklaması yoktur.

1.7. Hadi diyelim ki, burada endüstri ülkeleri için enflasyon teorileri irdelenmiş ve enternasyonal fiyat hareketleri gözden uzak tutulmuş. Ama bir başka kitap daha önümüzde duruyor. Kitabın yazarı batı dünyasının yıldız ekonomistlerinden B. Robert Heller ve adı «İnternational Monetary Economics -Uluslararası Para Ekonomisi» Gelişmiş ülkelerin o tarihlerde Dünya Para Sistemi ve özellikle IMF'nin dayattığı politikalar üzerinde kitapta birşey yok. Çünkü kitabın tarihi 1974 (15) Latin Amerika ve İsrail paralarının üzerine çöken felaketten birkaç yıl önce... Bu nedenle kitap basıldıktan 6-7 yıl sonra bile demode olmuş. Çünkü 1980'den sonra gelişmiş ülkeler arasındaki parasal uluslararası ilişkilerin aslında, gelişmiş ve azgelişmiş ülkelerin birbirleriyle ilişkilerinden çok daha önemsiz olduğu anlaşılmış. Arkadaşım Faik Y. Baş-

Buğ'un mülkiyetinde olan kitaba el koydum, sabırla okumaya çalıştım ama olmadı. Çünkü, ele aldığı sorunlar sanki 30 yıl önceki sorunlar gibi geldi bana...

Sosyalist İktisatçılara Gelince

2.1. Önce sosyalist ekonomistleri de ikiye ayıralım. Bunların birinci grubu olarak kapitalist ülkelerde yaşayan ama sosyalist düzeni canla başla savunan iktisatçıları gözler önüne sereceğiz. Sonra da Sosyalist Devrimi gerçekleştirdiğini kabul eden ülkelerin yayınlarına bir gözatacağız. Doğal ki bunlar kısa olacak.

2.2. Kapitalist ülkelerde yaşayan ekonomistler d-e nince ilk akla gelen Birleşik Amerika'da yaşayan Monthly Review grubu gelir. Bu grubun liderlerinden Paul Sweezy'nin temel kitabı 1946'da basılmıştır ve tarafımızdan «Kapitalizm Nereye Gidiyor» (16) başlığıyla yayınlanmıştır. Bu kitap da azgelişmiş ülkelerin Dışticaret ve Para Sistemiyle nasıl sömürüldüğüne ait bir bilgi verilmemiş. Diyelim ki kitabın baskı tarihi 1946 dır ve Bretton Woods ve IMF düzeninin sömürücü çelmesi ortaya çıkmamıştır. Bu nedenle Paul Sweery'yi hoş görelim. Ama ondan sonra bu okulun aslarından Paul Baran'ın azgelişmişliğe dair yazdığı kitapta olsun, (17) Paul Sweezy ve Paul Baran'ın Tekelci Sermaye (18) adlı kitaplarında olsun azgelişmişlerin sömürülmesi ile, gelişmiş ülkelerin dönemsel bunalımları atlatışı arasında bir ilgi kurulmamış. Aynı ilişki bu okulun daha sonraki kuşaktan gelen yazarı Magdoff tarafından da kurulmamış.

2.3. Azgelişmiş ülkelerin soyuluşunu anlatan, konusu sadece bu olan ekonomi kitaplarında bile (örneğin Jalee'nin «Üçüncü Dünya Nasıl Soyuluyor» adlı kitabında) bu sömürü mekanizması doğru dürüst anlatılmış değil. Bunun gibi azgelişmiş ülkeler ekonomisi ve planlama konularında uzmanlaşmış sayılan Charles Betteheim'in azgelişmişlik konusundaki fikir-

lerini incelemekte yarar buluyoruz. Ünlü ekonomist Bettelheim «Planification et Croissance Accélérée: Planlama ve Hızlandırılmış Gelişme» adlı kitabının bir bölümünü «Agelişmişliğin problematiğine» ayırmış. Burada Bettelheim bizim yararlandığımız bazı değerli fikirleri sergilemiş. Özellikle şu satırları daha şimdiden tezlerimizin başlangıcı olarak buraya sıralamaktan zevk duymaktayız. Ünlü bilgin «az gelişmişlik» ve «gelişmişlik» ayrımının belli nicelik ölçüleri içinde düşünülemeyeceğini şöyle anlatıyor:

«Bu anlayış yanlıştır, çünkü «azgelişmiş» denilen bu ülkeler bugün endüstrileşmiş ülkelerin, elli, yüz üçyüz yıl önceki durumlarından çok farklı bir durumdadırlar... Durumları *niteliksel** olarak da çok değişiktir.

«Bugün endüstrileşmiş bulunan ülkelerin hiçbiri «azgelişmiş» denilen ülkelerin temel karakteristiklerine sahip değillerdi. Bugünün endüstrileşmiş ülkeleri ekonomik olarak bağımlı ülkeler değillerdi. Üretimlerinde bazı dış pazarlara bağlılık ve yabancı sermaye girişi nedeniyle anormal şişmiş sektörler de yoktu. Bu ekonomiler dünya piyasasında şu ya da bu hammadde ya da tarımsal ürünün fiyat hareketlerine göre ilerleyip gerilemiyorlardı da. Dışborçların ağır yükünü (faiz, kâr payı ve kapitalist ülkelere ödenecek royalti gibi) çekmedikleri gibi, doğmakta olan endüstrileri daha önce kurulmuş güçlü endüstrilerin rekabetiyle karşılaşmıyorlardı, doğal zenginliklerine egemen yabancı kapitallerin pençesinde de değillerdi. «Genişlemiş yeniden üretime»** girmeleri için yabancı ülkelerden gelecek yatırım mallarını da beklemiyorlardı. Endüstrileşmeleri evet zayıftı ama, bu ekonomiler deforme olmuş, dengeleri bozulmuş da değildi,

(*) Altını ben çizdim.

(**) Yanı Üretimleri artırıcı yatırım yapılabilen «yeniden üretim.»

aksine bütünleşmiş ve kendilerine egemendiler.» (19)

Bettelheim sadece «azgelişmiş» deyimiyle bu gerçeklerin, ışığında, sözkonusu ülkelerin sömürülmesi olgusunun gizlendiğini, bu ismin bu maksatla kullanıldığını belirtiyor. Arka arkaya «agzelişmiş» adı verilen ülkelerin niteliklerini, özelliklerini sıralıyor. Bettelheim'ı bu uğraşından dolayı kutlarız, ancak kendisi bu konudaki pek az istisnadan biridir. Ama gine de bu bilgin bile 1944 Brettonwoods sisteminin rolünü gereği gibi belirtememiştir. İyi bir ekonomi filozofu olmanın yanında iyi bir «ekonomi işçisi» olmadığı için kurtuluş yolunu göstermede yeterli olamıyor. Bettelheim'ın azgelişmiş ülkelerin özelliklerini anlatırken ortaya koyduğu belli başlı noktalar şunlardır.

A — Bağımlılık

1. Siyasal Bağımlılık
2. Ekonomik Bağımlılık

B — Sömürü

1. Finansal sömürü
2. Ticari sömürü

C — Blokaj

1. Dış etkenler
2. İç etkenler

2.4. Kuşkusuz sol ekonomistlerin kitapları içinde bu düzenleniş biçimiyle, Bettelheim ilk sırayı almaya layıktır. (20) Değerli yazarın «blokaj» başlığı adı altında ele alınan ve azgelişmiş ülke ürünlerine normal ithal vergi ve resimlerine ek olarak aldığı «prelevmanlar» ın bu ülkeler dışsatımını nasıl baltaladığını vukufla anlatıyor. (21) Bu açıklama yazarın bir sağlam (!) şemaya -şablon demiyeyim hadi- sırtını daya-

yıp, kendini entellektüel tembelliğe kaptıran sol yazarlardan farklı olarak dünyadaki olup bitenleri ne kadar dikkatle izlediğini de anlatmaktadır. Ancak Bretton Woods andlaşması, IMF düzeninin bu ülkeleri nasıl ekonomik istikrarsızlık (hem de ekonomik istikrar adına yürütülen) mekanizması getirdiği kitapta yer almış değil. Bu mekanizma anlatılmadan, yani azgelişmiş ülkeleri istikrarsız, sömürülen ülkeler halinde tutan bu adeta «suikast planı» açıklanmadan ülkeleri kalkındırmaya, sömürüden kurtarmayı amaçlayan «plân»ın zorunluluğu ve kurtarıcılığı anlaşılamaz.

2.5. Daha önemlisi şudur: Bettelheim olsun, diğer sol iktisatçılar olsun «azgelişmişlik» konusunu sadece ya da özgül (spesifik) ağırlıklı şekilde eskiden sömürge olan ülkelerin ve ulusal gelirleri çok düşük Güney doğu Asya ve bazı Afrika ülkelerinin ortaya çıkan belirtileriyle ortaya koyup, tanıtlarını (teşhislerini) ve tedavilerini de buradan yürütmüşlerdir. Ya da Birleşik Amerika'nın siyasal ağırlığını göstermek ve yürütmede rakipsiz olduğu Güney Amerika (Latin Amerika) ülkelerindeki gözlemleriyle sorunlara çözüm aramışlardır. Oysa Türkiye'nin sorunları bunlardan farklıdır. Bu farklılıkları bir sonraki paragrafta göreceğiz. Şimdi diğer sol ve Marksist yazarların açıklamalarına devam edelim.

2.6. Fransa ve İtalya gibi komünist partilerin güçlü olduğu ülkelerde, bu partiye resmen kayıtlı yazarların ve hele Fransız komünist partisinin dolaylı ve dolaysız yayınlarında da, eskilerin deyimiyle «sadre şifa» bir noktaya rastlanmadı incelemelerimizde. Bir örnek olmak üzere Paul Boccara'nın «*Etudes sur de capitalisme monopoliste d'Etat - Sa crise et son issue*» adlı kitabı. önümüzde durmaktadır. Aslında Sayın yazarın çeşitli yerlerde ve vesilelerle çıkan görüşlerinin toplandığı bu yapıtta ağırlık, gelişmiş endüstri ülkelerindeki «Devlet-Tekelci kuruluşlar» kaynaşması ve birleşmeyle meydana çıkan yeni Sosyo-ekonomik

düzenin demokrasi ilkelerine de aykırı oluşu kanıtlanmaya verilmiştir. Şöyle anlatılıyor: «Devletle kaynaşmış Tekelci kapitalizmin politik portresinin analizi bir Marksist parti için çok önemlidir. Bütün güncel politik problemler burjuva toplumunun nesnel ekonomik hareketinin problemlerine yani Devletle Bütünleşmiş Tekelci kapitalizme (DBTK) bağlıdır... Partimizin *yeni bir demokrasi için önereceği programın ekonomik bölümü geliştirilip kesinleştirilecektir.** Ve özellikle *sosyalizm yolunu açacak* yeni demokrasinin ekonomi politiği ve planlaması DBTK'nin analiziyle daha iyi aydınlanacak ve eleştirilere karşı daha iyi korunacaktır.» (22)

2.7. Bu kitapta hiçbir şekilde, Amerikan ve gelişmiş ülke endüstrilerinin daha azgelişmiş ülkelerdeki sömürüleri belirtilmemiş. Avrupa komünistlerinin 1870'lerden beri süregelen şoven niteliği zaten ünlü sosyalist Jaurès, Togliatti ve Gramsci gibi büyük isimler tarafından bile kınlamamıştır. Avrupa komünist partileri Lenin'in Tekelci ve emperyalist dönem kapitalizmini inceleyen kuramlarını bile ancak dudaklarıyla kabullenmişlerdir. İşçilerine anti-şoven bir eğitim aşılayamamışlar ve bu nedenle de güdük kalmışlardır. Son yıllardaki yabancı işçilere yürütülen karşı kampanyada bile komünistler şovenliği elden bırakamadılar. Esin kaynağını yitirince, özellikle Fransa'da, etkisiz bir herhangi parti durumuna düştüler.

2.8. Sosyalist ülke yayınlarına gelince, bunların pek azı elimize geçmektedir. Ama geçebileni ile bu ülkelerde azgelişmiş ülkelerin ve bunlardan özellikle eski sömürgelikten gelmeyen bizim gibi ülkelerin sorunlarıyla uğraşılmadığı, teorinin bu yönde geliştirilemediğini anlatmaktadır. Örneğin önümüzde Sovyetler Birliği Bilimler akademisinin «Sciences Sociales» adlı dergisi var. Bir de bunun İngilizce ayrı bir sayısı

(*) Altını ben çizdim.

Bunlardan ekonomik konulara bugünkü ekonomik duruma (uluslararası duruma) uygun bir tahlil yok. Örneğin 1980/1 sayılı dergide ünlü ekonomist S. Nikitine'in bir yazısı var: «Inflation: Essence et Causes -Enflasyon-Özü, nedenleri» adlı yazısına gözatılınca, hiç de ünlü ekonomistin saygınlığına yakışmayan basmakalıp açıklamalar okuyorum. Buradan anlıyoruz ki Sosyalist ülke ekonomistleri Bretton Woods'dan sonra kurulan tuzağın pek farkında değiller. Buna karşılık azgelişmiş ülkelerdeki geçiş dönemine dair çok değerli analizlere rastladık. (25) Sınıf tahlilleri ve sosyolojik yapı araştırmalarında bu kadar ileri olan bir ülkenin dünya dışticaretinin nasıl döndüğünden böylesine habersiz olması doğrusu bizi şaşırttı.

Eldeki bir Macar (26), bir Polonya (27) ve bir Sovyet kitabında da (28) bugünkü Para sisteminin eleştirilmesine oturtulmuş bir gelişme modeli göremedik.

«Anlaşıldı» dedik «iş başa düştü» ve girîştik yazmaya.

PLANIN ZORUNLU OLUŞU

1.1. Bir gazetede (29) Tüp-ko'nun serüveni anlatılıyor. Koç, Profilo Holding, Paşabahçe Cam Sanayii gibi büyük ticari kuruluşların ve bazı bankaların ortak olduğu, televizyon tüpü yapan bu büyük şirket iflas etmiştir, büyük alacaklı Sanayi Kalkınma Bankası fabrikayı satışa çıkarmıştır. Satış bedeli oldukça yüksek olacaktır herhalde ve fabrika tereddüt, belirsizlik ortamında üretim yapamıyacaktır. Haberin çıktığı gazeteye demeç veren fabrika yetkilisi, başarısızlığı Hükümetin renkli televizyona erken geçişine yüklüyor. Meğer fabrika siyah-beyaz Tv. üretimine göre yapılmış ve siyah-beyaz televizyon modası geçince Tüp-ko'nun da modası geçmiş. Böylece milyarlarla ifade edilen bir yatırım sokağa atılan bir para gibi ortada kalmıştır.

Peki bunun çaresi yok mu? Bunu da anlatıyor fabrika yetkilisi. Bu tesisi «renkli tüp yapımına değiştirecek bir değişikliğe gitmek üzereyiz. Bu da 6-700 milyon liralık bir yatırıma bağlı» diyor. Ortakların herbiri Türk özel teşebbüsünün bir devi, o kadar para ortaya atılmış ve tam anlamıyla «deve» olmuş, 5-6 yüz milyon ek kaynak bulup da işi kapatsalar ya.. Yoo... Devlet kuruluşlarına akıl öğreten, onları beceriksizlikle suçlayan özel kuruluş devlerinin kılları kıpırdamıyor. «Batan batar» diyor. Çünkü, asıl kaybeden onlardan çok «Sanayi Kalkınma Bankası»dır. Peki bu banka, bu kadar kısa zamanda foyası çıkan bu yatırım nasıl kredi vermiştir?

İşte asıl israf budur. Ülkemizde ki aklı eren, iktisat konularında akıl veren, ekonomiyle uğraşanlar hep tüketimdeki israflara akıllarını takmışlardır. Oysa ulusal milli geliri birey başına ancak 1.000 dolar düzeyinde bulunan bir ülkede taş çatlasa ne tüketim israfı olur? Ama asıl israf işte örneği yukarıda görülen biçimlerde olur. Kurarsınız milyarlık, yarım milyarlık tesisleri, işlemeden orada durur, batar.

1.2. Gazeteler bunun diğer örnekleriyle doludur. Bir bakarsınız Sanayi Bakanı bütün meyve suyu fabrikalarının batmak üzere olduğunu söyler (30), bir bakarsınız Vinileks ve ona bağlı tesislerin yıllardır üretim yapmadığını okursunuz. (31) Yurt çapında yüzlerce fabrikanın kapalı olduğu söylenir, yazılır. İsraf asıl üretim ve yatırımlardadır.

Öyle uzağa gitmeye lüzum yok. Evleri kaloriferli olanların başındaki en önemli dert, akaryakıtla işleyen kalorifer tesislerinin kömürlüye çevrilmesidir. yıllarca bu tesisat pahalı geldiğinden birçok apartmanda kaloriferler çalışmadı. Asıl israf kurulu bir üretim kapasitesinin çalışmaması, çalışamamasıdır. Bu bir adamın, örneğin kendine şık bir palto yaptırması ve bunu giyememesi gibidir. Kapitalizmin asıl bu şekilde israfları varken, onu örtmek için çok para harcandığı anlatılır durur.

1.3. «Efendim, dün Boğaziçine indim. Sahil gazino ve lokantalarının hepsi dolu! Bu israfa ne dayanır?» Oysa İstanbul hinterlandı ile birlikte 7 milyonluk bir kenttir. Bu kentin Boğaziçi lokantalarının hepsi dolu olsa, 10-15 bin kişisi yemek yiyebilir. Yedi milyonda diyelim onbeş bin kişi yani binde iki. Ama bu somut ve aslında bizim de onaylamadığımız gelir dağılımı bozukluğu gözler önüne abartmalı olarak serilir ki, asıl israf ve plânsızlık unutulsun, Türkiye'de asıl sınıf düşmanlığını körükleyen, o yüz milyonlara malolan yalılar, yatlar ve onbinlerce dolara gidilen Avrupa gezileridir. Bunu bazılarının «renkli basın» dedikleri sü-

rümü yüksek gazeteler yazıp dururlar. Ama ne için? Gelir dağılım adaletsizliği kaldırılsın diye mi? Böylesine lüks inşaatlara karşı önlem alınsın diye mi? Hayır, hayır ...Halka «kemerleri sıkmalı, israftan vazgeçelim» deyip, gelir dağılımı adaletsizliğini bozan gerçek israfları gözönünden kaçırmak için. Bu israfların asıl nedeni olan üretimdeki israfları gözden kaçırmak için..

1.4. Bugün Türkiye'de resmi beyanlara göre Sanayi Tesislerimiz yüzde 60 kapasiteyle çalışmaktadır. Yani yılda 100.000 tane mal üretecekse sadece 60.000 üretmektedir. 100.000 birim mal üretecek bir tesis için para yatırmışız, sadece altmışbin üretiyoruz. Bu israfın Türkiye'deki maliyeti yanında Boğaziçi yalıları, kayak sefalı İsviçre sayahatleri bile solda sıfır kalır. Kaldı ki biz bu yüzde 60 kapasiteye çalışmaya da inanmıyoruz. Durdurulmuş, üretim yapmayı şu ya da bu nedenle bırakmış fabrikalar bu hesaba katılmadığı gibi, resmi makamlara yapılan başvurularda daha yüksek tahsis alabilmek için kapasitelerin daima yüksek gösterildiği de herkesin bildiği birşeydir.

1.5. Bir de başka nokta var. Bir İstanbul gazetesinde çıktı gine. (31) Özel girişim dünyamızın iki büyük yıldızından biri, Sakıp Sabancı bir konuşma yapmış. «Dışarıya ucuza satıyoruz» demiş. «Hergün biraz daha ucuza satıyoruz.» Bundan büyük israf yoktur. Malımızı diğer ülkelere gitgide daha ucuza satıyorsak, bunun adı «ihracat patlaması» değil «dostlar alışverişte görsün» olur. Biz bunu daha 1981'den bu yana yazıyoruz. Şimdi de özel kuruluş krallarından birisi bunu onaylıyor, bizim doğrularımız birbir meydana çıkıyor. Sabancı kabul etmese ne olur? Mercimek 600 dolarlık ihraç fiyatından 300 dolara gerilemiştir. «T. şört» için geçenlerde bir yabancı tüccar arkadaşım «üç yıl önce 20 franga aldığımızı bu yıl 9-10 franga (Fransız Frangı) alıyoruz» diyor. İsviçrede mağazalar, depolar öldüm fiyatına satış bekleyen Türk makine halıları ile dolu.

1.8. Bütün bunların nedeni başıboş, kimin ne yaptığının bilinmediği bir ekonomik ve siyasal düzen içinde bir ülke yönetimidir. Yapılan bozuluyor, bozulan yeniden yapılıyor. Bu nedenle Plânlama zorunludur. Zaten Plânlama ve ekonominin bir Plân içinde yürütülmesi bizim Anayasamızın ilkeleri gereğidir. Diyeceksiniz ki, böyleyse ülke Plânla yönetiliyor demektir, sen ne için bunu bir daha, bir daha yazıyorsun? Doğrudur, Anayasamıza göre, hem 1961 ve hem de 1982 Anayasamıza göre ulusal ekonomimiz bir Plânlama düzeni içinde yürütülmesi gerekiyor. Hükümetler de Anayasa emrine karşı gelmemiş olmak için, eski deyimle «zevahiri» yani görüntüyü kurtarmak için «Planlar» ve «Yıllık Programlar» hazırlıyorlar. Bir yandan Beş Yıllık Plânlar ve yıllık programlar hazırlıyor ve bir yandan da Plâncılığı kötüleyip, «Serbest Piyasa Ekonomisi» ne övgü diziyorlar. Bu eskiden yani 12 Eylül'den önce de böyleydi, şimdi de böyledir.

O kadar öyledir ki, sadece hükümet değil, hükümeti tutan yazarlar, profesörler de Plân'ı ve Plâncılığı demokrasiye, insancıl yönetime ve halkçı yönetime aykırı olduğunu canla başla savunuyorlar. Peki: «Plânla Yönetim» demokrasiye aykırı da nasıl 1961 ve 1982 Anayasaları «Plâncılığı baştacı» etmiştir? Onlara bunu sorunca «Anayasa da belirlenen Plân sizin istediğiniz Plân değil» diyorlar. «Bizim istediğimiz Plânı nereden biliyorlar?» demeden önce, Türkiye'de Plân var mı, yok mu onu görelim.

Bu Nasıl Plân?

2.1. Bu nasıl Plân ki, ne faiz hadlerinin, ne döviz kurlarının, ne devlet giderlerinin ne olacağı belli değildir? Devlet bütçesinin, Devlet giderlerinin ne olacağı belli değildir? Devlet bütçesinin kapatılması için devletin piyasadan ne kadar borç para alacağı belli değildir. Buğday gibi temel bir malın neye alınıp kaça satılacağı rastlantılara ve gündelik kararlara bağlıdır.

Bütçe yapılır 800 Milyara yakın ek ödenek istenir. Yukarıda anlattığımız gibi, milyarlık yatırımı yapan, aralarında ülkenin en büyük holding ve bankalarının bulunduğu en basiretli yatırımcılar bile, ülkede renkli televizyona ne zaman geçeceğini bilememişler ve bu nedenle iflasa sürüklenmişler! Ve bu nasıl Plân ki, 1980'den beri dışsatım mallarımızın fiyatları düşer ve haberimiz olmaz, olsa da önüne geçilemez? Evet bu nasıl «planlama» ki, bankerler olayı patlak verir? Devlet bankalarının birinin 6 milyarlık alacak iddiasından sadece 1 milyar lirası (32) kaza mercilerince kabul edilebiliyor! Hele Plânlı bir ekonomide acaba bir Bankerler Olayı nasıl olur? (33)

2.2. Bugünkü iktidar alelacele bir Beş Yıllık Plan hazırladı. Ve arkadaşımız Yalçın Doğan'ın belirttiği gibi Dünya Bankasının hazırladığı önerileri -İngilizceden Türkçeye çevirerek- bir Devlet Plânı gibi sundu.

Bu iddia doğru olmasa, ya da Dünya Bankasının önerilerinin Plân gibi sunulması bir an için olumsuz not sayılmasa bile durum gine anlaşılır gibi değil. «Plân» bir göstergedir. Devlet kurumları olsun, özel girişimciler olsun, dış yatırımcılar olsun kendilerini buna göre ayarlarlar. Bunun sağlanması için Devlet Plânı uzun bir süredir kamuoyu önünde tartışılır ve çeşitli görüşmelere konu olur. Oysa, Bakanlar Kurulu'nun bile oldukça seyrek toplanabildiği bu ülkede *adı Plân olan belgenin kendinin Plan olmadığı* açıkça meydandadır.

2.3. Demek oluyor ki, iktidar olsun onu tutanlar olsun «Plân» dursun, koordine bir çalışmadan bile geride bir çözgidedir. Maliye Bakanı Sayın Arıkan'ın 26 Ağustos günlü Tercüman'da bir demeci var: «Ben yurttaşa birşeyler vermek için çalışıyorum. Ancak Erdem ile Pakdemirli zam üstüne zam yapıyorlar,» arkasından da «latife yapıyorum» diyor ama, işin «latife»ye gelir tarafı yoktur. Eskilerin bir sözü var: «Latife latif gerek.» kaldı ki Sayın Arıkan'ın bu iki yöneticiyi

suçlayan tek beyanı da bu değil...

İmar affı, gecekondu konularında bakanlar arası tartışmalarda açıkta. Bir bakanlar arası «uyum» yapamıyan iktidarın, «uyum»lar bütünü olan Planlı düzen içinde olmadığı kesindir.

2.4. «Peki», denecek, «nedir bu kadar uğraşıp Plân yapma, bir kadro besleme, yıllık programlar yayınlama çabaları ne oluyor, Madem Plân yok, bu çabalar niye? Sadece Özal iktidarı mı böyle?»

Bu sorular oldukça yerinde sözler. Sadece Özal Hükümeti değil, eski hükümetler zamanında da durum değişik değildir. Kuşkusuz bu ölçüde disiplinsiz ve gayri ciddi tutum hiçbir Cumhuriyet Hükümeti zamanında görülmüş değildir. Ama «ekonomiyi düzenleyecek» bir plân anlayışı bugüne kadar, 1961 Anayasasından bu yana görülmedi. «Plânlılık zorunluluğunun» Anayasada yeralmadığı 1924 Anayasası Hükümetleri döneminde, örneğin 1933 ve 1938'lerde Plân daha ciddiye alınır bir kavram idi. Devlet Yaşamını adamakıllı etkilemişti. 1945'te Dünya savaşından sonra girişilen çabalarda da daha ciddi ve etkili bir tutum takınılmıştır (34). «Plân» fikrini 1961 ve 1982 Anayasası hükümetli içinde en ciddiye alan hükümet bence II. İnönü koalisyon hükümeti, daha doğrusu bu hükümetin başkanı İnönü idi. İnönü bile Devletin yüksek memurlarına «Plânlılık ilkesi» ni şöyle anlatıyordu:

«Plânsız dönemde gördük ki, projesiz ve plânsız işe başlanıyor. Ya da takat, güç, para yetmeyecek kadar işe başlanıyor ve bu dağınıklık içinde, işler bitmiyor ve israf oluyor. *Bundan sonra mali kaynağı olmayan proje ve projesiz harcama olmayacak.*» Mali kaynağı hesabedilmeyen proje ve projesiz harcama olmayacak. İnönü'nün mütevazi isteği buydu*. Bunu «Plânlı Ekonomi» için yeterli sayıyordu. O zamanki kadro

(*) 1982 yılı Nisan ayında yapılan bu toplantıda ben de bulundum. Bu nedenle yazılı kaynak göstermiyorum.

ise bunun yanında Plân ile:

1 — Kaynak artırma;

2 — Kaynakları rasyonel kullanma,

3 — Plan yoluyla reformları uyumlu bir şekilde düzenleme,

4 — Bu arada da gelir dağılımını düzeltme.

gibi dört esaslı amaca gözdikmişti. Aradan geçen zaman Plancı Bürokrasisinden İnönü'nün daha gerçekçi olduğunu gösterdi.*

2.5. İnönü'nün bile Plân'dan gayet dar hedefler gözlemesi ile, Anayasa'da yeralan Plân ilkesinin gerisinde kalışı ne ile açıklanabilir. Bunun açıklaması 1984 yılında gazetelerde çıkan ve ilk Plânlama Teşkilatının kuruluşunu anlatan anılarda vardır. Bu anı sahipleri ile birlikte biliyoruz ki, Plân fikri bize Dünya Bankası ve IMF örgütleriyle girmiştir ve 1955 ten sonra Bu nedenle cddi bir kökene, temele dayanmamaktadır. Ancak Milli Birlik Hükümetinin kabul ettiği Devlet Plânlama Teşkilâtı kurulmasıyla ilgili yasa, Dünya Bankasının isteklerini aşmıştır. İşte o zaman bu ciddi anlayışa karşı çıkılmıştır egemen çevrelerde. Elbirliğiyle «ciddi Plân» isteyen kadronun başı yenmiştir. Bunların başı yenirken de kendileri Marxist vb. suçlamalarıyla bir araya getirilmişlerdir ki, ciddi olarak Plân isteyen, Plânlı olma zorunluluğunu savunanlar, demokrasi, özgürlük düşmanı olarak suçlanabilsin. Biz buna karşın ciddi planlamayı savunacağız. Çünkü asıl vazgeçilmez, tek alternatif Plânlı Ekonomidir. Plâânlı gidiş dışında azgelişmiş ülkeleri kurtaracak başka bir yol yoktur.

2.6. Plân ve Plânı tamamlayan belgeler (Yıllık Programlar, icra plânları v.b.) bizdeki iktidarların bir

---

(*) Ama burada bile yanıldık. İnönü'nün Milli Eğitim Bakanı Hilmi İncesulu Projesi, Plâna alınmamış bir koca Bakanlık binasının temelini attı. Programda yer almayan bu bina için Bütçe'den ödenek ayırma görevi de bana düştü.

işine daha yaramıştır ki o da şudur: Her ülkede olduğu gibi bizde de yurttaşlar, halk iktidarlardan bazı isteklerde bulunurlar. İktidar ya da onun temsilcisi herhangi bir bakan ya da milletvekili bu istekler karşısında boyunlarını mazlumca büküp «boynumuz kıldan ince yapalım ama, ortada Plân var, Program var, bunları aşamayız. Ama sözveriyorum, gelecek Plân'a koyduracağım» deyiverir. Hem ciddi, hesaba ve kitaba dayalı bir ekonomi politikasına sahipmiş gibi izlenim bırakır seçmende, hem de geleceğe ait ümit verir. Hem de yapmak istemediği ya da yapamıyacağı işten dolayı olumsuz not almamış olur. «Ama» diyeceksiniz, «beş yıl sonra?» O beş yıl sonra ise

— ya o iktidar seçilemez,

— ya o kişi seçilemez,

— ya da ilk isteyenler isteklerini başka dertler arasında unuturlar.

Tek Alternatif Plandır

3.1. Dünya Bankası uzmanı STURC'ü bizde kalburüstü her ekonomi yöneticisi tanır. STURC, Dünya Bankası ve onun ikizi IMF'nin Türkiye konusunda en önemli uzmandır. Sturc son yayınladığı «rapor» (inceleme) da, Türkiye'de Adam Başına Ulusal gelirin 1979'dan bu yana gerilediğini belirtmiş ve bunun bir çaresine bakılmalı demiştir (35). «Dışardan bizi beğeniyorlar» diye övünen iktidar sözcülerinin gözünden bu uyarı-rapor belki kaçmıştır. Ama nedense muhalefet bile buna önem vermemiştir. Gerçekten 1980'den buyana Özal ve onun sözümona «piyasa kuralları» iktisadına dışardan gelen en önemli -hem mahiyeti ve hem de kaynağı dolayısıyle en önemli- uyarı budur. Diğer taraftan içerden sinyaller de gelmeye başlamıştır. Güneş gazetesinde yayınlanan bir rapora göre Türkiye'de hektar başına buğday verimi 1980'den buyana -yani Özalizm uygulaması döneminde- durmadan gerilemiştir. Buğday gibi temel ekim ürünü yanında pi-

rinç ve patatesde de üretim düşmektedir. (36)

2.7. Yukarıda belirttik ki, bize Plânlama Dünya Bankasının etki, telkin ve baskısıyla girmiştir. Hem de serbest ekonominin, «liberal ekonomi» sloganın şampiyonu Bayar-Menderes iktidarı zamanında başlamıştır ilk Planlama çalışmaları. Milli Birlik komitesi iktidarı devraldığı çalışmaları Şinasi Orel ve arkadaşları ile, istenenden başka bir yöne doğru düzenlemiştir ve bu doğru idi. O zamanın planlama yöneticileri (2.4) pragrafta belirtildiği üzere «*adı*» değil, «*kendisi*» buna layık bir Plânlama anlayışı içine girince eridiler. O zamanlar bile Devlet Plânlama Teşkilâtında çalışanlar, yapılan çalışma, verilen uğraşların en önemli nedeninin, amacının Plânın dış finansmanını sağlamak üzere kurulan «Dış yardım konsorsiyumu» tutarlı belgeler sunmak olduğunu anımsarlar. Belki de bu Plân çalışmalarının en zayıf noktası buradaydı.

Plân dışarıyı hoşnut etmeye değil, içeride yurttaşın çaba ve birikimini en iyi biçimde değerlendirmeye yönelik olmalıdır. Bu çabalar içinde dış kaynak gereksinimi, dışarının istediği biçimde değil, «Plân»ın yani ulusal istemin saptadığı koşul ve biçimlerde alınacaktır. Buna aykırı bir «Plan» özünden sakattır .

2.8. Şimdi Plânın neden zorunlu olduğuna biraz daha yakından değinelim.

a — Azgelişmiş bir ülke aslında sadece adam başına geliri düşük bir ülke değildir. Aynı zamanda, 20. yüzyılın ikinci yarısının ortaya çıkardığı bazı durumlar vardır. Bu durumlardan biri, «dünyanın hattâ evrenin daralıp, küçülmesidir.» Daha önceki onyıllarda ve yüzyıllarda, daha ileri ülkelerin tüketim alışkanlıklarının, azgelişmiş ülkelerce taklit edilmesi olgusu yoktu. Bugün, önce sinema ve sonra radyo ile başlayan yoğun etkileşme, Televizyonun yaygınlaşmasıyla tüketim alışkanlıklarının yayılması olanağını ortaya çıkarmıştır. Bu nedenle gelir düzeyi yüksek ülkelerin tükettiği mal ve hizmetler için azgelişmiş ülkelerdeki

enflasyonun birkaç temel nedeninden biri olan bu gelişme, liberal ekonomi ile başa çıkılacak bir gelişme değildir.

Bu fikrimizi şöyle anlatmaya çalışalım. Örneğin Birleşik Amerika 80 yıl önce bizim gelir düzeyimizdeyse. O günkü Birleşik Amerika Devletlerinin önünde, bugünkü Birleşik Amerika'nın gelir ve tüketim düzeyinde bir ülke olsaydı acaba durum ne olurdu? Hele gine o zamanlar, bugünkü gibi jetler yolları kısaltsa, TV ve radyo gibi kitlesel haberleşme olanakları gelişmiş olsaydı!..

Böyle bir durumda, daha ileri bir gelir düzeyinin gerektirdiği tüketim malları için ayrılacak kaynak iki sonuç doğururdu:

aa) Birkez bu ek tüketim için ek kaynak aranırdı ve bu enflasyon doğururdu,

bb) İkinci olarak ek kaynağa karşın gine yeterli finansman bulunamaz ve bu nedenle de temel sanayiler -ağır sanayi- kurulamazdı.

Azgelişmiş ülkelerin savaş sonrasında başlarına gelen budur. Ve gelişmiş kapitalist ülkeler bunu zamanında tahmin ettiklerinden, IMF tipi bir iktisat öğrenimi ile bu düzenin sürmesini sağlamışlardır. Burada hem çağdaş uygarlığa uygun bir yaşamı yurttaşa vermenin hem temel endüstrileri kurmanın ve hem de tarımda ekilen toprak birimine düşen verimi arttırmanın yolu, kaynakların israf edilmeyişi ile olanaklıdır. «Canım yanlış kurulmuşsa cezasını kendi çeker, batar» diye girişimciye serbest bırakma lüksüne ülkemiz ve azgelişmiş ülkeler katlanamaz.

b — Serbest ticaret öyle bir denizdir ki, büyük balık küçük balığı yutar. Bize çok büyük kuruluşlar gibi gelen özel girişim kuruluşlarımız, batının, Japonya'nın Doğu Blokunun dev firmaları karşısında çok küçük kalırlar. Bu nedenle de dışticarette pazarlık güçleri son derece zayıftır. İlâç, kimya sanayiinde, bazı yüksek teknoloji gerektiren endüstrilerde onların

dileklerine uyma zorunda kaldıkları çok görülmüştür.

Sadece bunlara güvenerek dış ticaretimizi düzenlersek, «liberal ekonomi» sloganı uğruna ülkemizin çıkarlarını feda ederiz. Hep okuyoruz, 1977 de 100 ünite vererek 100 ünite mal alırdık, bugün 100 ünite mal verip ancak 40 ünite mal alabiliyoruz. Yarın 100 ünite mal satarak bunun karşılığı ne kadar ünite mal alabileceğimizi kim tahmin edebilir?

Bu yalnız bizim kaderimiz değil. Bizden daha zengin, daha güçlü doğal kaynaklara sahip olan bazı ülkeler (örneğin Brezilya, Endonezya, Meksika, Arjantin, Venezuella) bile bu ezici ters döngünün, bu acımasız kaderin elinden kurtulmuş değillerdir.

c — Dış ilişkilerde olduğu gibi içerde ekonominin işleyişinde de durum gelişmiş ekonomilerden farklıdır. Serbest Ekonomide bilindiği gibi, itici güç kârdır. Yani en çok yatırım en karlı alanlarda yapılır. Gelişmiş ülkelerde «*en kârlı*» olanlar aynı zamanda «en çok katkı sağlayan» alanlardır. Oysa bizde öyle mi?

Sanayileşen bir ülkede en karlı olanlar, tefecilik ve arsa spekülasyonu ve bunların yanında dışticaret ve sermaye işlemleridir. Bunların ekonomiye, ulusal gelire katkısı ise bazan sıfır, bazan da negatiftir. Bu nedenle «serbestlik» bu çarpıklığı azaltmaz artırır. Bu yapısal çarpıklık düzeltilinceye kadar ekonomi bir «Plânlı Dönem» den geçme zorundadır. Bu çarpıklıkların düzeltildiği sosyalist ülkelerde daha esnek «plânlama» yöntemlerine geçiş bir rastlantı değildir.

d — Azgelişmiş ülkeler, «kentleşme ve ek tüketim» giderleri yanında sanayileşmenin yükünü de liberal ekonomi gereği, emekçi ve çiftçiye yükledikçe, bu ülkelerde demokrasi ve halk yönetimi kesintisiz bir yaşam kazanamamıştır. Özellikle I ve II. petrol şoklarının kapitalist ülkelerin ekonomilerini sarsması sonucu, bu ülkeler kurtuluş çaresini «*bizim gibi*» ülkeler üzerindeki baskıları -siyasal ve ekonomik- artır-

mada bulmuşlardır. Bunun sonucu olarak dünyanın her tarafındaki azgelişmiş ülkelerde kargaşa artmıştır. İşin en göze batan tarafı kapitalist etkinin en fazla olduğu yerlerde, kargaşanın yaygın ve ümitsizliğin egemen oluşudur.

Bir ülke halkı, hesabı açık seçik verilen bir özveri için herzaman hazırdır. Tüketim, yatırımlar ve bunu karşılayacak harcamalar ile beklenen gelir artışlarının açıkça gösterildiği ve nitelikleri bu kitapta anlatılan bir «Plânlama Düzeni» yurttaş ve halkın inançının tek güvencesidir. Demokrasi ve onun en etkili aracı olan Millet Meclis'i halkın malının, devletin gelir ve giderlerinin halk tarafından kontrolu için insan yaşamına, toplumsal tarihe girmiştir. Liberal bir ekonomide, çeşitli muaflıklar, istisnalar, vergi iadeleri, faiz iadeleri ile daha da dolaşık hale gelen Devlet Bütçelerinin, KİT'lerin doğru dürüst kontrol edilebildiğine inanan varsa şorun yok. Ama sanırım böyle bir iddianın sahibi ortada görünmüyor. Bir Plân düzeninde «Legal-hukuki kontrol» dışında, yurttaş «siyasal kontrol» araçlarına da sahip olacaktır. Ulusal Gelir nasıl artacaktır? Bunun ne kadarı emek verimi artışından, ne kadarı girişimcinin elindeki sermayeyi iyi işletişinden ileri gelmektedir, ya da gelecektir? Köylü, işçi, memur, girişimci, sermayeci, bankacı, faizci ortaya ne koyup kalkınma hızı artışına nasıl hizmet edip, karşılığında ne alacaktır?

Bütün bu sorunların yanıtını vermek için insanoğlunun bugün için bulabildiği tek araç Plân'dır. Hızlı kalkınma için olduğu kadar, sosyal adalet ve sürekli halk yönetiminin bugün için tek gerçekleşebilir yolu, Plânlı yönetimdir.

Plânlamaya Yapılan İtirazlar

3.1. Planlı bir ekonomiye yapılan itirazların altında, iyi ya da kötü niyetle rejim sorunu gelir. Plânlı bir ekonominin siyasal özgürlükleri yokedeceği, siyasal

alternatif kalmadığından tek partili rejime yolaçacağı itirazları yoğundur. Bu itirazı haklı kılmak için de komünist ülkelerin uygulamalarını gösterirler. Aslında bu itiraz iki yönden geçerli değildir.

a — Plânsız, adına piyasa ekonomisi denilen uygulamaların bu ülkeleri kararlı bir demokrasiye götürmediği, götüremediği belli iken bu hiç ağza alınmamaktadır. 1954'te azgelişmiş bir ülke iken bugün zengin ülkeler kulübüne üye olan Yunanistan dışında, «Serbest Rekabet Ekonomisi» içine giren hiçbir azgelişmiş ülkede üstüste oniki yıl kesintisiz demokrasi ve halk yönetimine rastlamıyoruz. Yunanistan'da da biliyoruz ki, demokratik düzen bir süre kesintiye uğramıştır. O halde demokrasi ile bağdaşmakta serbest ticaret düzeni de bir avantaia sahip değildir.

Aksine sol, yani «planlı» bir ekonomiyi demokrasi içinde yürütme çabaları içinde olan iki iktidar, halk oyu ile değil, başka diktacı yöntemlerle işbaşından uzaklaştırılmıştır. (Brezilya'dan Felix Goulard ve Şili' de Salvadore Allande iktidarı). Aslında serbest ticaret sistemi bizde büyük dezavantajlar içindedir. Bunlardan biri şudur: Ülkemizde asıl büyük kuruluşlar Devlet kuruluşlarıdır. Bunların dışardan mal alışlarında firma ve marka seçimi büyük dedikodulara ve iktidarların yıpranmasına neden olmaktadır. 1960'larda Devlet Demiryollarının lokomotif ihalesi unutulmuşsa anımsatalım. Bu ihalede General Motors ile General Electric karşı karşıya gelmiştir. Zamanın Başbakanı ulusal kahraman İnönü bile, bazı çamur atmalardan kendisini kurtaramamıştır. Sonunda (aklımda kalmadı) birisi seçildi firmaların ve «yolsuzluk» iddialarına karşılık rahmetli İsmet İnönü'nün söyledikleri ilginçtir:

«Her iki grubun temsilcilerinin ailemize yakınlıkları vardı. Ama bunların hiçbir etkisi olmadı firma seçiminde. Birinci kazandı ihaleyi, öteki taraf ortalığı gürültüye verdi, «yolsuzluk var» diye. Ötekini tercih

etsek o zaman bu taraf aynı şeyi yapacaktı.»

Gerçekten böyledir, İnönü haklıdır. Haksız olan devletin verdiği paradan, satınalınan maldan havadan para kazanılmasıdır Böyle şeyler şimdi de olacaktır, gelecekte de. Nitekim, Nükleer santral ihalesinde Özal iktidarının firma seçimini geciktirmesi ve hele teklif veren firmalardan birinin yerli partönerinin iktidar partisinin kadrosunun oluşturulmasında büyük payının olması şimdiden söylentilerin yaygınlaşmasına yolaçmıştır. Rahmetli İnönü'nün söylediği gibi, hangi firma seçilse. dışarıda kalanlar el altından ya da açıktan çeşitli söylentiler yayıp, iktidarın yıpranmasına neden olacaklardır.

b — Daha önemlisi, bir iktidarın nasıl çalışacağı, serbest ya da Planlı yolu seçişe bağlı olmayıp, «*iktidara geliş biçimi*» ile ilgilidir. Darbe ve işçi direnişi ve devrimiyle gelen parlamenter yolu seçmez seçemez. Hele üretim ilişkilerini değiştirmişse. Bunun gibi parlâmento yoluyla iktidara gelen de, dikta usülleriyle istese de ayakta duramaz. Bunun bizde de örneği D.P. dir. Kendisine tanınan geniş özgürlük havası içinde iktidara gelen bu parti, demokratik yollardan sapınca, dayanmak istediği başka güçlerle ayakta kalamamıştır. Oysa demokratik yollardan ayrılmamış olsaydı, arada bir iktidardan düşse bile, uzun süreli bir çoğunluk partisi olarak ayakta kalırdı.

Biz bu kitapta demokrasiye dayalı, parlâmentoya (çok partili bir parlâmentoya) dayalı bir Planlı Ekonomiyi savunuyoruz. Böyle bir ekonomik altyapı, demokrasiyi zedelemez, ortadan kaldırmaz. Aksine bu demokrasiyi perçinler. Her azgelişmiş ülkede özel sektöre uygun şekilde, onun devlet olanaklarını sömürmesinden başka birşey yaramayan rejimlerin ülkeleri nereye götürdüğü belli iken, Planlı ekonominin demokrasiyi insan haklarını ortadan kaldıracağını iddia abes olur.

3.2. Planlamanın iktisat yasaların bir yana bırak-

tığı iddiası. Bu da hiç geçerliliği olmayan ama daima, ya da sık sık ileri sürülen bir iddiadır. Ama kökünden yanlıştır. Asıl azgelişmiş ülkelerde «serbest ticaret ilkesine uyulmalıdır» fikri, bir dogmadır ve ekonomi yasalarını bir tarafa atmakla eşdeğer bir iddiadır. Çünkü, rekabet ve serbest ticaret eşit değerdeki ve güçteki yarışanlar içindir. Bir BMW ile bir Murat'ı sür'at yarışına sokamıyacağımız gibi, azgelişmişlerle gelişmişleri de aynı güçte olmadıklarından yarışa sokamazsınız.

Serbest Ticaret yanlısı olanlar, serbest ticaret ile kalkınmış olan azgelişmiş ülkeler ararlar, sözlerini kanıtlama kiçin, ama bulamazlar. Bulamayınca da gerçekleri saptırırlar. Örneğin Güney Kore örneği bugün bu konuda moda olmuştur. Oysa hem Güney Kore serbest ticaretle değil, devletin işi öncü olarak ele almasıyla bir sanayi kurmuştur, hem hürriyetler hiçbir ülkede olmadığı kadar baskı altındadır (Plânlı ülkelere bulunan kabahat) ve hem de bu ekonominin kaymağını yabancılar, yabancı holdingler yemektedir Kaldı ki bu modelin, mucizenin de tıpkı 1970'lerin «Brezilya mucizesi» gibi sonu gelmiştir. İşte bir gazete haberi:

Dış Rekabete Dayanamayan Güney Kore
İnşaat Sektörü İflasın Eşiğinde

«Seul — Uluslararası ihalelere katılan sekiz Güneykoreli inşaat şirketi, iflasın eşiğine gelince ülkelerinin Merkez bankasının desteğine muhtaç kaldı. Kore Merkez Bankası şirketlerin yerel bankalara olan toplam 187 milyon dolar (74.8) Milyar lira lık borçlarına karşılık moratoryum ilan etmeye karar verdi.

Yerel kaynaklara göre Merkez Bankası ayrıca, kötü duruma düşen İnşaat şirketlerinin borçlarını taahhüt eden bankalara da 150 milyondolarlık (60 milyar T.L.) özel bir borç paketi verdi.

Güneykore hükümeti, toplam olarak 1 Milyar doları (yaklaşık 400 Milyar T.L.) uluslararası şirketleri desteklemek için ayırırken ticari bankaların yardım *plânda* öngörülüyor...» (37)

Konumuza dönersek, Planlı ekonomi, iktisat kanunlarının biryana bırakmak değil, onları gözeterek ve onlardan en iyi yararlanarak başvurulan bir ekonomik yönetim biçimidir. Bu nedenle aksi iddia kökünden yanlıştır. Aslında «Plâncılığı» reddedenler ekonomi kurallarını saptırırlar: Devlet tahvili ile piyasadan para çekmenin, faizi yükselterek tasarrufu artırmanın mümkün olduğu gibi uydurma ekonomi yasaları ileri sürerler.

3.3. Bazıları ise Plânlı olmanın dışticaretten gelen avantajları, dış kredi kullanımını azaltarak ülkenin bazı olanaklarını kullanmasının kısıtlayacağını ileri sürerler. Aslında bu iddialar temelsizdir. Şu birkaç örnek konuyu aydınlatacaktır.

a — Dışticaretin ulusal gelirde en büyük pay tuttuğu ülke olarak Güney Kore ileri sürülür. Oysa Plânlı ülkelerden Bulgaristan ve Macaristan bu bakımdan Güney Kore'den ilerdedirler.

b — Sosyalist ülkelerin 1970'den bu yana batı ülkelerinden sağladığı krediler, birey başına oran edilirse örneğin Türkiye'nin çok üstündedir.

Sosyalist ülkelerde çıkmış kitaplar kadar, sırf koruma ile dışticaretin ülke yararına çevrilemiyeceğini iddia eden kitap belki de batı dünyasında yoktur. Sosyalist ülkelerde çıkan kitaplarda, ekonominin temeli olan «yeniden üretim» şemasının *enternasyonalize* olduğu yani ulusal sınırlar dışına taştığı birinci aksiyom (temelfikir) olarak ele alınır. Sosyalist ülkelerin başı olan Sovyetler Birliği bile en büyük yatırımını (Dostluk Demir Boru Hattı) yabancı kredi ve lisans yardımı ile yapmıştır.

Kaldı ki, bizim tasarladığımız Plânlama parlâmentoya dayalı bir siyasal iktidarın planlaması olduğu için kuşkusuz daha açık, daha halka dayalı olacktır.

Bütün bu nedenlerle bizim önerdiğimiz alternatif de -aslında bunun alternatifi yoktur- Plân ama adı

değil kendi «Plân» esas tutularak bir düzen tasarlanmıştır. Ama «Planlı Ekonomi» demek yeter değil... Bu Plân nasıl bir Plân olacak? İlkeleri ne olacak? Stratejisi ne olacak? Bundan sonraki bölümlerde bu sorulara yanıt verilecektir.

PLÂNIN HAZIRLANIŞI VE UYGULANIŞI — DEMOKRASİ VE DİSİPLİN İLKESİ

1.1. Bizim önerdiğimiz Plânlamanın en önemli ayıracı «demokratiklik ve alenilik» ve «Uygulamada Disiplin» olacaktır. Şimdi adına Plân denen belgenin hazırlanışı son derece gizli, kamuoyunda tartışması hemen hemen hiç yoktur. Meclisten -ya da 1961 Anayasası uygulamasında Meclislerden- yıldırım hızıyla geçmektedir. Üzerinde en önemli tereddütler de olsa, Başkanlık Divanı bir «adeta yıldırım görüşme programı» hazırlamış olduğundan, bu programa uyma tereddütleri ortadan kaldırmaya yeğ tutulduğundan geçiştirilen sav ve karşı savlar, ortada kalmış karanlık noktalar gibi durmaktadır. Böyle apar topar yapılan bir plân da elbette uygulanabilirlik bir yana «bilinebilirlik» niteliğinden yoksun kalmaktadır.

1.2. Doğal ki böyle bir Plân'ın uygulanma olanağı ve niteliği yoktur. Bu belge idarece ya da Hükümetçe sadece bazı vatandaş ya da milletvekili istekleri yokuşa sürülmek için kullanılan araç şeklinde ortada kalmaktadır. Hiçbir uygulama disiplini yoktur.

O'kadar yoktur ki, böyle «Plânlı (!)» dönemlerde yüzde 30'dan yüzde 100'e kadar enflasyon olabilmekte ve gine böyle «Plânlı!» bir dönem de enflasyonun yıllık oranını yüzde 25'e indirme savı (dikkat edelim gerçeği bile değil savı) bir övünç vesilesi yapılabilmektedir. Gine böyle bir «Plânlı dönemde!» işsizlik artmakta, hem de Plânda gösterilenin üzerinde artmaktadır.

1.3. Plânın uygulanabilirliği toplumda kamuoyunun ona inanması, içine sindirmesi ile olanak kazanır. İnsanlar ve yönetici kadrolar, bilmedikleri, gerekçesini anlamadıkları bir sosyal kurala, kendilerini zorlayan dış güçler (resmi emirler bu emirlerin yapılışını denetleyen kadrolar, sapmaları, cezalandıran kural ve merciler) ne olursa olsun uymazlar. Uyamazlar diyemiyorum, demiyorum «uymazlar». İnsanı insan yapan kendi kişiliğine duyduğu saygıdır. Bu saygıyı yitirmez genellikle insanoğlu. Geçici bir süre bu saygıyı yitiren insan, ya da insanlar topluluğundan da zaten hayır gelmez. Bu nedenle toplumda plânlara uygulanma olanağını katmanın tek yolu, topluma bu «planları» hazırlama olanağını ve yeteneğini vermek, tanımaktır. Yaptığı işin, içinde bulunduğu yaşamın ne olduğu ve niçin olduğunu kavrayan bir insan topluluğundan daha disiplinli bir topluluk düşünülemez.

1.4. Bu nedenle Plânlamada alenilik ve demokratik hazırlanış ilkesini, sadece demokrasinin değil -ki tek başına bu gerekçe de yeterlidir- aynı zamanda sağlam bir ekonomi politikasının esası saymak yerinde olur. Plânın aleniliği, açıklığı, topluma maledilmesi konuları üzerinde bu nedenle bu kadar ısrarla durmaktayız.

«Alenilik ve açıklık ilkesi» diyeceğimiz bu ilkeyi ikiye bölerek incelemeye almak gerekir. «Açıklık» ilkesine göre toplum katlarının herbirinin Plandan göreceği faydalar, plana yapacakları katkıyı açıkça anlatılmalı hiçbir şeyi dışlanmamalı ya da hafife alınmalıdır. Doğal ki bu «yararlar» ve bu «katkılar» aleni ve açık biçimde çeşitli kademelerde görüşülecek ve tartışmaya açılacaktır. Açıklık, aleni (açık) tartışma asıl ekonomik olaylarda ve sosyal-siyasal belgelerin düzenlenmesinde önemlidir.

Açıklık, alenilik ve demokratiklik ilkesi de bir süreç içinde uygulanacaktır. Bu süreci aşağıda açıklayacağız.

1.5. Bir beşyıllık Planın hazırlanıp kotarılması süreci bizim önerimizde iki yıl olmalıdır. Bu iki yılın başlangıcında Plân stratejisi Merkez Planlama Örgütü ile Hükümet arasında kararlaştırılıp görüşmelere açılmalıdır. Bize göre bu hazırlıklara en büyük gider dairesi olan Milli Savunma Bakanlığının «Planlama ve Savunma ilkelerini» saptayan Genel Kurmay da yakından ve geniş ölçüde katılmalıdır. Bu çalışmalar, Hükümetin ve Genel kurmay dahil devlet daireleri ve Merkez Planlama Örgütünün kesintisiz ve en önemli işi olmalıdır. Bu strateji 3 ay içinde hazırlanmalıdır.

Bizce Plan Stratejisi'nin ciddiliği, tercihleri ve halka verip, halkın katkısını sağlama dengesi «külfet-getiri dengesi» Plan belgesi ve Plânlı yaşamın başarılı olmasında en önemli etkeni oluşturur. Bu nedenle Plan stratejisi üzerinde biraz durmak isteriz.

A — Plan Stratejisi

2.1. Plan Stratejisi, Planın hem tabanını oluşturur ve hem de Plân konusunda, Plan metninin yorumunda çıkacak tartışmalarda çözüm anahtarını verir. Her hecesi, noktası, virgülü ile anlamlı bir belge olacaktır ve sade suya, yuvarlak ifadeler kullanılmayacaktır. Plan Stratejisinde yuvarlaklığı, nereye çekilse giderliği önleyecek ona ruh ve kamu önünde tartışma alanı, canlılık verecek ilk şey «Öncelikler Listesi»dir. «Öncelikler Listesi»ni belirleyen o günlerde ülkenin ve dünyanın içinde bulunduğu sosyo-ekonomik durumdur. «Öncelikler Listesi»nin iyi anlaşılması için, bu listenin «hangi şeylerin önceliğini» oluşturduğunu bilmek gerekir.

2.2. Burada ise gündeme amaçları saptamak gelir. Bir ekonomi politikasının amaçları ne olabilir? Bir

savaş ya da olağanüstü bir ekonomik yıkımdan geçme durumu sözkonusu değilse, ekonomide «tutarlı amaçlar: objektifs cohèrent» seçilir. Tutarlı amaçlar ne olabilir? Bir dizi verelim:

1 — Halkın yaşam düzeyinin yükselmesi,
2 — İşsizliğin azalması,
3 — Sektörler arası oranların düzeltilmesi,
4 — Yatırım mal imal eden endüstrilerin daha çok özendirilmesi,
5 — Gelir dağılımının düzeltilmesi,
6 — Savunma giderlerinin artırılması,
7 — Bölgelerarası dengesizliklerin giderilmesi.
8 — Kültürel kalkınmaya önem verme.

Bunların hepsi birbiri ile tutarlıdır, bir arada yürüyebilir. Ama örneğin şunlar bir Plânın «tutarlı amaçları» olamaz.

a) Enflasyonun önlenmesi,
b) Dışticaretin serbestleştirilmesi,
c) Konvertibiliteye gidilmesi,

Peki neden olamaz bunlar «tutarlı amaç»? Aşağıda bunların nedenlerini birer birer anlatalım.

2.3. «Enflasyonun önlenmesi» diye bir amaç «tutarlı amaçlar» kümesi içinde yeralamaz. Çünkü, ciddi bir Plânlı düzende enflasyon zaten olmaz ki, «enflasyonun önlenmesi» gibi bir amacı plana koyma gereği ortaya çıkmış olsun. Denebilir ki, örneğin bir «petrol fiyatları artışında» böyle plânlı ekonomiler enflasyona girmedi mi?» Böyle yazıldı, çizildi. Bu olay büyütüldü. Aslında Sosyalist ülkeler bunu «plânlı fiyat ayarlamaları» ile atlatmayı bildiler. Bu fiyat ayarlamaları da fiyatlar genel düzeyini hemen hemen sadece % 5-15 arasında değiştirdi.

Bir de Plânlı ekonomilerde «bilerek» enflasyonist politika uygulanır ve kontrollü olarak geçici bir süre alabilir. Sadece tasarrufları ve kamu gelirlerini artırmak için yapılır. Halkın refahını sanayileşme ya da

ağır sanayii oran olarak yükseltme aşamalarında ve zorunluluklarında bu yola başvurulur. Genel fiyat düzeyi çoğu kez değişmez olarak kalır ve bu nedenle de «Enflasyonu Önleme» gibi bir amaç plâna konulmaz. Plân zaten «enflasyonsuz düzen» için vardır ve «enflasyon ile Plan» bir arada yürümez.

2.4. Dışticaretin Serbestleştirilmesi» de tek başına bir Plân hedefi olamaz. Çünkü, Plânın amaçlarını gerçekleştirmek için dış ticaret serbestleştirilebilir de, daha güdücü de olabilir... Buna dünya ve ülke ekonomisinin koşullarına göre karar verilir. Örneğin Macaristan'dan başlayıp bütün sosyalist ülkelerde dışticaret serbestleştiriliyor. Yabancı sermayeye başvuru ve dışarıya sermaye ihracı artıyor. Bu bir hedef değil, bir araçtır. Dışticareti serbestleştirirsiniz de, sıkarsınız da... Bu öbür hedefler gibi Plân'ı belirleyen bir öge değildir.

Aslında bu seçiş, bizde savunulduğu gibi, batı ülkelerinde de, öyle temel sorun değildir. AET ülkeleri, Japonya, Birleşik Amerika Devletleri ve Kanada dışticaretlerine öylesine kısıntılar koymuşlardır ki, belki bizde bu kadarı yoktur.

2.5. «Konvertibiliteye gidilmesi» de Planın «tutarlı amaç»ları arasında yeralamaz. Çünkü, Plân aslında ilk adımda, ekonominin, daha güçlü ekonomiler karşısında korunma silahıdır, aracıdır. Para, (gümrük politikası gibi) bu uğurda elden bırakılacak bir araç, bir silah değildir. Konvertibilitenin bırakın azgelişmiş, içinde bulunduğumuz koşullar içinde dünyanın Amerika dışındaki gelişmiş ülkelerine de yarar sağladığını, sağlıyacağını sanmıyoruz. Ancak, öyle bir teorik an gelebilir ki, şimdi Amerika'nın geldiği düzey gibi, konvertibilite işimize gelebilir ve bunu br *araç olarak, katyyen amaç olarak değil benimseyebiliriz.*

2.6. İşte Plân stratejisi herşeyden önce bu tutarlı amaç listesinin bir sıraya konulmasıdır. Bu sıraya koyuş kuşkusuz bir siyasal karardır ve bu karar da ikti-

dardaki partinin vereceği karardır. Bu partinin icra organı olan, yürütmeden sorumlu bulunan Hükümet bu önemli sıralamayı yapmak için gerekirse, Genelkurmay Başkanlığı uzmanlarının, Meclisteki Bütçe ve Plan komisyonu Başkanlığının fikrini isteyebilir ve ayrıca bu çok önemli sıralama için Partinin Merkez karar organının da «danışma» kararını alabilir.

Bu sorumluluğu dağıtan bir süreç olmamalı, Süreç içinde sorumluluk gine de Bakanlar Kurulu'na aittir. Ama bu son derece önemli kararı ve sıralamayı yapabilme kararını alabilmek için, son derece geniş bir danışma süreci denenebilir.

Kuşkusuz her yiğidin yoğurt yiyiş biçimi başkadır. Bu nedenle, basın anketleri, çeşitli soruşturma, anket ve görüşmeler de yapılabilir. Çünkü herşey bu sıralama üzerine kurulacaktır. Bu sıralama Plan'ın hem yapısına ve hem de uygulama yeteneğine büyük etkide bulunacaktır. Ne kadar dikkat ve itina ile yapılsa yeridir. Örneğin Sendikalara her türlü meslek odasına bir süre verilerek onlardan da bu makûl süre içinde bilgi istenebilir.

2.7. Diyelim şöyle bir sıralama konudur:

1 — Halkın refahının artışı,
2 — Savunmaya ağırlık,
3 — Sektörler arası dengelerin korunması,
4 — İşsizliğin azaltılması,
5 — Kültürel kalkınmaya ağırlık,
6 — Bölgeler arası gelir farklarının düzeltilmesi,
7 — Yığınlar arası gelir dağılımının düzeltilmesi,

Burada konulan sıra çok önemlidir. Çünkü, sırada bir önceki ilke bir sonra gelen ilkeyi «savsaklamayı» haklı kılar. «Örneğin bir proje, «yığınlar arası gelir dağılımının düzeltiyor» ama «sektörler arası dengeyi bozuyor» ise, bu proje 3. sıradaki ilkeye uygun değildir ve 7. sıradaki önceliğe uygun olduğu halde Planlama sıralamasında arakadaki sıralara düşer ve bundan vazgeçilebilir. Böylece önceliklerin saptanması komuo-

yunda tartışılırken, Plan konusunda «belirsiz», «yuvarlaklık» ile işin geçiştirilmesine her aşamada engel olunur Bakanlar Kurulu olsun, geniş anlamda siyasal iktidar olsun sorumluluklarıyla dolu olarak ilk anda açık seçik parlâmento ya da daha doğru deyimle kamuoyunun önüne çıkmış olurlar.

Yukarıdaki biçimde bir sıralama aslında tutucu bir sıralamadır. Nereden belli? Özellikle «Savunma ve halkın refahının artışı» gibi hemen her Plânın ilk sıralarında yeralan, yeralması adet halini almış iki ilkeden hemen sonra «sektörler arası dengelerin korunması» ilkesinin yeralmasından. Çünkü böylesine bir «plân» ekonomik gidişten hoşnuttur. Sadece gerekli savunma harcamalarını artırıp, sosyal hoşnutsuzlukları önleyerek durumu «idare etme» yolundadır. Şunu belirtelim ki, örneğin ileri endüstri ülkelerinin düzeyine yaklaşmış Sosyalist ülkelerin bazılarının (örneğin Doğu Almanya, Çekoslavakca vb.) plân öncelikleri de yukardakine benzeyen bir stratejidir.

2.8. Bir de şöyle bir «öncelikler-priorities» sıralamasına gözatalım:

1 — Halkın refahının artırılması.
2 — Savunmaya ağırlık.
3 — Yapısal değişme,
4 — Yörelerarası dengenin sağlanması,
5 — İşsizliğin hızla azaltılması
6 — Sektörler arası genel dengenin uyuma sokulması
7 — Gelir dağılımının korunması .

Bu daha dinamik bir yapıda plânı işaretler. Çünkü «klasik iki ilkeden» hemen sonra «Yapısal Değişme yi» öngörüyor. Sosyalist bir Plân'da yapısal değişme, karar alma mekanizmalarındaki değişiklik anlamına gelir. Doğal ki ekonomik sektör bazında ve alt sektör bazında karar almayı anlatmak istiyoruz. Yapısal değişiklik ilk olarak Polonya plânlarında yeralmış, başarılı olamamıştır. Ancak 1979'dan itibaren Macaris-

tan Planlarında yeralmış ve başarı sağlanmıştır. Bizce bu yöntem, «araştırmacılığı», «hamleciliği» bakımından plânlı düzene daha yakışan bir modeldir.

Perspektif

3.1. Öncelikler sırasının açıkça ortaya konması ile Plân Stratejisi bitmiş olmaz. Biz bir «Plânı» yuvarlaklık ve belirsizlikten kurtaracağı için de ana hedefleri belirlemeliyiz. Bu hedefler:

a) Gayri Safi Milli Hasıla, Milli Gelir (sabit fiyatlarla)

b) Nüfus

c) Birey başına gayri safi milli hasıla ve Milli gelir.

d) Milli gelirin sektörler (sanayi, tarım, hizmetler) olarak ulaşacağı yeni oranlar. (Milli gelir içindeki paylar)

e) Üretim faktörleri itibarıyle gelir dağılımı.

Bunlar kuşkusuz çok kesin olarak saptanamaz. Ama bazı tahminlerle bunların verilmesi gereklidir.

3.2. Perspektif dönemi, 5 yıllık bir plân bazında, on ila yirmibeş yıllık bir dönemi kapsıyabilir. Yirmi beş yıl belki uzun bir görüngedir. Bizce en uygunu Türkiye gibi bir ülke için 15 yıldır, bazan 10 yıl olabilir. (1972 yılında hazırlanan Üçüncü Beş Yıllık Plânda 1997 ye kadar (1973-1997) yirmi beş yıllık bir görünge saptanmıştı. Birinci Beş Yıllık Plânda «perspektif» 15 yıldı.)

Yukarıdaki büyüklükler bir perspektif planda -ki plan stratejisinde anılır- «en az gerekli» boyutlardır. Bizim gibi «yerleşmemiş toplumlar» da, nüfusun yerleşme düzeni -köy ve kent nüfus oranları- de çok önemlidir. Bu nedenle bu nüfusların ulaşacağı boyutlar da önemlidir. Bunun yanında temel mal ve konut üretimlerinin de fizik olarak bilinmesinde yarar vardır. Başka deyişle yukarıdaki listeye şu hedef ve saptamalar da eklenmelidir.

f) Dönem sonunda kırsal ve kentsel nüfus oranları,

g) Temel mal ve hizmet üretim hedefleri:

1 — Buğday ve tahıl üretimi
2 — Hayvan sayısı
3 — Ham petrol ve kömür
4 — Elektrik enerjisi
5 — Çimento
6 — Her çeşitten demir ve çelik
7 — Konut-metrekare
8 — Bazı temel taşıt parklarının ulaşacağı hacimler.

h) Dışticarette ve dışborçlarda ulaşılacak düzeyler.

Perspektif planda bunun dışında, ilk ve izleyen (eğer perspektif 10 yıldan uzun ise planlarda) amaçlanan gelişme hızları da belirlenir. Böylece kamuoyu ve yasama organlarının önüne tartışılacak nesnel bazı hedefler çıkar. Açıklık ve demokratiklik ilkesi, boş bir çerçeve olmaktan kurtulur.

Temel Politikalar

4.1. Plân stratejisinde Plândaki (ilk beşyıllık plandaki) temel politikalar da yer almalıdır. Bu temel politikalar zaten öncelikler listesinden bir bakıma bellidir. Ancak gine de bunların kısaca belirlenmesinde yarar vardır.

Temel politikaların başında «kaynakları artırma»nın hangi yollarla sağlanacağı gelir. Her kalkınma, herşeyden önce harcanacak kaynakların artırılmasına bağlıdır. Bu kaynak artırımında hangi önlemler alınacaktır? Yahut hiçbir önlem alınmasa da kaynakların artacağı mı umulmaktadır? Bu artış Plândaki hedeflere varılmasını sağlayacak harcamaları finanse edebileceğine mi inanılmaktadır? Bütün bunların anlatılması bile, ilke biçiminde, «plân stratejisi» belgesinde yer alması gerekir.

4.2. Eğer kaynak artışı için vergi ve benzeri kamu gelirlerinin yapılarında ve oranlarında değişiklikler yapılacaksa bunların da genel karakterleri -ana hatları- açıkça belirtilmelidir. Örneğin vergilerin gelir grupları arasındaki dağılışı sosyal politikanın temel belirleyicilerinden biridir. Bir Plânın neler getirip, neler götürdüğünün en önemli göstergelerinden biri «kaynak» politikasıdır. Bu konu bu nedenle Plan stratejisi belgesinde uzun olmasa da kesin deyimlerle belirlenmelidir.

Eğer kaynak artışı vergilerdeki artış yoluyla değil, dış borçlanmayla sağlanacaksa (iç borçlanma bir transfer harcaması olduğundan kaynak artırımı sayılamaz), bu da yöntemleri ve dış borç itfası olarak sonuçlarıyla strateji belgesinde yer almalıdır.

4.3. Kaynakların harcanması, aynı dönemde Bir ulusal ekonomi sorunudur. Harcamalar da Birinci Beş yılın harcamalarının, tüketim ve yatırım harcamaları olarak bölünüşü «Strateji Belgesi» metni içinde yeralmalıdır. Tüketim artış hızının, geçmiş yıllarda Plân döneminde değişmesi ve bu değişmenin nasıl sağlanacağı, ayrıntılarıyla belirlenmelidir. Tüketim oran olarak artmayacaksa, bunun gelir kategorileri itibarıyle bölünmesi çok önemlidir. Düşük olmayan gelir kademelerinin harcamalarının aynı kalışı aklın alacağı birşeydir. Ama bu söylendiği ya da yazıldığı kadar kolay gerçekleştirilebilecek bir konu değildir. Buna ulaşmanın da bazı ek önlemler alınmasını gerektirdiği unutulmamalı ve bu önlemler ana çizgileriyle «Belge»de yeralmalıdır.

Yatırım harcamaları da hacim ve oran olarak artacaksa bunun da sektörlere göre dağılımı ana çizgileriyle belgede yeralmalıdır. Yatırım harcamalarındaki her birim harcamanın sağlayacağı ek gelir (Yatırım gelir katsayısı) Belge'de mutlaka yeralmalıdır.

4.3. Kaynak ve Harcamalar politikası, Yatırım/gelir katsayısından sonra, kamuoyunu en çok ilgilendi-

ren (Welfare Expenditures: Refah Harcamaları) dır. Bu harcamalara şu kalemler girer:

a) Devletin eğitim ve kültür harcamaları,

b) Devletin sosyal güvenlik harcamaları,

c) Devletin İjyen (koruyucu sağlık) ve sağlık harcamaları,

d) Devletin afete uğrayan ya da uğrayacaklara yapacağı yardım harcamaları,

e) Devletin yurttaşın konut yapımına yapacağı yardımlarla ilgili harcamalar,

Bu kalemlerde yurttaşa öyle yeni hizmetler ya da hizmet iyileştirmeleri getirilebilir ki, tüketim harcamalarındaki azalma, ya da yerinde sayma sürecini telafi edebilir. Hattâ bu şekli benimseme bazen daha ikrama geçer, yuttaş için.

4.4. Diğer önemli bir konu -söz harcamalardan açılmışken- sermaye ya da yatırım verimliliğini artırmak için düşünülecek yeni yollar, proje seçmede, finansmanın da, yatırımların ekonomiye daha yararlı biçimde kullanılmasında, Plân dönemi için düşünülen önlemlerdir. Bu önlemler mutlaka vardır. Bu yoksa, yaratılmalı yani birim harcama başına verim mutlaka artırılmalıdır. Bunun yolları araştırılmalıdır. Eğer araştırma yapılmamışsa, araştırma yapılacağı ve bunların yolları gine «Belge» de yeralmalıdır. Devlet yatırımları ve Devlet mallarını kullanmanın normlarının değiştirilmesi, geliştirilmesi yöntemleri Belgenin bizce önem taşıyan öğeleri arasında yeralmalıdır.

4.5. Kuşkusuz üretimin hacmini ve kalitesini etkileyen en önemli etkenlerin başında kullanılan teknoloji gelir. Kullanılan teknolojinin çağdaş ya da geri bir teknoloji olması üretimin fiyatına ve kalitesine etki yapar. Geri bir teknolojiyle yapılan üretim, daha ileri bir teknoloji ile yapılan üretimin yanında ne iç pazarda ve ne de dış pazarda yarışamaz. Bu da kuru-

lan üretim tesisinin ülkeye yarar yerine zarar vermesi sonucunu doğurur. Denebilir ki madem öyle, en ileri teknoloji seçilsin. Ama bu da ilk bakışta bu kadar basit bir seçim değildir, olamaz.

Bir kez genel olarak, yüksek teknoloji bir bakıma daha az işçi çalıştırmayı gerektirir, ya da beraberinde getirir. Öyleyse işsizlik probleminin azgınlaştığı, nüfus artış oranı yüksek olan ülkelerde yüksek teknolojiye gitmeme zorunluluğu bazı alanlarda doğabilir. Örneğin yol yapımında abartmalı makine kullanımı işçi çalıştırmanın zararınadır. İkinci olarak teknolojinin en yükseği pahalıdır, bunlara kaynak yetmeyebilir. Hatta bazı ileri endüstri ülkelerinin firmaları bazan hükümetlerin de zorlamasıyla «ne fiyat ödense» bize vermeyebilir.

Bütün bu görünüş içinde, ülkenin genel plânda teknoloji kullanımı, teknoloji dışalımı, teknolojilerde yeni hamleler yapılması ve reformlara gidilmesi konusunda değişmez kesin bazı çözüm ve ilkelere varmalıdır. Bize göre bu ilkeler -ilerde ayrıntılarıyla da anlatılacağı üzere- dışsatımda «*rekabet sözkonusu olmayan*» alanlarda aşırı makine yerine yoğun işçi kullanılarak işsizlik oranın azaltılmasına da çalışılması, teknoloji konusunda atılımcı bir süreç içine girilmesi ve genel bir teknoloji kullanma normu ya da normları kullanmada esasları saptayacak TÜBİTAK'a bağlı bir birimin hızla devreye sokulmasıdır. Doğal ki bu bizim fikrimiz. Strateji Belgesini hazırlayan siyasal iktidarın da bu konudaki politikasının yeterli bir kesinlikle Belge içinde yazması gereklidir.

4.6. En önemli bir ekonomik boyut da İşgücü Politikasıdır. Nüfus içinde çalışanların oranını yükseltmek, bunun için özel eğitim programları hazırlamak, işbaşında saatbaşı verimliliği artırmak için monitör kursları açmak ve işverimliliğini artıracak her türlü olanağı sağlamak Planlı bir ekonominin en önde gelen amaçlarından olmalıdır. Bu konular ve bu konu-

larda yapılacak çalışmalar Belgede kesin olarak yeralmalıdır.

İşgücü politikasının en önemli öğelerinden olan ücret politikası, genel eğitim politikası, işçi ihraç (ve gereksiyorsa işçi ve uzman ithal etme) olasılıkları ve politikaları, yurttaş ve yabancı işçilerin çalışma ve çalıştırma yöntemlerinde verimi artırıcı yöntemler de «Belge»de yeralmalıdır. Kuşkusuz «işgücü» denince, bu kavram Eğitim'den ayrı düşünülemez. Eğitim ilkeleri, genel ve mesleki eğitime kanalize olacak öğrenci sayıları, mesleki eğitimin üretimin hizmetin de nasıl organize olabileceği de «Belge» de yeralacaktır. Ana çizgileriyle doğal ki...

4.7. Bir ülkenin, bir halkın uygarlığı kültürel etkinlikleriyle ölçülür. Kültüre değinmeyen bir Plan Stratejisi düşünülemez. San'at ve kültür etkinliklerinde gözetilecek ilkeler, kültürün geçmişten alıp geleceğe vereceği ürünlerin düzenlenişi, bir siyasal iktidarın da siyaset görüşünde önemli bir yer tutar. Doğal ki bunlar da Belgede yer alacaktır.

Reformlar

5.1. Bir ülkede her alanda ya da bazı alanlarda, üretimi artırmak, bilgi düzeyini yükseltmek, halkın yaşamını rahatlatmak için Reformlar gerekli olabilir. Bu reformların en iyi tartışma vesilesi Plan Stratejisi Belgesinin kamuoyunda konuşulması sırasında ortaya çıkar. Sadece bu vesile çıktığı için değil, fakat bir Plân'ı bütünleşmiş bir ulusal belge haline getirmede ayrı bir rolü olduğu için Reformlar da Plânda yer almalıdır. Hem de ilkeleri, kapsamları, süreçleri ile birlikte ve geniş bir şekilde.

Reform denince akla ilkönce Mali Reform gelir. Mali Reform, vergi alınış biçimlerini daha yaygınlaştırıp ya da daha verimli hale getirip, kaynak artışını sağlamada ön plânda yer alan sosyo-fiskâl tekniklerin hepsine birden verilen bir isimdir. Bunun gibi Mali-

ye örgütünü verimle işleterek buradan daha etkili bir vergiciliğe geçişin adı da Mali Reform olarak anılabilir. Sosyal adaleti artırarak vergi yükünün daha adaletli dağıtımını sağlayacak yöntemlerin topuna Vergi Reformu dendiği de olmuştur. Plan Stratejisinde bu nedenle «Mali Reform» denilmekle kalmayıp, işin ilke, kapsam süreçlerini anlatmazsak, kapalı kalırız ve alenilik, demokratik olma ilkelerini zayıflatmış oluruz.

5.2. Diğer bir reform Toprak Reformudur. Plânda ciddi bir uygulamaya geçilen her ülkede işe mutlaka «toprak reformu» ile başlanmıştır Çünkü aşağıda göreceğimiz gibi kalkınma sal! kişi başına düşen gelirin artması demek değildir. Bunun yanısıra ülkenin sosyal yapısının- kabuk değil içerik değiştirmesidir. Daha az insan topraklar üzerinde tarım yapacak ve bu daha az insan, kentlerde daha da çoğalan insanları besleyecektir. Bunun gerçekleşmesi ancak ve ancak tarıma bağlanan sermayenin ve toprakların daha iyi, verimli ve bilinerek kullanılmasını gerektirir. Ortaçağın teknik ve sosyal bilinciyle işletilen yoğun tarımsal işletme yöntemlerini devreye sokamıyan bir ülke hiçbir zaman azgelişmişlik çemberini kıramaz.

Tarım veya daha doğrusu «Toprak Reformu» da Plân Stratejisinde kapsamı, ilkeleri ve uygulayıcı örgüt, uygulama süreçleri ile birlikte mutlaka yeralmalıdır. Köylüye verilecek taban toprak, kamulaştırma sınırı altında kalacak toprak ölçüsü, yeni ya da ek toprak edinenlerin kredilendirme ve donanım kaynak ve ölçüleri Plan Stratejisi Belgesinde herhalde yer almalıdır. Yer almalıdır ki Planda yeralan tarımsal ve nüfusla ilgili hesaplar, tahminler ve öneriler bir birlik oluşturabilsin.

«(Yalnız şu kadarını belirtelim ki, Toprak ve Tarım Reformunun zamanında, örneğin, 1935-1965 döneminde yapılmayışı, yapılamayışı ülkemizin ekonomik sosyal açıdan olsun, siyasal açıdan olsun çok şey yi-

tirmesi sonucunu doğurmuştur. Ve bugün doğrusu eski öneminden epeyce yitirmiştir.)

5.3. «İdari Reform»da küçümsenecek bir konu değildir. Devletin harcamalarındaki verim artışını sağlama, halka demokratik biçimde kamu hizmetlerinin götürülmesi ve hizmet bilincinin geliştirilmesi, demokrasinin yığınlara ve Devlet kadrolarına yerleşmesi İdari Reformun zorunluluğunu dayatan son derece önemli etken ve baskılardır. Hiçbir ciddi Plân aşamasına geçiş çabası bu nedenlerle İdari Reformu geçiştiremez. Strateji Belgesinde bu çalışmaların «ön ve asıl kademeleri», güdülecek ilke ve yollar» ayrıntıyla yeralmalıdır.

«İdari Reform» sırasında devlet kağıt ve belgelerindeki yeni ve ileri götürücü düzenlemeler, kamu merkez ve yerel yönetim ilişkileri, devletin dünyadaki gelişmeleri yakından izleyen örgütlerinin çağdaş hale getirilmesi ve günümüzün yaygın konusu olan Devlet sistemine «kompüter» düzeninin sokulup, sindirilmesi sorun ve konularında çözüm yolları, aranıp bulunup uygulanacaktır.

5.4. Klasik metinlerde yeralmayan ama bana göre en az Toprak ve Tarım reformu kadar yaşamsal önem taşıyan konu, «Kentsel Yerleşme Reformu»dur. Bugünkü ana kanunlarımız (Türk Ceza Yasası, Ticaret Yasası, Medeni Kanun) ve oralardan başlayıp çıkartılan yasalar, aslında kentleşme olayını hiç gözönüne almış değildir. Aile düzeninden, toprak sahipliği ve kullanma, ticaret yöntemleri hep, kırsal düzenin ağır bastığı bir Türkiye'ye göre düzenlenmiştir. Bu temelden yanlıştır. Türkiye artık 7 milyonluk metropole sahip bir İstanbul, 3 milyonluk Ankara ve 2 milyonluk İzmir yanında Adana, Bursa, Konya, Gaziantep illerinin bulunduğu bir ülkedir, yasalarını bu ölçülere göre yeniden düzenlemelidir. Esaslı biçimde değiştirme zorundadır.

Bize göre bu çalışmanın başlangıç noktası arsa ve

konut mülkiyetini düzenlemeden geçmektedir. Arsa ve konut, mülkiyet ve kira düzenini taşınmaz mal kredisi, ipotek düzenini değiştirmeden «kentsel yaşama» halkımızın uyum sağlama olanağı bulunamaz. Yeni kentleşme olgusuna bir türlü sağlanamayan uyumun yolu herşeyden önce «Arsa ve Konut» reformundan geçer. Arsa ve bunun yanında konut her gereksinimi olanın elinde olmalı ama vurgun aracı olarak ve ticaret yolunda kullanılmamalıdır. Bu ilkenin gerçekleşmesi için Medeni kanundan başlayıp, Bankalar, Belediyeler, Köy yasalarına kadar birçok yasada değişiklik yapmak gerekebilir. Bütün bu düzenlemeler de Plan Strateji Belgesinde tartışmaya ve kamuoyunun değerlendirmesine açık olmalıdır.

Bu ilke ve içerikle hazırlanan bir Plan Stratejisi Belgesi Planlama sürecinde alenilik ve Planın halk tarafından, toplumun bütün kurum ve tabakalarında tanınıp benimsenmesinin ilk adımını oluşturur. Aynı açıklık ve demokratik uygulamaya aşağıdaki biçimde devam olunur.

B — Plan Stratejisi Belgesinin Sonrası

1.1. Bize göre Plan Stratejisi Belgesi siyasal iktidarın bir «yönelişler ve işi ele alış» tercihidir. Büyük kısmıyla siyasal tercihler listesidir. Her iktidar, anayasa içinde istediği siyasal tercihlere yönelebilir. Ama yapmaması gereken şey, bu tercihlerini bir sis perdesi arkasında bırakması, yuvarlak demeç ve deyimlerle geçiştirmesidir. Yurttaş o zaman demokrasi değil, demagoji ile yönetilmiş olur. Bize göre 1945'ten bu yana azgelişmiş ülke ekonomilerinde ve siyasal rejimlerindeki en büyük hastalık budur. İktidarlar ağızlarıyla birşey söylemişler, yürütme organlarıyla başka şeyler yapmışlardır. Örneğin, «liberal ekonomiye ve özel kesime» inancını abdest tazeler gibi adım başı söyleyen, bir daha söyleyen Sayın Bayar bize göre

Türkiye'deki Devlet İşletmeciliğinin en belirgin kurucularından birisi (1933-1939) ve sonra da bu düzenin gelişmesinin yeraldığı politikaların önderidir. (1950-1960) Bunun gibi Devletçi CHP iktidarları da özel kesimin kurulmasında (1940-1945) ve palazlanmasında (1978-1980) pay sahibi olmuştur

Ancak Plan Strateji Belgesinin açıklığının sağladığı kamusal ve kurumsal demokratik denetim olanağı son derece önemli olmakla beraber, burada kalınmamalıdır. Strateji Belgesi gerekirse bir taslak seklinde hazırlanıp Yasama organından, Danıştay'dan (danışma niteliğinde) geçirilebilir. Bu arada kamuoyunda açılan tartışmalarla bu taslağın olgunlaşmasına çalışılmalıdır. Böyle bir kamuoyu yoklamasından sonra, durum bir daha gözden geçirilip maddi hatalar düzeltilmeli, çelişkiler giderilmelidir.

1.2. Ancak asıl elbirliği ve halkla işbirliği Plan Strateji Belgesinin (ya da taslağının) hazırlanıp kamuoyuna sunulmasından sonra başlayacaktır. Her üretim birimi düzeyinde Belge okunup her üretim biriminde ilerdeki beş yılda ne yapılabileceği ve bu Belge'ye uygun çalışmaların nasıl yürütüleceği düşünülüp, tartışılmaya başlanmalıdır. Daha «Makro Düzeyde Plan» hazırlanmadan, kamuoyu ve üretim birimlerinde çalışan her yönetici, yardımcıları ve işçileri «üretimin artırılması ve sonuçlarının topluma daha yararlı hale getirilmesi için» kafa yormaya başlamalıdır.

«Üretim Birimi» deyimini bu arada açıklamada yarar vardır. Burada fabrikaları, büyük turistik tesisleri, büyük sağlık ve spor kuruluşlarını anlatmak istiyoruz. Buralarda üreticilerin içine girmediği, sindirmediği bir Plan uygulanamadan kağıt üzerinde kalır. Tarımda büyük çiftlikler, Balıkçılıkta büyük üretim tesisleri de bu kapsama girerler

1.3. Buna paralel olarak Sendikalar, meslek odaları (barolar dahil) yüksek öğretim kuruluşları, esnaf dernekleri, kooperatif birlikleri, Bankacılıkla ilgili

mesleki kuruluşlar gibi üyelerinin istem ve isteklerini izlemekle görevli kuruluşlar da Plan Strateji Belgesine uygun bir Plan'ın kendi uğraş alanlarında nasıl şekilleneceğini düşünüp tartışmaya başlamalıdır.

Bu «düşünce» «tasarı» ve «sonuca varmalar» bizce çok önemlidir. Bu nedenle üzerinde biraz daha durmak isteriz. Bilindiği gibi bir fabrikada yöneticiler, onların yardımcı personeli (sekreter, muhasebe v.b.) ve üretimle doğrudan ilgili olan işçi ve müstahdemler var. Tartışma, çare arama ve «bildiriye katılma ya da sonuca varma»lar, bu düzeylerin hepsinin tartışmalara katkı yaptıkları toplantılarla belirlenecektir. Tartışmalarda «işçi hakları», «vergi adaleti» gibi genel politik uygulamalar üzerinde değil -bu konular daha başka düzeylerde tartışılacaktır- doğrudan fabrikanın, imalathanenin gelecekteki çalışmaları, üretim hedefleri, ulaşılacak üretim kaliteleri, pazardaki satış fiyatları, kârın kullanım biçimi (yatırıma ve hissedarlara dağıtma, sosyal fonlara katkıyı artırma vb.) yani fabrikanın -ya da imalathanenin kendi yaşamı üzerinde olmalıdır*

---

* Bir gazete «İşçinin Fabrikalara Ortak Edilmesi» konusunda Turgut Özal'ın yaptığı, niteliği belirsiz öneri üzerine «Özal solcuların Sloganlarını Elinden Aldı» başlığını atmış. Solculuk, devlet mülkiyetini dağıtmak değildir. Ama devletin ve özel kuruluşun «gestion» hesaplarının, imalat hedeflerinin, satış hasılatının, karlarının kullanılış biçimlerinin işçilerin etkili biçimde katıldığı kurullar tarafından kararlaştırılmasına gelince, solculuk işte budur. İşçinin sendikal haklarının kullanılışından yakınan bir siyasetçinin, fabrikaların hisse senetlerinin işçiye satılması önerisinde bulunması, solcuları değil lumpenleri -yani kafasında toplumun geleceğine ait fikir bulunmayanları- şaşırtır sadece... Gerçek solcu «Özal işçinin bir alacağını gine bir değersiz kağıtla değiştirip, işçiyi kandırdı» der. İşçi elindeki hisse senedi ile ne yapacak? Yıl sonunda fabrika gelirinden pay almakla kalacaksa, bankaların ne günahı var? «Sen işçinin parasını ver o faiz-

Bu görüşme tartışmalar sırasında fabrikanın

1 — Üreteceği ürün hacim ya da sayısı ,

2 — Bunun için gerekli ham ve yardımcı maddeler,

4 — Satış ve maliyetler,

5— Tahmin olunan kâr,

6 — Bu kârdan yatırımlara, ek bakıma ayrılacak miktarlar gibi, fabrikanın işleyişinin statik ekonomik tablosu çizilecektir. Bu Tablodan sonra, fabrikanın çalışmalarına, sektörüne ve genel olarak ulusal ekonomiye sağlıyacağı yararları artırmak için,

1 — Ek yatırım yapılmadan,

2 — Yeni yatırımlarla birlikte neler yapılacağı konularında kararlar alınmalıdır. Doğal ki bu çalışmalar ve saptamalar da kuşkusuz en demokratik yöntemler uygulanacaktır. «Üretimin artırılması» ya da «ürün kalitesinin yükseltilmesinde,» hammadde, yardımcı madde, ara mal ve enerji girdilerinde değişiklik.. Daha üst düzeylerdeki Plânlama çalışmalarına yardımcı olabilmek için bunlar da saptanmalıdır.

Bütün bu çalışmalar, Plânlama Tekniğinde «Mühendis Tasarımı» denilen bir belge de toplanır. Kuşkusuz, yöntem demokrasi olmakla birlikte, işin yükü «araştırma- geliştirme» birimlerinin üzerindedir. Bu da unutulmayıp, toplantılar sendikaların bazı gürültülü toplantılarına çevrilmemelidir.

---

le onu bankaya koymayı bilir» deriz. Ama işçi doyurucu bir ücretle çalışıp, fabrikasının çalışması üzerinde verilen kararlarda etkili olabiliyor mu? Özal düzeninde bunun olanağı yoktur. Özal'ın değerli (!) önerileri solcuların sloganına sahip çıkmak olmaz bu nedenle. Kaldı ki, bir fabrika örneğin Bir SEKA sadece işçilerini değil. orası ile ilgili birçok kişi ve kuruluşu, gazetecileri, kitapçıları, öğrencileri ve velilerini, okuyucularını da ilgilendirir. Devletin Seka'yı biraz da, bu alanı düzenlemek için açmıştır. Onun bir kamusal fonksiyonu vardır. Devlet bu fonksiyonu kimseye devredemez.

1.4. Elde olunan «Mühendis Tasarım»ları, bir üst düzeydeki kuruluşta toplanır. Üst kuruluşun ne olduğu duruma göre değişir. Örneğin Mühendis tasarımı eğer birçok ekonomik alanda uğraş veren «dev» bir KİT içinde yer alan bir fabrikada (Örneğin Sümerbank'ın Nazilli fabrikasında) yapılmışsa bu kuruluşun ilgili olduğu alt kuruluşa verilir. İkinci olasılık da, Fabrika bir tek çeşit mal -örneğin Demir-çelik- ile uğraşıyorsa doğrudan o kurulun en yüksek yöneticisine gönderilir.

Üçüncü olasılık Mühendis Tasarımı bir özel sektör kuruluşu fabrikasına aitse özel sektörün o ildeki «meslek komitesine» -örneğin İstanbul Sanayi Odası-Madeni Eşya Meslek Komitesine- gönderilebilir.

Dördüncü olasılık, Belediye ya da köy işletmesine aitse o ilin Belediye ya da köy yönetimi eliyle İl Valiliğine oradan da o fabrikanın benzeri KİT kuruluşlarının bağlı olduğu Bakanlığa, Örneğin Siirt'teki sigara fabrikasının Mühendiş Tasarımı, Siirt Valiliği eliyle Maliye -Gümrük ve Tekel Bakanlığına gönderilebilir. (Bakınız Ek Şema I)

1.5. Bize göre Plan Strateji Belgesinin, kesin ifadeli, açık ve ekonomideki etkenleri mutlaka içine alan bir belge olması ne kadar önemli ise, Mühendis Tasarımlarının da bir «işyeri demokrasisi» içinde ve açık, net biçimde düzenlenip gerekli yerlerde toplanması da aynı derecede önemlidir. Bu önemin daha derinden analizine geçmeden, akla gelebilecek bir soruyu yanıtlamakla yarar görmekteyiz. Denebilir ki, «Kamuya ait işletmelerin Mühendis tasarımlarının hazırlanmasında işçilerin katkısını anlıyoruz ama, özel kuruluşların aynı tür çalışmalarında acaba bunun bir gereği, daha doğrusu zorunluluğu var mı?

Aslında bir kişiye (özel ya da tüzel) bağlı bir kuruluşun, şu ya da bu biçimde yönetileceğini zorlamak demokratik ilkeler ve mülkiyet hakkı kapsamına uygun değildir. Bir özel kuruluş Mühendis Tasarımını

istediği biçimde hazırlayabilir. Bu doğrudur. Ama eskiden beri savaş ve askerlikte bir kural vardır. Genç generaller herşeyi üst kademenin doğru plânlama ve doğru uygulamasına bağlı olarak kabul ederler. Ama yaşlandıkça birçok şeyin askere bağlı olduğunu anlarlar. Örneğin Kutuzof, Wellington en önemli örnekleridir. Biz de bu düşünce içindeyiz. Ekonomide ve hele endüstride işçinin coşkulu çalışmasının yerini tutacak birşey olamaz. Organizasyonunuz, sermaye yapınız, teknolojiniz ne olursa olsun eğer işçiniz coşkulu bir tempo içinde değilse bile, morali düzgün ve yaptığına inanan, çalışmasının moral bazı kazanımlar sağladığını bilen bir kişi değilse, üretimde iyi sonuç alabileceğinize inanmayın. *Bu her toplumda böyledir ama bu gelişme aşamasında özellikle böyledir.* Gelişmemizin içinde bulunduğu şu aşamada ücret çatışması dışında işverenle işçi arasında toplumsal gelişme ortak değerleri bakımından büyük görüş farkları yoktur İşveren ve işçiye ücretin «herşey,» «tek belirleyici» olmadığını anlatıldığı zaman Türkiye'de bazı gerginlikler yumuşayacaktır. Bunu ilerde de anlatacağız. Bu döneme gelindiğinde yukarıdaki mekanizmanın daha kolay, hatta sürtüşmesiz işleyeceği kanısındayız.

1.6. «Mühendis Tasarımları»nın hazırlanıp, bilgisayarlarla sınıflandırılıp, verilerinin bazı tablolara dökülmesi, demokratik bir zorlanış içinde Plânın uygulanışına getirdiği inanç ve coşku dışında, Plân'ı teorik, ayakları havada, ne olduğu belirsiz bir belge, bir uygulama rehberi olmaktan çıkaracaktır. Plânı hazırlamakla görevli teknik adamlar ve örgütlerin elinde eldeki sosyo-ekonomik yapıya ve gelecekteki niyetlere ait zengin bir bilgi hazinesi birikmiş olur. Birinci elden toparlanmış, işine gelmeyince reddolunamayacak eşsiz bir bilgiler hazinesi. Bu hazineden ilerde göreceğimiz Input-Output «girdi-çıktı» tablolarına geçmek artık öyle zor olmayacaktır. Makro-model ve proje çalışmaları için de elde gereği kadar malzeme vardır.

İkinci önemli yarar, uygulamada disiplini sağlama kolaylığının elde olunmasıdır. Kapalı kapılar arkasında ve «toplumun gıyabında» hazırlanan bir Plân'ın uygulama disiplininden noksan oluşu ne kadar normalse, insanların kendi katılmalarıyle ve gözleri önünde hazırlanan Plânın uygulanmasında kolaylık göstermeleri de o kadar normaldir. Ayrıca, sadece dört yılda bir ülke sorunlarına vaadler veren demeç ve göz boyamacı gösterilerin kaldırdığı sis arkasından bakılış ile, günlük çalışma yaşamı, fabrikası perspektifinde bakmanın yaratacağı demokratik gelişmeyi herhalde kimse yadsıyamaz.

1.7. Burada yalnız bir önemli nokta daha var. Ülkemizde küçük esnaf ve işletmelerde azımsanmıya cak bir üretim gücüne sahiptir. Türkiye'nin henüz sanayi devrimini yapamamış, tamamlayamamış olmasından kaynaklanan bu olgu sonucu, birçok sanayi üretimi yapan küçük kuruluş «Mühendis Tasarımı» hazırlayacak, Devletin ilgili kuruluşları seferber edilerek, küçük sanayiin, üretim hacmi üretim girdileri ve gelecekteki durumu hakkındaki tasarıları saptamaları olanak dışıdır. Bunların Plân hazırlamasına katkıları ise, Odaları ve Halk Bankası kanalıyla olacaktır.

KISIM 2 — DİĞER HAZIRLIK ÇALIŞMALARI

A — Kritik Sektör İncelemeleri

1.1. Bir yandan Plân Stratejisi üzerinde tartışmalar sürer ve bir yandan da Mühendis Tasarımlarının hazırlanması sürerken, Devlet Planlama Teşkilatı başka bir çalışmanın içine girer. Bu çalışmalar, «Kritik Sektör İncelemeleri», «Plân'ın Dünya Ekonomisindeki Gelişmeler Bölümünün yazılması» ve «İstatistik çalışmalarının Revizyonu»dur. Bunlardan herbiri diğerinden önemli olmakla beraber, en önemlisi «Kritik Sektör Çalışmaları»dır.

Kritik sektörlerin seçimi kuşkusuz DPT'na aittir. Ancak bugünkü Türkiye'nin durumunda bize göre kritik olan, incelemeler de özel bir ağırlık verilmesi gereken sektörler: Enerji, Bankacılık, İnşaat şeklinde özetlenebilir. İstenirse bunlara Demir-Çelik, Gübre, Gemicilik kesimleri eklenebilir.

Kritik sektör incelemelerinde dikkat edilecek nokta, acele çözüm aramak yerine, eldeki durumun, verilerin yerli yerinde değerlendirilmesidir. Örnek olarak enerji kesimini ele alırsak, birincil ve ikincil enerji kaynaklarının kullanılışı, buradaki aksaklıklar, enerji naklinde enterkonnekte şebekeler, enerji naklinde uğranılan kayıplar, bunları düzeltmede çeşitli alternatifler sergilenmeli ama bu alternatifler üzerinde baştan bir çözüme gidilmemelidir. Çözüm, mühendislik tasarımları bilgisayarda toplandıktan, makro denegler üzerindeki çalışmalar bitmese bile sonuç aşamasına varıldıktan, Input-Output (Girdi-Çıktı) tablolarında ilk sonuçlar alındıktan sonra yapılmalıdır. Çünkü Plân'ın alacağı şekli, geniş ölçüde, bu sektörlerde yani kritik sektörlerde yapılacak çözümler belirleyecektir.

1.2. Kritik sektör incelemeleri baştan teknisyeni sayı olarak daha çok, iktisatçı ve plâncısı daha az sayıda kişilerden oluşturulan özel çalışma ekipleri tarafından yapılacaktır. Bu çalışmalar da DPT yapısı dışında elemanlardan da büyük ölçüde yararlanılmalıdır. Böylece DPT'nın Devlet Örgütleri içindeki çalışmalarının gerektirdiği yakınlık ve uyuma doğru bir adım da atılmış olacaktır. Hatta özel kesim elemanları da sözleşme ile bu işte, bu çalışma ekiplerinde yeralabilir, almalıdır da.

Kritik sektör çalışmalarında bizce önemli bir nokta daha var. Buradaki çalışmalarda sadece üreticilerin değil, o kesimde üretilen mallardan büyük ölçüde kullananlar, ya da o kesime girdi ya da yedek parça sağlayan sanayi ve yan sanayilerden de fikir alınması, hatta çalışma ekiplerine bu kesimlerden insan (üye)

alınmasıdır. Örneğin bir demir-çelik özel çalışma grubunda onun ürünlerinin en büyük kullanıcısı olan İnşaat, Ev aletleri sanayii kesimlerinden de üye ve en azından sonuca etkili olacak fikir alınması kesinlikle savsaklanmamalıdır. Bunun yanında Demir-Çelik kesimine girdi sağlayan kömür işletmeleri de bu çalışmaların kesin olarak içinde bulunmalıdır.

Bunun gibi, Bankacılık kritik kesiminin incelenmesinde Merkez Bankası, sigortacılık kesimleri de mutlaka görev ve yeralmalıdır. Ancak bankerler, coberler ve borsa simsarları bu konuda düşünülmese de olur, hatta iyi olur. Bunlar yanında bazı kredi kullanıcı kesimler, özellikle bunda mağdur durumda bulundukları iddiasında bulunan kesimler -bugün için tarım ve esnaf kesimi- bu incelemelerde dikkatle dinlenmelidir.

1.3. Kritik sektör incelemelerine sadece üretim sektörleri değil, Plânın hazırlanmasında önem taşıyacak bazı boyutlar ve konular da girebilir ve girmelidir. Örneğin, Planın dayanacağı en önemli boyutlardan birisi nüfustur. Ülke nüfusunun ne olduğu ve gelecekte hangi boyutlara varacağı belli olmadan bir Plânlama yapma olanağı bulunamaz. Nüfus ve başka bir deyimle Demografi araştırmaları, Plânın her çeşit ve kategorisinin hazırlanışında birinci derecede önem taşır. Cumhuriyetimizin ilk 30 yılında o zamanki adı İstatistik Genel Müdürlüğü olan şimdiki Devlet İstatistik Enstitüsü bu incelemeleri üstlenmiş ve cidden değerli etüdlerde bulunmuştur. Şimdi bunların daha gelişmiş ve daha çok boyutluları gerçekleştirilebilir.

Bizde «nüfus hareketleri» denince akla yalnız nüfustaki hızlı artış gelmektedir. Tutucu çevreler, kapitalist dünyadan gelen telkinlerin de etkisi ile Türkiye'nin azgelişmişliği konusunda dirençli bir biçimde sadece «hızlı nüfus artışını» göstermektedirler. Oysa aslında Türkiye'deki nüfus artış hızının yüksek olduğu kesin bulunmakla birlikte, bana göre daha önem-

li olan bu hızlı nüfus artışına karşın ülkemizde, bilgili ve yeterli hacimde sanayi işçisinin yaratılamamasıdır. Bunun yanında nüfusun büyük kentlere doğru hesapsız ve akla uygun olmayan şekillerde yoğunlaşmasının Türk ekonomisine yüklediği son derece ağır yükler vardır. Daha kısa ve kesin bir ifadeyle Türkiye'nin sağlam bir istihdam eğitim ve barınma dağılımı politikası izleyememesinin sonucu olarak ekonomimize yüklenen maliyet, hızlı nüfus artışının ekonomiye yüklediği maliyetten çok daha yüksektir. Kritik sektör olarak «Nüfus Sorunlarını» ele alan ve bu maksatla kurulmuş olan çalışma grubu, sadece nüfus artış hızını değil, nüfusun global olarak ulaşacağı boyutları değil fakat bunların yanında «nüfusun hareketlerini» bu hareketleri bir «rasyonele» sokmanın yollarını da araştırmalıdırlar.

1.4. Diğer bir kritik inceleme konusu da, nüfusla ilgili olan ve olmayan etkenleriyle «istihdam» konusudur. Ünlü İngiliz Ekonomisti John Maynard Keynes bir ulusal ekonominin başarı derecesini nüfusuna çalışma olanağı bulma ile ölçmekteydi. Bugün ekonomide sesi en çok çıkan monetarist ekonomi akımını oluşturan ekonomistler «makül bir işsizlik» oranını uygun buluyorlar. Ancak işsizlik hele Türkiye gibi işsizlik sigortası bulunmayan bir ülke için felaketlerin, olumsuzlukların en önemlisidir. Türkiyemizin kalkınmada en çok güveneceği şey işgücüdür. Bu işgücünü bile kullanamıyorsak, yenilgi ve fakirliği baştan kabul etmiş sayılırız. Bu gerekçelerle, istihdam konusunda durumun sağlıklı biçimde saptanması için yapılacak incelemeler, Planın sadece sosyal adalet açısından, sosyal güvenlik bakımından değil ekonomik bakımdan da yeni çözümlere açılmasını sağlayacaktır.

İşsizlik aynı zamanda nüfusun beceri ve bilgi noksanıyla da ilgilidir. Böylece «işsizlik» sorununun eğitim, sosyal güvenlik ve sağlık politikalarıyla ilgili olarak Planlama karar ve uygulamalarına «İstihdam» konu-

sunda yapılacak incelemeler büyük ölçüde ışık tutacaktır. Ancak konu kuşkusuz burada kalmayacak Eğitim, Sağlık, Sosyal Güvenlik konularında da ayrıntılı hazırlık raporları, Plan hazırlıklarında ilerlenirken tamamlanmış olacaktır.

1.5. Kuşkusuz bir Plan'ın en önemli konusu «kaynak bulma» ve «kaynakları harcamalara denk getirme» sorunudur. Bu gereksinime karşılık vermek üzere, gerek Vergi Sistemi ve gerekse Bankacılık sistemi gibi iki önemli konuda ağırlıklı çalışmalar yapılacaktır.

Vergi konusu nedense ciddi olmayan politikacılar ve hatta «ciddiyet esastır» diye poz verip politika yapan geçmişin bütün hükümetlerince, gereken ciddiyette ele alınmamıştır. Ben maliye ve iktisat bilgimin yettiği kadar, vergi konusunu ciddiye, gerçekten, olan tek yönetim olarak, Amerika'daki Roosevelt yönetimini biliyorum. Başkan Roosevelt, Maliye Bakanı Morgenthau ve onun vergicilik danışmanı Randolph Paul ciddi, yeterli, gelişmeyi önlemeyen, ama sosyal adalete de uygun bir vergi politikası uygulayarak zoru -yani ekonomik bunalım ve savaş giderleriyle başa çıkmayı- başardılar. Bence bunun, bu eşsiz başarının nedeni Roosevelt'in ve Morgenthau'un Amerikan halkını inandırabilmeleri olmuştur. İnandırıcı, halkın yukarıda anlatılan, ve daha da anlatılacak olan mekanizmalara katılımı sağlanan bir Plancı düzende, bu etkeni ülkemiz yöneticileri de sağlayabilirler. Bu nedenle tırmanmalı* bir düzen içinde halkın yönetimin «tutarlılığına» inancı zaman içinde arttıkça amaca daha da yaklaşan bir vergi düzeninin kurulacağında hiç kuşkum yoktur. Bu nedenle şimdi ve geçmişte en zor konu olan vergi konusunun, tasarladığımız düzende en kolay çözüm görecek sorun olduğuna candan inanıyorum.

(*) Fransızların deyimiyle «*Approximations succèssives*» yöntemi.

Kaynağı artıracak bir diğer düzenleme de «cari harcamaları» kolay ve en az giderle karşılayacak yöntemlerin geliştirilmesidir. Gerek bu konuda ve gerekse Devlet Borçlarının ödenmesi (itfası) konularında getirilecek yeni ve akıllı yöntemler de ayrı bir inceleme alanı ve kritik sektör araştırması konusu olacaktır.

Ayrıca Bakancılık ve Sigortacılık sektörünün, uzun ve kısa dönemlerde kasalarına akan kaynakları en iyi şekilde koruyucu ve en rasyonel dengeli biçimde *artırıcı* biçimde kullanılışını sağlamak, hele 1980'den beri uygulanan hatalı politikaların bu kesimi içine ittiği kritik oluşumdan sonra bir hayli önem kazanmıştır. «Gönüllü Tasarruflar» denilen bu tasarruflar ile, hisse senedi ve Devlet Tahvili satımını bir dengeye sokacak optimal (en uygun) düzeni bulmak, bu konuda yapılacak incelemenin sağlık derecesine bağlıdır.

KISIM 3 — SON HAZIRLIK ÇALIŞMALARI

Planın kesin «karar alma» ve düzenleme bölümüne gelmek için sektör araştırmalarıyla önemli hazırlık dönemleri geçilmiştir. Bu çalışmalar sırasında önemli olan, gerek DPT (Devlet Planlama Teşkilâtı) ve gerekse DPT dışında yapılacak «Plan ve Plana Hazırlık Çalışmaları»nın ulaşılan her aşamada basına yansıması ve bir «ciddi tartışma ortamı»nın açılmasıdır. Böylece demokrasinin aslında «ciddi konuları bilmek ve onu tartışmak» olduğu yoksa «filan hanımın gece kulübünde şunu yapsın mı yapmasın mı» tartışması olmadığı anlaşılmış olur. Böylece yoğunlaşan bir düşünce ve tartışma alanında son hazırlık çalışmalarına geçilir. Bu çalışmalar Tarımda Son Hazırlıklar, Dış Dünyanın Analizi ve Hukuksal Çerçeve paragrafları içinde incelenecektir.

A — Tarımda Hazırlıklar

1.1. Sanayi gerek bizim Plânlama çalışmalarımız ve gerekse diğer ülke ekonomileri arasında ne kadar önem taşısa da, kalkınmada asıl yapı değişiklikleri Tarımsal alanda olacaktır. Bu nedenle tarımsal alanda Plân'ın hazırlık çalışmalarında önemle yer verilen bir çalışma plânı hazırlanmalıdır. Tarımda alınacak her önlemin sanayideki gibi tam sonuç vermeyeceği kesindir. İyi hava koşulları, denenen yeni yöntem ve döllemelerin iyi sonuç verip vermeyişi, kırsal bölgelerdeki geleneksel yapıların kırılmasındaki hızın değişik oluşmaları ile insanoğlunun çabaları beklenenin üstünde ya da altında bir sonuç verebilir. Örneğin, alınan önlem ve yapılan hamlelere karşın hava koşullarının bir dönem boyu iyi gitmemesi sonucu tarım alanında beklenen sonuçlar alınmayabilir.

Bu nedenle Tarım alanında bilimsel araştırmalar ve geleceğin tahminine ilişkin çalışmalar, Sanayiden de önemlidir. Tohum ıslahı çalışmaları, uzun dönemli meteorolojik tahmin çalışmaları, Dış Piyasaların gelecekte alacağı durumun önceden kestirilmesi Devlete ve onun Plânlama çalışmalarında kurmaylık yapan örgütü DPT ye önemli yükler ve görevler getirir.

1.2. Kuşkusuz Tarım Plânlamasında en önemli etken hava ve toprağın koşullarıdır. Hava koşullarının uzun sürede tahmini kolay bir çalışma değildir. Bugün sade bizde değil diğer ülkelerde de erişilen yüksek teknolojik düzeye karşın, hele uzun dönemli hava koşullarını kestirme olanağı bulunamamaktadır. Bununla birlikte, tahmin ve gözlem yöntemlerinde hangi yollarla gelişme sürecine girileceği ve hele uzun değilse bile bir yıllık dönemde -hiç olmazsa Plânın başlangıç yılında- hava tahmininin, yapılmasında yararlar vardır. Doğal ki bu tahminler, «kurakyıl,» «Yağışlı bir yıl», «uzun kışlı yıl» gibi genel çizgileriyle yapılacaktır. Devletin bu işle ilgili kuruluşları, bu tahmini yapabilir, yapmalıdır.

Toprak koşullarında yapılacak tahminler de kuşkusuz başarı şansı daha fazladır. Biz o kanıdayız ki, ülkemizin toprakları ne en iyi biçimde kullanılmakta ve ne de gübreleme toprağa uygun bir şekilde yapılmaktadır. Bu konuda eskiden Sovyet uzmanların ve 1960'larda Amerika'lı uzmanların yaptıkları incelemeler ve vardıkları sonuçlardan yararlanma yoluna gidilmeyişi Türkiye için cidden büyük bir şanssızlık olmuştur. Bu çalışmalar, Adana (Çukurova) ve Antalya Pilot projeleri dahil, bir araya getirilip, varılan kısmi sonuçlar bütünleştirilmelidir. Bundan sonradır ki rasyonel tarım yoluna girilebilir.

1.3. «Cins ve ırk» iyileştirilmesi ülkemiz tarımının önüne dağlar gibi yığılmış dertlerden bir diğeridir. Kısa sürede bu konularda sonuca varılmasa bile, bu çalışmaları *sistemli*, tutarlı ve *birbirini tamamlayan* bir yöntem içinde oluşturmak için neler yapılabileceği Plân hazırlık çalışmaları içinde ele alınıp bir rapor haline getirilmelidir. «Cins ve Irk» iyileştirmesine gidilmeden Türk tarımını bulunduğu şu noktadan çok daha ileriye götürme olanağı yoktur.

Ancak, yeri gelmişken sadece eldeki cins tarım ürünlerinin tohum ıslahı ile daha fazla ve kaliteli üretilmesi yanında, sanayiimizin gereksinim duyduğu ürünler (örneğin Avustralya tipi koyun ya da Virginia ve Burley tipi tütün) yetiştirilmesi sorunları da bu incelemelerin çerçeve çalışmaları içinde yeralmalıdır diyoruz. Yani cins ve ırk ıslahı ile yeni cins ve ırklar üretimine gidilmesi gibi geniş bir çerçeve içinde çalışılmalıdır.

1.4. Tarımın bir önemli derdi de tarımsal girdi endüstrinin (Tarımsal makineler ve Gübreler) kendi koşullarına uygun fiyat, kalite ve birleşimde mal ve yedek parça sağlamasıdır. Bu konuda şimdiye kadar doğru bir yol izlediğimizi kimse iddia edemez. Ancak herhalde bu başıboşluk bir Planlı dönemde de sürecekse, Plân'ın ne gereği var?

Aslında tarım kesimi uzmanları, kendilerine uygun bir sanayiin kurulması konusunda çalışma alışkanlığı ve görevi içinde değillerdir. Ancak, gine de ülkemize uygun bir tarım makineleri, sulama motorları, gübre, tarımsal koruma ilaçlarının yapım ve dağıtım usûlleri, kalite ve fiyatlama konularında bazı anahtarlar vermelidirler. Bunlar bir çeşit sanayideki «Mühendislik Tasarımları»nın toplamına karşılık olacaktır. Eğer bunlar bilinmezse, Tarımla ilgili uzmanlar isteklerini bildirmekte suskun kalırsa Tarım Makineleri ve Gübreleme işlemlerinde sanayiin nasıl çalıştığını kontrol etme olanağı bulunamaz.

1.5. Tarımda önemli bir neden de işletmelerin hukuki şekilleridir. İşletmeler tarımda Devlet işletmesi şeklinde olduğu, olabileceği gibi özel aile işletmesi şeklinde de olabilir. Ne var ki, özel tarım işletmesinde toprağı işleyenle, toprağın asıl sahibi başka kişiler olabilir. (Ortakçılık) Bu iki -ya da üç- işletme şekli yanında kooperatif -ve pek yaygın şekilde olmamakla birlikte- Anonim şirket şeklindeki tarım işletmelerine de rastlanabilir. Bu hukuksal biçimlerin hangisinin avantajlı olduğunu söylemek olanağı yoktur. Ancak üreticilerin istekli olduğu durumlarda kooperatif işletmeciliği salık verilebilir. Bazı Sosyalist ülkelerde, büyük toprakların kooperatif şeklinde işletilmesine karşılık, özel mülk şeklindeki küçük işletmelerin aile gereksinimini karşılamaları şekli yeğ tutulmuştur.

Tarımda sadece hukuki biçimler değil fakat işletme büyüklükleri, tarım çeşitlerine göre sınıflanmış olarak bilgi ve raporlar şeklinde toplanmalıdır. Kooperatifleşme «Plânlı Ekonomi» için ideâl bir işletme biçimidir. Bu nedenle kooperatifçiliğin gelişmesi yolunda ve yapılması gereken noktalar da inceleme ve raporlarda belirtilmelidir.

Tarımda sadece ekili ve dikili topraklar değil, hayvanların beslenmesinde yararlı olan mer'a ve yaylakların köysel ortak mülkiyetinin yarattığı sorunlar da

küçümsenmemelidir. İncelemeler sırasında bu problemler ayrıntılarıyla ve açık seçik belirlenmelidir.

1.6. Dünyada heryerde olduğu gibi, Türkiye'de de tarım ürünlerinin pazarlanması sorunu, toplumun en önemli sorunlarından biridir. Dünyanın heryerinde tarım kesiminin malını satma ve pazarlamasındaki zayıflığı bilindiğinden devlet bu alana, her ülkede girer ve çiftçiyi korumaya çalışır. Tarımsal ürünler Devlet kuruluşları dışında

1 — Sanayiciye satılır,
2 — İhracatçıya verilir,
3 — Tüccara satılır.

Bu her üç pazarlama biçiminde tarafların ilişkilerine kuşkusuz farklı biçimde bakılmalıdır. Devlet tarımsal ürünlerinin dışsatımcıya, sanayiciye işini görecek derecede ucuz ama köylüyü ezmeyecek şekilde aktarılmasını sağlamalıdır. Ne var ki bu alış-verişler ve Devletin çiftçi-üretici lehine pazara girmesinin doğurduğu sorunlar, bu sorunların çözüm olanakları ve gerekli kaynakların sağlanış biçimleri, hazırlık çalışmalarında dikkatle gözönünde bulundurulmalıdır.

B — Dış Dünya Analizi

2.1. Bir «Planlama» çalışmasında ve bir «Planlı Ekonomi» de, bütün sosyo-ekonomik çalışmalarda dünya ekonomisinin ne durumda olduğu ve gelecekte neler olabileceğinin analizinde büyük yarar vardır. Bu çalışma da devletin sadece DPT örgütü değil, Dışişleri, Dış Ticaret ve hattâ Maliye Gümrük ve Tekel Bakanlığı uzmanları da görev ve sorumluluk almalıdır

Dünya ekonomisinde gelişmiş ülkelerin, AET'nin, sosyalist ülkelerin petrol ihraç eden ve edemeyen azgelişmiş ülkelerin son yıldaki ekonomik performanslaları ve bu yıl içindeki politikaları, politikaları değiştirme niyetleri ayrı ayrı ele alınmalıdır. Bilindiği gibi son yıllarda azgelişmiş ülkelerden Latin Amerika ülkelerinde önemli ekonomik olaylar olup gitmektedir.

Bu gelişmeler dünya borclanma ve para sisteminde büyük boşluklar yaratmaktadır. Bu ülkelerin gerek içinde bulundukları ve gerekse gelecekte içine girecekleri durumlar dikkatle izlenmelidir. İhracat ekonomileri denilen Güneydoğu ve Uzakdoğu Asya ülkeleri de yeni bir ekonomik modele, dış güçlerin etkisiyle, uyumlanmak isteniyor. Bu çabaların doğurduğu, bir kısmı olumlu ama gelecekte endişe doğuran sonuçlar var. Bu ülkelerin ekonomileri de dikkatle izlenmelidir.

Ülkeler ve bölgeler bazındaki bu incelemeler yanında ikinci ve önemli izleme çabaları «madde» bazında da sürdürülmelidir. Madenler, Tahıl ve bahçe-bağ ürünleri, sanayi bitkileri (özellikle tütün, pamuk, soya, pancar) tekstil hammaddeleri, demir-çelik, gübre, alüminyum ve temel kimya ürünlerinin o yıl içindeki durumları (üretim, tüketim, fiyatlar itibarıyle) ve gelecekte meydana çıkan beklentiler izlenip dikkatle raporlara geçirilmelidir. Hele «madde» bazında bazı ülkelerin bizim mallarımıza uygulamak istediği, açık ve gizli kısıtlamalara dikkat edilmelidir.

Üçüncü olarak, uluslarası ticaretin hacim ve değer olarak, ticaret hadleri olarak kaydettiği son yıllar grafikleri dikkatle izlenmelidir. Bu izleme sırasında ayrıca şu hususlara dikkat edilmelidir:

a) IMF, GATT, Dünya Bankası gibi uluslararası ticaretin ve kredilerin düzenlenmesinde etkili olan kuruluşların çalışma ve değerlendirme biçimleri,

b) AET yetkili organları, OPEC gibi ortak hareket gruplarının yıl içindeki çalışmaları ve geleceğe ait düşünceleri. Sosyalist ülkeler arasındaki «Karşılıklı Yardım Anlaşması» içindeki gelişmeler de izlenmeye değer bir nitelik kazanmaktadır.

c) Dünya Bankacılık sisteminde, uluslararası kredi piyasalarındaki gelişmeler, bilindiği gibi son yılların gelişmeleriyle büyük bir önem kazanmıştır. Bu piyasanın da dikkatli bir şekilde incelenip, ayrıntılı

ve ilerde değerlendirmeler yapmayı kolaylaştıracak biçimde rapora bağlanmalıdır.

2.2. Dünyadaki teknolojik gelişmelerin ve meydana gelen gelişmeler sonucunda dünya piyasasına çıkan yeni mallar, üretim ve pazarlama teknikleri, ortaya çıkan yeni ulaştırma ve iletişim yolları, «Plân» hazırlanmasında faydalı bilgilerdendir. Özellikle ihraç ürünlerimize karşı çıkıp dış pazarımızı daraltacak yeni teknolojilerin ekonomik durumu epeyce değiştireceği kuşkusuzdur. Teknolojik gelişmeler anlatılırken dünya san'at ve bilim kuruluşlarının son yıllardaki çalışmaları ve geleceğe ait düşünceleri de izlenmelidir.

C — Hukuksal Çerçeve

1.1. Plânlama teknik ve zorunlarının yeni bir hukuksal çerçeve gerektirip gerektirmediği herhalde çok önemli bir sorundur. Bize kalırsa bugünkü Anayasal ve hukuksal yapı yukarıda anlattığımız Plân hazırlanışına aykırı değildir. Gerek yasalar (vergi ve harcama yasaları) ve gerekse Devlet örgütünün şekli bu hazırlıkları yapmak için yeterlidir Ancak bazı yeni şeyler, yeni uygulamalar, değişiklikler gereklidir. Bunları aşağıda göreceğiz.

1.2. En önemli sorun Beş Yıllık Plân, Yıllık Programlar, Bütçe ve kesin hesap yasaları arasındaki ilişkilerdir. Beş Yıllık Plân bugün bir Millet Meclisi kararı olarak geçmektedir. Buna karşılık bir şey söylememiz mümkün değil. Fakat nedense yasama organının Beş Yıllık Plan'ın kabulünden sonra «Plân» ile ilgisi kesilmektedir. Oysa bu Plân onun kararı olduğuna göre, uygulanışını denetlemede de ona görev verilmiş sayılır. Denetleme, Plân uygulamasının Meclis kararları ve Yasalara göre olup olmadığını kollama, Büyük Millet Meclisi'nin temel görevlerinden biri sayılmalıdır. Bu nedenle hukuksal çerçevede ilk alınacak

(*) Demokratik, sosyal, laik hukuk devleti.

önlem bizce Yıllık Programlar üzerinde, Bütçeler gibi ve onunla birlikte işleyen bir yasama kontrolünü tesis etme yolunda gerçekleştirilmelidir.

1.3. İkinci önemli hukuksal değişiklik, taban fiyatları, vergi matrah ve oranları yılbaşından önce ilan edilmeli ve sonra değişmemelidir. Yıllık Program ve gelir-gider Bütçelerini Meclise götüren Hükümet bu götürdüğü metinlerin kendini bağlayacağının bilincinde olursa. Bütçe ve kesin hesaplarda hükümetlerin takındığı gayri ciddi durumlar ve bu gayri ciddi durumlarla yurddaşın, girişimcinin, üreticilerin (her kesimde ve büyüklükte) uğradığı haksızlıklara da bir son verilmiş olur. Devlet ve onun ilân ettiği ekonomide keşmekeş ortadan kalkar.

Devlet bu verilerle birlikte, kendi borçlanmalarına ve dışardan kamu veya özel kesimin yapacağı borçlanmalara uygulanacak faiz, emisyon vb. oranlarını da ilân etmelidir. Ve bütün bunlar, daha ilerde göreceğimiz haller dışında değiştirilememelidir.

1.4. Devlet Bütçesinin uygulanmasını gösteren kesin Hesaplar çağdaş elektronik tekniğin bugünkü düzeyinde kesinkes çabuklaştırılmalıdır. Devletin bütçe hesapları en geç ait olduğu bütçe yılının ikinci senesi içinde Meclislere, Sayıştayca rapor edilebilmelidir. Bu hesaplar örneğin 1984 yılı için en geç, 1987 Bütçesinin B. Millet Meclisinde görüşmeye başlanmasından önce Yüce Meclis'in bilgisi ve olanak bulunursa gündemi içinde olmalıdır. Bu hususu düzenleyen yasal değişiklikler ve maddi iyileştirmeler (Elektronik Hesap Sistemi) gerçekleştirilmelidir.

Bunun gibi, emeklilik işlemlerinin yürütülmesi ile ilgili kuruluşların hesap ve aktüarya durumları(*) vakit geçirmeden ve diğer işler önünde öncelik kazan-

(*) Bir sigorta kuruluşunda «aktüarya durumu», toplanan primlerle, yapılan ödemeleri gösteren hesapların toplu durumu demektir.

dırılarak Meclisin ilgili komisyonlarının veya komisyonunun bilgisine sunulmalıdır*.

Demokratik ve açık bir düzen içinde bir Plân hazırlamak için düşündüğümüz bilgi, belge ve yasa hazırlıkları bunlardır. Hazırlanan belgeler, yani örneğin:

1 — Sektörler itibarıyle Mühendislik Tasarımları icmâli

2 — Kritik sektör ve kamu araştırmaları

3 — Dış dünyaya ait incelemeler

4 — Tarımsal konularda hazırlanan inceleme raporları basının, üniversite ve araştırma kurumlarının, KİT yetkililerinin, Meslek odalarının, nüfusu 100.000 i aşan kent Belediye Başkanları ve yetkili kılacağı en çok üç kişinin, doğaldır ki Siyasal Partilerin, Toplu sözleşme yetkisi almış sendikalar ve bu sendikaların bağlı olduğu üst kuruluşların, gene doğaldır ki Parlamenterlerin incelemesine açık olmalıdır. Mümkünse bu kuruluşlar kendi ilgililerine (memur, üye ya da taraftarlarına) hizmet için bu belgeleri yayınlayabilmelidirler.

KISIM 4 — UYGULAMADA DİSİPLİN

Bugüne kadar Anayasal emir haline gelmiş bir «Plân» vardır. Ama biz 1961'den buyana uygulamaya yazı ve kitaplarımızda «*Plânlı Plânsızlık*» dedik. Burada Plânsızlık egemen olan durumu anlatıyor; «Plânlı» derken de sözde bir «Plân»ın varlığına işaret etmek istiyoruz. «Plân» adı verilen, bir belge ve Yıllık Program adlı bu Plânın yıllık dilimi varken, bu derece başıboş bir gidiş içinde bulunuluş ancak Türkiye'ye özgü bir uygulamadır. Türkiye'de vergi oranlarıyla, faizlerle, gümrüklerle, vergi iadeleriyle ve taban fiyatlarıyla ilgili hergün karar alınabilir. Döviz kuralları kararsızdır. En önemli iki üretim girdisi (akaryakıt ve

(*) Bu KİT komisyonu veya ona ek olarak Sosyal Güvenlik ve Çalışma komisyonları olabilir.

gübre) dolar değerine yani belirsiz bir «belirleyici» ye bağlanmıştır. Bütçe açığının ödenek toplamının üç tebirine yükseleceği yazılıyor (39). Ve gine de «Plan» dan sözedilir.

Bu başıboşluk bir disiplinle düzeltilebilir. Ama bu disiplin bir Demokratik Disiplin olacaktır. Disiplin derince akla herzaman sıkıca yönetim gelir. Ama bu yanlış bir disiplin anlayışıdır. Disiplinin en kolay sağlanacağı düzen, halkın kendini yöneten kurallara ve uygulamalara en çok katıldığı ,atılan her adımın amacının, neye dönük olduğunun bilindiği toplumlardır. Disiplinli yönetimi sağlayacak öğeleri burada ele alacağız.

A — Herkesin Durumu Bilmesi

1.1. Plân uygulamasında disiplini sağlayacak en önemli nokta, yukarıda anlattığımız alenilik ve açıklıktan gelmektedir. Yurddaş, kuruluş, şirket ya da memur uygulanacak bir buyrukla, uyulacak bir kararla birdenbire karşılaşmış olmayacaktır. Verilen buyruk, belirlenen bir uygulama biçimi daha önce birçok kez, birçok yerde anlatılmış, konuşulmuş ve «*uygulanabilir en uygun*» olduğunda karar alınmış, bir politika ve bir amaçlar bütünün sonucudur. Buyruk ya da kuralın ne dediği belli ya da açık değilse, herkes bu belirsizliği bir yana çekemez. Çünkü o uygulamanın temelini oluşturan neden herkesçe bilinmektedir. Yanlış yoruma, savsaklamaya -ki disiplinsizliğin en önemli nedenleri bunlardır- ya yer kalmamış, ya da bu yer oldukça daralmıştır.

1.2. Açıklık aynı zamanda adalete aykırı ya da yanlış işlerin kararlarının daha alınırken düzeltilmesi sonucunu doğurmuştur. Örneğin, iş adamlarının üretim yaparken hangi girdileri ödeyeceği, hangi ücretleri vereceği ve ne kadar kâr edeceği bellidir. Bunların kârın belirlenmesine yansıyacağı da bellidir. Bir iş adamı öncesi. sonrası bu kadar belli bir düzen ve

süreç içinde lüks yatırımdan (özel yat, köşk vb.) daha baştan vazgeçebilir. Ya da vazgeçmezse, «hep beraber kemer sıkma» masalının yanlışlığı ortaya çıkar. Bu yanlış uygulamalar, asılsız saptamalar düzeltile düzeltile, belki de gerçekten «hep beraber kemer sıkılabilir.»

Ya da yüksek mevduat faizinin kimseye ve hele tefeci dışında kimseye kâr sağlamıyacağı daha ilk hesaplamalarda ve nakit akım şemalarında meydana çıkacaktır. Bu karardan dönme, dönüşün en ucuz şekilde sağlanması olanakları bulunacaktır. Demokrasinin bütün iyilik ve erdemleri bu açıklık içinde işlerlik kazanacaktır.

1.3. Bunun gibi işçiye yüksek ücret vermenin mi, yoksa mevduata yüksek faiz vermenin mi enflasyonu daha çok körüklediği, ücretleri yükseltmenin ekonomiye ne kadar külfet, ama ne kadar avantaj sağlayacağı, hangi sanayiin hangi yatırım dalının ülkeye daha az avantaj ama yüksek kâr sağladığı ve bu nedenle haksız yere yerilen KİT'lerin ülkeye ne hizmetler görürken, göklere çıkartılan holdinglerin sağladıkları yüksek kârlara karşın ekonomiye pek az şey kattıkları (pek düşük katma değer yarattıkları) ortaya çıkacaktır.

İhracat vergi iadelerinin bütçeye ve topluma neye malolduğu görülecektir. İhracatta vergi iadesi yerine örneğin ihracat sanayilerinin tam kapasite kullanarak maliyet düşürmesi ve dış pazarlarda böylece rekabet sağlanması bir alternatif olarak getirilebilecektir. Vergi iadesine giden fonların böylece bu amaca dönük olarak kullanılması alternatifti kamu oyu önünde tartışılabilecektir.

Demiyoruz ki, vergi iadesi alternatifi bu tartışmada kaybedecektir. Kimbilir belki de doğru olduğu anlaşılacak, anlaşılınca uygulamalardaki o zorakilik ortadan kalkacak, sağlam finansman kaynakları elde

edilmeye çalışılacaktır. Bu yolla uygulama disiplini sağlamak da herhalde daha kolay olacaktır.

B — İstatistik ve Rapor Düzeni

2.1. Bugünkü istatistik düzeni ve disipliniyle ne ekonomide neler olduğunu anlamak ne de bunlara yurddaşı inandırmak olanağı yoktur. Plân disiplini halkın inandırılmasına bağlı olduğuna göre İstatistiklerin hemen sonuçlar veren, bu sonuçları inandırıcı olan bir yeni örgütleme heyecanı içinde ele almak zorundayız. Istatistik Enstitüsü hem makine ve kadro olarak güçlendirilmeli ve hem de yeni bir moral ve coşku içine sokulmalıdır. Bu yapılmadan, istatistiklerin sağlıklı ve son bilgileri içeren biçimde düzenlenmesi sağlanmadan, değil Plan disiplini, normal bir ekonomik yönetim bile olası değildir. Devlet İstatistik Enstitüsü olsun, onun koyacağı disiplin ve kurallar içinde çalışacak «kamu kuruluşları» ve Bakanlıklar, Katma Bütçeler ve Devlet Sermayesinin ağır bastığı diğer kuruluşlardaki İstatistik birimleri olsun kurulacak yeni düzenlemede önemli yer kazanacaktır.

2.2. İstatistiklerden Dış Ticaretle ilgili olanlarının çok geç düzenlendiği kuşkusuzdur. Örneğin Haziran ayına ait istatiskler en erken Ağustos ayının ortalarında düzenlenip yayınlanabilmektedir. Bu gecikme ve benzeri gecikmeler kısa bir zamanda giderilmelidir. Dış Ticaret ve kredi istatistikleri her ay için izleyen ayın en geç 15. günü yayınlanmış olmalıdır. Devlet gelirleri, fiyat ve bankacılık istatistikleri için süre izleyen ayın en geç 7. günü olmalıdır.

Kolay işler olmamakla birlikte Devlet gelirler yönetimi, Gümrük ve Tekel İdareleri, Dış Ticaret örgütleri ve Merkez Bankası kısa zamanda bu düzenlemeye ayak uydurmalıdır. Çeşitli yönetimlerin ayrı rakam yayınlaması da sakıncalıdır. Rakamlar ve istatistikler hangi merci ve dairede düzenlenirse düzenlensin, Devlet İstatistik Enstitüsünün vizesini aldıktan

sonra gine bu Enstitü tarafından yayınlanmalıdır. Ancak Enstitü kendi yüklendiği bu yüksek onura layık olacak hamleci bir girişime vakit geçirmeden başlamalıdır.

2.3. Türkiye'ye ait istatistikler doğal ki, DİE (Devlet İstatistik Enstitüsü) nün en önemli, ana görevidir. Ne var ki, yurddaşı ve yönetimi dünyadaki istatistik verilerden yoksun bırakmak da doğru değildir. Ülkemizin, Birleşmiş Milletler aîlesinin neresinde bir ekonomik mertebeye sahip olduğu, dünyada üretim, ticaret ve haberleşme ve ulaştırma rakamlarının ne boyutlarda olduğunu bilmek temeli «bilgi ve aydınlık» olan Plâncı Disiplinin sağlanmasında kolaylık sağlayacaktır.

Kaldı ki aynı bilgiler, Yıllık Programları hazırlayan DPT için olduğu kadar diğer yürütme birimlerinin yıl ve plân dönemi içinde alacağı kararların alınmasında, kamu ve özel kuruluşların hazırlayacağı «yapılabilirlik» raporlarının hazırlanmasında, son derece yararlı olacaktır. Telex ve kompüterin bunca ilerlediği bir dünyada bu işin o kadar zor olmayacağı kanısındayız. Hatta madencilikte «Metal Bulletin», akaryakıtta «Platt's Oilgram» ve borsaya giren mallarda bir Reuter ajansı abonesi olmak bile konuyu oldukça kolaylaştırır. Bu iş, şimdiye kadar bu kadar basit iken nasıl yapılmamıştır, resmi devlet yayınları arasına niye girmemiştir? Bunu anlayabilmiş değiliz.

2.4. İstatistiklerin düzeltilmesi yanında, sağlam bir «rapor verme» sistemi kurulması da gereklidir, zorunludur. DPT'ye rapor verme (izlemeyi sağlamak için) ve bu raporları değerlendirme konusunda sıkı bir disiplin şarttır. Bu disiplin ve düzenleme mutlaka kurulmalı ve uygulanmalıdır. Raporlar eski deyimle «muhtasar, müfit» yani «kısa ama yeterli» olmalıdır. DPT bu disiplini kuracak şemaları düzenlemelidir. Hükümet Başkanının en önemli görevi bu «rapor ver-

me» düzeninin aksamasız işlemesini kollamak olmalıdır.

C — Plân ve Programlarda Değişiklik

3.1. Bir kez «Plân'ın genel dengelerini ve bütünlüğünü» bozacak değişiklikler asla yapılmamalıdır. Bu temel ilke şimdiki yasalarda da vardır. Ancak uygulanan bir «Plan ve Program» sistemi olmadığı için bir anlam taşımamaktadır. Uygulanmayan, bir kural olarak yönetimin ve ekonominin kurallarını tanımadığı bir Plân ya da Programı değiştirip, zaman kaybetmenin ne anlamı var? Ancak Plân «yönlendirici» niteliği ile ortaya gelmekle bu ilkeyi açmakta zorunluluk ortaya çıkar.

3.2. Plânın stratejisinin ve bu strateji içinde belirlenen «tutarlı amaçlar» ve «öncelikler listesi» nin ortaya koyduğu bir «genel denge» ve bir «bütünlük» var dır. Genel denge «yatırım-tüketim», «iç ve dış kaynak» oranlarını saptamış bir genel kavram, bir *ana çizgidir*. Planda bu dengelerin illâ da korunması gerekir. Bunun gibi «Plân'ın bir bütünlüğü» vardır. Öncelikler listesine göre Plân ya «olanı düzeltmek» ya da «geliştirip değiştirme» niteliği ağır basan bir bütündür. Bunun nasıl belirlendiğini yukarıda görmüştük. İşte Plan bu «Bütünlük» bozulacak şekilde değiştirilemez.

Denebilir ki, Plân yapıldığı şekilde değiştirilemez mi? Belki bu da düşünülebilir. Ama bizim gibi «Plân disiplini»ne hiç uyulmamış ve «var» denilip «gerçekte yok» olmuş bir ülkede baştan bu ciddiyeti yerleştirme zorunluluğu vardır. Bu kuralı koymazsak aşağıdaki iki sakınca ortaya çıkar:

a) Plân hazırlanmasında ciddiyete uyulmaz. «Değiştirilmesi kolay bir Plânın hazırlanmasında ciddiyete ne gerek var?» gibi bir soru çıkar ortaya ve Yürütme olsun, Yasama organındaki iktidar grubu olsun en önemli işlevlerinden biri olan «Planı hazırlama»

görevinde titizliği elden bırakır.

b) Daha da önemsiz olmayan bir şey daha: Yurddaş, ekonomide rol alan özel ve kamu kuruluşları ve dış çevreler «iş gene cıvıdı» deyip Plâna önemli bir belge gibi bakmazlar.

İnsanoğlu 20. Yüzyılda bir toplumun beş yıllık geleceğini öngörme yeteneğine, bilimsel ve teknolojik devrim sayesinde ulaşmıştır. Yeter ki bunun gerekli ve hatta zorunlu olduğuna inansın.

İlk adımda zaten en önemli sorunumuz, bu kez işin *«ciddi»* olduğuna halkımızı ve dünyayı inandırmaktır. Bu amaç her türlü düşüncenin üzerinde olmalıdır.

3.3. Buna karşılık Plânlardaki sektör dengeleri ve sektörler arası oranlar yukarıdaki ilke içinde ama Yıllık Programlarla derece derece değiştirilebilir. Ancak bu değiştirmelerde bile titiz davranılmalıdır. Açıkça belirtelim bu değişiklikler, Plân hazırlanırken yapılan hatalar nedeniyle olmamalıdır. Çünkü, bunu kabul edersek, bir paragraf önceki sakıncalar tekrar ortaya çıkabilir. Ama bazı durumlar olabilir ki Plândaki bazı *«büyüklük»* ve *«ikincil derecede önemli oranların»* değiştirilmesi zorunluluğu ortaya çıkabilir. Bu durumlar neler olabilir?

a) İç nedenler:

I — Büyük bir dış göç nedeniyle nüfus yapısının değişmesi. Tahmin olunamayan büyük bir dış göç (içerden dışarıya ya da dışardan içeriye) kuşkusuz bazı ek önlemler alınmasını gerektirebilir.

II — Hava koşullarının tahmin edilemeyecek kadar elverişli, ya da elverişsiz geçmesi olasılığının (içinde bulunulan ya da gelecek yıl için) ortaya çıkması,

III — Olağanüstü bir iç kargaşa, yaygın bir salgın hastalık ya da doğa kirlenmesi,

IV — Olağanüstü bir turizm, dış sermaye akımı ilerlemesi ya da gerilemesi ve benzer nedenler,

V — İçerde yeni buluşlar (Maden-petrol veya teknoloji alanında)

b) Dış nedenler

I — Olağanüstü bir uluslararası gerginlik ve savaş beklentisine varan bloklararası sertleşme,

II — Dışarda petrol, gübre, makine fiyatlarında olağanüstü fiyat artışları,

III — Dışardaki buluşlarla bazı sanayi ve tarımsal ürünlerini içerde ya da dışarda satış olanağı kalmaması.

3.4. Doğaldır ki, sektörlerin kendi içindeki politika, büyüklük ve oranların yıllık programlarla değiştirilmesi olanağı herzaman bulunacaktır. Örneğin, Sanayi bitkileri kesiminde (ya da daha doğrusu alt kesiminde) tütün, pamuk, pancar, soya, ayçiçeği arasında kaynak ve harcama dağılımının değişmesinde ise hiçbir problem ve güçlük olmayacaktır. Bunun gibi Bahçe bitkileri alt kesiminde ya da herhangi bir alt kesimde gerekli değişiklikler zahmetsiz ve formalitesiz olarak yapılabilir.

3.5. Paragraf 3.3. te belirlenen değişiklikler, Plân değişiklikleri ya da Plân değişikliğine eşdeğerdeki Program değişiklikleri gine «Plân'ın kabulü» ile ilgili formalitelere bağlıdır. (Mühendislik Tasarımlarından Plan içine alınanların değişmesi dahil.)

3.6. Plân uygulamasındaki coşkuyu ve çabukluğu, sağlığı güvene almak için, uygulamalarda başarı kazanan kuruluşlar yöneticilerine, her dereceden görevliye (öğretmen, doktor, ustabaşı, işçi) çeşitli devlet ödülleri ve nişanları verilebilir, her Plân amacına varış törenlerle kutlanabilir. Buna karşılık, yöneticilere ve özel kuruluşlara göre bir «başarı sicili» tutulur. Sicilde (—) ve (+) notlar Plân uygulamasında gösterilen başarıya göre verilir.

PLANLI DÖNEMDEKİ EKONOMİ POLİTİKASI

KISIM 1 — GÜÇLERİ KULLANMA - GÜÇLÜKLERDEN KAÇINMA

Birçok kez yazdığım ve anlattığım gibi Planlama tek başına bir «sihir» değildir. Planlamada strateji belgesine egemen olan bir doğru «anahtar» gereklidir. Bu anahtar bulunamadan doğru ve yeterli bir kaldıraç bulunmuş sayılamaz. Bu anahtar kuşkusuz ülkemizin ana çizgileriyle gücü ve güçlükleri düşünüldüğünde ortaya çıkacaktır. Türkiye'nin dünyadaki ülkeler arasındaki gücü nedir? Güçlükler neredendir?

A — Türkiye'nin Sahip Olduğu Avantajları

aa. NÜFUS FAKTÖRÜ

1.1. Türkiye'nin sahibolduğu en önemli avantaj insangücü (Manpower) dür. Gerçekten ülkemizin kalkınmasında güvenilecek en önemli güç, insan gücüdür. İnsan gücünün fazlalığı ve bunun yanında hızlı nüfus artışı birçok çevrelerde ülkemizin bir kandikabı gibi gösterilirse de bu oldukça yanlıştır. Halkımızın nüfus olarak fazlalığı ve yüksek nüfus artış oranının çeşitli yararları vardır.

Önce ulusal bir felaket gibi gösterilen hızlı nüfus artışı için, Türkiye halkı yatıp kalkıp dua etmelidir. Ülkemiz halkı kanaatkâr bir halktır, böyle bir halkı ile eğer bir de hızlı nüfus artışı olmasaydı gelişme

için itici güç kalmazdı. İlerleme, gelişme için toplu olarak isteklenme şarttır. Eğer hızlı nüfus artışı olmasaydı böyle bir istek patlaması olmazdı. Türkiye bugüne kadar yanlış politikalar ve bilgileri yeterli olmayan kadrolar tarafından yönetilmiştir hep. Buna karşın eğer daha feci sonuçlarla karşılaşmıyorsak bunu hızlı nüfus artışı sonucu geçim derdine giren, gitgide geçim derdi artan halkımızın beklenenin üstünde politize olmasından aramalıyız. Halkımızın bu bilinçleşmesi, doğru yolun tam olarak bulunmasını sağlayamamıştır ama, hatalı politikaların aşırılıklarının hızla düzeltilmesine olanak sağlamıştır.

1.2. Spor alanından bir örnek vermek isteriz. Yurdumuza savaşın bittiği yıllardan bu yana 38 yıldır yabancı futbol takımları gelir. Yeneriz, çoğu kez yeniliriz, çeşitli ülkelerin sporcularına. Fakat çeşitli ülkelerden gelen bu sporcuların ve yöneticilerin hepsi oybirliğiyle bir şeye hayran kalmışlardır: Seyircimize.

Evet doğru dürüst oyun oynanacak bir futbol sahamız yoktur. Futbolcularımız sporculuğun alfabesinden haberdar değildir bazı maçlarda. Ama seyircimiz! Bak işte ona söylenecek söz yoktur, daha doğrusu vardır: Koskoca bir Bravo. Bu mucizeyi sağlayan artan nüfus artışının yönelttiği aşınmaz, tükenmez futbol bilincidir. Futbol alanındakine benzer gelişmelere, sanat, edebiyat ve sinema hattâ bilim alanlarında da rastlanır.

Gazete tirajlarının, kitap baskılarının çok sınırlı olduğu, yani okuyanın bu kadar az olduğu bir ülkede *bir Aziz Nesin ve bir Yaşar Kemal çapında gerçekten san'at güneşi* san'atkarların çıkışı bir rastlantı değildir. Bunların yanında Orhan Kemâl, Sabahattin Ali ve yeni kuşakta bir Orhan Pamuk yetişmiştir. Genç bir kız, Latife Tekin, yeni bir yazım türünde harikalar yaratmaktadır. Şiirde Korkmazgil, Behramoğlu, Ozan... Her biri tek başına bir ülkeye şeref ve şan kazandıra-

cak bu değerli sanatkarlar, bir Can Yücel, bir Cemal Süreyya bolluktan yıldız, kantiteden kalite çıkışı sonucudur.

Resim ve karikatürde Türkiye dünya ülkeleri arasında en önde değilse, önde gelenler arasındadır. Afişte Mengü, Ertel, resimde Abidin Dino, Fikret Mualla, karikatürde -hangi birini sayalım- -Haslet, Turhan, Balcıoğlu, Uykusuz, Ulvi Tüblek ve diğerleri.. Balede Meriç, Opera'da Leyla Gencer, Ferhan Onat. Tiyatro da seyirci azlığına karşın ulaşılan düzey pek çok Avrupa ülkesinin üzerindedir: Sinemada Yılmaz Güney, Metin Erksan, Erden Kral ve diğerleri.. Saymak bile zor.

Ülkemiz eğer insanını iyi kullanır, eğitimine itina eder, işsiz bırakmaz ise, Türkiye 20. yüzyıl da bitmeden dünyaya parmak ısırtan başarıların sahibi olacaktır. Ama 1980'den 1984'e adam başına ulusal geliri azaltan, insan değerini bilmeyen, her doğan insana taşınması gereken ek yük olarak bakan uslama ve mantıkla değil!..

Bu nedenlerle nüfus artışının hızlı oluşunu biz, *önerdiğimiz hamleci Plân anlayışının en büyük güvencesi olarak görmekteyiz.* Türk insanı yoktan vareden, zorluklardan mucizeler yaratan bir insandır. Yıllardır batının (Fransızca, İngilizce) basınını izleriz. O dev dergi ve gazeteler de bile bir Cemal Nadir, bir İlhan Selçuk, bir Falih Rıfkı, bir Çetin Altan bir Yusuf Ziya ve -fikirlerine katılmamakla birlikte- bir Peyami Safa ayarında karikatür ve yazı ustalarına rastlamış değiliz. Bir Abdi İpekçi, bir üslup ustası Metin Toker, bir Refik Erduran, bir Teoman Erel tiraj sıkıntısı içindeki bu fukara, dar olanaklı basından çıkmıştır. Bu insanların da içinden çıkacağı, daha üstünlerinin fışkıracağı bir nüfus artışına olumsuz faktör diye bakamayız. Türk toplumunu harekete geçiren, daha da dinamik hale getirecek faktör burada yatmaktadır. Bunu hor görmeyelim, değerini bilelim.

1.3. Nüfus bolluğunu da bir dezavantaj değil bir avantaj olarak kullanmak zorundayız. Asıl burada alternatif yoktur. Diyelim ki, nüfus artış hızı gelecek yıldan başlayıp düşmeye başladı. Bunun etkisi ancak en kısa, On beş yıl içinde alınabilir. Bu on beş yılın sonuna kadar, yedirilip giydirilecek, eğitilecek yani «tüketici yaştaki» nüfusun ağırlığı süreğidecektir. Nüfusumuzun çok oluşu, çok şükür, değiştirilemez bir kaderdir orta vadede. Kaldı ki halkımız yetenekli bir halktır. Yeni üretim ve uğraş dalları için eğitilmiş insan gücü sıkıntısı (sağlık hizmetleri dışında) çekilmemektedir. Deniz filolarımızı kendi insanlarımızla donatıyoruz, TIR'larımızı kendi şoförlerimiz sürüyor. «Laz kalfa» diye anılan Karadenizli ustabaşı mimarlık okumadan koca koca blokları dikiyor. Balıkçılarımızdan, çobanımıza kadar kalite eksiği çekmeden yetişmiş insan buluyoruz. Tersanelerimizde babadan oğula geçen, değerli bir perçin ustası sınıfı var. İnsanımız bu işte...

Öyleyse bu zenginliğimize uygun bir ekonomi politikası izleyeceğiz. Nedir bu politikalar?

Bu politikanın ilkeleri şöyle özetlenebilir:

I — Dış rekabet sözkonusu olmayan mal ve hizmet üretimlerinde «emek yoğun» teknoloji seçmek,

II — Üretimde tam kapasiteye ulaşılmış endüstrilerde ikinci, üçüncü vardiyalara geçmek,

III — Tam kapasitelere ulaşılmamış üretim dallarında, kapasiteye varabilmek için «fason» imalat ve dışsatım yolunu kollamak.

IV — Emek yoğun endüstrilere, endüstrilerde de emek yoğun üretim yöntemleri yeğ tutmak.

V — Emek verimliliğini artıran çalışmaları ön plana almak.

Şimdi bunları teker teker açıklayalım.

1.4. *Dış Rekabet sözkonusu olmayan mal ve hizmetlerde üretim ve dağıtımda «emek yoğun» teknolojileri seçmek.*

Bir karayolunu düşünelim. Bu karayolu dışarıya satılamaz. Bunun olasılığı yoktur. Aynı karayolu dışardan ithâl de edilemez. O hâlde burada «insan çalıştıran» teknolojiler ülkenin yararınadır. Belki mesleğine aşık bir mühendis grubu buna karşı çıkabilir. Mesleğine ve mesleğindeki ileri tekniklere «aşık» olmak ayıp değildir. Ayıp ne demek, aslında övülecek bir niteliktir. Ama ekonomi, ülkenin ve ulusun olanakları «meslek aşkından» da önce gözetilmesi gereken bir konudur. Meslek aşkını beğendiğimiz, buna imrendiğimiz mühendislerimize araştırma laboratuarlarımızda, çabuklaştırması gerekli tesislerimizin inşaat işlerinde kapılarımızı ardına kadar açacağız.

Çünkü, bir enerji tesisi de ithâl veya ihraç edilemez ama, erken bitmesinde, enerji darboğazı dolayısıyle sayısız fayda vardır. Yüksek teknoloji aşklarını burada doyuma ulaştırabilirler. Ama bir yaygın programa bağlanmış işlerde biz, daha çok insan çalıştırmak ve daha çok işi daha az parayla yapabilmek için «emek yoğun» teknolojiyi seçeceğiz. Emek yoğun teknolojiye uygun ileri teknikleri geliştirmek ve bu yolu seçerken kaliteden fedakarlık yapmamak yolunda da mesleğine aşık mühendislerimize güveniyoruz. *Her yiğidin bir yoğurt yiyiş biçimi olduğu gibi, her ulusun da «ulusal» «kopya olmayan» bir teknolojisi olmalıdır. Halkımıza, onun kesesine, uygarlıkla savaşında başarısına en uygun teknoloji bizce en ileri teknolojidir.* Bu konuda mühendislerimizin hem ulusal duygularına ve hem de bilgilerine güvenmemek için hiçbir neden yoktur.

Bir yanda teori, bir yanda yurt gerçekleri! Neyi yeğ tutacağız? Bize göre, pratiğe uygun olmayan bilgi teori değil, bilgi bile sayılmamalıdır Bunun adı eski deyimle «malumat» yani «bilinen şeyler»dir. Bilinen şeyleri doğa ve topluma uygun hale getirip «teoriyi» imalat, inşaat ve her türlü üretim dallarında öyle kuracağız. Konu sonu derece önemlidir. Böyle olunca

da tartışmamızı, daha doğrusu açıklamamızı yaşamdan, toplum ve ekonomiden örnekler vererek sürdürmekte yarar vardır.

Konut yapımında Karadenizli ustanın yöntemi tutmuşsa bu ülke gerçeklerine uygun olduğundandır. Ancak bu, Karadenizli kalfanın ulusal ekonomiye uygun bir inşaat tekniği izlediği anlamına gelmez. Demir ve çimento israfını önleyen teknikler geliştirilerek bu yöntem tashih edilebilir. Ama bu tashihler -düzeltmeler- emek yoğun teknolojilerden vazgeçmeyi gerektiriyorsa, bunun bir «sosyal fayda» hesabı yapılacaktır. «Sosyal fayda» hesabına maliyet unsurları -öğeleri- ile birlikte, daha az işçi kullanılma gibi bir belirti varsa, bunun ekonomiye maliyeti de hesaba katılır. Öyle olabilir ki, inşaat alanında demir, çimento -ya da başka inşaat malzemesi- kullanılmasını engelleyen prefabrike ve ondan bir geri yöntemler bütünü, eksilen işçi sayısını fabrikalara -prefabrike ve diğer yöntemlerin üretildiği- çektiği işçilerle telafi etmiştir. Ya da israfın önlenmesiyle girilecek -aynı kesimde ya da başka kesimde- ek yatırımlarla eksilen istihdam yeniden kullanım olanağına kavuşturulmuştur. Burada da bir sorun kalmıyor, kalmaz.

Şunu anlatmak istiyoruz: Plâncılık, katı ilkelerin, derini ve arkası araştırılmayan konuların uygulaması ve düzeni değil. İnsanoğlunun beynini durmadan yeni arayışlara sevkeden bir uygulamadır.

1.5. Bu ülkede yatırım kolay değildir. Kolay olmadığı için de her yatırıma gözümüz gibi bakım göstermeliyiz. Yatırımlar yapılmadan onun «tam kapasite çalışmayı sağlayıp sağlamadığına» dikkat etmeliyiz. Ama yapılan yatırımı tam kapasite ile, en azından daha yüksek kapasite ile çalıştırmalıyız. Bana göre Türkiye'de ilk önemli sorun kurulu kapasitelerin, tam olarak çalıştırılmasıdır. Bunun için ilk elde enerjinin yeterli hâle getirilmesi, hammadde ve finansman sı-

kıntılarının kaldırılması gerekir. Bunların hepsi doğru. Ama doğru olan birşey daha vardır, o *da yatırımların bir niteliğinin de insan çalıştıran tesisler olmalarıdır*. Bu nedenle tam kapasiteye ulaşmış, ya da yaklaşmış tesislerin ikinci ve üçüncü vardiyayla çalışmaları sağlanmalıdır. Tesislerde ikinci ve üçüncü vardiya çalışmalarına çeşitli özendirmeler getirilebilir. Birçok kuruluşunun hiçbir engel olmadığı halde ikinci, üçüncü vardiyaya geçmeleri yoluna gidilmemektedir. Bu kesinlikle tutulması gereken, onaylanabilecek bir yol değildir. *Devletin Ekonomik kuruluşları hızla ikinci, üçüncü vardiyalara geçirilmelidir.*

Bu işlerin içinde veya dikkatli izleyici olmakla brlikte, bizim bilmediğimiz bazı noktalar olabilir. Örneğin:

a) Tam kapasiteye ya da ikinci-üçüncü vardiyaya geçiş, enerji yetersizliğinden ileri gelmiş olabilir. Enerji nakil hatları, ya da trafoların buna izin vermediği düşünülebilir,

b) İşçi bulunsa bile yeterli gözetim ve teknik elemanın bulunamıyacağı, bulunamadığı düşünülebilir.

c) Yeterli pazar bulamama endişesi bulunabilir. Bu nedenlerin hangisinin ya da hangilerinin tam kapasiteye ya da ikinci, üçüncü vardiyaya geçişi engellediğini, engelleyeceğini bilmiyorum. Ama birşeyi biliyorum: kapasite artırma ya da vardiyaları çoğaltmanın istihdam artırmanın yanında öyle büyük avantajları vardır ki, bu güçlükler aşılmaz duvarlar değildir ve mutlaka aşılmalıdır.

1.6. Bir sanayi tesisi «bitmiş ürün» olarak tam kapasiteye ulaşamıyabilir. «Bitmiş Ürün» pazarı bu malları içemeyebilir, emmeyebilir. Ama bu çarenin tükenmesi demek değildir. İnsanoğlu için çare tükenmez. Bir fabrika pazar endişesi olmadan da, başkasının mallarını «bitmiş mal» haline çevirebilir. Buna «fason imalat» diyoruz. Fason imalat, bir başkasının

hesabına hammadde ve yardımcı maddeleri işleyip bitmiş ürün haline getirmek demektir. Örneğin bir trikotaj atölyesi başka bir kişi, ya da şirketin verdiği iplikleri onun talimatına uygun bir şekilde dokuyabilir, trikotaj ürünleri üretebilir. Bu çalışması karşılığında bir ücret alır ki, buna «fason ücreti» denir. Evet kâr biraz daha düşük olabilir ama, gerekli işletme sermayesi miktarı (yani işletme sermayesi maliyeti demek olan faizler) azalmış ve «satabilirmiyim?» endişesi kalmamıştır. Kapasitesini kullanamayan üretim tesisleri bu yola girebilir ve girmeleri iyi olur.

Kaldı ki bazı entegre (yani bitmiş malın herşeyini dışarıya, sipariş vermeden üreten) tesislerde artmış «parça kapasiteler» olabilir. Örneğin bir otomobil montaj fabrikasında bazı parçaları üreten ya da geliştiren tezgah ve makineler boş kalabilir. Bu kısımlara fason imalat ile dışardan iş alınmalıdır, alınabilir.

Böylece örneğin kapasiteye bitmiş ürün bazında ulaşılamamış entegre tesislerde, az kullanılan kısımlarda tam kapasiteye ulaşılabilir ve hattâ ikinci, üçüncü vardiya çalışmaları yapılabilir, yeni istihdam (iş bulma olanakları) yaratılabilir. Fason üretim iç istem için düşünülebildiği gibi, ihracat için de düşünülebilir. Bu durumda fason üretciye bir özendirme önlemleri paketi düşünülebilir. Bu hakedilmiş bir ödün olur.

1.7. Makro Plân yapılırken, en yüksek kalkınma hızını elde etmenin yolu en yüksek katma değerleri sağlayan bir sektör ve proje birleşimi tesis etmektir. İlerde bunların ne demek olduğunu anlatacağız. Şimdilik şu kadarını belirtelim: Bir ekonomide her üretim kesiminin ekonomiye verdikleri (output) ile üretim girdileri (input) arasındaki farka «katma değer» denir ve o sektörün milli gelire katkısı bu «katma değere» eşittir. Sayılarla açıklarsak örneğin bir pamuk ipliği tesisi yılda piyasa değeriyle 500 mil-

yon liralık pamuk ipliği üretmiş, buna karşılık 350 milyonluk pamuk, yardımcı madde ve enerji harca mışsa o pamuk ipliği fabrikasının yarattığı katma de ğer (500-350) 150 milyon liradır. Bu 150 milyon liranın bir kısmı ücrettir, bir kısmı faiz ve kiralardır, bir kısmı amortismanlardır ve kalanı da kârdır. Öyle bir yatırım ve çalışma planı yapılabilir ki, katma değer yüksek olur da, bu katma değerden ücretlere giden pay çok az olabilir. Ya da çalışan işçi sayısı artmaz.

İşte biz diyoruz ki bu olmasın. Çünkü katma Değer ve Milli Gelir artışı yüksek olur da işsizlik artarsa, öyle bir kalkınma kendini besleyemez, bir yerde buna lıma varır. Kaldı ki, bizde en çok istihdam sağlayan bir Plân uzun sürede en yüksek kalkınma hızını mutlaka sağlar

Denebilir ki madem en çok katma değer sağlayan projeler aynı zamanda emek yoğun projelerse, burada ayrıca emek yoğun kesimleri ve endüstri süreçlerini ayrıca niçin ısrarla belirtiyorsun? İki nedenle Birincisi: Almanların ünlü strateji ustası Clausewitz «Sıklet merkezinde (yani savaşın belirlendiği yerde) ne kadar güç toplansa azdır» der. Plânın bizdeki başarısı ise emek ile, emeğin aldığı pay ile kalkınma ve gelişme hızı arasında hiçbir çelişki olmadığı, aslında uyum olduğunun anlaşılmasıdır Bunu anlatmak için ne kadar yazsak, kafalara yerleştirmek için ne kadar vurgulasak azdır. İkincisi ise, kafalarda yerleşmiş fikirlerle emek yoğun projelerin ilk bakışta çekici görünmeyişinin ulusal ekonomiye vereceği zararı önlemektir.

1.8. *Emek Verimliliğini yükselten politikalara önem vermek:* Emek insanın çalışmasıdır. Yani insana bağlı unsurdur. İnsan emeğinde verimliliği artırmak için uygulanacak çeşitli politikalar iki grupta toplana bilir.

1.8.1. Ücretin fazlalığının enflasyonu artıracağı, yüksek ücretin toplumun kararlılığını (istikrarını) tehlikeye düşüreceği gibi doğruluğu kesin olarak kanıtlanmamış, ama yanlışlığı özellikle 1980-1984 ekonomik uygulamalarıyla meydana çıkmış, klişelere son vermek gerekir. Hele resmi ağızlar bunu artık ağızlarına almamalı, resmi kafalar da bunları unutmalıdır. Bugün Batı ülkelerinin ekonomi tarihini inceleyen batılı iktisat tarihçileri, ilk yıllarının arkasından Sanayi Devriminde önemli ücret yükselişleri olduğu ve böylece gelişen yurdiçi talebin Sanayiin gelişmesinde büyük rolü olduğunu belirtiyorlar. Kaldı ki on yıllarla Türk ekonomisinin çeşitli sorunlarını, farklı açılardan inceleyen bir kişi olarak belirtelim ki, bugün 1980'den beri süregelen «reel ücretlerin» gerilemesinin bedelini Türk ekonomisi çok ağır biçimde ödemektedir. İşçi başına verimin düştüğü artık, eskiden her türlü belanın sendikal hareketlerden geldiğini, ücretlerin tahammülü aşar şekilde yükseldiğini her fırsatta belirten kişilerce bile kabul edilmektedir. Sanayiden daha az disiplinli olan inşaat kesiminde ise işçi başına verimlilik acınacak düzeylere kadar düşmüştür. Türk ekonomisinin artık bu yavelere, saçmalara dayanacak hali kalmamıştır.

O hâlde adaletli, disiplinli ve kararlı bir iş yaşamını ortaya koyma zorundayız. Türkiyede ücretler hem fiyat hareketlerini, hem ulusal gelir artışını ve hem de yıllardır işçinin verilmeyen haklarını ona geri verecek, telafi edecek bir düzeyde ayarlanmalıdır. Bu ayarlanma yapıldıktan sonra aşağıda anlatacağımız ücret düzeyine geçilebilir.

1.8.2. Yukarıda anlatılan düzenleme yapıldıktan sonra ücretler sanayide olsun, tarım ve inşaat kesimi-

lerinde olsun, biri sabit ücret, diğeri de Plân hedeflerine göre ayarlanan «prim ücret» şeklinde düzenlenmelidir. Bunun çeşitli uygulaması olabilir. Bizim aklımıza gelen düzen şudur:

Diyelim bir devlet fabrikasında işçinin en kıdemsizinin aylık ücreti 45.000 Liradır. Ve bu fabrikada yılda 20.000 ton pamuk işlenerek iplik haline getirilmektedir. Gelecek yılda Plân sayesinde enflasyon hızı kesilmiş olacağından işçinin verimini artırmak ve hem de üretimin bir düzeyin altına düşmemesini sağlamak için şöyle bir normlama yapılabilir:

İşçinin sabit ücreti 35.000 liradır. Ancak bu 15.000 ton iplik üretim içindir. Fabrikanın her bin ton üretimde bu sınırı aşması halinde ücrete 2.000 lira eklenir.

Yani	16.000 tonda	37.000 lira
	17.000 tonda	39.000 lira
	18.000 tonda	41.000 lira
	19.000 tonda	43.000 lira
ve	20.000 tonda	45.000 lira

ödenecektir.

Ancak üretimde 20.000 tonu geçen her üretimde, ürün bedelinin % 40'ı veya % 60'ı ücretliler arasında ücretleri oranında dağıtılacaktır. (Birinci prim). Ayrıca Kalkınma Plânında tahmin olunan her kalkınma hızının (diyelim % 5'in) üstünde her binde bir oranında gerçekleşecek ek hız artışında işçi ücretine de yüzde ek ücret alacaktır (ikinci prim).

Böylesine bir prim sisteminde diyelim fabrika yıl sonunda, 20 bin değil 24 bin ton iplik üretti ve kalkınma hızı da % 5.8 oldu. Bu durumda 4.000 ton ipliğin piyasa değerinin % 40'ı ücretlilere dağıtılacağı gibi (ilk prim), yüzde 0.8 ek kalkınma hızı için işçiye ayrıca % 16 ek maaş tutarı prim (ikinci prim) ödenecek-

tir. Bu suretle işçinin çalışmasında yeni bir «itici» etken elde olunduğu gibi, fabrikalarda yönetime işçilerin katılmasında da bir anlam meydana çıkacaktır. Herhâlde hiçbir işçi ne kendisinin, ne arkadaşının, ne de üstlerinin israfına, yanlış yönetimine böyle bir ücret sisteminde duyarsız kalmayacaktır.

Böyle bir ücret sisteminin uygulanmasında normlara uygun bir «gösterge» sayıları sistemi Planlama Teşkilatınca saptanır, ilan olunur. Plân görüşmeleri sırasında bu gösterge sayılarını -yukarıdaki örnekte 15.000 ton, 20.000 ton % 40 ve binde bire karşılık % 2 - sendikalar ve işkollarına bağlı kuruluşlar her an tartışma konusu yapabilir.

1.8.3. Yukarıdaki ölçüt ve normlar kuşkusuz Devlet fabrikaları, işletmeleri ve çiftlikleri içindir. Özel kesimde de sendikalar (işveren ve işçi sendikaları) karşılıklı olarak buna benzer normlarda anlaşabilirler. Bu onların kendi bilecekleri işlerdir. Ancak ulusal gelir artışından özel kesim işçilerinin de yararlanması yolunda -çünkü ek kalkınma hızında onların da payı vardır - neler yapılacağını düşündüm ama bir yol bulamadım. Bu konuyu kısmet olur, ömrüm yeter daha ayrıntılı bir yapıt meydana getirebilirsem orada tartışacağım.

İş devlet ve özel kesim işçileri ayrımına gelince durum hele kamu kesimi çalışanları için çatallaşmaktadır. Kim ne derse desin, Devlet'te çalışanların ayrı rejimlere uygun para almalarını benim aklım almıyor. Benim aklımın almadığı da önemli değil ama, bu ayrım çalışanların işverimlerini düşüren ayrı bir etken. Ankara'da Tarım Hayvancılık ve Orman Bakanlığı, Devlet Yatırımlar Bankası, Türkiye Petrolleri A.O., Toprak Mahsulleri Ofisi binaları yanyanadır. Bu dört bina da aynı işi gören örneğin bir Genel Müdür odacısı, dört farklı maaş almaktadır. En azını Bakanlıktaki odacı en yükseğini de TPAO'daki odacı alır. Ve aradaki fark

bazan aynı tip ücrette 4 katı bulur. Bu olacak, çalışana huzur verecek, personel rejiminde istikrar sağlayacak bir düzen değildir.

Emek verimini etkileyen bu durum hızla giderilecektir. Yani Devletten maaş ve ücret alan herkes arasında *bir adalet sağlanacaktır. Ancak bu adalet sağlama Özal usulü olmayacaktır.* Bildiğiniz gibi Özal yöntemiyle sağlanan adalet, her ücretlinin en düşük düzeye getirilmesi şeklinde olur. Biz bunun en yüksekte abartmalı örnekte maaş alanlarının, birkaç düzine insanın maaşlarını ya da ücretlerini gerileterek birleşme yoluyla yapılması taraftarıyız. Aynı şekilde çalışanların bir kısmına tanınan örgütlenme haklarının bir diğer kısmına esirgenişine de tamamıyle karşıyız.

1.8.4. Sendikal hak toplu sözleşme ve grev hakları konusunda çok fazla durmayacağım. Sendikalar olsun, işçi ve memurlar olsun çalışanlar ve onların örgütleri Plânlama çalışmalarına etkin bir biçimde katılırken kendilerine öyle haklar koparacaklardır ki, toplu sözleşme v.b. konuları burada ikinci plânda kalacaktır. Yalnız sendikaların ve sendikal disiplinin Plân çalışmalarında işçi lehine ödünler sağlaması ve bunun gerektirdiği koşullar konusunda biraz durmak isteriz.

Bizde bir örgüt kurup başına geçenler, kendilerini o mevkiden edeceklere karşı koruma önlemleri almayı çalışmaların en önüne alırlar. Sendikalar da böyledir. İşçi sendikalarının toplumsal yaşamımızda etkili oluşundan bu yana sendikal kadrolarda büyük bir değişiklik olmayışı bu çalışmaların olumsuz meyvelerini verdiğini gösteriyor. Ancak Plân gibi, Makro Dengeler gibi, Mühendis Tasarımları gibi terimlerin ön plana çıktığı, tartışmaların öz ve içerik kazandığı bir düzen içinde Demokratik bir Sendikal yönetimin gerçekleşeceğine yürekten inanıyoruz.

1.8.5. Eğitimde temel çizgi «üretim emrinde bir eğitim» olmalıdır. Ülkede bir yandan «illiteracy-okuma yazma bilmeyiş» olgusu ortadan kaldırılırken, öte yandan hüner veren eğitim dallarına da ağırlık verilmelidir

12 Eylülden sonra uygulanan okuma-yazma eğitimi, televizyon ile yaygın eğitim çalışmaları sürdürülerek okuma yazma bilmeyen kimsenin kalmaması sağlanabilir. Bunu bir sorun olarak görmüyoruz. Ancak ilkokullarımızın eğitimde çocukların ilerdeki yönelmelerini (orientation) sağlayacak yöntemlerle çalışması gerekebilir. Böyle bir yöneliş ve pedagoji değişikliği, eğitimde yeni çalışmaları gerektirebilir. Orta öğretim (bize göre 8. yıldan sonraki eğitim) bir hüner öğretmeye yönelmelidir. Sadece meslek liseleri değil, genel öğretim düzeyinde de liseler çocuklarımıza bazı hünerler verebilmelidir.

1.8.6. Meslek sahibi olmuş yahut bir yerde çalışmaya başlamış elemanlar, bizde okulu ya da ihtisası bitirdikten sonra mesleklerindeki yazınları, yeni gelişmeleri çoğunlukla izlememekte. Meslek kuruluşları, sendikalar ve sanayi kuruluşları Milli Eğitim Bakanlığı, üniversiteler bu konuda işbirliği yapmalıdırlar. Devlet birçok konularda fikrine başvuracağı enstitülerin, araştırma yapma amacına yönelik biçimde kurulmasına ön ayak olmalıdır.

Sendikalar, sanayi kuruluşları ve işverenler, bilimsel bilgi sahibi personeli yoğun şekilde çalıştıran Bakanlıklar ve kuruluşlar (Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı, SSK, Bayındırlık Kuruluşları, Sanayi ve Teknolojik Bakanlığı) gereğinde yıllık çalışma süresinde kısıntı yaparak, bilimsel bilgi sahibi personeli (doktorlar, mühendisler, veterinerler, her sınıftan fen

öğretmenleri, bilimsel lisans sahibi personel) yeni gelişmeler için öğrenime ve kursa almalıdırlar. Özel likle bilimsel kongreler ciddiye alınmalı, ilgili personelin bu kongrelere katılmasına fırsat ve olanak sağlanmalıdır.

İşçiler, formenler, ustabaşları düzeyinde de emek verimini geliştirecek kurslar, işbaşında eğitim kurslarının büyük yararlar sağlayacağında kuşku olmamalıdır.

1.8.7. Araştırma yapan bilim ve teknik adamı bugün ulusal ekonomide ayrı bir üretim gücü sayılacak derecede önem kazanmıştır. Bazı sosyalist ülke kitaplarında «doğa, emek ve kapital» yanında bu faktörü de üretim güçleri arasında saymaya başlamışlardır. Biz bu işi o kadar ileri götürmek istemeyiz, ama ortada bir bir gerçek var: Üretim tekniğinin 1950-1970 döneminde uğradığı büyük değişiklikler, teknoloji ve bilim devrimi ile işçinin kültür ve bilgi düzeyinin mutlaka yüksek olması zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Ancak bu da yetmemekte, sanayi kuruluşlarının çalışmalarını teknoloji ve bilim gözüyle inceleyen ayrı kuruluşlar, enstitüler ve bir teknik ya da teknoloji entellijansı ortaya çıkmıştır.

Teknoloji ve bilim yirminci yüzyılda artık bireysel ya da grupsal çalışmalarla yürütülemiyor. Gerek sosyalist ülkelerde ve gerekse kapitalizmin geliştiği ülkelerde (Birleşik Amerika, Japonya, AET ülkelerinden bazıları ve İsveç) böyle bir tarafı üniversitelere öte yanı endüstriye (ya da tarıma) dönük enstitüler ve bu enstitülerde çalışan yeni bir meslek grubu doğmuştur. Bizim ne özel kuruluşlarımız ve ne de kamu kuruluşlarımız bu gereksinimi yerine getirebilmiş değillerdir. Ancak biz de bu yola girmek zorundayız. Burada devlete ve onun üniversitelerine büyük iş düşmektedir. Aslında sorun sanıldığı kadar güç değildir. Türkiye'deki yetişmiş insan gücü, üniversitelerin ve ona

bağlı olan ve olmayan araştırma enstitülerinin gereksinimini sağlayacak kadar boldur. Bunların bir kısmı iş (ya da diplomalarına layık bir iş) bulamazken, bazıları da daha az öğretim görmüş kişilerce başarılabilecek işlerde vakit, ömür tüketmektedirler.

Bize kalırsa, Türkiye'de güçlü devlet kuruluşları (örneğin Etibank, Sümerbank) üniversitelerle işbirliği halinde ilk adımı atmalıdırlar. Bu adım kendi bünyesinden seçilecek mühendisleri araştırma enstitülerinde toplamak, bunları çeşitli teknik ve bilim adamlarıyla güçlendirip tamamlamaktır. Türkiye ulusal teknolojisini kendi yaratmalıdır. Bu amaç ne kadar harcama yapılsa değecek bir amaçtır.

1.8.8. Burada bir noktayı da aşırılıkla gözden kaçırmamak gerekir. Üniversiteler bilindiği gibi hem temel ve kuramsal bilgileri verirler ve hem de bunların yaşama uygulanmasında etkili olmaya çalışırlar (ya da çalışmalıdırlar). Devlet kuruluşları ya da özel kuruluşlardan tatlı çalışma kontratları imzalanıp, bu paraca çekici olmayan bilimsel uğraşmalar aksatılabilir. Bunu önleyecek bir koordinasyon ve ücret politikasının önemi gözden hiç kaçırılmamalıdır. Pratik sonuçlar araştırma yapanlar için ne kadar çekici, araştırmayı yaptıranlar için ne kadar yararlı olsa da, gine «hayatta en gerçek önder bilimdir». Temel bilim ve kuramları geliştirmeyen, ya da iyi öğretemeyen bir eğitim düzeni, sonuçta iyi araştırmacı da yetiştiremeyecek bir duruma düşer.

3 — Yerleşme ve Barınma Problemleri

1.1. Nüfus konusunda asıl problemi iç göçler oluşturmaktadır. Azgelişmiş ülkelerde nüfusun çoğunluğu kırsal bölgelerdedir. Sanayileşme -ki gelişmenin zorunlu koşuludur- ise kentsel nüfusun ağırlıklı olduğu bir yaşam ve toplum düzeyidir. Böyle olunca Azgelişmiş ülkeler gelişme sürecinde:

— Hem daha yüksek oranda yatırımlarla üretime hız kazandıracak,

— Hem daha kendilerinde kurulmamış ama yabancı ülkelerde kurulmuş yeni tüketim mallarına (ve bunların sanayiine) kaynak ayıracaktır.

— Hem de kent proletaryası denen, fabrikalarda çalışan işçilerin yerleşme ek maliyetini üstlenecektir.

Biz bu konuyu Plânlamanın en önemli «problematiği» olarak görüyoruz. Köyden kente, kasabadan büyük kente gelen kişinin daha önce barındığı bir yer kuşkusuz vardı. O konut dururken, başka bir «mekan»da, başka bir konutun «fayda-use value»sı yerine yeni bir «use value-fayda» sunulacaktır (Böylece ulusal gelir hesaplarını da şaşırtan yeni bir düşünce tarzının da ortaya konması gerekir Bunu ilerde Ulusal Gelir Hesaplarının yeni şeklinde ortaya yeniden koyacağız.) Aslında bizim ekonomistlerin salt hızlı nüfus artışından korkmaları, böyle bir «nüfus göçünün» ekonomiye yüklediği ek ve oldukça büyük yük ortadayken, son derece anlamsız kalmaktadır.

Barınma sorunu ve iç göç, ulusal ekonomide tuttuğu yeri ve enerjik bir şekilde ele alınmazsa ülkemizin başına açacağı dertleri daha yirmi yıl önce yazdığımız «Barınma Davamız» başlıklı yazımızla kamuoyuna sunmuştuk. Orada belirttiğimiz (40) sakıncalar hâlâ ayaktadır ve daha kötüsü o gün düşündüğümüz, ülkemiz adına korktuğumuz kötü olasılıkların hepsi de, ne acı ki fazlasıyla gerçekleşmiştir Ülkemizde kalkınma hızını yavaşlatacak olaylardan birinci sırayı dışardan açık ya da kapalı sömürme tutarsa, ikinci sırayı da Konut ve Barınma davamızın yanlış ele alınışı belirler. Bu nedenle «Barınma Davası» uygulama olarak en ivedi ve en disiplinli şekilde ele alınması gereken bir sorundur.

1.2. Bu sorun da serbest piyasa mekanizmasına yer verilirse ve hele arsa spekülasyonuna -bugüne kadar olduğu gibi- birinci derecede yer veren düzen değişmezse kesin şekilde olumsuzluklar artar. İlerde «kent toprağı» konusunda arsalar ve konutlar üzerin-

deki düzenlemenin yeni biçimini önereceğiz. Burada bu hukuksal düzenleme dışında kalan, «kolaylaştırıcı önlemler»i irdeleyeceğiz. «Kolaylaştırıcı önlemler» diyoruz, çünkü kendi özel kısmında ele alacağımız hukuksal düzenleme yapılmadan «kesin-olumlu» sonuca varılamaz. Buradaki önlemler o ilerde inceleyeceğimiz önlemlere, çözümlemede sadece yardımcı ve kolaylaştırıcı olacaktır.

a) İlk olarak ülkemizde standart konut tipleri saptanacaktır. 10 ya da 20 yıl süreyle bu standartlar üzerinde konut inşası, alım ve satımı kesin, etkili sınırlayıcı yaptırımlara bağlanacaktır. Örneğin 120 metre üzerindeki binalar, çeşitli lüks inşaat malzemesi, bir ölçeği aşan (ev/bahçe) oranı bu sınırlamalar içinde kalacaktır.

b) Bu standartlara uygun «prefabrike» mal ve malzeme üretmek üzere kurulacak tesisler ve tesislerin çalışması birinci derecede teşvike tabi olacak, yani en çok ölçüde özendirilecektir. Bizde inşaatın geleneksel yöntemlerle yürütülmesinin işsiz sayısının azalmasında yararı olduğu düşüncesiyle, ilk Beş yıllık Plândan başlayarak prefabrike'ye dönük sanayilere iyi gözlerle bakılmamıştı. Bu görüş açısının doğru olmadığı artık anlaşılmıştır. Derhal değiştirilmesinde, bu nedenle yarar vardır.

c) Memurlar, işçiler, emekliler birer derece terfih ettirilerek, artan maaşların bir «Konut Fonuna» kesilmesi ve konutu olmayanlardan başlayıp her yurddaşa bir «sıra numarası» verilerek, Devletçe, ya da Devlet Kuruluşlarınca yapılan konutların bu sıra numaralarının içinde dağıtılması yapılmalıdır. Sıra numaralarının belirlenmesinde, ücret düşkünlüğü, çocuk sayısı ve yaşayan anne babaya bakım esas alınmalıdır.

d) Devlette konutla ilgili düzenlemeler ve mevzii imar planları bugünne kadar yavaş çalıştığı belli olan İmar ve İskân, «Nazım Planı» engellerinden kurtarılmalı, ayrıca bir «konut bakanlığı» kurulmalıdır.

e) Gecekondularda mevcut durum «Olup bitti» esas olarak alınmalıdır. Bunların şu günden önce yapıldı, yok bugünden sonra yapıldı ayrımına gidilmemelidir. Mevzii İmar Planı olan yerlerde, gece kondu inşaatı başlayınca, işe başlıyanların üzerine buldozerlerle değil, banka kredileriyle gidilmelidir. Gecekondulara hizmet götürülmeli, *ev verilmeden gece kondu yıkılmamalıdır.*

1.3. Kuşkusuz buraya kadar köyden kente, büyük kasabadan büyük kente gelenlerin konularını işledik, bir de hüner bu göçün baskısını azaltmak ve olabilirse göçü «plâna bağlamak»tır. İmar-iskan üniteleri, kent içi düzenlemelerde ağırlığı «Konut Bakanlığı» na devrettikten sonra, bu göçler üzerinde çalışmalarını yoğunlaştırmalıdır. Kentlere göçün envanteri, saikleri ve gelecekteki görünüşü dikkatle ele alınıp incelenmelidir.

İş burada kalmamalı, bazı kültür ve san'at etkinlik ve hizmetleri, eskilerin «yoksulluk bölgesi» denen yerlere, bölgelere doğru kaydırılmalıdır. Bununla kalınmayıp, bir anlamı kalmayan ilçe, örgütü değil, beşer köylük üniteler, hizmet grupları oluşturulmalıdır. Bunların ortasında bir «Başköy» oluşturulmalıdır. Hizmetler bu köyden dağılmalıdır.

1.4. Geçmişte de bazı partilerin ve hükümetlerin programlarına giren, «grup köy» ve bu «gruba hizmet fikri» nin bir sağcı ve bir de solcu diye tanımlanan parti tarafından savunulması aslında fikrin gücünü gösterir. Ne kadar uğraşsak tek bir köye hizmet götüremiyoruz. Bir öğretmen gönderiyoruz, orada tek başına kalıyor. Ya köylüyü kendine ısındıramıyor, ya da umutsuzluk denizinde çırpınıyor. Ebe gönderiyoruz, yoklukla savaşıyor, umutsuzca... Bunun yerine, bu hizmet anlayışı yerine, beş köye göndereceğimiz öğretmenleri, ebeleri ve diğer hizmet personelini bir tek merkezi köyde toplayıp, orada bir «Kamu Hizmetleri Bir[illegible]i» kurabiliriz. Sekiz derslik bulunan On-onbeş

öğretmenli bir eğitim tesisinde, gecede yetişkinlere okuma yazma dersi verilir. Bir pratisyen hekim yönetiminde bir sağlık teknisyeni, bir ebe, bir hemşire ve bir hayvan bakım memurundan kurulu bir sağlık grubu, bir «traktör-pulluk-oto tamir atölyesi», bir tarım grubu (tarım teknisyeni, yeterli sayıda ilaçlama, yerine göre bir tütün ya da pamuk eksperi v.b.). Bu gruba bağlı bir otobüs, bir pikap ve bir ambülanstan kurulu bir taşıt parkı.. Böyle bir kamu hizmetleri grubunun uyum ve coşku içinde çalıştığı bir köyler bölgesinde birçok iş, daha buradan çözümlenmeye başlar. Orada bir kültür ve sanat havası kendiliğinden esmeye başlar. Halk aydın kaynaşması işte ancak bu ortamda gerçekleşir. Sabahları otobüs civar köylerden gelecek çocukları okula getirir, akşam köylerine bırakır. Civar köyde bir hasta olunca ambülans ve pikap ilgili sağlık personelinin emrindedir. Hele bir de köyler arasında telefon varsa.... Bir Cumhuriyet olarak Türkiye böyle, bu modelde bir hizmet ağı kurmak zorundadır.

bb. JEOPOLİTİK DURUM

2.1. Türkiye gelişmiş Avrupa endüstrisi ile Orta Doğunun alım gücü yüksek ülkelerinin karayolu üzerindedir. Gelişmiş sosyalist ülkelerinin (Romanya, Rusya, Bulgaristan) deniz bağlantısı (Akdeniz ve Afrika ülkeleriyle, hattâ bir ölçüde Batı Avrupa ülkeleriyle) gine Türkiye üzerinden yani Türk karasularından geçilerek kurulmaktadır. Hattâ Latin Amerika'dan Irak ve İran'a yapılan ihracatın en ucuz yolu Türkiye transit yoluyla yapılmaktadır. (Örneğin Arjantin'den Irak'a et ve yağ dışsatımı birçok kez bu yoldan yapılmıştır). Ayrıca örneğin İran limanları kapalı olduğu sürece, Hopa ve Trabzon üzerinden Köstence'ye oradan Tuna yoluyla Bütün Orta Avrupa'ya yapılacak ihracat ve buradan gelecek ithâl mallarında Karadeniz limanlarının büyük önemi vardır.

Türkiye'ye (Anadoluya mı desek?) Türklerin yer-

leştiğinden bu yana sadece Selçuk Türkleri, Anadolu'nun bu stratejik jeopolitiğinin farkına varıp, bunu kullanmışlardır. Karayolunun denizyolu karşısında zayıflığını kapatmak için kervan yolları üzerinde, kervan sahibi ve yolcularıyla hayvanlarının bedava konaklayacağı kervansaraylar kurulması, bazı transit işleri giderlerinin devlet tarafından ödenişi sonucu Anadolu'nun doğu-batı trafiğine açık kalması, o zamanki Anadolu halkının kısa bir altın devir yaşamasını sağlamıştır. Türkiye tarihi üzerinde üç ciltlik değerli bir inceleme yapan Yerasimos bunu şöyle anlatır: (43)

«Dışticaret ister istemez açık verir olunca yönetici sınıf, malların Anadolu'daki geçişini düzene sokmaya ve ülkeyi uluslararası bir ticaret merkezi haline getirmeye çalışarak gözünü transit ticarete çevirdi.

«O çağda Anadolu'dan iki ticaret yolu geçiyordu. İlki Kuzey Güney doğrultusundaydı ve Uzak Doğu'dan Karadeniz kapılarına kadar karayoluyla gelen ürünlerin Akdeniz pazarlarına aktarılmasına yarıyordu. Bu çağda bir yanda küçük Asya, Suriye ve Mezopotamya halklarıyla, öte yanda Güney Rusya ahalisi arasında büyük bir değişim faaliyeti vardır. Suriyeli ve Mezopotamyalı tüccarlar, Sivas'ta buluşmayı adet edinmişlerdi; burada hayli büyük kervanlar meydana getirdikten sonra Selçuklu sultanlarının topraklarından, ya da Rum Pontus İmparatorluğundan geçerek Karadenize yöneliyor, denizi geçip Rusya'nın güneyine varıyorlardı. Türk, yani Selçuklu topraklarından gelen tüccarlar, mallarını 1214'ten sonra Konya Sultanlığına bağlı bulunan Sinop limanından yükleyip Kırım sahilleri üzerinde Soldaya'ya (Suğdak) boşaltıyorlardı. Öte yandan Kırım ve Rusya ahalisi de sık sık denizi geçip ellerindeki kürkleri satmak için küçük Asya'ya götürüyordu. Müslümanların dönüşte gemiye yükledikleri mal da, gene bu kürklerle kadınlı erkekli köleler oluyordu. «(41)» Kuruluşundan sonraki ilk yüzyıl denizlerde hiçbir ilişki-

si olmadan geçiren Selçuklu Devleti, bu yoldaki ilk çabalarını kuzey ve güneyde denizlere açılan kapılara yöneltti. Bu çabalar Antalya ve Sinop'un ele geçirilmesi sonucunu doğurduktan sonra; Kırım'a yapılan askeri seferler halinde devam etti. Latin istilasından önceki Bizans imparatorlarının batılılarla her türlü ticari anlaşmaya varırken Karadeniz'e girişi bunun dışında tutmuş olmaları (Osmanlılar da aynını yapacaktır). Dördüncü Haçlı seferinden sonra ise boğazları ele geçiren Venediklilerin bu kere aynı girişi Cenovalılara yasaklamaları, Anadolu üzerinden geçişi zorunlu kıldı. Selçuklular bu geçitten hakkıyla yararlanmayı bildiler.

İkinci Ticaret yolu, Bizans'ın doğu mallarını sağladığı geleneksel karayoluyla. İran'dan gelip, Sivas ve Ankara üzerinden geçerek İstanbul'da bitiyordu. «Suriye'den İstanbul'a gitmekte olan tüccarlar din farkı yüzünden daha az iyiniyetli bir davranışla yüzyüze gelmeleri mümkün iken. Selçuk sultanlarından gelen hiçbir zorlukla karşılaşmadıkları bu karayolunu deniz yoluna tercih ediyorlardı.» (42) Başlangıçta Danişmentlilerin kontrolunda bulunan bu ticaret yolu ancak onüçüncü yüzyıl başlarında Selçukluların eline geçti. Bu yüzyılın ilk on yılları, idari sistemin oluşumunú tamamlamasına kadar, Anadolu'daki ana ticaret yollarının denetimi altına alma çabasını da ifade eder...

Büyük bağlantı yollarını tasarrufuna alan devlet, yani yönetici sınıf bunların işlerlik kazanması için gerekli alt ve üst yapıları yaratıyor, bu yolla kazanç sağlıyordu. «Selçuklu Türkiyesinin milletlerarası ticaretten en çok kazandığı iş sahasının doğu ile batı, hatta güney kuzey arasında ticari alışverişi sağlayan Anadolu yollarında yapılan kervan ulaştırımı olduğuna hiç şüphe yoktur. Bugün bizce bilinen meşhur kervansaraylar, zamanının en zenginleri olan Selçuklu sultanları, vezirler, amirler veya başka zenginler tarafından... yaptırılmışlardır» (43)

«İtalyanların ve diğer Batı Akdenizli halkların, Bizans imparatorluğunu sömürgeleştirme çabalarının zafere ulaştığı bir çağda, uluslararası yolların açılması, onları hızla Anadolu'nun göbeğine kadar sızmaya sürükledi. Daha... 12. yüzyıl (sonunda) Venedik'in İstanbul yüksek temsilcisi, Sultan Giyasettin Keyhusrev'den imtiyazlar elde etmişti. Bir sonraki yüzyılın başlarında ise, belgeler bize batılı tüccar uluslarının AAnadolu'daki hummalı faaliyetlerini göstermektedir.» 1212 yılı Temmuzunda Zaccharia Stainaro (İstanbul'daki Venedikli bir tüccar) bir yurttaşı tarafından, bu yurttaşın Lombardiya asıllı bir kaptanın idaresindeki bir Provence gemisiyle nisan ayında Sinisso'ya (Samsun) ticaret yapmaya giden üçüncü bir kişiye sipariş karşılığı verdiği parayı geri almakla görevlendirilmişti. Samsun o zaman Pontus'luların elindeydi, ama ülke içi malların ticaretini bu ilin yaptığı düşünülebilir. (44)...»

«Türk Anadolusu o sırada ticari faaliyetinin doruğundaydı. Büyük şehirler her türden insanın ve malın rastlama merkezleri olup çıkmıştı. Sivas tüccarlar için büyük bir boluşma yeri haline gelmişti. Baharat yolu Arap hattâ Hint tüccarlarını buraya taşıyordu (45)... Ruslar, hattâ Moğallar Kırımdan Sinop üzerine iniyorlar, Kıbrıslı mallarını Antalya'ya boşaltıyorlar, Latinle gelince genellikle ülkenin her yerinde bulunuyorlardı. «Selçuklular mesleği ne olursa olsun bütün Latinlere, Eyyubilerden daha konukseverce davranıyorlardı? (46) ve (47)»

2.2. Bugüne kadar Türkiye'nin Jeopolitiği, kalkınma için hep bir dezavantaj gibi görünmüştür. Oysa Anadolu'da yerleşmiş birçok devlet bu jeopolitiği kendisine yararlı biçimde kullanmışlardır. Yukarıda buna bir örnek olarak Selçukluları vermiştik. Onlardan önce de Lidya ve Frikyalılar, Finikeliler, Bizanslılar, hattâ daha sonra Karaman devleti bu jeopolitiği ekonomide bir avantaj gibi kullanmışlardır.

Bugün fırsat yeniden doğmuştur. Doğu ülkelerinden bazılarının petrol zengini ülkeler halini alması, TIR taşımacılığı tekniği sayesinde dış yollardan dolaşan deniz taşımacılığı ile, iç yollardan giden kara taşıtlarının rekabet olanağını sağlaması, eski kervan yollarının geçtiği Türkiye'yi yeniden avantajlı duruma sokmuştur. Ancak hükümetler (Özal hükümeti de) bu konumunun önemini henüz kavramış değillerdir. Sadece İskenderun ve Mersin limanlarından değil, fakat Trabzon, Rize, Hopa limanlarından yapılacak TIR bağlantılarıyla Türkiye Hindistan, Pakistan'a kadar Orta ve Yakındoğunun ve Güneyasya'nın dış ticaretinin çok büyük bir kısmına transit görevini yerine getirebilir.

2.3. Ancak bu da bir yatırım ve yatırımın sonucunu alma sorunudur. Rahmetli Menderesten bu yana Türk limanlarının yükleme ve boşaltma kapasitelerinde bir önemli değişme olmamıştır. Bugün hükümet 1.5 milyon ton linyit ithal etme durumundadır. Ama bu liynitin getirilse bile boşaltılacağı liman kapasitesi Türkiye'de büyük güçlükler yaratmaktadır. Ama Özal hükümeti, büyük bayındırlık hizmetlerinin zorunluluğunun bilincine varmış değildir. Türkiye eğer transit ticaretinden payını almak istiyorsa herşeyden önce kısa ve uzun dönemde sonuç alınacak önlemleri bir bir saptayıp, saniye yitirmeden çalışmalara geçmek zorundadır. Uzun süreli önlemler sonucunu verip kapasiteler yükselinceye kadar, limanların gün gün işleyişi izlenip, kapasiteden en üstün yarar sağlanacaktır.* Bunu Türkiye yapmak zorundadır.

2.4. İş burada bitmiyor. Türkiye TIR kapasitesine

(*) Milli Güvenlik Konseyi yönetiminde çok yüksek düzeyde bir görevli bu işe bizzat bakıyordu. Ve ilkönce o sıralar (1981-1982 yılları) Türkiye transit ticaretinde büyük adımlar atmıştır. O sayın görevli yerinden ayrıldıktan sonra iş yeniden tevsamıştır.

gidişli-gelişli iş bulma zorundadır. Bu konuda dıştica-retimizin olsun, transit ticaretimizin olsun plânlı bir biçimde yürütülmesi gerekir ki, transit ticaretinin geçirdiği geçici bunalımlarda TIR kapasitemiz dış ticaretimize ait navlunlarla doldurulabilsin. TIR ve Transit yollarının geçtiği yerlerde gerekli tesisler yapılmalıdır. Özellikle Tamir-bakım tesislerinin geliştirilmesi, ufak tefek arızalar için «gezici tamir otoları» ile sıkıntıya uğrayan şoförlere derhal yardım yapılması olanağının sağlanması gerekir.

Türkiye'den geçen yabancı plâkalı araçların benzin ve motorin alımları mutlaka dövizle yapılmalıdır.

2.5. Kombine taşımacılığa önem verilmelidir. Taşıma firmaları örneğin İtalya'dan aldığı bir malı İskenderun'dan Basra'ya, Tahran'a götürebilmelidir. Ya da Köstence'den vapurla aldığı bir malı, Rize ya da Hopa'ya oradan da TIR lar ile Afganistan, Pakistan'a taşıyacak şekilde örgütlenmelidir. Devletin Denizcilik ve Demiryolu işletmeleri de gerekirse bu şekilde örgütlenmelidir.

cc. DOĞAL KAYNAKLAR VE GÜZELLİKLER TARİHSEL ZENGİNLİKLER

3.1. Türkiye doğal kaynaklar itibarıyle son derece zengindir. Ama bizde hemen turnayı gözünden vurma» merakı vardır. Onun için hep bir petrol şeyhliği olma hülyası kurulur. Bu hülyadan vazgeçilmeli demiyeceğiz ama, bu hülyanın yanında Türkiye'nin sahip olduğu doğal zenginlikler, özellikle maden zenginlikleri ihmal edilmemelidir. Bu ihmal maalesef vardır. «Petrolden vazgeçelim» denince hemen akla «uranyum, volfram» falan gelir. Bunlarda aranabilir, bulunabilir. Ama Türkiye'de bulunduğuna inandığımız başka yeraltı zenginlikleri de vardır. Bunlar aranıp bulunmalıdır. Bor, Molibden, (çinko-kurşun simli), magnezit, krom, manganez, bakır, demir, her çeşit

kömür. Bunların herbirine elde olunacak başarı Türkiye'nin kalkınmasına yeni bir hız verebilir.

3.2. Örneğin Çinko-kurşun konusunu ele alalım ve önerdiğimiz sistematiği buradan yürütelim. Ülkemizin hemen heryerinde zengin, orta zenginlikte ve düşük tenörlü (yani içinde yüzde olarak az maden bulunan) Çinko-kurşun damarları vardır. Bunların içinde bakır, gümüş, ve hatta fazlasıyle değilse bile altın vardır. Ancak, bu bolluğa karşın doğru dürüst, kapasiteleri, işleyecek, kurşun-çinko izabe tesisleri yoktur. Bu maksatla kurulan Çinkur tesisleri gayeye hizmet etmiyor. Bu nedenle Türk madencileri taş toprakla karışık binlerce ton cevheri (ki buna madencilik dilinde «tuvönan» denir) ağır navlun ödeyerek, komşu Bulgaristan'a götürüp orada maden varlığı bedelinin yüzde 30 u kadar izabe bedeli ödeyerek, elde olunan çinkoyu Türkiye'ye getirmektedir. Bunun sonucu Türk sanayiinin, Çinkoyu pahalı satın alması ve pahalı bir girdi maliyetiyle çalışıp pahalı üretim yapmasıdır.

Kaldı ki teknoloji bakımından bir ülkeye bağımlı olunca, o ülkenin koyduğu «esas koşullar» yanındaki «yan koşullara» razı olunmakta ve buradan da birçok dezavantaj çıkmaktadır. Bu incelemenin çerçevesinde bu «yan koşulları» inceleme olanağı yoktur, ama bir tanesini örnek verebiliriz. Doğa'da çinko-kurşun birçok durumlarda bakır gibi pahalı bir cevher ile birlikte bulunmaktadır. Bakırın yüzde bir, yüzde iki'li cevherleri (yani yüz kilo tuvönanda iki kilo bakır bulunan hallerde), Bulgaristan izabe tesisleri bakırı önceden ayırmaya yeterli olmadığından, bakır izabede hiç hesaba katılmamaktadır. Oysa yüzde 1, yüzde 2 bakır da zengin bir içerikdir, (tenör). Böylesi bir maden, örneğin Şili'nin Bakır madenleri, üzerinde uluslararası dolaplar döndürülecek kadar zengin madenler olarak sayılır. İşte asıl israf, bu gibi israflardır.

3.3. Bizde israf denince akla başka şeyler gelir.

Örneğin bir Müdürün bürosunun gösterişli şekilde döşenmesi, bir lüks makam arabası satın alınması gibi... Oysa asıl israf üretimde yapılan israflardır. Kurulan sanayi kapasiteleri tam kapasitede çalışmazken, aynı üretimi yapan başka fabrikalar kurulması, hammaddelerimizin, madenlerimizin küçük bir yatırımla daha verimli kullanılması en önemli yatırım önceliği iken, bunların arka plana atılması en büyük israflardır. Yukarıdaki örnekte, bazı batı ülkelerinde uygulanan yöntemle çalışan bir bakır-kurşun-çinko izabe tesisi kurulması en çok 5-6 milyon dolarlık bir yatırım harcamasına bağlıdır ve maliyetini 6 ayda çıkarlar. Ayrıca sanayiin daha ucuz bakır, çinko, kurşun kullanmasını sağlayıp, enflasyonu ciddi olarak aşağıya çekmede yardımcı olur.

«İşte «Türkiye doğal kaynak avantajını kullanmalı» derken, bunu anlatmak istiyoruz. Sadece madenlerin yoğun şekilde aranıp çıkartılması değil, yatırımlarda önceliğin madenlerimizden en iyi şekilde yararlanmayı sağlayacak şekilde bir «öncelikler sıralaması» içine alınmasını.

Benzer bir saptamayı, Antimuan için verebiliriz. Bizde zengin damarları bulunan Antimuan dünya pazarlarına üç şekilde sunulur. Tuvönân olarak, 60 içerikli olarak ve 99 içerikli olarak. Tuvönan en ucuzdur, yüzde 60 maden içeren cevher satışı daha karlı, 99 içeren de ondan karlıdır. Fakat antimuan Trioksit vardır ki, en karlı olanı budur. Bunda yüzde 99.8 içerikli antimuan vardır. 99 içerikli antimuan son yıllardaki büyük yükselmelere karşın 2990 dolar/ton iken, 99.8 li Antimuan-Trioksit 4000 dolar/ton ile dışa satılabilir. Bir tesisin bedeli (Antimuan Trioksit) aradaki dışsatım farkı ile bir yılda ödenir. Bu tesis de yıllardır yapılmamaktadır. Demek oluyor ki, doğamızın bize verdiği şeyleri israf etmekteyiz, yanlış ya da eksik kullanmaktayız.

3.4. Yukarıdaki ilkeye göre, madenlerimizin en

yüksek verimle işleten yatırımları değerlendiren tesisler yatırım sıralamasında birinci önceliğe sahip olacaklardır. Yukarıda oransal değer olarak küçük yer tutan iki metal ya da metalsi yatırımını örnek verdik. Krom'da, ısı gücü düşük ya da yüksek linyit'te, hele bakırda da durum aynıdır. Ama topraklarımızı yani ekilebilir topraklarımız ve ormanlarımızı kullanırken yaptığımız hatalar da azımsanmamalı. Acaba topraklarımızı doğru kullanmakta mıyız? Buna rahat bir vicdnla «evet» deme olanağı bulamıyoruz. Yukarıda Çukurova topraklarının kullanılmasındaki hataya işaret etmiştik. Kimbilir daha ne hatalar yapılmaktadır? Ancak buradan daha ileriye giderek, elde edilen ürünlerin değerlendirilmesi konusuna da değinmek isteriz. Tarımsal endüstri tarım ürünlerinin en iyi değerlendirilmesine yönelmelidir. Bu konudaki yatırımlar ve yatırımların yerel dağılımları uzun süreli bir ekim ve dikim planlamasına bağlanmalıdır.

Bunun yanında araştırma-geliştirme harcamaları ve altyapı araştırmaları, altyapı yatırımları Tarım ve Madenciliğe doğru geliştirilmelidir. Sulama tesisleri, küçük sulama işleri, bunlara ait motopomp ve motör sanayileri ile madencilik ve toprak tahlillerine ait araştırma ve çalışma laboratuvarları hızla geliştirilmelidir.

3.5 Turizm konusunda Türkiye bu işin alfabesinde bile değildir. Yatak kapasitesi bu konuda en büyük engel gibi görünmektedir. Bu doğrudur da... Kuşkusuz yeterli yatak kapasitesinin yaratılması yıllar ve belki de on yıllar alacaktır. O zamana kadar, kamp turizmine, Marina ve yat turizmine önem verilmelidir. Ayrıca son yazda yaygın olarak yararlanılan kişilerin evlerini yabancı turistlere kiraya vermeleri yöntemi, hattâ Arap ülkelerinden gelen turistlere satmaları da akla gelen geçici bir çözümdür.

Unutulmaması gereken yön, turizmden asıl kazancın bol bütçeli turist hacıağalarından değil, fakat yı-

ğınsal turist akımından geleceğinin kavranmasıdır. Bu maksatla «kamping»ler artırılır, koşulları iyileştirilirken çeşitli müzik ve san'at festivalleriyle eğlence olanakları artırılmalıdır.

3.6. Gelen turistlerin sadece dinlenme turizmi ile kalmaması gerekir. Dağ ve ski turizmi, arkeoloji turizmi ve tarihsel yerleri görme merakından ileri gelen turizmden de yararlanılmalıdır. Bu maksatla tarihsel müzeler artırılmalı, personel ve gezi rehberleri antik tarih ve arkeoloji bilgileriyle donatılmalıdır.

3.7. Bir önemli nokta da gelen turistin olabildiği kadar fazla döviz bozdurmasıdır. Bu maksatla:

a) Gelen her turistin konaklama ile ilgili ücretini mutlaka dövizle ödemesi gerekir,

b) Bunun gibi, kara ya da deniz taşıtıyla yurda giren turistlerin akaryakıt bedellerini mutlaka dövizle ödemelerinde yarar vardır.

c) Az para bozduran turiste düşük, çok para bozduran turistlere yüksek döviz kuru uygulanmalıdır

d) Gerek yerli ve gerekse yabancı ülke mallarının ucuza (gümrüksüz ve vergisiz) satıldığı mağazaların sayısı artırılmalıdır.

3.8. Komşu ülkelerin turist çekmede yararlandıkları en önemli yöntem devlet hava şirketleriyle turistik kuruluşların giriştiği sıkı işbirliğidir

Bizim Devlet Hava Yolları, Devlet Denizcilik Kurumu (TÜTED) ve hattâ Devlet Demiryolları işletmeleri de, Kültür ve Turizm kuruluşları ile işbirliği yaparak, gidiş gelişi ve Türkiye'ye gelişi içine alan uyumlu gezi tarifeleri ve düzenlemeleri yapabilir. Aslında yığınsal dış turist getirmenin en önemli yolu budur.

Okuyucularım bu alternatif programın uygulamasının ilk yıllarında Turizmden bir şeyler, büyük şeyler beklediğimizi sanmamalıdır. Türkiye 50 milyon nüfusu ile en azından her yıl 20 milyar dolar döviz girdisi sağlamak zorundadır. Biz burada turist dövizinin net girdisi payının ancak 1 milyar dolara çıkabile-

ceğini sanıyoruz. Çünkü Türkiye turistlerin paylaşıldığı 1960-1970 altın dönemini adeta uyuyarak geçirmiştir. İspanya'nın aslan payını aldığı bu dönemde Yugoslavya, Yunanistan, Bulgaristan gibi komşu ülkeler de kendilerine göre, *«ülkelerine alışmış turist»* payı almışlardır. O turistleri Türkiye'ye çevirmek çok zordur. Arap turistlere gelince, Mısır dışında Arap aleminin nüfusu ve bu nüfusta dışarıya yolculuk yapacak nüfus oranı nedir ki?

Ama Türkiye ilk beş yıllık sabırlı ve Planlı çalışmadan sonra turizmden bir Yunanistan'ın elde ettiği net gelirin yarısına ulaşabilir.

B. Türkiye'nin Kıtlığını çektiği şeyler ve güçlükleri.

Kuşkusuz ülke ve halk olarak karşımıza çıkan güçlükler de küçümsenecek ölçüde değildir. Ancak nüfusu hızla artan bir ülkenin gelişmede önüne çıkan ve her ülkenin tipik kıtlıklar ve yoksunluklarıdır bunlar. Kalkınmada hüner, bir alt bölüm öncesi incelediğimiz bolluk ve avantajları alabildiğine kullanmak ve bu alt bölümde inceleyeceğimiz yoksulluk ve kıtlıkları alabildiğine kollamaktır.

aa KENT TOPRAĞI VE SPEKÜLÂSYON

1.1. Kalkınan bir ülkenin birçok sıkıntılı darboğazdan geçeceği kuşkusuzdur. Sıkıntı çeken bir halkın en büyük endişesi bu sıkıntıların eşit biçimde dağılmasıdır, aradan ve havadan kolay para kazananların çıkmayışıdır. Bugüne kadar kalkınma hep buradan gelen sosyal ve haklı patlamalarla kesilmiştir bizim gibi ülkelerde .Kent toprağının sahibinin hiçbir emeği ve katkısı olmadan değerinin astronomik bir biçimde artması, en büyük vurgun, spekülasyon ve kalkınmanın en önemli öğesi olan «halkın çoşkulu katkısını» önleyen en önemli yolsuzlukların kaynaklarından biridir. Buna mutlaka son verilmelidir.

Gelişmiş ülkelerin batı kökenlilerini bir yana bırakalım, Balkanlarda bile kentsel nüfus, kırsal nüfusun iki katını aşmıştır. Bizde ise hala kırsal nüfus kentsel nüfustan bir hayli fazladır. Demek oluyor ki konulan düzen, arsa spekülasyonu ve onun ardından gelen kötülükleri önleyemediği gibi, sanayileşme hamlesinin gerektirdiği «nüfus yoğunlaşmasını» da sağlayamamıştır.

1.2.1. Olay sadece sosyal açıdan değil fakat ekonomik açıdan da önemlidir. Arsa vurgunlarıyla kent merkezlerinde arsa bulmak zorlaşınca önemli kamu hizmeti gören daireler bile kent merkezinden civara dağılmakta ve böylece hizmetlerin «sosyal maliyeti» artmaktadır. Bakanlıkların her bir dairesi başka ve uzak semtlere taşınmakta, ya da oralarda kurulmak tadır. Bu «ekonomik çalışma»yı önlemektedir.

1.2.2. Bundan daha da önemlisi, bir arsa kapatıp onun zamanla roket gibi yükselen değerinden eşsiz kâr sağlayan bir kimseden çalışma, araştırma ve girişime dayalı ekonomik faaliyetler sermaye ve zaman ayarmalarını beklemek bir kuru hayaldir. Bugün arsa rantı, rantiye geliri, faiz geliri yüksekliği sanayide «en uygun proje» ye yer veren araştırmaları ikinci plana indirmiştir. Sanayiin hele bizim gibi ülkelerde temelini oluşturan girişimci yanında, hiç emek harcamadan sanayiin sağladığı «artık değer»den girişimciden ve işçiden çok para kazanan bir rantiye ve spekülatör (Hampacı ve vurguncu) katmanı ortaya çıkmış büyümüş, palazlanmıştır.

1.3. Olayı ekonomik süreç içinde biraz daha derinleştirerek inceleyelim, Bir ülkede girişim sahiplerinin yaptıkları Giderler toplamı (hammadde, yardımcı madde, enerji gibi) G, ödediği işçilikler toplamı İ ve satış bedeli (ürettiği ürünlerin piyasa değeri) de S olsun. Bu durumda

$$S - (G+İ) = KD$$

Satış bedeli — (Giderler + İşçi ücretleri) = KD olur. Bu katma değerin içinde şu öğeler vardır:

K Kâr (girişimci kârı)

F_1 Girişimcinin ya da kapitalistin öz sermayesinin faizi.

V Ödenen çeşitli vergiler,

F_2 İşletmenin borç aldığı paraların faizi.

R Rantlar - Faiz dışındaki emeksiz gelirler (örneğin ödenen kiralar, royaltiler, imtiyaz bedelleri know howlar).

$$KD = F(F_1+F_2) + V+R+K$$

Bu denklemde K (yani kar) dışında her terim ne kadar büyük olursa, karda o kadar küçük olur. Girişim sahibi kârın bu azalışını tek başına çekmez ve bunu işçiye de yansıtır. Azgelişmiş ülkelerin gelişmesinin bir aşamasında, örneğin 1975'lerden sonraki Türkiye'de, girişimci ve işçi (ya da daha kısa bir çalışma hukuku deyimleriyle işveren ve işçi) üretimden dışarıya öyle büyük pay kaptırırlar ki, işçi ile işverenin arasındaki çıkar çelişkileri, diğer gelir grupları (yani bürokrasi-askeri ve sivil-rantiye ve faizciler) ile bu iki sınıfın arasındaki çelişkilerin çok altına düşer. Bunu ben birçok kez yazdım. Bir keresinde bundan dolayı eleştiriye uğradım. Zararı yok ben bunu gine söyleyip yazacağım. Katma değerden kârı ve ücret fonunu azaltacak şekilde pay alarak küçülten gelir katmanlarına, yanlış devlet felsefesine gine her vesile ile çatacağız.

1.4. Bu konudaki kanıtlarımızın daha ayrıntılısını ilerde vereceğiz. Burada şu noktanın akılda kalması yeter. Marx ve Engels modelinde de «kapitalist-işçi çelişkisi» ön plâna alınmıştır. Aslında bu model en gelişmiş kapitalist ülke ekonomisi (İngiltere) incelenerek kurulmuştu. Hattâ bu nokta Marx tarafından «Kapital»in I. cildinin Almanca II. baskısında belirtilmiştir. II. Dünya savaşından sonra Amerika'nın kurduğu ekonomik düzen, geleneksel yapıları korurken, hem işçiye ve hem de işverene avantaj tanımayan asalak-

ları geliştiren bir modeli bu ülkelere dayatmıştır. Üretici sınıflarla, üretici olmayan sınıflar arasındaki bu çetin ve derin çıkar çelişkisini görmemek, büyük bir strateji hatası olur.

1.5. Aslında kâr ve işçiliği (ücretleri) gereğinden daha düşük düzeylere indiren bu gibi havadan kazançların önlenmesi, daha başka deyimle ve eski bir deyimle «hadd-i lâyığa» indirilmesi gerekir. Arsa konusunda bu amaca dönük olarak yapılması gereken birçok şey vardır. Herşeyden önce arsanın bir konut ya da bina kurulacak «mekân» olduğu, spekülasyon konusu olmaktan çıkartılması gerektiğine herkesin inandırılması gerekir. Arsa alım satımının dondurulmadığı ve doğal olarak nüfusun kentlere doğru aktığı bir ülkede arsa fiyatlarının spekülatif bir biçimde artmasının her türlü ekonomik kalkınmayı ve sosyal reformu -sağcı çevrelerin ağzıyla ıslahatı- önleyeceği anlatılmalıdır.

Gerçekten Türkiye kalkınmasını en çok frenleyen hızlı nüfus artışı değil, -bu artışa karşın ve kentsel barınma zorlukları dolayısıyle- nüfusun kentlere akışının yeterli olmayışıdır. Bu belki yanlış ifade gibi görünür. Ama dış ülkelerden bazılarının, örneğin Balkan ülkelerinin 1950'den bu yana gerçekleştirdikleri kentleşme hızı ile bizdeki hız karşılaştırıldığında ne kadar haklı olduğumuz meydana çıkar. Bizde kentleşme yeterli olmadığı hâlde, arsa ve genel olarak taşınmaz mal hukukunun ekonominin gereklerine göre düzenlenmeyişi nedeniyle çekilen sıkıntılar bu yazdığımızın tam karşıtı bir görüntü vermiştir.

Bir her temel düzenlemenin halkın inandırılmasına bağlı olduğunu bilir ve buna inanırız. En iyi disiplin, akıl ve inandırma ile kurulmuş olandır. Bu nedenle herşeyden önce, bu arsa mülkiyet sisteminin, Türk toplumunun uygarlığına karşı dikilmiş en büyük engel olduğu Türk halkına anlatılmalıdır.

1.6. Bizim önerdiğimiz «Arsa ve Taşınmaz Mal Re-

formu»nun ana çizgilerinden arsayla ilgili olanını açıklayalım. Biz kent içinde arsa mülkiyetinin dondurulmasını. yani o anda malikler kim ise, bu maliklerin aynen kalmasını öngörmekteyiz. Böylece arsanın bir spekülasyon konusu olması, yani fiyatlarının nerede duracağı bilinmezcesine artışının önlenmesi mümkün olacaktır Bu gelişmiş kapitalist ülkelerin çoğunda görülen, daha katısına rastlanan bir biçimdir. 1962 yılında Başbakan İsmet İnönü'yü ziyaret eden o zamanki DPT'nın başdanışmanı Prof. Timbergen, o zamanki başbakanımıza, «Hollanda'da benim oturduğum evin arsası benim değildir ama bana tahsis edilmiştir. Türkiye kalkınmak istiyorsa, en az bu ölçüde bir sosyal anlayış düzeyine gelmelidir» demişti. İngiltere'de de buna benzer bir arsa mülkiyeti anlayışı egemendir. Burada sınırlanan mülkiyet değil, bu mülkiyetin toplum zararına kullanılmasıdır.

Ancak, hiçbir yasaklama (ve yüksek vergi) hiçbir sosyal mazarratı önlemez, önleyemez. Bu yasaklamanın yanında bazı düzenleyici önlemlerin alınması gerekir. Bu önlemlerin başında, inşaatı kısıtlayan ve pahalılandıran öğelerin, durum ve kuralların ortadan kaldırılması ve düzenlenmesi gelir. İlk olarak akla gelen kuşkusuz kentlerin imar plânlarıdır. Burada devce bir çabaya muhtacız. Ancak bunun için de bazı ilke kararlarının yıldırım hızıyla alınması gerekmektedir. Bu ilke kararları şunlardır:

1.6.1. Kentleşmede eski kentler yerine onlara «uydu» kent uygulamasına gidilmeyecekse kentlerin mümkün olduğu kadar merkeze yakın yerleri kullanılmalıdır. Uydu kent uygulamasına gidilecekse bunların ulaşım, altyapı işlemlerine ait hesaplar hızla yapılmalıdır. Sosyal maliyet karşılaştırmalarında «uygun» olmayan «uydu» kentlere izin verilmemelidir. Bu yola gidilmemelidir. (Sosyal maliyet kavramına dikkati çekmek isteriz. Bu maliyet yurttaşın ucuz konut sahibi olması ile, sosyal kamu hizmetleri için yapıla-

cak «ek hizmet harcamalarının» karşılaştırılması sonucu ortaya çıkacaktır.)

1.6.2. Kentler içinde, yapı yapılmamış arsalara, en kısa sürede, imar planına uygun tip projeler belirtilerek, bunlara yapı yapılmasına bir başlangıç süreci tanınmalıdır. Bu sürede yapıma başlanmayan arsalar, bedeli sonradan ödenmek üzere, Devlete konut yapımı için başvuran kooperatiflere tahsis edilmelidir. Ancak bu kooperatiflere de inşaat süresi için «en uzun» müddet zikredilerek bir inşaat planı ve termini verilmelidir.

1.6.3. Bugün halen varolan gecekondulara sınırsız ve kısıtlamasız yasallık tanınmalıdır. Bunlardan Hazine arsası üzerinde kurulanlara Hazine arsası uzun bir süre ile (99 yıl gibi) kiralanmalıdır. Özel mülkiyetteki arsalar için bir *makûl* «ecr-i misil» (kısacası kira) saptanmalıdır ve bu bedelin ödenmesinde, gerekirse *eski yıllara ait ödemeler silinmelidir*. (Devletçe mülk sahibine ödenmede düşünülebilir). Böylece Devlet yapamayacağı işlerin sözünü etmiş duruma düşmemeli bu gecekondulara ek külfet yükleyerek, di hatasının (yuttaşa insanca konut sağlayamamış olmak) cezasını yurttaşlara ödetmemelidir.*

1.6.4. Yapı mazemesinde, malzeme israfını önleyecek biçimde yeni inşaat teknikleri geliştirilmesi ve bu teknikler inşaat maliyetini azaltacak süreçleri de beraberinde getirmelidir. Bu amaçla konut yapımında

(*) Bizde bu gibi durumlarda hep şu karşı gelme vardır: «Açıkgözü ödüllendirecek miyiz? Bu sosyal adaleti bozar.» Bu gibi sosyal adalet uygulamalarının açıkgözlere (örneğin birkaç gecekondusu olanlara) farklı uygulama getirmesi doğrudur, yapılmamalıdır. Sosyal Adaletin ise, az fakirle çok fakiri bir düzeye getirecek şekilde yapılması herhalde bu yüce kavrama uygun değildir. Sosyal Adalet, fakiri zengine yaklaştırmaktır. Kavram aşağıya değil yukarıya doğru yürür. Ötekinin adı «fakirle uğraşmaktır,» Sosyal Adalet değil.

montaj ve prefabrike inşaatı geliştirecek kamu ağırlıklı projelere girmekten çekinilmemelidir.

Gine aynı parayla en çok insanın barınmasını sağlamaya yönelik olarak «nafi saha - yararlı saha» sınırlamaları getirilmelidir. *En az on yıl* süreyle lüks konut inşası ya da konutlara lüksü artıracak ekler yapılması yasaklanmalıdır.

1.6.5. Kuşkusuz yurttaşın hem oturacağı ve hem de tatil yapabileceği birer konutunun olması ideal bir durumdur. Ancak ülkemizin ilk derdi. yıl boyunca oturulacak yeterli konut yapımıdır. Bu gerekçe ile konut yapımında tanınan kolaylıkların, sadece birinci tip konutlara tanınması gerekir. Yazlık konut olarak yapılara kolaylık yerine «konut fonuna» ek ödeme zorunluğu getirilmelidir.(*)

1.7. Ancak kent toprağı kıtlığını azdıran kentlere göçün Planlı dönem içinde sanayiin optimal dağılımı ile birlikte, daha kolay yönetilebilir hale geleceği de unutulmamalıdır. Sanayiin optimal dağılımı demek, ekonomik ve sosyal avantajlarla dengelenen bir dağılım demektir Bir örnek vererek her ülkede olduğu gibi Türkiye'de de sırf ekonomik düşünceler ön plâna alınırsa enerji ve hammaddeye dönük sanayiler dışında, en uygun kuruluş yeri İstanbul'dur. İstanbul'da arsaların başdöndürücü pahalı olduğu etkeni bile bu sonucu değiştirmez. Çünkü, Türkiye'de sanayiin en önemli sorunlarından biri de yetişmiş insan gücüdür. Bu da en elverişli koşullarla İstanbul'da bulunabilir.

(*) Turizmde de tasarruf sağlama zorundayız. İçinde en çok üç ay dört ay oturulan yazlıklar yapıp bunların boş bırakılma lüksü ile ülkemizin sosyo-ekonomik koşulları bağdaşamaz. Bu nedenle bu gibi yazlık yapımlarına bundan sonra izin verilmemelidir. Yapılanlara ise yıkım falan değil. ekonomik kullanma koşulları aranmalıdır. Bir yandan kemer sıkma edebiyatı. öte yandan yılın 8-9 hattâ 11 ayını boş yatan on milyarlarca yatırım... Heyhat ki uygulama bu...

Ne var ki, bu sorun nedeniyle İstanbul'da (ya da aynı şekilde Bursa'da, İzmir'de, Ankara'da) sanayiin yığılması birçok doğal (Doğa kirlenmesi) ve maliyet artışı şeklinde beliren ekonomik dezavantajları beraberinde getirmektedir. Buna karşılık, bu dezavantajların bulunmadığı yerlerde de yetişkin ve yetişmiş insan gücü yeterli ve makûl bir ücretle bulunmamakta. Türkiye'de Planlama bir zaman ıskalası içinde, bütün sanayii optimal yerleşme esaslarına uydurmalıdır.

Okuyucuların burada anlatılanları ayrı ayrı değil bir bütünün eş zamanda oluşup gelişen kısım ya da öğeleri şeklinde düşünmelidirler. Bir yandan iç göç regülarize edilirken (düzene sokulurken), öte yandan sanayiin optimal yer seçimi ve kentlerde arsa ve bina kiralar düzenlemeleri birlikte gelecektir.

1.8. Son olarak bir de kira reformundan sözederek barınmaya getirilecek çözümlere son verelim. Özel kesimde tek bir konutu ya da işyeri olan bir kişinin *15 yıl bir yere kira ödemesi halinde o yerin maliki olması sağlanmalıdır.* Bu onbeş yıl içinde, kiracının aynı ama mal sahibinin başka olması durumları bulunabilir, son mal sahibinin mağdur olması gibi sakıncalar olabilir, ya da kiracı-mal sahibi anlaşmazlıklarının -bu devirleri önlemek için artacağı söyleyip yazılabilir. Bunların hepsi doğru olmakla birlikte, çözümü bulunmayacak güçlük ve sorunlar değildir. Bir kiracı bir yere onbeş sene kira ödemişse buranın sahibi olmalıdır. Kuşkusuz devlet ve vakıf kiracıları da bunun içine girmelidir. Sosyal adalet bunu gerektirir. İkinci olarak bir yere 10 yıl nizasız, fasılasız kira ödeyen de ne sebeple olursa olsun işyerinden çıkartılmamalıdır.

bb. SERMAYE KITLIĞI

2.1. Sermaye kıtlığı her az gelişmiş ülke gibi, Türkiye'nin de en büyük derdidir. Sermaye kıtlığı, «tasarrufu artırıcı» önlemlerle zaman içinde başedilecek

bir konudur. Ama işi zamana bırakmamak, ve «tasarruf oranı yeterli düzeyi» bulunciya kadar da ara önlemler almak gerekecektir. Bunun başında, «sermaye yoğun» yerine «emek yoğun» endüstriler seçimini yukarıda görmüştük (Dördüncü kısım-Bölüm I-A/aa) Burada tasarrufu artırıcı ve tefeci sermayeyi palazlandıran önlemleri telafi edecek, karar ve önlemleri ele alacağız. Ancak bu konuyu anlamak için «gelişme ve kalkınma» sürecinde çok önemli (hattâ temel) fikir olan «ekonomik artık» kavramını okuyucularımıza anlatmak, açıklamak isteriz. Çünkü, «ekonomik artık» konusu genişliğiyle ele alınmadan ne tasarruf veya yatırım kavramları ya ne de azgelişmiş ülkelerin kalkınma problemlerinin ve karşı karşıya bulundukları açmazların anlaşılma olanağı vardır. «Ekonomik Artık» en iyi biçimde Amerikalı Marksist ekonomist Paul Baran tarafından ele alınmıştır. (50) Gerek Baran'a ve gerekse onun Paul Sweezy ile birlikte yazdıkları Monopoly Capitalism adlı yapıta sonra gine döneceğiz. Ancak biz, burada daha öğretici bir biçimde hareket eden Charles Bettelheim'in açıklama şemasına uygun bir anlatım sırasına gireceğiz. (51)

2.2. «Ekonomik artık» kavramının anlamını iyi anlamak için anlatıma «Tarımsal artık»dan başlamak gerekir. Tarımla geçinen bir toplumda işbölümü ancak tarımın kendi içinde çalışanları besleyebilecek miktardan daha fazla bir üretim yapmasıyla ulaşılmış bir dönemdir, aşamadır. Tarım sadece kendine yeter miktarda -yani çalışanlarını ancak besleyebilecek kadar- üretim yapıyorsa, tarım dışında kalanlara yeterli beslemeyi sağlayacak üretim yapamıyorsa, o toplum tarım dışında adam çalıştıramaz, işbölümü o toplumda ilerlemez. Bunun sonucu o ülkelerde uygarlığın yerinde sayması, hattâ tarımsal uygarlıkların bile çöküp gitmesi, varlığını koruyamayışıdır. Eski uygarlıkları uğraş konusu almış bütün bilginler, etnograf ve antropologlar, bu konuda yargılarda bulunmuş, ör-

nekler vermişlerdir. Örneğin Melville J. Herzkovits, «The Economic Life of Primitive People» adlı yapıtında ilkel toplumlarda düzenli bir iş bölümü olmadığı, çünkü toplumun bireylerinin bütün zamanlarını sadece besinlerini elde etmeye harcadıklarını saptamıştır. (52) Bunun gibi Amerikan Hintlilerinin yaşamını izleyen Berket Smith, Geschichte der Kultur adlı yapıtında aynı saptamada bulunduğu gibi Salomon adalarında incelemelerde bulunan Raymond Firth'de aynı sonuca varmışlardır. (53)

Sürekli ve düzenli bir «tarımsal artık»ın ortaya çıkması ile, önce mesleklerin ve sonra sosyal sınıfların ve kentlerin v.b. görülmesi. Mezopotomya, Yunan uygarlıklarını ya da eski Meksika uygarlığını incelemiş tarihçilerin ortak görüşleridir İlk büyük uygarlıkların büyük nehirlerin kıyılarından doğup gelişmesi bu nedenle bir rastlantı sayılmamalıdır

Tarımda yaratılan bu «artık» veya fazla ölçü olarak yerden yere, çağdan çağa değişmektedir. En yükseği % 20 oranına vardığı söylenebilir Yani, tarımda 100 üretiliyor ve bunun 80'i tarımsal nüfusu beslerken 20 si de tarım dışındaki nüfusa «yaşayıp, meslek sahibi olmaya» ayrılıyordu. Mısırda Bizans döneminde tarımsal ürünün % 12.5 u dışarıya giderken, yüzde 10'u da Mısır içinde kullanılan «yerel artık» oluyordu Yani «artık toplamının» genel üretime oranı yüzde 22.5'u buluyordu.

Bir adım daha ilerde, eğer bir üretim fazlası «artık» ortaya çıkıyorsa, bu sadece sırf «tarımsal» değil, diğer kesimlerin de üretime katkısı olduğundan «ekonomik fazla» niteliğindeydi. Böylece elde olunan üretici birikim eğer «üretici» biçimde kullanılırsa, üretim araçlarının daha çok ve çeşitli olması, üretim gelişmesinin hızlanmasını da olanak içinde bulundurur Ancak, araya parasal biçimlerin girmesi ekonomik artığın bu tarihsel özünün ve gerçek öneminin gözden kaçması sonucunu verebilir. Zamanımızda, ekonomik

gelişmede en etkili ve açıklayıcı bir kategori olan bu kavramın çağdaş ekonomistlerin, iyi niyetlilerinin de gözlerinden kaçmasının bir nedeni budur.

2.3. Ancak zamanımızdaki ekonomik olaylarda bile ekonomik değil hattâ «sırf tarımsal artık» kavramının bile bazı açıklamalara imkan verdiği kesindir. Tarımsal artığın varlığı ya da yokluğu, varsa büyüklük ölçüsü, iyi ya da kötü kullanılması, ülkelerin kalkınma potansiyelinin ölçülmesinde en önemli faktörlerden biridir. Örneğin Hindistan'da bu gerçek çok açıktır. Bu ülkede, endüstriyel kalkınma, pazara gelen tarımsal artığın çok düşük olması, tarımsal ürün fiyatlarının hızlı yükselmesi, gelişmeyi endüstri alanında hızla artırınca ortaya devasa, dışticaret çıkmasıda, tarımsal artığın artmayışındandır.

Bir diğer örnek Sovyetlerin ilk endüstriyel kalkınma yıllarında ortaya çıkan problemlerden verilebilir. Endüstriyel kalkınma, tarımsal artığın yetersiz olmasından dolayı uzun süre frenlenmiştir. Bu sakıncaya ortadan kaldırmak için bazı kurallar ve kurumlara başvurulmuş, endüstrileşmenin gereklerini yerine getirmek için zorunlu olarak köylüler belli miktar ürünü teslime zorlanmışlardır.

Sovyetler Birliğinde 1920'lerin sonunda ve 1930'lu yılların başında geçirilen deneyim, gitgide sayısı artan ve yaşam düzeyi yükselen endüstri işçilerini beslemek için gerekli ekonomik fazlayı durmadan artırmak gerektiğini ve bu gerekle tarımda makineleşme başta olmak üzere ne büyük yatırımlar yapma zorunluluğu bulunduğunu ortaya koymuştur.

Şurası da unutulmamalı ki, sadece bir tarımsal fazlalığın «artığın» varlığı, endüstriyel kalkınma için yeterli değildir. Tarım dışındaki teknolojik ve sosyal koşulların da elverişli olması zorunludur. Örneğin, bir toplumda egemen sınıflar varlıklarını bu fazlaya borçlu iseler, tarım dışında yatırım yapmazlar ve yapılmasına da karşı çıkarlar. Yüzyıllar boyunca, yı-

ğınla «tarımsal artık» hiçbir endüstrileşmeye gidilmeden egemen sınıflarca dökülüp saçılmışlardır. Piramitler, katedraller, saraylar hep böyle israfların ürünüdür.

Ayrıca bir ülkede sadece içerdeki sosyal koşullar değildir, kalkınmayı önleyen ve tarımsal artığın bir endüstriyel gelişme potansiyeline dönüşmesini engelleyen. Örneğin, bugün bir ülke belli başlı üretim araçlarını kendisi üretmiyorsa, bunları dışardan satınalmak için «tarımsal artığını» o kadar düşük fiyatlarla satma zorunda kalabilir ki, endüstrileşme pratik olarak imkansız hale gelir. Birçok azgelişmis ülkenin bugünkü görünümü böyledir.

Bu açıklamalardan anlaşılacagı üzere bir «artığın» varlığı kalkınma için «gerekli koşuldur» ama «yeterli koşul» değildir. Oskar Lange bunun diğer tamamlayıcı ilke ve öğelerini «teknik yasalar ve üretim bilançosu» başlığı altında toplar. (Lange'ye zaman zaman döneceğiz.) «Ekonomik artık» anlatılan biçimiyle, «tasarruf» ve yatırım» terimlerinden çok daha kapsamlı bir kavramdır. Bu iki terim «ekonomik artığın» sadece bir kısmını deyimleyebilir. Bu nedenle de sadece o iki kavramın yardımıyla ekonomik gelişme anlatılamaz, açıklanamaz.

2.4. Doktrinde «ekonomik artık» kavramı oldukça eski, ama çagdaş kapitalist ekonomistlerce son yüzyılda unutturulmak istenen temel kavramlardan biridir. Merkantilistler dış ticarette fazla sağlamak için zorunlu görürlerken. Fizyokratlar bu konuya «tarımsal emeğin» önemini belirtmek ve sadece tarımın bir artık üretebileceğini göstermek için önemle eğilmişlerdi. Büyük klasik ekonomistler yani Adam Smith ve David Ricardo'da gerek ekonomik artık ve gerekse bunun verimli biçimde kullanılmasının önemle ele alındığını görüyoruz. Smith'in «artığın feodal ve monarşik Devletçe yağması» na nasıl saldırdığını herkes bilir. Gine Smith, soylularla zengin tüccarların ekono-

mik artığı üretici olmayan biçimde kullanışlarını eleştirmiştir.

Ricardo'da benzer düşünceler içindedir ama bunu biraz üstü kapalı ifade etmiştir. Ona göre ekonomik gelişme hızlı olmalı ki üretim en yükseğe çıksın ve bu üretimden en yüksek —olabilecek en yüksek— paya girişimci sahip çıksın ki, onu tekrar yatırıma harcasın. Ricardo bu nedenle, ücretlerin olabileceği kadar düşük, ama mülk sahipleri gelirlerinin de en düşük düzeyde olmasını savunur. Ricardo'nun ve daha çok Stuart Mill'in benzer düşüncelerine klasik ekonomistlerin hepsinde rastlanır.

Marx, bilindiği gibi, klasik ekonomistlerin analizlerinden hareket etmiş ama onların herbirini tarihsel perspektif içinde değerlendirmiştir. Ona göre, ekonomik artığın somut biçimde elde oluruşu, büyüklüğü, sahip çıkılışı (sınıflar arası dağılışı) ve kullanılış biçimi «daima emeğin ve emeğin sosyal verimliliğinin gelişmesinin belli bir döneminde uygun biçimdedir». Bu gözlemi temel alan Marx artığın tarihte aldığı şekilleri incelemiş ve bu şekillerin (biçimlerin) ekonomi tarihindeki rolleri üzerinde durmuştur. Bu son derece derin ve bugün tarihçilerin, sosyologların ve etnologların çalışmalarıyla doğruluğu onaylanmış bir görüştür.

Marxist olmayan ekonomistlerin 1850-1870 döneminden sonra artık «ekonomik artık» konusuna hiç değinmeyişleri oldukça çarpıcı bir olaydır. Kavramın adeta bir hokkabaz pelerini altında yitirilişinin çeşitli nedenleri vardır, ama burada bunların birkaçı üzerinde duracağız.

2.5. a) Bu nedenlerin başında bu ekonomistlerin yaşadıkları ülkelerin içinde bulunduğu sosyal ve ekonomik gelişmeler gelir. 1850'lerden sonra bu ülkeler «görece gelişmiş bir kapitalizm» aşamasına ulaşmış bulunuyorlardı. Artığın feodallerce ve monarşist yö-

netimce yağmasından sözetmenin artık anlamı yoktu, çünkü bu biçim yağma ortadan kalkmıştı. Charles Bettelheim bu konuda şöyle der: «kuşkusuz gelişmiş kapitalizmin «artığı» yağmalamak için kendine özgü biçimleri vardır ama bunu kabul etmek kapitalist ekonomistlerin işine gelmez. Çünkü onlar kapitalizmi en üstün ya da en rasyonel sosyal örgütlenme biçimi olarak düşünürler. Onlara göre bir yağma değil, eldeki «artıktan» gerçekçi bir yararlanma sözkonusudur, üretimin sürmesinin sosyal zorunlu koşulu budur.» (54) Düşünce biçimi bu olunca da gelişme için en anlam taşıyan büyüklük, *artık değil yatırımdır.*»

«Bu bakış açısının bir çıkış yeri daha vardır. Bilindiği gibi XIX. yüzyılın ikinci yarısından sonra ekonomistler makro ekonomiyi bir yana bırakmışlar ve analiz çalışmalarını «girişim» ve «tüketici» düzeyine indirmişlerdir* Bu düzeyde ise, yatırımın kaynağı bir *sosyal* artık gibi değil bir tasarruf kararı, temelinde *bireysel* bir karardır. Yahut öyle görünür. Böylece «ekonomik artık» kavramının yerini yatırım ve tasarruf kavramları almıştır.»

«Bu anlattığımız temel nedene başkalarını da ekleyebiliriz:»

a) Gelişme problemine olan ilgisizlik. Gerçekten çok yakınlara kadar Marksist olmayan ekonomistlerin ilgilendikleri konular sadece fiyatlar, dengeler, ekonomideki konjonktür dalgalanmaları idi. Gelişme ile pek uğraşılmazdı.

b) Şekilcilik ve tam ölçmede aşırı kesinlik endişesi** Çünkü artık kolay sezilen ama kolay ölçülemi-

---

(*) Hala da bu böyledir. Örneğin enflasyonu açıklamada en moda teori olan monetarizm, enflasyonları bireysel beklentilere bağlamaktadır.

(**) Biz Bettelheim ve Baran'ın fikrinde değiliz. (Bakınız sahife: 20-22) Burada anlaşılacağı gibi kapitalist ekonomistler, bundan daha karanlık kavramları kullanmakta ve bir nevi göz boyamaktadırlar.

yen bir konudur. Bu noktayı Paul Baran şöyle anlatır:

«Ekonomik artık kavramı biraz karışıkçadır ve ekonomik gelişmeyi bu kavramla açıklamaya çalışırken, bir basit tanım ya da analitik çabaya ve akılcı uslamaya yararlı bir istatistik ölçüyü, bu kavram yerine ikame etmek olanaksızdır. Ancak konunun temel önemini gözeterek, üniversitelerin son zamanlarda kullanmakla onur duydukları analitik yöntemle ilgiyi kesmeye değer bir olayla karşı karşıyayız. Önemli olan bir konuda mükemmel olmayan bir biçimde de olsa uğraşmak, hiç önemi olmayan bir konuda virtüözlüğe ulaşmaktan yeğ tutulmalıdır» (54) ve (55). Bununla beraber bir konu bu kadar önemliyse onu iyice belirlemek de ekonomistlerin en önemli işi olmalıdır. Aşağıda bu çabaya girilecektir.

2.5. Konuya ilk sistematik yaklaşımı getiren Marx «artığı», çalışan sınıflar (işçi sınıfı) dışındakilerce sahip çıkılan sosyal ürün fazlası olarak görmüştür. Elde olunup, sahip çıkılan sosyal üretim parçası (kısmı) ne şekilde kullanılırsa kullanılsın (kişisel tüketim. üretici birikim ya da üretici olmayan birikim, üretici olmayan alanlarda çalışan işçilere yapılan transferler vb.) bu tanımın içine girerler. Marx kapitalist düzende sosyal üretimin «artık» (ki Marx bu konuda artı değer deyimini kullanır) ve zorunlu üretim (ki Marx buna sosyal olarak zorunlu emek der) arasındaki paylaşımını belirleyen ve yöneten yasaları incelemiştir. Ayrıca artı değer ile birikim ve yönetici sınıfların tüketimini belirleyen etkenleri de meydana koymuştur. Şurası kesin ki, bir kalkınma Planı yönlendirmesinde Marx bir başlangıç noktası da olsa, yeterli verileri buradan çıkarma olanağı yoktur.

Bu konuda değerli inceleme yapan Paul Baran ise Marx'ın artı değerinden başka, üç değişik kavram getirmiştir:

a) *Fiili Ekonomik Artık:* Bu cari ve belirli sosyal

üretim ile cari tüketim arasındaki olumlu (pozitif) farktır Bu tanımıyla «ekonomik artık» cari birikim ya da tasarrufa eşittir. Kendini, belli bir dönemde sosyal zenginliğe eklenmiş mallar olarak gösterip, maddeleşirler.

b) *Potansiyel Ekonomik Artık:* Bu ise belli teknolojik ve doğal koşullar içinde yararlanılabilecek üretici kaynaklar yardımıyla elde edilebilecek üretim ile temel tüketim arasındaki olumlu farktır.

c) *Planlanan Ekonomik Artık:* Ancak sosyalist Planlamada sözkonusu olacak bu kavram ise* tarihsel, doğal ve teknolojik belli koşullar içinde, bütün üretici kaynakların optimal planlanan biçimde kullanımı sonucunda elde olunabilen, «optimal» üretim ile «optimal» sayılan tüketim arasında ki pozitif farktır. (55)

Ancak bu ayrım ve tanımlar ne kadar yararlı ve konuyu aydınlatıcı olsa da bir Planlama için gerekli tutamağı vermemektedir. Bu nedenle bir bu konuda daha yararlı olan Bettelheim'in fikirlerini alıp buna Türkiyenin belli ve aktüel koşulları içinde kendi eklerimizi yapacağız.

Bettelheim'da üç ayrı ekonomik artık var: Cari ekonomik artık, gelişmede yararlanılabilecek cari ekonomik artık ve gelişmede kullanılan ekonomik artık. Şimdi bunları sırayla görelim:

a) *Cari Ekonomik Artık (CEA)*

Bunun hesabında kullanılabilir Sosyal Hasıla (KSH) kavramından hareket etmek gerekir. Kullanılabilir Sosyal Hasıla, Gayri Safi Sosyal Hasıla ile yenileme harcamalarını* içerir. Yani:

(1) KSH = GSSH + Y (Kullanılabilir Sosyal Hasıla = Gayri Safi Sosyal Hasıla + Yenileme harcamaları).

(*) Biz «her türlü ciddi planlama da olabilir» diyoruz.

Net Sosyal Hasıla = Gayri Safi Sosyal Hasıla — Amortismanlar

(2) NSH = GSSH—A

Burada Gayri Safi Sosyal Hasıla denilince sadece maddi üretim ile bu maddi üretime doğrudan doğruya bağlı hizmetler, örneğin taşıma, ticaret vb. girmektedir. Silahlı kuvvetler, Polis, Adalet ve Genel Yönetim, ulusal eğitim ve sağlık hizmetleri buraya girmemektedir. Çünkü bunların hepsinin maliyeti vardır ama fiyatı yoktur, alınıp satılamaz. Maliyetleri de harcadıkları malzeme ve alınan ücretler toplamına eşittir.

KSH'nın bu tanımından hareketle, cari ekonomik artığı (CEA), KSH'dan üreticiler ve ailelerinin tüketimini (ÜT) çıkartarak bulabiliriz. Yani t yılını izleyen yılın (CEA) sı, t yılının (KSH) ve ÜT'si ile belirlenir.

Yani,

(3) $CEA_{(t+1)} = KSH_t - ÜT_t = GSSH_t - (ÜT_t + Y_t)$.

Böylece bulunan ekonomik artık (CEA), Marx'ın «artık değer» tanımına eşittir. Burada üretim dışındaki bütün etkinlikler ve tüketimler, maddi üretimde çalışan insanların sağladığı ekonomik artığın üzerinde kurulmuştur, hepsi de cari ekonomik artıktan finanse olunur. Kuşkusuz bu tüketim ve etkinliklerin bir kısmı toplum için zorunludur, bir kısmı da değildir, ama bunun burada önemli yoktur. Yalnız şunlar iyice belirlenmelidir:

1) CEA sadece maddi üretim dışındaki etkinlik ve tüketimleri değil yatırımları da finanse eder.

2) Yatırımların finansmanına az ölçüde de olsa maddi mal üretilen kesimlerdeki işçilerin kişisel biri-

(*) Bunlar olanı korumak için yapılan giderlerdir. Çok yıpranan bina ve tesislerin badana, sıva ve çatlaklarının tamiri gibi. Amortisman toplamından çok daha küçüktür.

kimleri de katılır.

Buradan hareketle, yatırımların oranını (ve buradan ulusal gelirin artış oranını) yükseltmek için «CEA»ı yükseltmek gerektiği söylenir ve bu doğrudur da. Bunu artırmanın yolu olarak da, ÜT yani maddi mal üretiminde yer alan işçiler ve ailelerinin tüketimlerini, yani ücretlerinin ya da tarım üreticilerinin gelirini azaltmak gerektiği söylenir. Ama daha başka ve sağlam yol GSSH'yı yükselten bir teknoloji, işçi verimini artıran teknolojiler uygulamaktır. Yoksa işçi ücretlerini reel olarak azaltan bir CEA artışı politikası bir çıkmaza götürür toplumları.

b) *Gelişmede Kullanılabilecek Cari Ekonomik Artık (KCEA)*

Gelişmede kullanılabilecek cari ekonomik artık Paul Baran'ın «fiili ekonomik artık» kavramına yakındır. Ama ondan geniştir. Çünkü, sadece gelişmede kullanılan değil kullanılabilecek (yararlanılabilecek) öğeleri de içine alır. Bu kavramı bulmak için cari ekonomik artıkdan (CEA'dan) zorunlu *toplumsal genel giderleri* düşmek gerekir. Toplumsal Genel Giderler (ZGG) toplumun aynı yaşam ve ekonomik durumunu sürdürmek için yapılması kaçınılmaz giderlerdir. Bu normatif bir terim olup Fiili Toplumsal Giderler (FTG) ile karıştırılmamalıdır. FTG, ne üretime ve ne de gelişmeye yaramıyan ve yapılmış Toplumsal Zorunlu Giderlerin toplamıdır. Bettelheim'in kabûl ettiği sistematiğe göre bir yılın (FGG) i, bir yıl sonrasının (ZGG) toplamına eşittir.

$$ZGG\ (t+1) = FGG\ (t). \quad (4)$$

Buradan gelişmede kullanılacak Cari Ekonomik Artık şöyle bulunur:

$$KCEA\ (t+1) = CEA\ (t+1) - ZGG\ (t+1) \quad (5)$$

Diğer taraftan Zorunlu Genel Giderler (ZGG) ile üreticilerin tüketimi (ÜT), hiç gelişme olmayan yeniden üretimin (Basit Yeniden Üretim) gerektirdiği zorunlu Tüketim (ZT) dir. Yani,

ZT = ZGG + ÜT (6)

Basit yeniden üretimdeki bu Zorunlu Tüketim üretici işlerde çalışan işçilerin (ve ailelerinin) tüketiminden daha büyüktür. Bunun gibi Paul Baran'ın «Temel Tüketim»inden de büyüktür, çünkü özellikle boş ta gezenlerin ve asalakların tüketimini de içine alır. ZT, gineleyelim, sadece eldeki ekonomik düzeyi aynı yüceltide tutmak için zorunlu olan tüketimdir. Buradan anlaşılacağı üzere, KCEA'dan tamamı değil ancak bir kısmı gelişmede kullanılabilecektir. Gelişmede Yararlanılan Artık (GYA) kavramını böylece sıra geldi.

c. *Gelişmede Yararlanılan Artık (GYA)*

Bunlar «toplumun üretim kapasitesini artırmaya tahsis edilmiş (yönetilmiş) giderler için harcanan» cari ekonomik artık bölümdür. GYA içinde yapılmış giderleri şöyle sayabiliriz.

I — Üretime dönük yeni yatırım fonları (YYF)

II — Üretici olmayan ama gelişmeye hizmet eden yatırım fonları. (Örneğin, okullara, sağlık kuruluşlarına, lojmanlara yapılan yatırımlar) ki bunları (YYFa) semboleriyle göstereceğiz.

III — Gelişme Yatırımları: Otuz yıl öncesine kadar bilim ve teknolojinin kendiliğinden gelişeceği gibi bir varsayım egemendi. Ancak üretimin belli bir gelişme hızına ulaşması için bilim ve teknoloji düzeyinin artırılmasına yatırım yapılması gereği artık bugün her gelişmiş ülkede kabul edilen bir zorunluluktur. Bilimsel ve teknolojik düzeyini yükseltmek ve eldeki üretim bilgilerini yaymak maksadiyle yapılan giderler bu yatırımlar içine girer. (Bilimsel düzeyi aynen koruma maksadıyle bilim adamları ve mühendislere yapılan ödemeler ve bir üretim çalışması sırasında yapılmış buluşlar ya da buluşların öğretilip yaygınlaştırılması sürecinde yapılan giderler bu kısma girmezler.) Bu gibi giderler olmasaydı gelişmiş endüstri ül-

kelerinin (kapitalist ya da sosyalist olsun farketmez) gelişmeleri durabilirdi. Bunu bilen bu ülkeler Gelişme yatırımlarına (GY) büyük önem vermektedirler. Fransa ulusal gelirinin (GSMH) % 1.4'ünü, Sovyetler Birliği % 3.7'sini ve Birleşik Amerika % 3.9'unu bu tip çalışmalar için harcamaktadırlar.

IV — Artığın dördüncü kullanım biçimi, üretim artışından sonra üreticilerin gelirlerinin artışına ayrılmış fonlardır. Üreticilerin gelirlerindeki artış şu nedenlerle meydana çıkabilir.

aa) Daha iyi çalıştırılmaları (istihdam) dolayısıyle meydana gelen artışlar,.

bb) Üretici çalışma yaptıkları üretim kesimindeki yapısal değişmeden ileri gelen artışlar.

cc) İş verimliliklerinin artışından ileri gelen artışlar.

V — Sosyal Genel Giderlerin artışına yapılan harcamalar da (GYA) içinde yer alır. Sağlık, eğitim harcamalarında hizmet geliştiren harcamalar işverimliliğini artıracağı için gelişmenin hızlanmasını sağlayabilir. Bunları (SGGa) şeklinde sembolize edeceğiz.

VI — Stokların artışı da, gelecek yıl daha üst düzeyde bir ekonomik etkinliğe yarayacağı için bir «GYA» bölümü sayılır.

Bir de Artığın Gelişmeye yaramayan kısımlarını görelim. Nedir ki bu nitelikteki harcamalar? Şunlardır:

I — Gelişmeye etkisi olmayan (dolaylı da olsa) üretici olmayan yatırımlar,

II — Üreticilerin iş verimliliğindeki artış olmayan yatırımlar,

II — Üreticilerin iş verimliliğindeki artış olmadan bireysel üreticilerin gelirlerinde meydana gelen artışlar,

III — Toplumsal Genel Giderlerin gelişme olmadan artırılması,

IV — Stokların gelecekteki üretime bir yararı olmadığı halde şişmesi. (Böyle bir artış, sırf bu stokları eritmek için yanlış ekonomik kararlar verilmesi sonucunu doğurabilir.

2.6. Cari Ekonomik Artık, yani üretici olan kesimlerin yarattığı fazlayı artırmak kalkınma ya da gelişme politikasının da, istikrar politikasının da esası olacaktır. Cari ekonomik artık, yukarıda gördüğümüz gibi iki şekilde artırılabilir:

— İşverimliliğini artırmak

— Sermaye ve emek olarak üretime daha büyük miktarları sokmak. Sermaye ve emeğin daha büyük ölçülerle yani ek biçimde «yeniden üretime» sokulması ise, ekonomik artıktan:

— Kapitalistlerin tüketiminin

— Üretici olmayan ve kalkınmaya doğrudan etkili olmayan giderlerin azaltılması ile olasıdır.

Bizim ilerdeki tahlillerimizde işte, tasarruf ve yatırım kavramları yanında, özellikle Cari Ekonomik Artık (CEA) ve bunun gelişmeye ayrılan kısmı (GYA) büyük rol oynayacaktır.

Ülkemiz gerçekleri içinde, daha fazla üretim öğelerinin üretim sürecine sokulması (GYA) dan büyük kısmını elimizde bulunan doğal kaynaklarla, emeğin üretim sürecine sokulması ile olasıdır. Bunun da yatırımların doğal kaynaklara ve emeğe yoğun yatırımlara ağırlık verilmesi yolunda bir yatırım stratejisi gerektirdiği açıktır.

2.7. Alışılmış biçimde düşünmeye hazır bazı kafalar, yukarıdaki paragraftan, herhalde Kafaoğlu «herşeyden önce büyük alt yapı yatırımlarına, hele yol yapımına falan ağırlık verilmesini isteyecek» diyebilirler. Orman içi servetin en iyi şekilde kullanılması için orman yollarının yapımının ya da dışalım, dışsatım ve transitin daha ekonomik şekilde yapılması için liman ve yol yapımının ağırlıkla ele alınmasına yandaş olduğumuzu yadsıyamayız. Ancak bizim asıl belirtmek

istediğimiz, doğal kaynaklarımızdan yararlanmada yeni stratejidir. Maden cevherlerimiz olsun, tarımsal ürünlerimiz olsun hiçbir şekilde işlenmeden dış satıma sunulmamalıdır. Çinko-kurşunumuz, Antimuanımız, Bor minerallerimiz, Molibden, Barit, Krom, Manganezimiz, en son üretim aşamasına kadar işlendikten, zenginleştirildikten sonra dışarıya satılmalı ya da içerde kullanılmalıdır. Bir metalürji endüstrisi, bilimsel incelemesi, laboratuvarları, her dereceden eğitim kurumları ile ülkede yerleştirilmelidir. Dağınık maden işletmeleri, toparlanıp bir yoğun sermaye ile çalışmaya zorlanmalıdır. Maden arama işleri de artık rastlantıya kalmamalıdır. Emeğe yoğun olan, elektroniğin bazı dalları, gemi inşa sanayii geliştirilmelidir. Tarımsal ürünlerimiz de işlenerek satılmalıdır. Özetle eldeki kıt sermaye emeğe ve doğaya dönük ve bilimsel bir şekilde sanayie yöneltilmelidir

2.8. Sermaye kıt olsa da onun çalıştırılması için faizlerin yüksek tutulması, gereken değil, gerekenin tersi bir uygulamadır. Eğer Adalet ilkesinin geçerli olması aranıyorsa bu ilke asıl emeğin hakkı için aranmalıdır, bu alanda uygulanmalıdır. Gerçekçi faiz denilen şey bir azgelişmiş ülke için yıkımdır, hele bir enflasyon ortamında. Ne var ki bizim Planlı Ekonomi düzenimizde enflasyonun % 4-10 arasında kalacağı düşünülürse, ortaya çıkacak (4+7) ilâ (10+7) toplamından iki puan aşağıda (yüzde 9 ya da yüzde 15) faizle, yatırım zaten artmış olacaktır. (Borçlanma maliyeti düştüğü için). Buradan faizcilerce kullanılmış gelirin azalacağı, bu azalmanın girişimci ve emekçilere yansımasıyla, istihdam ve girişimin hızlanacağı düşünülebilir.

2.9. Emek Yoğun ve doğal kaynaklara dönük, sermaye zayıflığını örtecek bir diğer uygulama, önce her işletmeyi (özel veya kamu) atıl kapasitedeyse tam kapasiteye, tam kapasitede ise iki veya üç vardiyaya yükseltmektir. Kıt sermaye ilkönce bu maksatla kul-

lanılmalıdır. Aksi halde kıt sermaye israf edilmiş, işsizlik özendirilmiş olur.

2.10. İstihdam ve doğal kaynaklara dönük, sermaye azlığını örten politikalara, Dördüncü kısmın A — alt bölümünde dé değinildiğinden bu kısma ait açıklamalarımıza buradaki önlem ve düşüncelerin de eklenmesi gerekir.

cc) TEKNOLOJİK YETERSİZLİK:

3.1. Azgelişmiş ülkelerde gelişme için en büyük handikap teknolojide geri kalmış durumda bulunmalarıdır. Aslında teknolojik geriliğin zararları, gelişmeyi engelleyişi ve bunun sadece Planlı Ekonomi sayesinde önlenebileceği halâ açık seçik anlatılmış değildir. Bizce gerek kapitalist ve gerekse sosyalist ekonomi bilgin ve yazarlarının yazdıklarının gerçeği tam yansıtamayışı asıl burada yatmaktadır. Hattâ eğer bu açık gerçek gözden uzak tutulmasaydı, belki kitaplarımızı yazmaya bile zahmet etmezdik.

3.2. Bu konuyu daha iyi anlamak için bir varsayımsal durumu ele alalım. Bir G durumunda, gelir düzeyinde, bir azgelişmiş ülkenin insanları M miktarda mal ve hizmet tüketmiş ve yatırım için bir A artık ayırabilmiş olsun. Yani.

G = M + A (Gelir = Mal ve Hizmet Tüketimi + Artık)

Gelişmiş ülke teknolojisi bu durumda bir yeni (m) miktarı yeni mal ve hizmeti piyasaya sürmektedir. Böylece yığınlar karşılarında M yerinde (M + m) miktarında, yani çok daha fazla mal görmektedirler. 1946'dan sonra Bretton Woods anlaşmasıyle kurulan düzen içinde, ülkeler bu mallardan da alma zorunda kalınca,

Ya A artığı (A — a) şeklinde azalarak bir λ artığı doğmakta ve böylece ülkelerin kalkınma çabalarına katkı azalmaktadır,

Ya da egemen sınıfların pazarın küçülmesini istemeyişleri sonucu (g) miktarında yeni bir «sahte gelir»

yani enflasyonunu yarattığı gelir doğarak ülke «enflasyon kısır döngüsü» içine girmektedir. Yani

(1) $G_1 (G + g) = M + A$ ya da

(2) $G = M + \lambda (A - a)$. Yalnız aslında para değerinin düşmesinden daha az oranda yatırımlar azalmakta yani (1) Nolu denklem, 2 no lu denklemden daha çok gerçekleşmektedir

Kaldı ki, içerde yeni bir iç talep yaratılması yetmemekte, yeni iç talebin bir döviz (D) gelirine dönüştürülmesi gerekmekte bunun için bir sonraki paragrafta görüleceği biçimde para değerinin ek olarak düşürülmesi gerekince yeni g miktarı *ek gelir* yani enflasyon ve yeni bir gelir düzeyi G doğmaktadır. Böylece G, G_1 den ve G de G_2 den daha düşük olmaktadır.

3.3. Türkiye bu süreci birkaç kez yaşamıştır. 1950' lerde düdüklü tencereden elektrikli süpürge, çamaşır makinesi, buzdolabının tüketim tablosuna (M) girmesi, daha sonra montaj arabalar ve yakınlarda da videolar ve renkli televizyonlar. Son talep tablosunun değişmesine yolaçan renkli televizyon ve videoyu düşünelim. Yurda giren 1 milyona yakın cihazın ve montaj parçalarının piyasa satış maliyeti 200 milyar

---

(*) 24 Ocaktan sonra yürürlüğe konulan yeni modelde ise, hem yatırım azalmakta, hem enflasyonla *ek ve sahte* gelir yaratılmakta ve hem de sömürü burada kalmayıp M (Mal tüketimi) daha da azalmaktadır. Turgut Özal'ın «kemer sıkma» ve bazan da «enflasyonu aşağı çekme» gibi deyimlerle anlattığı politika bu bakımdan en zararlı ve hem de en yıkıcı «yapıcılığı az» ekonomi politikasıdır.

IMF bu kısır döngüyü kırmanın yolu olarak yeni piyasaya sürülen ek lüks mal ve hizmetleri azaltmak önerisinde bulunacağı yerde «iktisadi istikrarı» eğer kemer sıkmayla sağlamak gerekiyorsa tek yol ya da Turgut Özal'ın *alternatifsiz* dediği yol bu olmalı gerekir. «sınırları açın ve bu sınırlar açılırken, halk daha az peynir, et, gazete ve kitap alsın» diyor. Hani bir öykü vardır «Atın önüne et kurdun önüne ot», diye IMF'nin önerileri buna benzer.

liraya yakındır. Ve bu 200 milyar lira Türk ekonomisince emilmiştir. Nasıl? İşte yukarda anlattığım yollarla. Yatırımlar azalmış, hatta Tüpko gibi yatırımlar kendiliğinden varolduğu halde yokolmuş, halkın fukara kısmının yediği, içtiğinden kesilmiş, enflasyon artmış ve 200 milyar lira Türk ekonomisince emilmiş bir ek mal olmuştur. Doğal ki, bu furya sürecektir. Tıpkı geçmişte olduğu gibi.

3.4. Azgelişmiş ülkeler ve bu arada Türkiye bu tekno-ekonomik durumun ülke ekonomisine en az zarar veren şekilde karşılamasını yapamamışlardır. Örneğin 1950 de her malın liberasyonuna gidilmiş, *ek mal* talebine dövizler yetmeyince aradan 2 yıl geçmeden otomobil, buzdolabı, çamaşır makinesi, elektrikli süpürgeye «ithal yasağı» konmuştu. 1960'a kadar bu yasak yürütülmüştü. Ne var ki, herhangi bir şekilde yurtdışına çıkan çeşitli kademede memurlar, elde ettikleri bedelsiz ithal belgeleri ve izinleriyle bu yasaktan bir ek gelir olanağı çıkarmışlardır. Hem de kendi savunmalarıyla «ülke yararına bir hizmet» yapılmış oluyordu. 1960'dan sonra, bu malların bir kısmı dışardan getirilerek, yurt içinde montajını sağlayan bir yeni «montaj düzeni» kurulmuştu. Bu düzende çeşitli mallar için yurtiçinde yaptıracakları kısımlar için bir zorunlu oran konulmuştu. Bu oran örneğin kamyon için yüzde 40 idi. Yani bir kamyon montajcısı yurtta üretilen kamyonun yüzde 40'ını ya kendisi ya da başka Türk firmalarınca imal etme ya da ettirme zorunluluğu içine sokuldu.

Ancak bu yüzde 40'ını hesabı bir tuhaf oluyordu. Örneğin bir Türk firması 200 dolara bazı parçalarını ya da ana maddelerini dışardan aldığı bir malın üzerine 20 dolarlık bir «bitim» gideri koyarak, bir montaj firmasına devrederse, o parçanın tamamı olan 220 dolar, montajcı firmanın «döviz tasarruf hesabına» yazılıyordu. Oto lastiklerinin o zaman Türkiye' de imal edilme oranı yüzde 30-35 idi. Kalan kısmı dövizle dışa-

rıdan alınıyordu. Ama bu lastikler montaj firmasına satıldımıydı, tüm bedeli dışardaki o markayı imal eden firmanın listesinde kaç dolar ise, o dolar bedeli üzerinden «döviz tasarruf hesabına» geçiyordu. Birçok diğer parçalarda da durum böyleydi.

Aslında bu yöntem içerdeki montaj yapan firmanın işine geldiği gibi, o marka malı imal eden yabancı firmanın da işine geliyordu. Çünkü:

— Yabancı firma o kamyonu -örneğin MAN- 6000 dolara imal ediyorsa, bunu o yabancı firmanın mümessili o zamanki döviz bedeliyle 54.000 liraya ithal edecek, gümrük v.b. giderleriyle diyelim 90.000 liraya mal edilecek bir kamyonu en yüksek kâr oranı ile yüzde 50- satışa, 45.000 lira kar edecekti. Oysa mümessil firma bir montaj lisansı elde edince, mal içerde yapılan parçalarıyla -ve bir de «döviz tasarruf oranını» yükseltmek için *yurtta imal edilmiş sayılan parçaların bedeli ta kaynakta şişirilince*- bedel, bir de bakıyor sunuz, maliyet olarak iki yüz bine çıkıyordu. Bundan yüzde 50 değil yüzde 30 kar etseniz, kamyon beşine kar 60.000 liraya çıkıyordu. Kaldı ki, montaj lisansı olan firma, ithal izni olan marka sayısından çok daha az sayıda olduğundan, satılan kamyon da o marka için bu kez eskisinden çok daha yüksek oluyordu.

— Dış firmada etekleri zil çalarak alkışlıyordu. Çünkü, montaj izni olan firma sayısı 8, ama çeşitli «ithal olunabilir kamyon markası» 20 ise, pazar payı 20/100 yani yüzde beşten, 8/100 yani yüzde 12.5'a yükseliyordu.

Alan razı veren razıydı ama olan Türk ekonomisine oluyordu. Çünkü, 135.000 liraya dışardan ilk alıcıya malolunan kamyon, bakıyorsunuz 260.000 liraya ilk alıcının eline geliyordu. Böylece kaynak israfı % 100'e, başka bir hesapla yüzde 50'ye yaklaşıyordu. Kaldı ki kalite düşüyor, gerekli bir teknoloji düzeyine ulaşma olanağı da kalmıyordu. Yukarıda (3.2.) paragrafındaki G—G farkı büyüyor, bunun fiyatlar ve dışticarette

yarattığı bozukluklar da artıyordu.

3.5. Denebilir ki, ne yapılsın döviz kıtlığı vardı? Biz buna katılmıyoruz. Yukarıda anlattığımız israflar dolayısıyle, montaj sanayii Türk ekonomisi bir döviz tasarrufu getirmemiştir. Kamyon, traktör gibi üretimde kullanılan malların yanında, binek arabası ve diğer kişisel tüketime dönük mallarda istemin ve bir ölçüde dışarıya döviz transferinin haklı gösterilmesinden öte bir çözüm de getirmemiştir. Kaldı ki, montaj talimat yılları olsun (1963-1964) binek arabası üretiminin montajının hızlandığı 1971-1972 yılları döviz sıkıntısı çekildiği yıllar değildir. Montaj talimatının getirdiği düzen döviz sıkıntısını azaltmamış artırmıştır.

Bütün karşıt beyanlarına karşın bugün bu şekilde kurulan sanayiler ülkenin bir kamburu olarak kalmaktadır. Turgut Özal kabinesi kurulduğu zaman, sanayicilerin ülkeyi sömürmesinin sona erdirilmesi için benzeri malların yurt dışından ithal edileceği şeklindeki tehtide otomotiv endüstrisi hiç kulak asmamıştır. Bunun nedeni, Sayın Özal'ın otomotiv endüstrisini korumaktan geri kalamayacağı hesabıdır. Bu hesap tutmuştur. Bütün liberallik iddialarına karşılık, montaj sanayi çeşitli fon ve vergi yüklenimleriyle büyük ölçüde korunmaktadır. Piyasada 11 milyona bir Mercedes'in bedelinden yüzde 60'ı yani 6.750.000 lira, vergi ve fonlara gitmektedir.

Daha da fecisi, hala bugüne kadar veya 1980'e kadar izlenen politikanın bir «ithalat ikamesi» politikası olarak adlandırılıp, herkesin bu yanlış tanımı kullanmasıdır. Sayın Özal'ın DPT müsteşarlığı döneminde de uygulanan teknoloji politikasının «ithalat ikamesi» ile hiçbir ilgisi yoktur. Bazı kesimlerde ithal edilmekte olan bazı malların montajına gidilmesi bir «ithalat ikamesi» adlandırmasına yetmez. Mal bazı ele alınarak, ihtiyaçların giderilmesinde yerli malı mı, ithal malı mı kullanıldığı araştırılmalıdır. Biz bu konuda iki örnek verelim.

— Birinci örnek duvarların iç ve dış badanaları-

dır. 1950'lerde bu hizmet sadece yerli ,içinde hiç ithal malı, döviz çıktısı bulunmayan mallarla görülürdü. Bugün ise kaleterasitten tutun, çeşitli boya ve duvar kağıdında dünyanın ithal malı girdisi vardır.

— İkinci örnek «yatak»tır. 1950'de, 1955'te yataklarımızın üretimine zerre kadar ithal malı girmezdi. Bugün ise yatak sanayii çok yüksek bir ithal malı girdisiyle çalışmaktadır.

Hani bir öykü vardır. Bankerler Olayı kitabımızda anlattım. Bir köy halkı biraz akıl fukarasıymış. O köyde bir adamın öküzünün başı küpe girmiş. Bir koşu hocaya gidip telaşla «ne yapalım» diye sormuşlar. Hocanın yanıtı: «Doğal ki küpü kırmayacaksınız, öküzü kesin» demiş. Adamlar bin güçlükle -bizim ekonomide çektiğimiz ve bir işe yaramayan güçlükler gibi- küpü kırmadan öküzü kesmeye uğraşmışlar ve bunu başarmışlar. Ama görmüşler ki, kafa küpten gine çıkmamış. Gine Hocaya akıl sormuşlar, bu kez Hoca çaresiz «küpü kırın» demiş. Küp de gitmiş öküz de... Bizde teknolojik geriliğin ya da rekabet zorluklarının karşılanması için başvurulan önlemlerde de hem küp kırılmış, hem öküz gitmiştir. Yani hem teknolojik ilerleme olmamış ve hem de gerekli sanayi yeterli bir koruma görememiştir.

3.5. Bizim Planlı ekonomimizde teknoloji ve onun yarattığı sorunlar, kalkınma taktik ve stratejilerinin en önemli noktasını ve en çok değer verilen mihverini oluşturacaktır. Örneğin yukarıdaki gelişmelerin karşısında ne yapardık? Bunu anlatarak, soyut reçeteler yazan Holding Profesörlerinden farkımızı anlatabileceğimizi sanıyorum. Bizim değerlendirmemizde, binek otomobilinde tutumumuz şu olurdu: Türk pazarı asgari kapasiteyi bulacak birden fazla markayı emebilecek bir pazar değildir. Bizim hesaplarımıza göre, ekonomik (yani dünya fiyatlarına uygun) otomobil üretecek bir fabrikanın en küçük kapasitesi yılda 200 bin arabadan geçer. Birkaç firma «montaj yapalım» der-

se bu olmaz, çünkü otomobil üretimi 400-600.000 otomobili bulur. Binek otoları montajına izin verildiğinde, o yıllarda yıllık oto satışı bunun (600.000) onda biri bile değildi. O halde ilk yanlış, bir binek otosunun bile geçindirmeyecek olan bir alana bir değil 2-3 marka araba yapılacak kadar izin verilmesinden geçmiştir. En küçük ekonomik kapasitenin, tüketimi bu kadar aştığı bir ülkede o sanayii kurmanın, tarihin en büyük israfı olacağı da herhalde su götürmez bir gerçektir. O halde ne yapardık? Asgari ekonomik kapasitenin en az yarısına eşit bir tüketim potansiyeli doğmadan binek arabası yapımına izin vermezdik.

O halde ne yapardık? Yapacağımız iş, dünyada belli satndartları tutmuş firmalar arasında yıllık 50.000 arabalık bir ihale açmak ve o ihalede en uygun fiyatı veren firmadan -ve sadece o firmadan- araba almak olurdu. Böyle bir ihalede, o zaman bizim hesaplarımıza göre 75 milyon dolara ülkeye sağlam yedek parçası bol yeterli araba sağlardık. Bu yolla da çeşitli yedek parça ikmalinin doğurduğu sıkıntıyı önleyip, bir yan avantaj daha sağlardık.

Peki, Türkiye hiç mi binek arabası üretmeyecekti? «Eh işte bakın solcular Türk mühendisine güvenmiyor!..» Yok değil... Otomobil teknolojisinde uzmanlık sağlayacak şekilde girişimlere girerdik. Gerekirse Teknik üniversitelerde bir Otomotiv Enstitüsü kurardık. Bunu sadece mühendislik değil, ustabaşı ve diğer teknik elemanlarla güçlendirirdik. Yukarıdaki ihaleyi kazanmış firmanın da teknik yardımı ve yüzde 40 ihracat garantili ortaklığıyla 200.000 kapasiteli bir binek otosu fabrikasını MKE ve yabancı ortaklığıyla 1975 yılında tesis ederdik (ne erken ne geç). 200.000 kapasiteli bir otomobil fabrikasının sağladığı ucuzluk, on yıl -belki onbeş yıl- (1960-1975) süren teorik ve uygulamalı çalışmanın sağladığı hesaplılık, teknolojik hünerlilik ve tutarlılıkla Türkiye'de yıldan yıla kapasitesini artıran, tutumlu, yurttaşa bugünkünün -1976'

nın- yüzde 70 fiyatına, kaliteli araba veren bir otomotiv endüstrisi kurardık. Ciddi endüstri, teknolojide bir üst düzeye sıçrama getiren girişimler işte böylesine ciddi ve plânlı çabalarla kurulur. Biz bu fikirleri, adına montaj endüstrisi denilen bu endüstriler daha kurulurken de yazdık. Yani bugünlerin esintisi, olanlar görüldükten (briç diliyle «eller açıldıktan») sonra formüle edilmiş yöntemlerden sözetmiyoruz.

3.6. Özelde bu şekilde özetlenen teknoloji politikamızın genelde tutarlılığı da aynı yolda olacaktır. Teknolojik aşama gerektiren, en küçük ekonomik kapasitenin tüketim potansiyelini aştığı yığın tüketimde (büyük harcama alanlarında) dışardan ihale ile kalite kontrolü sağlam yapılmış kaliteli ithalat. Bu yapılırken öte yanda teknoloji açığını kapatmak için ciddi, paraya kıyan çalışmalar. İlk adımda Devlet ve yabancı ortağa dayanan, ihracat garantili «joint venture». Uçak endüstrisi gibi daha tehlikeli ve üst seviyedeki teknoloji katlarına sıçramada ise doğrusu daha hesaplı olurduk. Hiçbirşey yapmasak Devlet eliyle yürütülen ciddi bir «Uçak Teknolojisi Enstitüsünün» dolapları dolduran ciddi incelemeleri, yabancı bilim adamlarıyla düzenlenmiş kollokyum tutanakları, uygulanmalı çalışma raporları bulunurdu elimizde.

Teknolojideki gerilik, bireysel çabalarla kapatılamaz. Bugün o çağa gelinmiş bulunuyor. Bu nedenledir ki, bilimsel çalışmalarda öncülüğü ileri kapitalist ülkelerde bile Devlet yapıyor. Ama biz Devletin nice emekler ve yurttaşın verdiği paralarla elde ettiği bilimsel sonuçların Devlete maledilmesi yanındayız. Bu nedenle de «teknolojide aşama yapan endüstrilerde» ağırlığı Devlete verirdik. Devletin ekonomik çalışmalarda girişimlerinin zararlı olduğu, zararla sonuçlanacağı ilk yargısının bugünkü dünyada bir anlamı olamaz. Demokratik biçimde hazırlanmış bir Plânlamada Devlet kuruluşları mutlaka başarılı olurlar.

3.7. Biz Türk mühendisine, teknik elemanına, işçi-

sine ve insanına inanırız. Bu alternatif, bu inançtan yoksun olanlara, «dışarıyı gücendirirsek batarız.» feryatçılarına karşı yazılmıştır. Ne var ki, inanç sıcak ve tatlıdır ama uzun sürede bazılarına soğuk gelen -bence o güzelim- gerçek ve bilimsel veriler yengi kazanır. Bu nedenle herşeye karşın bir endüstriye, dış ülkelerden sonra başlayan bir ülkenin işi kolay değildir. Ve bu «zor»u «kolay» yapmak da maliye, para ve gümrük politikalarının işidir. Uygulamada bu da elden bırakılmayacaktır.

dd. BRETTON WOODS SİSTEMİ

4.1. Bana göre azgelişmiş bir ülkenin gelişmesine karşı dikilen en büyük engel savaş sonrasında Bretton Woods andlaşması ile kurulmuş para, dışticaret ve uluslararası finansda kurumlaşmış hale gelmiş yöntemlerdir. Bu engeli iyi anlamak ve bu engeli mutlaka aşmak gerekir.

Bilindiği gibi, dünya 1929 yılında bir büyük ekonomik bunalım geçirmiştir. Büyük endüstri ülkelerinde on milyonlarca işsiz sokakları doldurmuş, işsizlerden bir grup Beyaz Saray'a saldırı girişiminde bulunacak kadar durum kötüleşmişti. Birleşik Amerika Devletleri ile Almanya bunu en çabuk atlatan ve bunalımı atlatmadaki öncülüğü avantajını kullanarak ekonomide, diğer kapitalist ülkelere fark atmaya başlamıştı. Bilindiği gibi II. Dünya savaşında bu ekonomik üstünlüğün sağladığı avantajlar hergün, birgün öncekinden daha belirgin şekilde ortaya çıktı. Ancak, ünlü Amerikan ekonomistleri, bunalımı ilk atlatan Birleşik Amerika'nın eriştiği ferahlığın geçici olduğunu ve eğer II. Dünya Savaşının silah harcamaları olmasaydı, Amerikanın bunalımı atlatamıyacağını söylerler. Bu konuda Paul Baran'ın «*Theory of Capitalist Growth*» adlı yapıtında belirgin kanıtlar vardır. Bir Marksist ekonomist olmayan Amerika'nın ünlü ekonomistlerinden John Kenneth Galbraith'da bu konuda şöyle der:

«1930'ların büyük bunalımı, kalıyyen sona ermemişti. 1940'ların askeri harcamaları bu amacı sağladı» (57) Daha da önemlisi aşağıdaki tabloya bakınca anlaşılır.

*TABLO I**

1932-1939 Yılları Arasında ABD'de İşsizlik ve Kapasite Durumları

Yıl	*İşsizlik Yüzdesi*	*Kapasite kullanım yüzdesi*
1932	23.6	52
1934	21.7	58
1935	20.1	68
1936	16.9	80
1937	14.1	83
1938	19.0	60
1939	17.2	72

Bu tablodan anlaşılacağı üzere 1932'den başlayıp 1936'ya kadar, hem işsizlik azalmış ve hem de kullanılan kapasiteler artmıştır 1936 dan sonra hem işsizlik artmış ve hem de kapasite kullanımı önemli ölçüde azalmıştır. 1939'da Avrupa'dan gelen savaş malzemesi siparişleriyle işsizlik oranı tekrar düşmeye ve kapasite kullanımı oranı da önemli bir tempoyla yükselmeye başlamıştır. Ne var ki, sokaktaki adam, Amerika'yı bunalımdan kurtaran kişisel ekonomi politikalarıyla Roosevelt'i görmüştür. İnsancıl nitelikleri yanında yüksek propaganda gücüyle Başkan bu beşarıyı sağlamıştır. Bunda «şükür savaş harcamalarına» slo-

(*) Kaynak: *Monopoly Capital* Paul A. Baran ve Paul M. Sweezy. Tablo X ve XII. Yazarlar bu tablolar için Donald Streever'in «Utilisation and Business İnvestment» adlı yazısıyla (İllinois Üniversitesi Bülteni Cilt 57 no: 55 - 1960 Mart ayı) Amerikan Ekonomik Danışmanlar Konseyi Raporunu kaynak göstermişlerdir.

ganından «şükür Rooseveelt'e» demenin daha insancıl olmasının rolü de vardır.

Ancak bize göre Hitler'in Almanya'da yaptıkları, daha da ilginçtir. Bunu Nazi Almanyası konusunda bir otorite sayılan William L. Shirer, şöyle anlatır:

«Hitler'in ilk yıllardaki başarısının nedenini, ona birçok kansız kazançlar sağlayan dış politika zaferlerinde olduğu kadar, parti çevrelerinde ve dış ülkelerdeki bazı ekonomistler arasında bile bir mucize olarak göklere çıkarılan ekonomik kalkınma başarılarında aranmalıdır... 1929 ve 30 yıllarının korkunç heyulası olan işsizlik... 1932'de altı milyonken dört yılda bir milyonun altına düşürülmüştü. Milli gelir 1932 ile 1937 arasında yüzde 102 artarak iki misline çıkmıştı... Sanayide çarklar durmadan dönüyor, herkes arı gibi çalışıyordu.

Büyük bir kısmı Dr. Schacht tarafından... saptanan Nazi ekonomi politikasının ilk yıllardaki başlıca amacı, devlet teşebbüslerini hızla artırmak, özel teşebbüsü teşvik, böylece işsizlere iş bulmaktı. Bunu gerçekleştirmek için hükümet özel işsizlik bonoları karşılığında kredi veriyor, yatırımlarını genişleten ve işçi sayısını artıran firmalara vergi bakımından yardımda bulunuyordu.

Ama Alman kalkınmasının gerçek temeli Almanya'nın yeniden silahlanmasına dayanıyordu... Alman ekonomisinin tümü dilinde Vehr Wirt Schaft ya da Savaş Ekonomisi diye geçiyordu; bu ekonomi yalnız savaş zamanında değil savaşa hazırlık esnasında işleyecek şekilde düzenlenmişti...

Buna Hitler bile bile karar vermişti. 21 Mayıs 1935 tarihli gizli tutulan SAVUNMA kanunu ile Dr. Sohacht'ı (bunu hazırlamaya) memur etmişti... Bir eşi daha bulunmayan Dr. Schacht (bu iş için)... 1935 ilkbaharını bekleyememiş 30 Eylül 1934'te, Ekonomi Bakanı olmasından iki ay sonra, Führer'ine bir rapor sunmuştu. Schacht aynı zamanda... ilk aşamaları fi-

nanse etmek üzere «basımevini kullanmaktan» başka çare olmadığını Hitler'e anlatmıştı. Yalnız bu tutulan yollardan sadece biriydi. Para üzerinde görülmemiş dalavereler çeviriyordu. Bir ara yabancı ekonomistler markın 237 farklı değeri olduğunu saptamışlardı... Likit sermayesi çok az olan ve hemen hemen hiçbir mali ihtiyatı bulunmayan bir ülkede kredi yaratmak yalnızca bir dahinin, ya da bazılarının dediği gibi, usta bir dalaverecinin yapabileceği bir işti. Örneğin «Mefo» bonolarının çıkarılması bunlardan biridir. Bu bonolar sadece Alman Merkez bankası Reichsbank tarafından çıkarılmış, devlet tarafından garanti edilen ve silah imalindeki ödemelerde kullanılan bonolardı. Bütün Alman bankaları bu bonoları kabul ediyorlar ve sonunda götürüp Reischbank'a kırdırıyorlardı. Bu bonolar ne Milli Banka'nın yayınlanan bilançosunda, ne de devlet bütçesinde görünmedikleri için, Almanya'nın silahlanması da böylelikle gizlice başarılmış oluyordu... 1935 ile 1938 yılları arasında bu bonolar yalnızca silahlanmayı finanse etmek üzere kullanıldı ve tutarı yirmi milyar marka yükseldi» (58) ve (59).

4.2. Aslında Shirer'in anlattığı yollar o zamanın klasik maliye ve ekonomi anlayışına aykırıydı ama bugün benzerleri daha pervasızca kullanılmaktadır. Son analizde imzalı bir kağıttan başka birşey olmayan Hazine Bonolarıyla, hatta avans tahsil makbuzlarıyla, bunlar karşılık gösterilerek para basılmaktadır. Dr Schacht'ın dış ticarette değişik kurlar uygulaması zaten bizim Türkiye için çoktandır önerdiğimiz tek çıkar yoldur. Bugün bu uygulamayı PARA FONU ANDLAŞMASI yasak etmiştir. Yukarıda bugünkü uygulamayla bağdaşmayan sadece ve sadece silahlanma giderlerinin banka ve Hazine hesaplarına girmeyişidir. Almanya'nın silahlanması uluslararası bağıtlarla yasaklandığından bu da zorunluydu.

Savaş sonu ekonomik düzen, kapitalizmin bir daha hiç bunalıma düşmemesi için, gerek Amerikan ve

gerekse Alman denemesinin verdiği derslerden yararlandı. Bu dersler ekonomiyi bunalıma düşürmemek ve tam çalışmayı -işgücünün eksiksiz çalışacak iş bulması- sağlamak için,

I — Silahlanmayı dünyada en yüksek düzeyde tutmak ve

II — Plânlı bir dışticaret politikasıyla dış ülkelerin plânsız davranışlarından yararlanıp onlara hem silahlanmanın ve hem de kapitalizmin bunalıma düşmemesi için yapılması gerekli giderleri onlara yıkmak.

Dünyayı lokal (yöresel) savaşlar ve sürekli savaş tehlikesi, karşıt askeri bloklarla karşı karşıya bırakan çalışmaları ve bu çalışmaların ekonomik sonuçlarını «Silah, Rüşvet ve Sömürü» adlı kitabımızda belirttik. (60) Ekonomik sömürünün nereden geldiğini ve bu mekanizmanın ne şekilde kurulduğunu da Enflasyon adlı kitabımızda belirttik. Böylece, II. Dünya savaşının sonundaki iki en önemli olaya, yani Silahlanma ve azgelişmiş ülkelerdeki ekonomik ve politik kararsızlığı iki kitabımızda ele aldık. Şimdi silahlanma konusunu bir yana bırakarak, kurulan ekonomik yapıyı ve bu yapı ile azgelişmiş ülkelerin içine itildiği sömürü düzenini özetlemeye çalışalım.

4.3. 1929 bunalımından sonra, serbest ticaret ilkelerinin gözden düşmesi sonucu, her ülke «korumacılık» önlemleri almaya başladılar. Bunun sonucu dışticaretin daralması oldu. Oysa daralan dış ticaret endüstriyel gelişmiş ülkelerdeki bunalımı artırıyordu. O zamanlar Almanya bunun çaresine yukarıda anlattığımız Schacht sistemi ile karşı çıktı. Onu benzer biçimde Japonya izledi. Kaldı ki, sosyalist Rusya zaten «güdümlü» bir dışticaret rejimi izliyordu, bizim gibi gelişme yolundaki ülkeler ise (Romanya, Bulgaristan hattâ Macaristan v.b.) yeni bir kambiyo düzeni içine girmiş bulunuyordu. Refahını ve büyük devlet olmasını geniş ölçüde dış ticaret serbestliği ilkesine ve dış-

ticaret sömürüsüne bağlamış bulunan İngiltere tutulan bu yoldan kara düşler içine çekilmiş gibiydi. Bir yandan Altın ödeme düzenine son verirken öte yandan da dış ticarette «korumacılığa son verecek biçimde bir düzenleme istiyordu. Ve buna «Dünya Ticaretinin Reorganizasyonu» çalışması adını veriyordu. İngiltere, bu çabalarını o zamanki adıyla Milletler Cemiyeti «Société Des National» içinde sonuca vardırmak istedi. Ama yanına sadece Fransa'yı alabildi. Öteki bütün ülkeler, hele büyükler bir de yaklaşan İkinci Dünya Savaşının adım adım yaklaşması gibi çok önemli olay yanında bu konuya sempati bile duymadılar. 1939'a böyle gelindi. Savaşa girildiğinde (1939 Eylül'ü) bu konuda bir adım atabilmiş değildi.

1939'da başlayan İkinci Dünya Savaşında, radyonun yoğun şekilde kullanılmasıyle ilk önemli propaganda savaşının yaygın ve etkin olduğu savaştır. Bundan sonrasını Enflasyon adlı kitabımızdan okuyalım.

«Hitler ve onun propaganda bakanı Goebels'in silahları belliydi. Emperyalist ülkeler (yani İngiltere ve Fransa) dünyada masum halkların sömürülmesine dayanan bir dünya düzeni kurmuşlardı. Bunu Versay anlaşmasıyla (1919) Almanya'ya olduğu kadar bütün Dünya'ya da kabul ettirmişlerdi. Almanya'ya hiçbir hayat sahası tanımıyorlardı. Almanya bu haksız düzeni bozup yeni bir düzen getirme zorundaydı. Dünya halkları kendine yardım etmeliydiler. Bu propaganda ülkelerde az çok etkili oluyordu. Kudüs Müftüsü, Suriye ve Filistin'de müttefik savaş çabalarını baltalıyor, Bağdat'ta 1941 Mart ayında Raşit Ali Geylani eliyle bir darbe yaptırarak, Irak'ı Alman davasına katma çabasına giriyordu. Irak gerek petrolleri ve gerekse stratejik yeri bakımından savaş çabalarında önemli bir yer tutuyordu. Bereket ki Almanların teknik olanakları Raşit Ali'yi desteklemeye yetmedi ve İngiliz Başbakanı Churchill'in deyimiyle «isyan» kısa sürede bastırıldı (61). Arkasından 1942'de Hindistan karıştı.

Hindistan'ın silah altında 1.5 milyon askeri vardı. Ülke tam bir sömürge statüsündeydi. Ve örneğin bir Kanada ya da Avusturalya gibi dominyon olma, bazı konularda söz ve karar verme düzeyine bile ulaşamamıştı. Hindistan'da bağımsızlık savaşımının gövdesi ve beyni olan Kongre Partisi liderleri Japon ilerlemesi karşısında İngiltere'den kopmak için bazı girişimlerde bulundular. Bağımsızlıklarını isteyen Hintlilere ve Pakistanlılara karşı İngiltere «savaş bitsin, bir kurucu meclis kurulsun, ondan sonra» diyordu. İngiliz Kabinesinin etkili üyelerinden Stafford Cripps, Hintlileri zorlukla ortalama bir çözüme razı etti ve yine Churchill'in deyimi ile Kongre Partisi'nin «bozguncu» tutumu engellendi» (61)

Ancak Alman propagandasının en etkili olduğu ülke Birleşik Amerika idi. Başta Başkan Roosevelt olmak üzere Amerikalıları İngiliz ve Fransız sömürge imparatorlukları için savaşa sokma olasılığı yoktu. Hele Hollanda, Belçika hatta Fransa aslında bağımsızlıklarını almak istiyorlarsa önce şu sömürge statüsünün sona ermesini kabullenmeliydiler. Roosevelt dünya halklarını Nazi ideolojisine karşı savaşa çağırırken «İnsanların eşitliği» ilkesi içinde hareket edileceği vaadinin yapılmasını istiyordu. Bunu sezen İngiltere Başbakanı Churchill daha ondan öneri gelmeden bir bildiri hazırladı. Çünkü Amerikan yardımı olmadan İngiltere'nin savaşı sürdürmesi olanaksızdı. Amerikanın yardımı ve gerekirse savaşa katılmasının ilk koşulu da Roosevelt ve onun gibi düşünenlere İngilizlerin bu savaşı sömürgelerini korumak için vermediğini kanıtlamak fırsatını vermekten geçiyordu. Aslında II. Dünya Savaşı'nda sömürgeci ülkelerden bazılarının (Hollanda, Belçika, Fransa) sömürgeler üzerindeki güçlerinin yitirilmesi sonucunu doğurmuştur. Bu statü artık kalamazdı. Yedi maddelik bir bildiri ile sömürgecilik düzeni eski anlamıyla hukuk dışı kılınıyordu. (11 Ağustos 1941). Bu bildirinin varlığına karşın

İngiltere'nin Hindistan'da uyguladığı eski sömürgeci politika Başkan Roosevelt tarafından eleştirilir. Churchill'in bu eleştirileri fazla romantik bulan değerlendirmeleri, kendisinin bu bildiriyi içine pek sindiremediğini gösteriyor. Neyse ki Churchill'in olsun, İngiltere'nin olsun dünya düzeni üzerinde söyleyeceği pek az birşey kalmıştı. Atlantik Bildirisi adıyla anılan 11 Ağustos 1941 bildirisinin esasları 1945 San Francisco bildirisine de geçti. Birleşmiş Milletler Anayasası bu esaslara göre hazırlandı. Sadece kültür ve gelişme düzeyleri elverişli olmayan ülkeler bir vesayet döneminden geçerek bağımsızlıklarını alacaklardı.

Bir ülkenin siyasal bağımsızlık kazanması aslında onun için çok şey deyimlemez. Hele bunu bir Kurtuluş Savaşı sonucu değil de, uluslararası statülerle elde etmişse bu yargı daha kesindir. Yalnız o ülkeleri sömürenlere yeni bir sömürme tekniği getirir. Ekonomilerini ve dış politikalarını metropol ülkeleri bu esasa göre değiştirirler. Sömürüyü zor anlaşılır şekle sokan buluşlara yönelirler.» (63 ve 64)

4.4. Dışticaretin yönetimi ve azgelişmiş ülkelerin korumacılığını önlemek için kurulan en önemli kuruluş kuşkusuz. Bretton Woods andlaşmasının getirdiği Uluslararası Para Fonu, ya da artık ülkemizde kısa adıyla tanınan IMF'dir. IMF özellikle Dr. Schacht'ın çeşitli döviz kurlarıyla Alman ulusal ekonomisini ne etkili bir şekilde koruduğunu hattâ ekonomik saldırı silâhı olarak ekonomiyi nasıl kullandığını görüp, ondan bir korunma dersi alıp «tek kur» ölçüsü koymuştur. Para Fonu kurallarına göre her ülke, her paraya tek bir kur, yani ölçü uygulayacaktır. O tarihte -Anlaşmanın yürürlüğe girdiği 1946 yılında- Doların Türk parasıyla ölçüsü 130.50 kuruş olduğuna göre her malın dışarıya satılması ve dışardan alınmasında ,her hizmete ödenecek her hizmetten alınacak ücret ve komisyonlarda bu «kur» yani ölçü -fiyat uygulanmalıydı. Tek kur uygulanmasına IMF büyük bir dikkatle özen göstermekte-

dir. Her mal ve her ülke bazında paralara ve ulusal paraya IMF nin resmen tescil ettiği «kur-ölçü» uygulanacaktır. Bunun ne sakıncası olduğu ve azgelişmiş ülke ekonomilerini ne ölçüde yıprattığı ekonomistlerce hala iyi anlaşılmış değildir. Bu konu üzerinde bu nedenle önemle durmak isteriz.

Bilindiği gibi bugün dünyada ekonomistler fiyatlara sadece genel düzey olarak bakmaktadırlar. Oysa bir ülkede fiyat ve hizmetlerin sadece genel düzeyi değil fakat yapısı da önem taşır. Bir ülkede gelir dağılımı bozuk ise ülkedeki fiyat yapısı o şekildedir ki enflasyon ve kalkınamayış o ülkenin kaderi olur. Nedir fiyat yapısı?

Fiyat yapısı, bir ülkede «zorunlu-yararlı ve lüks tüketim» sayılan malları arasındaki fiyat oranlarıdır. Bu fiyat oranlarını da iki etken belirler:

a) O ülkedeki ulusal gelir düzeyi,

b) O ülkedeki gelir dağılımı.

Önce birincisinden başlarsak, zengin bir ülkedeki fiyat oranları, daha fakir bir ülkedeki fiyat oranları ile aynı değildir. Sadece yukarıdaki «zorunlu-yararlı ve lüks» ayrımı bakımından değil «İdame ve yatırım» malları bakımından da arada büyük farklar vardır. Bu nedenle, sanki fiyat yapısı aynı imiş gibicesine, dış ticaret ve değişimde tek bir kur uygulama bir ülke ekonomisinde fiyat yapısını en egemen ve güçlü ülkeler fiyat yapısına doğru çekme sonucunu verir. Oysa, daha fakir bir ülkenin, ve güçlü ülkelerin fiyat yapısına (fiyat oranlarına) gelme olanağı yoktur. Gelebilseler zaten o gelir düzeyini bulmuşlar demektir. Sadece şu olur: O ülkeler halkı gibi harcayan ve onlar gibi yaşayan tüketim adacıkları kurulur. Bunun sonucu o ülke için «fazla lüks» olan harcamalar nedeniyle, yararlı ve zorunlu mal üretimi (ve tüketimi) için *gereği kadar* kaynak ayrılamayışıdır.

İkinci olarak da gelir dağılımı bozuk bir ülkede fiyat yapısı son derece bozuktur. Bazı kişi ve gruplar

yazlıkları için on milyonlar, yüz milyonlarca lira harcarken, ülke halkının önemli bir oranı, büyük kentlerde ya da kırsal bölgelerde uygarlık dışı koşullarda güya yaşarlar. Bu yapı bozukluğu «yeni emperyalizm» diyebileceğimiz savaş sonu kapitalist düzenin yeşerip gelişmesinde büyük rol oynamıştır. Yukarıda biraz önce anlattığımız tek kur politikası bu gelir dağılım eşitsizliğini, gelir dağılımı eşitsizliği de «tek kur» uygulamasını destekleyerek, yeni emperyalizme az gelişmiş ülkelerden sökülüp atılması zor bir sağlam yapı ve derin kökler yaratmışlardır. Serbest Ticaret adına ve «serbest ya da hür» terimine duyulan saygıyı kullanarak IMF'nin tek ve serbest kuru ülkeleri yeni emperyalizmin egemenliği altına sokmaktadır.

Savaş sonunda sömürünün en çok eskiden sömürge olan ülkelerde yüksek oranda gelişeceği sanılırken, sonradan bu ülkelerin gelir düzeylerinin zaten düşük olduğu ve asıl sömürünün eskiden beri bağımsız, gelir düzeyleri görece yüksek ülkelerde gelişeceği anlaşılmıştır. IMF'nin tek kur uygulaması bu dünyanın «bağımsızlığa alışmış» ülkelerini, mobilyaya giren bir kurt gibi içerden kemirmiştir. O kadar ki, eskiden sömürge olan ülkeler örneğin bir Suriye, bu gibi ülkelere yaklaşmış (ulusal gelir/birey başına) bazılarını ise geçmiştir. Güney Kore ve Kuzey Afrika ülkeleri de öyle (Petrolden zengin olan eski sömürgeleri saymıyoruz).

Amerika ve İngiltere tarafından serbest ticaret adına dünyanın azgelişmiş ülkelerinin başına örülen çorap sadece burada kalmamıştır. Böyle bir «serbest» ticaretin kimin yararına olduğu bellidir. Ama birçok ülke, GATT gibi gümrüklerin istenilen ve ulusal çıkarlara uygun biçimde düzenlenmesini engelleyen anlaşmaya da imzalarını atmışlardır. Böylece serbest denilen aslında ülkeleri sömürü ve egemen güçlü ülkelerin tutsağı haline getiren -ekonomik alanda- bir yola girilmiştir.

4.5. IMF'nin temelini oluşturduğu bu dışticaret sisteminin ülkelere neler getirdiği -gine belirtelim- iyi anlaşılmış değildir. Bu ticaret ve para sistemi en büyük yıkımını bizim gibi eskiden beri bağımsız, savaşa girmediği için elinde çok para (altın döviz) biriktirmiş ülkelerde göstermiştir. Başta Fransız Marksistleri olmak üzere birçok yazarın dikkatleri savaş sonrasında yeni bağımsızlaşmış ülkelere dikkatlerini yönelttiklerinden, bu oyun oldukça kolay tezgahlanmıştır. Bugün bu sömürünün en ağır yükünü çekmiş ülkeler uluslararası sıralamadaki yerinden büyük düşüşe uğramışlardır. Bu apaçıktır. Ama halâ anlaşılmak istenmez.

Hattâ kapitalist düzen savaştan sonra bunalımlardan kurtulma yoluna buradan girmiştir. Bu yolla sosyalist ülkelerle aralarındaki ekonomik gelişme farkını bir ölçüde korumuşlardır. Ama sosyalist ülkeler literatüründe de buna rastlanmaz. Bu konuyu biraz daha deşelim.

Bilindiği gibi, kapitalizmin çöküşü, ya da bunalıma girişiyle ilgili üç grup yorum vardır sosyalist düşünürlerde. Ama bunalım beklentileri bir türlü gerçekleşmez ve bu üç bunalım yorumcusu grup (uygulama karışıklığı, eksik tüketim ve kâr oranlarının azalması taraftarları) 1945'ten bu yana bunalımın şiddetlenmesini, kapitalist düzenin çöküş dönemine girmesini beklerler. Oysa kapitalist düzen enflasyonla orta gelirdeki azgelişmiş ülkelerde buldukları küçük tüketim adacıkları amortisörü sayesinde her bunalımı kolaylıkla atlatır. Bunlardan ilk petrol bunalımını nasıl atlattığını Enflasyon adlı kitabımızın sonuna eklediğimiz ek ile anlattık. IMF'nin kabûl ettiği bu düzen varken, «tek kur düzeni» sosyal olarak gelir dağılımı bozukluğunu ve gelir dağılımı bozukluğu azgelişmiş ülkeleri enflasyon getiren «tek kur» düzenini ayakta tutarken, azgelişmiş ülkelerin enflasyon ve durağan -gelişmeyen- ekonomik düzenden kurtulma olanakları bulunamaz. Bütün anlattığımız olaylar ve kanıtlar kalkınma için ilk koşulun

«serbest» değil yönetmeli ve «planlı» bir dışticaret politikasına herkesi, içerde ve dışarda, inandırmaktır. Ancak bu vardığımız sonucun akla getireceği karşı çıkışlara da bir bir yanıt vermek isteriz.

4.6. Dışticaretin serbest olması bir dünya ilkesi değil midir? Büyük ülkelerde öyle yapmıyor mu? Kat'iyyen böyle yapmıyorlar. Önce serbest ticaretin en büyük savunucusu olan Birleşik Amerika Devletleri böyle yapmıyor. Amerika Birleşik Devletleri'nde, Federal Devletin zaman zaman bazı ülkelerin mallarına -hele tarımsal mallarına- karşı dış ticaret engeli koyduğunu hep gazetelerde okuyoruz. Sanayi alanında da Amerika dışardaki mallara kotalar, kısıtlamalar getirir. Ancak daha büyük kısıtlamalar Eyalet Devletlerince konur. Çoğu yerel politikacıların da etkisiyle, yerel yönetimlerin koyduğu kurallar öylesine karışık ve can sıkıcıdır ki, bir Amerikan ortağı olmayan firmanın ya da Amerika'dan şöyle büyükçe bir dışsatım alacağı olmayan firmanın bu ülkeye şöyle büyükçe bir dışsatım olanağı pek düşünülecek şey değildir.

Batı Almanya ise kendi yerli ürünlerini sanayide kendi «DİN standardı» denilen standartlarla korur. İhalelere öyle standartlar koyar ki, buna sadece Alman firmaları talip olabilir. Tarım ürünlerinde ise Batı Almanya'nın kendi üreticisini korumada kimsenin gözünün yaşına bakmadığını herkes bilir. Japonya kendisi okyanuslar ortasında bulunduğundan doğal bir navlun avantajı ile korumuştur, yakın ülkelere de kendi mali sermayesinin egemenliği ile yerleştiğinden* ulusal ürünlerine rekabet olanağı yoktur dışardan. Bundan yararlanarak iç pazarından aldığı avantajlarla, kolay kolay kanıtlanamayacak mekanizmalarla dışarıya damping yapar. Her ülkenin, gelişmesinde böyle

(*) Örneğin Güney Kore'de durum böyledir. 1976'dan sonra Güney Kore'den yapılan imalat sanayii yatırımlarının yüzde 70'i Japon sermayesinin kontrolü altındadır.

ulusal sanayileri (ve hele tarımı) koruma çabalarının büyük payı olduğu gibi, bugünde gelişmiş ülkeler kendilerini bizden daha korumacı yöntemlerle dışticaret alanına girerler ve herkese serbestlik öğüdü verirler. Koskoca Avrupa Ekonomik Topluluğu bile kendisini Japon sanayii ve Amerikan tarımının dış yarışmasından korumak için çeşitli önlemler almıştır.

Dahası var. Tekelci kapitalizm dönemine ulaşmış Büyük tekeller ne yapacaklarını ve dış pazarı aralarında nasıl paylaşacaklarını bir iyice plânlarlar. Azgelişmiş ülkelerin «tekel durumunda» bulundukları mallar bile, bu ülkelerce kapatılır ve buralardan üçüncü ülkelere ya da az gelişmiş ülkelere fatura edilir. Örneğin 1947 - 1952 dönemindeki kahve ithalatımızı. Bütün faturalar Amerika'daki Newyork'taki «Alfasso» firmasından gelmiştir. Hesap uzmanlığı yaptığı 12 yıllık dönemde, bu satırların yazarı bir tek Rio ya da Seo Pavlo çıkışlı faturaya rastlamamıştır. Bütün faturalar, New York çıkışlı idi. Geçenlerde bir kahveci dostuma sordum, durum gine öyle imiş. Malezya'nın kalayı, Hong-Kong'un ipeklileri, Hindistan'ın jütleri Türkiye'nin fındığı ve fıstığı da dış ülkelere bu yollarla satılır. Durum bu iken, onlar için «serbestlik» plânlılık gibidir, bizim için serbestlik ise başıboşluk ve kendi malınızın fiyatını düşüren ulusal olmayan bir çıkar çatışmasıdır.* Dünyada ikinci Dış Ticaret blokunu oluş-

(*) Bu nedenle biz Turgut Özal hükümetinin icraatının sadece bir tanesinin, dışticareti büyük sanayici -ihracatçı şirketlerin ellerinde toplama ilkesinin yanlış bir uygulama olmadığı kanısındayız. Doğal ki daha iyisi, bunların serbest düzen -liberal denen düzen- içinde değil Devletçi düzen içinde yapılmasıdır. Ancak Özal hükümeti bir Devletçi uygulama içine giremiyeceğine göre, dışalımın sömürüsünü azaltan bu düzenleme de eskisinden daha iyidir. Bazı özel kesim firmaları böyle bir uygulamanın firmalararası rekabet esasını ve böylece Özal'ın savunduğu «serbest ekonomi» sistemini temelinden sarstığı savıyla bu düzenlemeye kar-

turan Sosyalist Bloka gelince, onlar zaten plânlı ekonomilerdir. Dış ticaretlerini Plân Amaç ve İlkelerine göre yürütürler.

Kaldı ki, döviz bakımından en yüklü rezervlere sahip bir Suudi Arabistan bile, kendi ulusundan bir firmaya ortak olmayan yabancı firmalara ihale vermemektedir. Ortak Pazar, OPEC politikalarını da bilirken bizim, dış ticarette deneysizliğini kendileri itiraf eden «nazenin özel kesim» firmalarıyla bu kurulmuş tuzakların içine giriyoruz.

İkinci iddia, korumacılığın ülke zararına olacağı içerde kurulacak tekellerin ancak dış ticaretle terbiye edileceğinin söylenmesidir. Bu yargı ve savın ne kadar yanlış olduğu 1983-1984 yıllarında yeralan bu uygulamalarla kesinleşmiştir. Bizim firmalarımızla yarışabilecek dış firma mallarında Hükümet yüksek dışalım vergi ve fonlarıyla içerdeki firmaları korumuş (bizce iyi de etmiştir. Daha iyisi bu yolu hiç açmamak idi) ve rekabet edemeyecek dış firma malları da dış alımcıların ellerinde, bakkal ve mağazaların vitrinlerinde kalmıştır.

Üçüncü olarak serbestliğin «uluslararası işbölümü» ne yolaçıp, ucuz ve kaliteli üretime yolaçtığı ve böylece de dünyadaki her tüketicinin (her tüketici de «her insan» olduğuna göre!) yararına olduğu yolunda gelişmiş ülkelerce yürütülen propagandadır. Yukarıda anlattığımız ve İngiltere ile Fransa'nın iki savaş arasın-

---

şı çıkmışlardır. Ama bundan elde olunacak yarar, yukarıdaki sakıncayı bertaraf etmeye yeterlidir.

Sosyalist ülkelerden, tam terimiyle «ekonomisini plânla düzenleyen ülkelerden yapılan dış alımın da bu şirketlerin tekelinde bulunması doğrudur. Ancak, Dış Ticaret büyüklerinin burada kendilerinden beklenen işlevi yerine getirdikleri yani sıkı pazarlıkla dışalım mallarında fiyat kırdırabildikleri kanısında değilim. Kişisel gözlemler burada bu firmaların da komisyoncu düzeyine düştüğüdür.

da «Dünya Ticaretinin Reorganizasyonu» amacına yönelik çalışmalarda dillere pelesenk edilen bu slogan -sav'ın doğruluğuna inanan kalmamış gibidir. Bizim bildiğimiz kadarıyla bu propagandaya gerek Milletler Cemiyetinde (Cemiyet-i Ahvam- Société Des Nations) ve gerekse birçok ülke başkentinde yürütülen konferanslarda en şiddetli karşı çıkan Türkiye Delegesi olmuştur. KADRO dergisinde de yer alan ve okuduğumuz bir konuşma dışında, bu karşı çıkışları Şevket Süreyya ustamızdan ve delegemiz (o vakitler) Cemal Hüsnü Taray'dan birkaç kez dinlemişizdir.

4.7. Bazı kişiler de korumacı olunursa Dış Ticaret hacminin azaltılacağı ve bir kendine yetiş (otarşi) çağının başlayacağı yolunda yorumda bulunurlar. Dış Ticaret sosyalist ülkelerde bile daraltılmaz, genişletilir. Örneğin Sovyetler Birliği pekala kendine yetebilecek kadar tahıl üretebilecek ülkedir. Ama buğday ekilebilecek birçok alana pamuk ekmeyi «Plânlama Hesapları» sonucunda karara bağlamıştır. Bu karar sonucu Tahıl dışalımı sonucu Sovyetlerin dış ticareti hacim olarak artar. Sovyet Plâncılığı buğday yerine daha çok pamuk ekme ve içerde yetiştirilebilecek buğdayı, ithal yoluyla sağlamayı Ekonomik bakımdan daha yararlı bulmuşlardır. Bugün Dışticareti ulusal gelirinin yüzde 70'ini bulmuş sosyalist ülkeler vardır.

Bu nedenle otoriter plânlama uygulanan yerlerde bile bu yapılırken, parlamenter ve çoğulcu bir demokrasi uygulanacak bir modelde içeriye kapanılacağını sanmak yanlış olur. Bugün sosyalist plânlama ve tek partili düzende yönetilen Sovyetler Birliğinde bile «yeniden üretim» in «uluslararası hâle geldiği» belirtilirken, bunun gereğinin yapılması zorunluluğu resmi yayınlar arasına girmişken, «Plânlı Ekonomi» ile dünya ticaretine kapanılacağını iddia etmek ancak belirli bir bilgisizlik ya da bazı maksatlardan ileri gelebilir. Burada yalnız bir noktayı ısrarla belirt-

mek isteriz: Dış ticarette Plânlı olan, güçlü satıcı ve alıcılarla dünya pazarına çıkmayı başaranlar karlı çıkar. Bunun örneği Macaristan, Bulgaristan, Sovyetler Birliği ile birlikte Japonya ve Birleşik Amerika'dır. Hattâ bu son ikisi başarı derecesinde ilk sıraları almaktadırlar. AET ülkeleri, entegrasyon içinde bile bunu aramadıklarından dış ticaret ve para politikasında Birleşik Amerika'nın oyuncağı haline gelmişlerdir.

4.8. İki noktayı daha belirterek bu konuya son vereceğiz. Bir ülkenin dış ticarete ne ölçüde bel bağlayacağını belirleyen ölçü nedir? Bunun yanıtı, iç pazarının genişliği belirler olacaktır Bir ülkede «iç pazar geniş değilse» üretimde verimli olacak, kârlı ya da «ekonomik fazla» ı üretim yapma olanağı ortadan kalkar. *Bu iç pazarın genişliği nüfus kadar, gelir dağılımına bağlıdır. Geliri adaletsiz dağılan bir ülke nüfusu ne kadar büyük olursa olsun, sanayiini sağlamca oturtacağı «bir sağlam iç pazar» oluşturamaz. Bu nedenle sağlam bir sanayi kuramaz.* Hele bu sağlam olmayan sanayi ve tarım yapısıyla, içerde kuramadığı pazarı dışardan ararsa, tam bir serüvenci politikanın dişlilerine kendini kaptırmış olur. Nüfusu yüksek ve gelir dağılımı bozuk ülkelerde (Nüfusu 120 milyona yaklaşan Japonya, Birleşik Amerika v.b.) ise bu gelir dağılım bozukluğuna karşın dış pazara muhtaç olmayacak bir «*yeterli iç pazar*» bulunur. Bu gibi ülkeler dış ticareti artık sadece kâr ve sömürü için yapacak, tok satıcı ve tok alıcı durumuna girmişlerdir (Ama gine de tarım ve sanayilerini dış pazara karşı kıskançlıkla korurlar. Karşı ülkelerin alacakları karşıt önlemlerinden, iç pazarları yeterli genişliğe sahip olduğu için korkmazlar. Korumadaki cesaretlerinin bir nedeni de buradadır). Bir de nüfusu az ülkeler vardır. Bunlar ülkede gelir düzeyi ve dağılımı olumlu bir nitelikte olsalar da, dış pazara muhtaçtırlar (İsviçre, Danimarka, Hong-Kong gibi). Bunlar ve Sosyalist bloktaki Bulgaristan,

Macaristan ve Çekoslovakya sanayilerini mutlaka yarışmacı baza oturtmak zorundadırlar. Nüfusu elli milyonu aşan Türkiye'nin ilk sorunu ise bu nüfusa uygun bir iç pazarı yani «iç entegrasyonu» sağlamaktır. Bu, gelir dağılımını düzeltmekle olur. *Sosyal Adalet'in hızlı kalkınmayı frenlemediği aksine onun gerekli koşulu olduğunu bundan dolayı belirtiyoruz ve herkese karşı savunuyoruz.*

Diğer bir nokta, Sosyal Adaletçi ve parada «katlı kur» cu bir politikanın izlenmesi halinde IMF'nin bizi zorlayacağı, borç ertelemelerini kabul etmeyeceği onun bu tutumunun ülkeyi iflasa götüreceği şeklinde, başta Sayın Özal olmak üzere bazılarının ileri sürdüğü fikirlerdir. Sosyal Adalet bir iç politikadır. Buna IMF gibi bir uluslararası kuruluş karışamaz. «Katlı kur»a gelince. IMF'nin buna da itirazı olmamak gerekir. Çünkü, bugünkü uygulamada bir katlı kur uygulamasıdır. Örneğin otomobil ithalinde bir kur 1.600 lira dolayındayken, fındık ihracında 260 lira, kağıt ithalinde 560 lira iken üzüm ihracında 320 lira civarındadır. (1 Dolar = 400 lira esasına göre). Yelpazesi bu bu kadar açık bir katlı kur'a razı olan, ama bunu çeşitli kılıflarla başka biçimde sunulduğunu bilen bir IMF, Plânlı ekonominin gerektirdiği bir «doğru ve plânlı katlı kur'a» karşı çıkarsa, bunu da kamuoyunda açıklamak zorunda kalır. «Karma karışık bir katlı kur'a evet» ama «Doğru ve Plânlı ve hesaplı bir katlı kur'a hayır.» Bunu onaylayacak insan herhalde, iyi niyetliler arasından çıkmaz.

IMF'nin her ne sebeple olursa kızdırılması halinde, borçlarımız açısından zor duruma düşeceğimiz savına karşı ise, dostum Yalçın Doğan'ın 19 Eylül 1984 günlü «Cumhuriyet»te yayınlanan bir yazısı ve bu yazıda anlatılan olayla yanıt vermek isteriz:

«IMF ve Meksika

Türkiye'ye örnek mi?

Dünyadaki borçlu ülkeler ve borçlarının ödenmesine ilişkin geçenlerde Başbakan Turgut Özal ile bir sohbet sırasında, Başbakan aynen şunları söylemişti:

«İster Arjantin olsun, ister Meksika olsun, bu ülkeler ne pahasına olursa olsun, borçlarını ödemek zorundadırlar. IMF ile iyi geçinmek ve ülkelerinde siyasal istikrar açısından borçlarını ödemek zorundadırlar.»

Özal'ın bu gözlemi üzerinden yaklaşık iki buçuk ay kadar bir zaman geçti. Ve Meksika «tarihin en büyük borç erteleme operasyonu» olarak nitelenen ve tüm dünyayı şaşkına çeviren bir anlaşma imzalayarak, bir diğer borçlu ülke başbakanını, Sayın Özal'ı yanılttı. Meksika'nın imzaladığı borç erteleme anlaşması borç rakamlarına ve erteleme süresine bakıldığında, olayı yakından izleyenleri gerçekten şaşkına döndürecek boyutlar taşıyor. Meksika'nın toplam 66 milyar dolar borcu var. Borçlu olduğu firma ve banka sayısı ise tam 663. Hani «uçan kuşa borcu var» derler ya, işte öyle. Meksika borçların ertelenmesinde önce yirmi milyar dolarlık bölümü 1990'a kaydırıyor. Daha sonra altı milyar dolarlık bir başka bölümü 1987 yılından başlamak üzere 12 yıla yaygınlaştırıyor. Bu yıl sonuna dek ödenmesi gereken 23 milyar dolarlık bir başka bölümü 1987'ye doğru kaydırıyor. 17 milyar dolarlık son borç dilimi ise, ancak 1988 yılından itibaren ödenmeye başlanmak üzere, ondan sonraki onbir yıla erteleniyor. Tüm bunları yaparken de, faiz oranını uluslararası geçerli faiz oranının neredeyse bir puan altında bağlıyor.

Meksika operasyonunun çok çarpıcı iki yönü var: Önce 66 milyar dolarlık borç -ki uluslararası düzeyde çok yüksek bir miktarı oluşturuyor-, ikinci olarak erteleme operasyonu tam 663 banka ve firmayı ilgilendiriyor.

Ancak asıl vurgulanması gereken nokta, bir başka gerçekte yatıyor: Borç erteleme operasyonu tümüyle IMF'nin dışında yürütülüyor. Çünkü, IMF'nin işe karışmasını Meksika istemedi. Ve isteğini de, borçlarını er-

telettiği gibi sonuna dek yaptırıyor.

Böylesine büyük bir borç, böylesine büyük avantajlarla nasıl ertelendi ve Türkiye bundan nasıl bir ders almalı?..

Güney Amerika'nın büyük borçlu ülkelerinde son zamanlarda ilginç bir akım başgösterdi: «Borçlu ülkelerin bir araya gelerek güç oluşturması» ve oluşturulacak birlikle «toplu pazarlığa» oturulması. Yani, borçlu ülkelerin tek tek erteleme operasyonu yerine, topluca ilkelerin belirlenmesi ve borçların bu doğrultuda ertelenmeye çalışılması, alacaklı ülke ve bankalarca masaya topluca oturulması. Sanırız, özellikle Amerika «borçlu ülkeler karteli» denebileçek böyle bir uygulamayı baştan kırmak istiyor. Ve bu uğurda da Meksika'nın borçlu olduğu banka ve firmaların yüzde 60'ı -yaklaşık dörtyüz banka ve firmayı- anlaşmaya zorluyor. Aksi halde, borçlu ülkeler açıkça «biz bu koşullarda borçlarımızı ödemeyiz» diye dayatıyorlar. Ülkeler bu konuda kendi halklarını da arkalarına almış durumdalar. Bir başka deyimle, Güney Amerika'daki askeri darbelerin önemli gerekçelerinden biri olan «borçluluk» belki de ilk kez askeri darbeleri işlemez kılıyor. Bu konuda IMF ile Amerikan yönetimi arasındaki işbirliği de ilk kez kırılmış oluyor. Amerika daha sonraki yıllar da karşısına daha büyük bir güçle çıkması beklenen «borçlu ülkeler karteli»ni Meksika ile anlaşmaya varılmasına ses çıkarmadan, belki ilk anda kırdığına inanıyor. Ama öte yandan da Meksika'nın borç ertelemesinin «dünyaya yeni bir örnek» oluşturduğu da ortada.

Türkiye'ye gelince... Yıllar yılı «dış borç yükü» Türkiye'de en çok tartışılan konuların başında geldi. Hatta, dış borçta doruk nokta 1978 yılında, yine o döneme göre, «tarihin en büyük borç erteleme operasyonu» olarak anılan 2.5 milyar doların ertelenmesiyle yaşandı. Şu anda, resmi rakamlara göre, Türkiye'nin yaklaşık 17 milyar dolarlık dış borcu var. 1984 yılında 2.250 milyar, 1985'te 2.671 milyar, 1986 yılında da 2.5

milyar dolar borç ödenecek. Bunlar 1978'de anlaşmaya bağlanmış.

Ama, Meksika örneğinden sonra, bu erteleme planı yeniden neden gözden geçirilmesin?... Böyle bir erteleme planı düşünülüyorsa, bu neden önce IMF'ye sorulsun?.. İşte, Meksika ortada. IMF'ye danışmadan tam 660 banka ve firmayla pazarlığını pekala yürütebiliyor ve «borçlu ülkeler karteli kurulması» girişiminden kendi adına yararlanabiliyor. Gelen haberlere göre, şimdi benzer yolu, bir başka borçlu ülke, Arjantin'in denemesi sözkonusu.

Türkiye dünyadaki bu tür operasyonlara neden arkasını dönüyor ve bunlardan neden ders almıyor?.. Bir ülkeyi borçlandırarak ,o ülkenin kaynaklarını istediği gibi kullanabilen güçler, şimdi verdikleri paraları kurtarmanın telaşındalar. Türkiye uluslararası piyasaya şimdi neden «yeni önerilerle» çıkmasın ve bundan yararlanmasın ki!..

Bugün Meksika, yarın Arjantin, daha sonra bir başka ülke... IMF'nin peşine takılmadan işler pekala yürüyebiliyormuş. demek!.. Asıl ders burada yatıyor...»

Plânda, «güçlü yönleri kullanma» ve «zayıf yönleri kollama» şeklinde özetleyeceğimiz temel ilkeyi de açıkladıktan sonra Plânlamanın diğer yönlerine sıra gelmiş oluyor.

PLÂN UYGULAMASINDA AŞAMALAR

1.1. Ekonomi hem toplumsal ve hem de siyasal bir kategoridir. Bu nedenle ekonomik politika zaman ve zamanın toplumsal koşullarından, siyasal oluşumlarından soyutlanamaz. Bizde bir söz vardır: Vergi kanunlarımız değerlendirilirken «Gelir Vergisi yasası iyidir ama çok vergi kaçırılıyor, uygulanamıyor» denir. örneğin. Yasaların iyi olduğu ama yurttaş veya bürokrasinin bunu zorladığı ya da uygulayamadığı gibi, haklı görünen yargılar atılır ortaya. Oysa bunlar yanlış yargılardır. Yasalar uygulanmak için yapılmıştır. Bir yasa şu veya bu nedenle uygulanamıyorsa, o yasa iyi yasa, uygun yasa değildir. Sosyal konularla uğraşanlar, uygulanamayacak, nüfus yapısına ya da bürokratik yapının yadırgadığı yasalar yapmamakla yükümlüler. Bu nedenle çıkarılacak yasalar, konulacak kurallar «en iyi» değil, «optimum» yani en uygun olanlar olmalıdır.

Bu nasıl sağlanır? Birinci koşul, konu üzerinde ilgililerin olabildiği kadar bilgisi ve görüşü alınarak. Yukarıda Plânın Demokratik ve aleni hazırlanışı, mühendis tasarımlarının toplanışı ve kritik sektör analizlerinin tamamlanışı ile konuyu epeyce olgunlaştırdığımızı ve en geniş anlamda ilgililerin görüş ve düşüncelerinin alındığını gördük. Ancak bu yetmez. Her ilgili sadece içinde bulunduğu özel durumu bilir. Oysa özel durumlar, ülke ve dünyanın genel dengeleri içerisinde değerlendirilmedikçe, ona göre yeniden şekillendiril-

medikçe her zaman isabetli yargıya varılamaz. Yukarıda belirlediğimiz «en iyi»ler, yöntemlerin en uygunu, seçmelerin en uygunu da gerçeğin sert kuralları içinde, kalıplanmalıdır.

Eğer Türkiye, 1945 yılında olduğu gibi, dünyada görece iyi durumda bir ekonomiye, önemli sayılabilecek oranda bir döviz ve altın rezervine sahip ve hiçbir siyasal ve ekonomik bağlantısı olmayan durumun içinde olsaydı, kuşkusuz bir Planlı Ekonomiye gitmek daha kolay olurdu. Ama 1945 koşulları geride kalmıştır. Kentleşmeden bankacılığa ve dış ticarete kadar her alanda devletin siyasal ve sosyal koşullara egemenliği azalmıştır. Güç dengesi içinde özel kesimin hareket ve etkinliği artmıştır. Dış dünyada son derece değişmiştir. 1950-1965 arasında dünya bir teknolojik ve bilimsel devrim geçirmiş ve bu devrime Türkiye ayak uyduramamıştır. Ülke yönetimleri dış dünyada daha çok «Economic Minded» yani ekonomik amaçları arar ve o amaçlara dönük bilinçli çalışmalar yapar duruma gelmişlerdir. Bu durumda, Plân uygulamasında neyin nasıl yapılacağını baştan iyi belirlenmelidir.

1.2. Bunun için de önce dünyamızı iyi değerlendirmeliyiz. Dünyamızda altından her kopuş ve ölçüsüz para basımı en çok bizim gibi gelişmemişlikle gelişmişlik arasındaki ülkeleri yaralamıştır. Bu konuyu iyi gören bir kaynağın 1970'li yılların başında olanları değerlendirişini buraya almakta yarar gördük: «1960'larda uluslararası para sistemi henüz pürüzsüz çalışırken uluslararası dış paralar rezerv toplamı, Birleşik Amerika'nın hızlı harcamalarına karşın, yılda ancak yüzde 7 artardı. Yetmişli yıllarda, Nixon doların altınla göbek bağını kesince, bu artış yüzde 22'ye yükseldi. Uluslararası para rezervleri 1960'daki 33 milyarlık düzeyinden 1979'daki 303 Milyar düzeyine yükseldi, ki bunun dörtte üçü Amerikan dolarıydı. «Euro-paraları» piyasasındaki hacimde, bu yıllarda kambiyo kontrollarından

kurtulup, 1 trilyon doları buldu.*

Para sisteminin çöküşünün ve enflasyonun hızlanışının bazı olguları beraberinde getireceğini anlamak güç değildi. İşte bu sıralarda da petrol üreten ülkelerle onların satıcı ve aracıları ham petrol fiyatlarını... haklı olmayacak bir oranda yükselttiler. Ancak enflasyona bu fiyatların artışının neden olduğunu belirtiş bir abartmaydı, bu etken ateşe benzin attı sadece. Gerçekte bunların toplam etkisi fiyatlarda yıllık olarak yüzde 1-1.5'u geçmedi.**» (65)

1.3. Ama bu enflasyonun cezasını da Brezilya, Türkiye, Meksika gibi orta gelirli ülkeler çekti. Bu enflasyonun cezasını azgelişmiş ülkelerden yüksekçe gelirli olaylarıyla birlikte çeken biri daha vardı: Birleşik Amerika. Amerika Birleşik Devletleri ile onun en güçlü ticaret ortaklarının durumunu aynı kaynak şöyle anlatıyor:

... «Uluslararası para sisteminin çöküşünden sonra Amerika'daki kambiyo politikasının amacı, 1973'ten önce elinde olup da doların aşırı değerlendirilişi nedeniyle elinden kaçan eski pazarları yeniden ele geçirmek oldu. Ancak, değerinden düşük değerlendirilmiş dolar mallarını kendisiyle yarışanlardan daha uygun şekilde dünya pazarlarına sürmeye yaradıysa da Amerika'nın ithalatını pahalılaştırdı ve Amerika'da ek bir enflasyona neden oldu. Ayrıca para piyasalarında

(*) İşte bizim kolayca DÇM alışımız ve bir süre döviz sıkıntısı çekmeyişimiz bu zamana rastlar. Türkiye en büyük hatayı «Euro-para» hacminin on kat arttığı bu dönemde ciddi bir şekilde piyasaya çıkıp bu paralarla yatırım yapmayışıyla işledi. Kuralları altüst etme bahasına alınan Dövize Çevrilebilir Mevduat borçlanması ise yukarıdaki 1 Trilyondan sadece 3 milyarı (yani binde üç) alabildi. Hem de ne ağır koşullarla!... Bu borçlanma ile sağlanan kaynağın çarçur edilmesi de ayrı bir konudur.

(**) Biz bu görüşü Enflasyon adlı yapıtımıza ek olarak koyduk. Daha o vakitler oynanan oyunu sergiledik.

dizginlenemeyen spekülasyonlar dolayısıyle de uluslararası para ilişkilerinde daha büyük belirsizliklere yolaçtı.

Diğer faktörlerle birlikte, -örneğin Amerikan savunma harcamalarının artışı gibi- Amerikan para politikasının da Amerika'daki fiyat artışlarının iki haneli olmasında ve enflasyonun dünyaya yayılmasında büyük payı vardır...

Amerika'nın en güçlü ticaret ortakları -ilk plânda Federal Almanya, Japonya ve İsviçre) Amerika'nın dolarını düşürürken izlediği politikayı sömürdüler ve paralarına dolara göre hergün daha yüksek bir değer biçer oldular. Bu politikalarıyla dışardan aldıkları hammaddelerini ve özellikle ham petrolü kendilerine ucuza malederlerken dıştan gelen enflasyona karşı da kendilerini korumuş oldular. Gerçi bu mekanizma ihracatlarını da güçleştiriyordu ama, bu güçlüğü üretimlerini rasyonelleştirip daha ileri teknik kullanarak aşıyorlardı... Bu nedenle Birleşik Amerika... politikasını doları güçlendirmeye doğru yöneltti. Pratikte de, kredileri kısıtlayıp, faiz oranlarını artırdı. Bunun sonucu olarak da Amerika ile diğer kapitalist ülkeler arasında bir faiz oranları savaşı sürüp gidiyor.» (66)

1.3. Yukarıdaki alıntıyı boşuna yapmadık. Plânlamada yeni boyutlara girilen Macaristan'da ekonomistlerin bir iki sahifede on yıllık ekonomik gelişmeleri ne kadar rahat yaptıklarını görüyoruz. Bu değerlendirmeye katılmama olanağı yok. Eksik olan ve bizim Enflasyon adlı kitabımızın son kısımında belirttiğimiz şudur: İleri endüstri ülkeleri bu enflasyon şokunu atlatırken, enflasyonu durdurmak için giriştikleri frenleyici politikalarda başarılı olmuşlarsa bunu bizim gibi azgelişmiş ülkelerin yüksek gelirli grubunu enflasyona ve dış borç batağına sokarak sağlamışlardır. Birinci OPEC zammını atlatırken, bu artan dış borçlar ve onunla birlikte artan dışalımlar, bizim gibi ülkeleri enflasyonun daha şiddetli oluşundan korumuşlardır. Ama ülkelere

borçlulara bir yeni güç kazandırıcı olamamıştır. Bu borçlanmalar. Gelen ikinci OPEC zam dalgasında bu belli olmuştur.

1980 stabilizasyon hareketinde başarısız kalışın bence temel nedeni, geçmişte dünyanın geçirdiği ekonomik ve sosyal gelişmelerin ve hele bunun ülkemiz ve benzer ülkelerce kullanılış biçiminin doğru bir biçimde tahlil edilmiş olmayışıdır. Bunun ceremesini hala çekmekteyiz. Aynı şeylerle karşı karşıya kalınmamak için dışardaki olanları ve bu olanların gelecekte alacağı şekilleri yani «olacakları» iyi belirlemek gerekir.

1.4. Plâncılıkta «en iyi» ye varmayı engelleyen iki etkeni (ülke ve ekonomiyi iyi tanımamak ve dış dünyayı gereği ölçüde bilmemek) yukarıda gördük, doğal ki kısaca. Bu engelleri aşmanın yolunu da kısaca belirledik. Üçüncü engel geçmişte alınmış yanlış kararların yarattığı ve kısa sürede ya da hemen aşılamayecak engellerdir. Bunun somut örneklerinin hemen içinde bulunuyoruz. Bilindiği gibi bugün anormal bir fiyat artışı ve bunun özür gösterilip son derece sakıncalı bir faiz oranları politikası yürürlüktedir. Oysa ülkenin yararı yüksek değil düşük ya da en azından «normal» faiz politikasındadır. Ancak faizler birden düşürülünce mevduat sahiplerinin bankalardan birden paralarını çekmeleri ve bunun doğuracağı sosyo-ekonomik kargaşa yabana atılamaz. İşte bu etken yukarıda çizdiğimiz, belirlediğimiz ana ve belirleyici yolları birden tıkayabilir. Bu engelleri aşmanın yolu sabırla, hesapla alınacak önlemlerin yarar ve zararlarını hesaplayıp soğukkanlı tercihlerde bulunmaktır.

Bunun gibi dışsatımda varılan bazı kararlar da bu kesimde anormal oluşumlara yolaçmıştır. Bu oluşumları ortadan kaldırmadan doğru, buraya kadar belirlediğimiz Plânlı Ekonomi ilkelerini uygulamanın mümkün olmadığı bilinmelidir.

1.5. İstenilen Plânlama uygulama ve düzeyine varılması için önümüze çıkacak bir diğer engel de, insan

ve memur malzemesidir, Bürokrasi diye hep memura çatıldığı bir ortamda herhalde bu konuya değinmemizi bekleyenler «hah işte şimdi oldu» demişlerdir (Eti Bisküvileri reklamındaki gibi). Ancak ben her olan bitenin bütün olumsuzlukların günahını memurlara, bürokrasiye yüklemenin en azından ayıp olduğunu düşünüyorum. Bunu düşünürken de Agahta Christie'nin ilkesine dayanıyorum: «Bir cinayetin faili aranıyorsa, önce bundan kimin yararlandığını araştırın» Bugüne kadarki olumsuz gelişmelerin «*kurbanı*» olan bir kitleyi bu olumsuzlukların «*sorumlusu*» gibi sunmanın ne topluma ve ne de siyasal bir kuruma yararı olmaz. Yeri gelince bu konuda çareler ileri süreceğiz.

1.6. İşte bu dört grupta toplanan engellerin, yani

a) Ülkenin ekonomik yapısını iyi tanımama

b) Dış Dünyanın bugünkü durumu,

c) Bugünkü ekonomi politikasının geliştirdiği olumsuzluklar ve

d) İnsan malzemesinin gerekli yeterlik ve olgunluğa gelmemesi engellerini gözönünde bulundurarak, alternatifimizi dört aşamada sunacağız.

I. Dönem — Olumsuz etkenlerin aşılması planlaması

II. Dönem — Ağır sanayiin ilk adımlarının atılması

III. Dönem — Hafif sanayide Büyük Sıçrama dönemi

IV. Dönem — Çağdaş sanayi düzenine ulaşma plânlaması. Şimdi bu dönemleri sırayla göreceğiz.

KISIM 1 — OLUMSUZ ETKENLERİN AŞILMASI DÖNEMİ

2.1. Bu dönem alternatif önerimizde sunulan modelin en zor dönemidir. Çünkü bu dönem, yukarıda da belirttiğimiz gibi, yanlış politikaların tasarrufu eksilt-

tiği, dışarıya ekonominin kanamasının arttığı ve çalışma yerine sırtüstü yatıp servetin getirdiği rant ve faizlerin prim yapmasının verdiği itmeyle çalışmadan kaçıldığı döneme son verme çalışmaları nedeniyle eski düzenin direncinin en yüksek olduğu dönemdir.

Bir değişikliğin en zor olduğu dönem, sırat köprüsünün geçilmeye çalışıldığı dönemler daima ilk dönemlerdir. Çünkü, küskünün tepkisinin vereceği zarar, hoşnudun onayından çok daha şiddetlidir. İnsanoğlu doğası gereği uğradığı zararlardan hep talihini, kaderini ya da başkalarını sorumlu tutar. Kaydettiği başarıları ise hep kendinin üstün nitelikleri, çetin çalışma koşulları içinde harcadığı çabalarla yorumlar. Bu bilimsel olduğu kadar san'atsal olarak da böyledir. Bakın san'at yapıtlarına «mutluluğun» romanına pek az rastlarsınız, okuduklarımızın çoğu mutsuzluğun, kadersizliğin öyküsüne dayanır.

Yalnız şunu unutmamak gerekir. Başarılan her büyük savaşın, dışardan ne kadar kolay görünse, mutlaka ve mutlaka bir «sırat köprüsü» zor döneminden geçmiştir. Türkçe atasözü «Hamama giren terler» deyimi öyle boş bir deyim içi, boş bir özdeyiş değildir.

2.2. Böyle bir zor dönemi kalkınma stratejisinde klâsik modelin, gelişme sürecinin bazı evrelerinin savsaklamasıyla aşılmasında zorunluluk vardır. Bunlardan birincisi, köylü (kırsal) nüfusun kentsel nüfusa oranla azalmasıdır. Böylece sanayiin gerektirdiği ucuz, nitelikli işgücü bulan sanayi toplumları hep bu yolu seçmişlerdir. Sosyalist ülkelerde bu yolu seçerken, daha az insanın daha çok insanı (yani kırsal bölümde azalan nüfusun kentsel bölümde artan nüfusu) beslemesi için, köyler de büyük ölçüde dirençle karşılaşmışlar, bu direnci aşmak için bazen (Stalin döneminde olduğu gibi) yığınsal kırımlara girmişlerdir. Türkiyede bu konuda radikal davranmanın ne olanağı ve ne de gereği vardır. Olanağı yoktur, bunun nedenini yukarıda anlattık. Gereği de yoktur üstelik.

Çünkü, ülkemizde henüz kentsel nüfusa sürekli ve güvenli iş olanakları bulunduğu söylenemez. Endüstri için ilk aşamada (dönemde) gerekli işçiyi buralardan sağlayacağız. Köylü nüfusun bu nedenle bir ölçüde sabit oranda kalmasını sağlayacak bir model, bir strateji düşüneceğiz.

Doğaldır ki, insanları bir yerde kalmaya zorlamak bizim kitabımızda yazmaz. Bunu sağlamanın yolu zordan ve yasa koyma uğraşılarından geçmeden de bulunabilir. Ancak bunun yollarını açıklamadan önce bir şeyi belirtmekte yarar vardır. Türkiye aslında 20. yüzyıl için «hızlı sayılabilecek» bir kentleşme olayı ile karşı karşıya kalmamıştır. Son 40 yıldaki kentleşme gerek ileri kapitalist ülkeler sanayileşirken gerçekleştirilen hızdan ve gerekse sosyalist ülkelerden bazılarının savaş sonunda geçirdikleri kentleşme hızından çok geride kalmıştır. Bu gerçeğe karşın, gine de kentlere göçeden insanlara eğer iş bulunamamışsa bunu sanayileşmenin bir plâna ve yurt gerçeklerine değil, bize dışardan dayatılan modellere göre yapılmasında aramalıyız. Bu gerçek ortada iken bile, biz gene bir dönem, *«sanayide yeni yapılanma» gereği*, bu yapılanma bitinceye kadar, köylerden kente akının, az nüfuslu kentlerden çok büyük ve büyük kentlere akının yavaşlatılmasından yanayız. Böyle bir uygulama öneririz.

2.3. Bu aşamanın ikinci öğesi tarım, sanayi ve hizmet kesimlerinde «yeni yapılanma»ya derhâl geçilmek olacaktır. «Yeni Yapılanma» tarımda, endüstride ve hizmet kesimlerinde bilime dünya ve yurt gerçeklerine göre yeni bir yapı kazanma anlamındadır. Bu yapılanma gerçekleşmedikçe ülkenin değil uluslararası yarışta ileri geçmesi, şimdiki yerini koruması bile bir hayal sayılmalıdır. Bu yapılanmada bundan önceki paragraf ve bölümlerde anlatıldığı gibi daha çok istihdama (iş yaratmaya) dönük, verim yükseltici, daha az dışa bağlılık yönünde olacaktır. Bu amaca

dönük olarak yapılacak akcalı ve moneter önlemler de gine bu dönem içinde yer alacaktır.

2.4. Üçüncü ve ama en önemlisi gelir dağılımını düzeltici önlemlerin bu dönemde ağırlık kazanmasıdır. Gerçekten sadece kalkınma değil demokratik düzenimizin kesintisiz, hamleci ve katkısız yürümesi de buna bağlıdır. Öyleyse, yukarıda özetlediğimiz konuları biraz daha yakından görelim.

A — Kentsel ve Kırsal Nüfus Oranları

2.1.1. Kentlerde yaşayan halkımıza uygar yaşam koşulları ve daha önemlisi iş sağlayamazken, «klâsik» kalkınma modellerine uygun olarak, kırsal kesimden göçün sürmesi ve hattâ hızlanması olayına göz kapamak olası bir gaflet değildir. Bu nedenle kırsal nüfusun, genel nüfus içindeki oranını korumak için gerekli sosyo-ekonomik önlemler alınmalıdır. Yukarıda köylerimize toplu hizmet götürmek ve böylece kırsal bölüme giden kamu hizmetlerine etkinlik kazandırmak yolları anlatılmıştı. Burada 4 ya da 5 köyün arasında en uygun «çekim merkezi» ya da «başköy» haline getirilerek, toplu eğitim, tarımsal önderlik ve sağlık -ijyen birimlerinin çevreye yeterli hizmet vermesi konuları işlenmişti.

Köylüyü yerinde tutmanın en etkin yolu, bu yukarıda anlatılan düzenleme ile birlikte, onun geçimini kolaylaştırmaktan geçtiği kesindir. Plânlamanın bu ilk döneminde, tarımsal konulara ve «yeni yapılanmaya» gidilirken güdülen bir yan amaç da budur.

2.1.2. İlk yapılacak şey kuşkusuz her bölgenin bilimsel olarak en uygun ürünü ekmesidir. Bu mutlaka sağlanmalıdır. Hayvancılık ve sebzeciliğin en yüksek geliri sağlayacağı anlaşılan bir bölgede başka şekilde «toprak tahsisi» herhalde yanlıştır. Bunun gibi, bir sene fiyatlar iyi gidince, ertesi sene o malın gereksiniminden fazla ekilmesi de önemlidir.

Sosyalist olsun, kapitalist olsun her ülkede tarım korunur. Bu koruma sadece onun piyasa koşullarıyla düşük kalan malının fiyatını daha yüksek değerle almaktan geçmez. (Hoş son zamanlarda bunun tam karşıtı yapılıyor ya). Tarımsal yönetimin en etkili aracı, üreticiye ürün ve tohum seçiminde yardım etmekten geçer. Bu mutlaka yapılacaktır. Devletin öğüdüne uyulması mutlaka sağlanacaktır. Devletin, devlet yerine geçen kuruluşların (Tarım Odaları Birliği gibi) öğütlediği üründen başka ürün ekenlerin tarım destek fiyatından yararlanamayacağı ,sağlam tohumu kamu otoritelerinden isteyemeyeceği belirtilmelidir. Zorunluluk bu yolla sağlanır.

2.1.3. Türkiye aşağıdaki temel ürünlerde ekim alanları itibariyle bir seçme ve fiyat dengelemesi yapma zorundadır:

1 — Tahıl, 2 — Şeker Pancarı, 3 — Pamuk, 4 — Ayçiçeği, 5 — Tütün. Bunların hem tarımsal ve hem de endüstriyel yeri vardır ekonomimizde. Bize göre, ülkemiz Pamuk, Ayçiçeği, Şeker pancarı dışsatımına girmeyecek, ona zorlanmayacak bir Ekim plânlaması yapmalıdır. Tütün de Virginia ve Burley tütünlerinin yurt içinde üretilmesi sağlanarak, Türk sigara sanayii ve tütüncülüğü kesin olarak yabancı sigara tehdidinden kurtarılmalıdır. Özellikle Bulgaristan, Yunanistan ve Yugoslavya'nın bunda sağladığı başarı kuşkusuz bu yolun çıkar yol olduğunu göstermiştir.

Tahıl konusuna gelince, ülkemiz sanıldığı gibi ne Ortadoğu'nun, ne de Avrupa'nın tahıl ambarı olacak yapıda değildir. Tarihte de bu hiç olmamıştır. Aksine Anadolu ulaşımın güç, olduğu eski dönemlerde yer yer kıtlık çekmiş ve bazan da ülke çapında kıtlıktan kurtulmanın yolu Çarlık Rusya'sından buğday ithali olarak gösterilmiş ve görünmüştür. Daha bizim çocukluk yıllarımızda Yozgat'ta unlar üçe ayrılırdı: Değirmenden öğütülen un, Fabrika unu, Avrupa unu. Bu nedenle Türkiye tahıl konusunda iddialı olmamalı

ve burada esnek bir politika uygulamalıdır. Hattâ ilerde Harran ovalarının, üst Mezopotamya'nın sulandıktan sonra bu alanların da pamuğa dönüşeceği düşünülürse, buğday, mısır, ve arpa ithâli hesaba katılmalıdır. Bugünkü gibi pahalı mal alma pahasına ucuz mal satma fantezisine girilmemelidir. Bununla beraber tahıl ekiminin aşırı önemli yönü, ülkemizde köylünün beslenmemesi -dikkat edilsin kötü beslenmesi değil, düpedüz **beslenememesi**- sonucunu doğurabilir. İşte konunun asıl bu sosyal adalet yönü önemlidir.

Böyle olunca da oranın buranın tahıl ambarı olma savları ve amaçları sözkonusu olmasa da tahıl rekoltesinin iyi, dolgun olması kırsal gelirler arasında denge bakımından son derece önemlidir. Tahıl rekoltesinin iyi ve dolgun olması için de ilk koşul sulama ve tohum konusunda hamleci bir tutuma girmektir. Diyebiliriz ki, *«I. Yeni Plân»ın en ağırlıklı yatırımları sulama ve tohum iyileştirme konularında yapılmalıdır.* Ancak sulama işlerinde bugünkü büyük sulama projelerine ağırlık veren tutum bırakılmalı, büyük sulama işleri de aksatılmamalı ama küçük çiftçilerin sulama yatırımları da *«ağırlıklı olarak»* ele alınmalıdır. (Büyük sulama yatırımlarında V. Beş Yıllık Plân'daki küçümseme ise esef vericidir). *Tohum konusunda da gerçekçi ve hamleci bir tutum, yatırım ve ekim tarzı uygulanmalıdır.* Bununla birlikte Karadeniz'in mısır gereksinimi düşünülerek bu gereksinimin *düzenli, makûl fiyatlı ve uzun dönemli* bir dışalıma bağlanması cihetine gidilmelidir...

2.1.4. Bize göre Tarımda asıl büyük hamle Çukurova'nın (Amik ovası dışında) hayvancılığa, yoğun hayvan besiciliğine açılması ile gerçekleşecektir. Türkiye sade Orta Doğu'nun değil Avrupa'nın bir kısmında «et satıcısı» olabilir. Arjantin ve Avustralya pazarlarına göre elimizdeki coğrafi avantajla bu konuda iddialı olabiliriz.

Hayvan besiciliğinde Türkiye devrim sayılacak

bir sürece girmelidir. Mısır ve hayvan yemi bitkileri ekimi Çukurova'da ele alınmalı ve buradan ahır hayvancılığına, yoğun besiciliğe geçilmelidir. Doğal ki, yurdun başka yörelerindeki hayvancılık da ihmal edilmemeli, en iyi cins ve ırkların bulunup, yetiştirilmesi (ırk ve cins ıslahı) önemle ele alınmalıdır. Üretimin artmasıyla birlikte, ete dayalı endüstri ve yan endüstriler de geliştirilmelidir.

2.1.5. Türkiye'nin orman zenginliği öyle gözardı edilecek bir doğal zenginlik değildir. Bu zenginlik ormanlar yakılıp yıkılmadan en bilimsel olarak işletilmelidir. Bunun yolu ormanda elverişli, ormanın yakılıp yıkılmasına yolaçmayacak «orman içi yollar» açılmasıdır. Ayrıca orman için ve civarındaki köylerin ağaçla ilgili sanayilerle, arıcılık, tavşancılıkla geçimlerinin iyileştirilmesine çalışılıp onları ormanın gönüllü koruyucusu yapmak zorunludur.

Köy mer'aları da nizasız, uyuşmazlıklardan uzak biçimde kullanılması sağlanmalıdır. Mer'a randımanları artırılmalıdır.

2.1.6. Bütün bunlarla birlikte hasat ve ekim zamanları dışında çiftçilere ikinci bir iş olanağı verilerek, rezerv işgücünün değerlendirilmesine çalışılmalıdır. Eğer bu yapılamıyorsa, ilerdeki Plân döneminde işçi veya memur olmak üzere kentlere göç edecekleri kesin insanlara yeni hünerler kazandırılmalıdır. Okuma yazma bilmeyenlere «yetişkinlere özgü okuma yazma kursları», bunun yanında daktilo, telsiz, marangozluk ve elektronik kursları, elektrik kursları açılarak bu insanlara kente gittiklerinde iş bulmalarına ve sanayiinde nitelikli işgücü gereksiniminin karşılanmasına yararlı olacak öğretim yaptırılmalıdır. Daha önceleri köylerin kümelendirilerek burada bir nitelikli öğretici, tamirci ve sağlıkçı, ijyeni kadronun küme merkezinde yetiştirilmesi öngörülmüştü. Bu kez işte bu öğretici, toplu kadro aralarında bir Plânlama yaparak, köylü kadın ve erkeklere bazı hü-

nerleri öğretebilir. Örneğin hemşire ve ebeler bile bu konuda her köyde kendine yardımcı olacak kişileri yetiştirebilir.

Kuşkusuz en iyisi, bu boş zamanların köylerde halen çalışan sanayie dışarda «yan bir potansiyel» olarak çalıştırılmasıdır. Eğer bu yapılırsa bundan büyük avantajlar elde olunabilir. Bunun gibi, bu insanlara il veya ilçe merkezlerinden yapılacak yardımlarla, köye ilerde yapılacak bayındırlık hizmetlerinin (örneğin kanal açılışı, karayolu yapılışı gibi) hazırlıklarda, ücretli olarak çalıştırılmasıdır.

Özetle, kırsal üretici üretim gücünün azalmadan «yetiştirici» ve hattâ «yapıcı» olarak çalıştırılmalıdır.

2.1.7. Görüldüğü gibi yukarıdaki anlatımlarımız içinde Toprak Reformu yoktur. Bizce Güneydoğu Anadolu dışında bu konu yaşamsal önemini yitirmiştir. Güneydoğu Anadolu'da, Çukurova'nın bazı bölgelerinde «kooperatifleşmeye» bağlı olarak bir reform geliştirilmelidir. Bize göre, toprak dağıtımından daha önemli olan şey, tarımda kooperatifleşmedir.

Tarımda ciddi bir kooperatifleşme hareketine girilmelidir. Bu devletin önderliğinde olmakla birlikte bugünkü uygulamadan farklı bir nitelik taşımalıdır. Kooperatif sadece bir üretim birimi değil yönetsel birim olarak da işlevde bulunmalıdır. Kooperatif başkanı ve yönetim kurulu şimdiki muhtar ve ihtiyar hey'etinin yerini alabilir.

Kooperatifleşme için toprak ve hayvan sahibi olma koşulu aranmamalıdır. Çalışabilecek kişiler emeğinin karşılığı kooperatife gireceklerdir.

Özetlersek, Tarımda:

— Ekim Dikim Planlaması

— Örgütlenme Reformu (kooperatifleşme ve köy kümeleşmesi)

— Tohum ıslahı ve sulamada hamleci tutum

— Boş zamanların değerlendirilmesi

ile, şimdikinin çok üstünde bir tarımsal gelir artışı

(örneğin yılda yüzde 6) bizce olasıdır. Böyle bir gelişme havası içinde de tarımsal işgücünü yerinde tutmanın yolu bulunacağı kanısındayız.

B — Endüstride Hamle Başlangıcı

2.2.1. Tarım alanında bunlar yapılırken endüstride hamle hazırlıklarına girilmelidir. Bu hamle hazırlıkları yeni yatırımlardan çok, varolan yatırımların tam kapasite ile çalıştırılması ya da 2., ve 3. vardiyalara çıkartılması şeklinde gelişmelidir. İlk olarak devlet kuruluşlarından Sümerbank'ta dokuma ve iplik tesislerinin her biri mutlaka 3 vardiya'ya çıkarılacaktır. Bunun için gerekli yatırımlara her türlü alternatif önünde olanak hazırlanacaktır. Bunların pazar problemleri ele alınacaktır. Aslında tekstilde dışsatım olanağının varolduğu, bu nedenle de dışsatımda sıkıntı çekilemeyeceği varsayılabilir. Böyle olunca da ilk olarak Sümerbank ele alınmıştır.

Özel kesimdeki halı ve tekstil projeleri de aynı kapsam içinde incelenecektir. Ve kapasite artıran, vardiya artıran tekstil kuruluşları «süper teşvik» görecektir.

2.2.2. Sanayide atıl kapasitenin önlenmesi ve üst vardiyalara geçilmesinin bir koşulu bu sanayilere kesintisiz hammadde, enerji sağlanmasıdır. Önce tekstilden başlayıp, bu endüstrinin hammaddesi olan pamuk, yerli yapağı, tops ve her türlü sentetik elyafın kesintisiz sağlanması yolları sanayi planlamasının *kritik hedefleri* arasına alınacaktır. Bu hedeflere varılmak için gerekirse pamuk, yapağı ve sentetik elyaf dışsatımından vazgeçilip* her türlü hammadde kamu ve özel kesim endüstrisine sağlanacaktır. Bu endüstrinin boya ve benzeri gereksinimleri için gerekli hammadde dışalımı da aynı itina ve ivedilikle ele alınacaktır.

(*) Ya da bu dışsatım azaltılabilir.

Enerji konusu, bunun kesintisiz sağlanması konusunda ilk yapılacak iş bizce komşu ülkelerden (Bulgaristan ve Sovyetler Birliği) alınacak elektriği artırmak üzere bu ülkelerden enerji taşıyan hatların güçlendirilmesidir. Buralardan alınacak elektrik artırılırken, bu ülkelerden özellikle Sovyetler Birliği'nin en büyük gereksinimi olan yaş meyve yetiştiriciliğinde tarımsal plânlama alanında güç yoğunlaşması yaptırılarak böylece ödeme yapılabilecek bir sanayi-tarım işbirliği ve tarım yapısına girilecektir.

Bu ivedi çözüm yanında, akarsulardan, jeotermal kaynaklardan, boğaz akıntısından, güneşten yararlanarak elektrik enerjisi ilk beş yılda en az yüzde 150 artırılmalıdır. Bu yapılmadan, bu amaca ulaşılmadan sanayiin değil hamle yapması, yerinde sayabilmesi olanağı bile yoktur.

2.2.3. Sanayide tüketim malı yerine üretim malı üreten bir yapıya dönüşme çabalarına girilmelidir. Bu çabaların başında tarım kesimince belirlenmiş gereksinimler (Bölüm II, kısım III, A— ve bu gereksinimlere uygun makine ve kimyasal madde üretimine geçilmiş olmalıdır. Buna bir örnek olmak üzere, traktör ve bütün otomotiv ve tarım makineleri dalının revizyonu ve yapı değişikliğine girmesi düşünülebilir. Bize göre Türkiye'de binek arabası endüstrisi ancak II. dönemde ele alınabilecek bir üretim dalıdır. Bu kesimde, hattâ Devlet Demiryolları ve MKE makine parkından da yararlanarak tarımsal makine endüstrisine bir kaydırma yapılmalıdır. Kimya endüstrisi de tarımsal endüstri (koruma ilaçları) yönünde bir yoğunlaşmaya sokulmalıdır.

2.2.4. Sosyalist ülkelerin deneyleri, güçlü bir sanayie dayanmadıkça, tarımsal üretimin yığınsal bir tempoyla artırılamıyacağını göstermiştir. Bu nedenle sanayi ağır sanayie doğru yönelmelidir. Gereğinde bütün devlet yatırımları durdurularak (hafif endüstrideki kapasite ve vardiya artırıcı yatırımlar ile ta-

rımla uyum oluşturacak endüstri dışında), bütün güç dünya koşullarıyla yarışabilecek büyük (yüksek fırın) ve küçük (ark ocakları gibi) ama kaliteli çelik üretecek, sarsılmaz bir demir-çelik endüstrisinin oluşturulmasına gidilmelidir. Ağır endüstri, Demir ve Çelikte yeterli olmakla kalmayıp «kaliteli ve dünya fiyatlarıyla yarışabilen» üretim yapmalıdır. Akla «ağır kimya endüstrisi» de geliyor ise de Türkiyemiz bu iki dalda «beş yıllık dönemde» bu performansa giremez. Bir tek demir-çelik endüstrimizi «yeterli-kaliteli ve yarışabilir» hale getirirsek bu bize yeter.

2.2.5. Madencilik kesiminde de ağırlık, imalat endüstrisine paralel olarak, tarımsal sanayi ve demir-çelik endüstri hammaddelerine dönük olarak, gübre hammaddeleri ve demir-çelik hammaddelerine verilmelidir. Madencilikte, ucuz flotasyon tesisleri, ferro krom tesisleri özendirilerek özel kesimin yüksek dereceli maden üretmesi ve ihraç etmesi yolu aranmalıdır.

2.2.6. Sanayide atıl kapasiteleri gidermek için ayrıca daha yukarıda öğütlenen önlemler de dikkate alınmalıdır (Fason üretim ve fason dışsatım v.b.)

C — Ulaştırma Politikası

3.1. Bana göre ulaştırma ülkemizin en çok değer kaybı, servet kaybı olan kesimidir. Burası tam anlamıyla başıboş bırakılmıştır. Ulaştırma Bakanlığına bağlı işletme birimleri çalıştırarak bunun ağır yükünü çeker ve bu nedenle dert dökerken, ulaştırmada düzenleme ve plânlama yaparak bir ünite ve birim kurulmamıştır. İlk yapılacak iş böyle bir birimin kurulmasıdır. «Ulaştırma koordinasyon kurumu» diyebileceğimiz bu kurum da Demiryolu-Karayolu-Denizyolu-Havayolu ve TIR işletmeciliği konusunda uzmanlar yeralmalıdır. Bu koordinasyon kurulu ve bunların bellibaşlı ulaştırma merkez ve atardamarların-

da bulunduracağı personel, Devlet Demiryolları, Devlet Denizyolları ve benzeri kuruluşlardan alınıp, kamu kesiminin «yığın işsiz-işçi» hastalığının hafifletilmesi olanağı da vardır. Bu koordinasyon kurulu:

— Taşıma tarifelerinin saptanmasında,

— Taşıma ve yol yatırımlarının bir amaca göre uyumlanmasında,

— Taşıma maliyetlerinin düşürülmesi ve taşıma güvenliğinin araştırılmasında

Yoğun, sonuç getirici, çözümleyici danışma birimi olarak görev yapacaktır.

Bizde adettir, bir kurul kurulmasını ve bunun bu sorunu çözeceğini söyleyip (ya da yazıp) işi «komisyona havale ederiz». Ama burada biz böyle yapmayacağız. Kurula ilk direktifleri de -madem bir plân hazırlıyoruz- vereceğiz. «Şunları da, bunları da araştır». Başlıcaları buraya yazıyorum:

3.2.1. Söze deniz ulaştırmasından başlayalım. Türkiye için en önemli taşıma konusu, ham petrol, gübre fabrikaları hammaddesi (ve gübre), bir de Demir-Çelik fabrikalarının üretimde kullanacağı demir cevheri ve kömürdür. Bu arada ne yazık ki, çok yakın bir gelecekte ısınma kömürünün de dışardan alınması tehlikesi de kapıdadır. (Biz Plânda bunu önleyeceğiz, üretimi artırarak).

Koordinasyon Kurulu, önce 1) Ham petrol, 2) Demir-Çelik ve gübre ile ilgili taşımaların Türk bayraklı gemilerle taşınmasını sağlayacak düzenlemeyi kuruluşunun 6. ayında (en geç birinci yılında) tamamlamalıdır. Filomuzu (özel ya da kamu) bu amaca uygun biçimde elden geçirip, bu taşıma amacına varacak birleşimi (gemi tipleri itibarıyle) sağlamalıdır. Bunun abartılacak zor bir iş olduğunu sanmıyoruz. (Kömür de -linyit- ısınma mutlaka içerden sağlanacağı için, bu alanda bir taşıma güçlüğü düşünmüyoruz.

3.2.2. Türkiye'de buğday ve linyit kömüründe yı-

ğınsal dışsatım ya da dış alım hesaplarına girilince, görülmüştür ki, Türkiye'de yeterli yükselme ya da boşaltma yapacak yeterli liman yoktur. Bu ilerde artıracağımız dış satım ya da dışalım için korkunç bir kısıtlayıcı etkendir. Koordinasyon Kurulu 1 yıl içinde ülkede 100.000 tonluk yükleme ve boşaltma yapacak 2 ve 30.000 tonluk 5 ve 3-60.000 tonluk 3 limanın yerlerini ve gerçekleştirme olanaklarını saptamalıdır. Konuyu şöyle açalım: Bir limanın yükleme boşaltma kapasitesi genişliği ve içindeki vinçlere ve diğer tesislere bağlıdır. Liman alanı yeterince geniş ama gerekli teçhizat ve makine eksiği varsa bunun giderilmesi kolaydır. Ama liman alanı dar ise, genişletme ve kapasite artırma daha zordur. Koordinasyon Kurulu bu noktaları da gözönünde bulundurarak yukarıdaki programı amaçlayan çalışmaları belli edilen sürelerde bildirmelidir.

3.2.3. Koordinasyon Kurulu, karayollarında eldeki TIR kapasitesi için dışardan içeriye ve içerden dışarıya navlun alışı bir standarda bağlamalıdır. Hattâ bununla kalmayıp güçlük çeken TIR sahiplerine iş bulmada rehberlik edecek birimleri, yurt içinde ve dışında kurmalıdır. TIR taşımacılığını, feribotlar ve denizyolları ile koordineli seferler sağlaması olanağını bulmalıdır. (Örneğin, Regensburg'da Tuna yoluyla gelen gemilerden yükünün alınıp, Romanya limanlarından Karadeniz limanlarına ve oradan İran-Irak'a taşınması ve bu taşımada deniz filomuzla TIR'cılar arasında kombine çalışma tipleri geliştirilebilir. Gerekli dış görüşmeler yapılarak, Türk bayraklı gemilerin Tuna Nehri üzerinde seyretmelerinin hukuksal ve ekonomik temelleri atılabilir. Akdeniz limanlarıyla benzer kombinelere girilebilir).

3.2.4. Bize göre Türk demiryolculuğu endüstri devriminin başlangıç tarihinin bile gerisinde kalmıştır. Denizyollarımız hızla endüstrinin emrine sokulmalıdır. Bu maksatla,

aa) İlk adım olarak, Ankara-İstanbul yolculuğunu kısaltacak inşaat kısa zamanda bitirilmesi olanakları komisyonca aranmalıdır.

bb) Bu inşaat bittiğinde, şimdiki hattın daha çok sanayi emrine verilmesi, yeni hattın yolculuğa ağırlık verilmesi düşünülmelidir.

cc)) Ankara ve İstanbul'da firmaların katarlarda vagon, ya da vagonlar kiralamasını sağlamak üzere, büyük taşıma yapan firmaların kent dışındaki fabrika ve depolarına demiryolu hattı çekilmelidir. Örneğin Muratlı'dan birkaç vagon buğday yükleyen bir un fabrikası bu buğdayı Silivri'deki fabrikası ambarına hiçbir ara yükleme-boşaltma yapmadan aktarabilmelidir.

dd) Demiryolları İşletmesinin sanayi tesislerinin en ekonomik şekilde kullanılması yurt ekonomisine büyük yararlar sağlayabilir.

3.2.5. Koordinasyon Kurulu ayrıca taşıma araçlarının en ucuz şekilde sağlanması ve yedek parçasıyla donatılması için gerekli standardizasyon ve normlama çalışmaları, gerekirse araç dışalımının belli markalara indirgenmesini inceleyip sonuca varabilir.

3.3. Ulaştırma'da alınacak ikinci önemli önlem bizce zaten çok pahalı olan taşıma maliyetlerini düşürmek için akaryakıttan alınan istihsal vergisinin kaldırılmasıdır. (Aradaki gelir farkı yabancı taşımacılara dövizle yapılan satışlara bir vergi konarak kapatılabilir).

3.4. Turların uluslararası yolları üzerinde gerekli konaklama, güvenlik ve sağlık tesisleri iyileştirilip, artırılacaktır. Buna karşılık, her taşıma aracı beyan edeceği güzergaha uygun bir meblağda konvertibl dış para ile, onun yüzde 20'si kadar geçiş vergisinin sınırda gine aynı para ile ödeyecektir. Kendilerine bu ödemeleri karşılığı verilecek kuponlar dışında yabancı TIR'lar akaryakıt alamayacaklardır. Bu TIR şöförlerinin (her Türkiye'ye giren yabancı gibi) Türkiye'ye

Türk lirası sokması ve Türkiye'den Türk lirası çıkarması -bu ilk beş yılda- yasaklanacaktır.

3.5. Koordinasyon Kurulu'nun bir diğer görevi II. Dönem (ağır sanayie ağırlık verme döneminin) planın hazırlanmasında, ilk basamağı oluşturan «Mühendis Tasarımları»nın yerine geçecek belgeler toparlamaktır. Bize göre Türkiye taşımasının planlaması aşağıdaki ilkelere uygun olmalıdır:

a) Uzun mesafe taşımaları tren ve gemiler yoluyla yapılmalı, büyük sanayi kuruluşlarına (özel ya da kamu kuruluşları) servis yapılabilecek biçimde bu iki alandaki devlet kuruluşları yeni yatırım ve girişimlere girecektir. Şöyle ki:

aa)) Kıyılarda kurulmuş fabrikalara iskele ve yükleme tesisleri yapılacak ve yükleme-boşaltma araçları bu sanayi kuruluşlarına kiralanacaktır;

bb) Demiryolu güzergah ve istasyonlarına yakın büyük kuruluşlara yukarıda anlatıldığı gibi ray döşenecektir.

b) Kent içi taşımalarda toplu taşımacılığa öncelik verilecektir. Bu maksatla tren banliyö seferleri, deniz seferleri birbiriyle koordine edilecek ve ilk beş yılda İstanbul-Ankara-İzmir metrolarının ilk etüdleri tamamlanacaktır.

c) İlk beş yıl içinde gelir gruplarının yeni taşıt ihtiyaçları, ülkeye kesin ithali yapılmış, yerli fabrikalarca üretilmiş taşıt parkından yapılacak, her ne nedenle olursa olsun, bedelli ya da bedelsiz ithalat ilk beş yılda yapılmayacaktır. Yerli imalat tesisleri tamir, bakım ve yedek parça imali için seferber edilecektir.

d) Türk Hava Yollarında uluslararası anlaşmaların müsaade ettiği ölçüde yukarıdaki ilkelere uygun yeni normlar konulacak, mevcut kapasiteden (taşıma ve tamir bakım) ulusal ekonomi açısından en yüksek verim sağlayacak kurallar ilk yılda saptanacaktır. Bunlar saptanıncaya kadar, bazı özel durumlar (eldeki filoyu daha iyi kullanmaya yönelik) yeni ya da tamam-

lama yatırımları için harcama yapılmayacaktır.

D — Diğer Hizmet Alanlarında

4.1. Diğer hizmetler alanında bizce düzenlemesinden en büyük yarar gelecek alan Ticaret kesimidir. Ticaret kesiminde,

a) Dışalımda bir malın menşe (çıkış) ülkesinin o malı birinci derecede üreten ülke olmasına dikkat edilecektir. Örneğin, Birleşik Amerikalı bir firmanın faturasıyla kahve, İngiliz firma faturasıyla kalay dışalımı yöntemlerine son verilecektir. Dışsatımda ise komisyoncuya komisyon verilmesi daha belirli yol ve usüllere bağlanacaktır. Ham petrol, sanayi kömürü, gübre ham maddeler, demir cevheri dışalımı devletleştirilecek ve devlet adına yetki bir tek KİT'e verilecektir.

Ticarette kotalar ulusal sanayii kollama ilkesine öncelik verilerek düzenlenecektir.

b) İç ticarette krediler aracıya değil, üretici veya tüketiciye (İnşaatta konut alıcısına) sağlanacak, bu yolla üretici ve tüketici korunacak, aracının Devlet ve Banka fonlarıyla yurttaştan aşırı kâr sağlaması önlenecektir. Üretici kooperatiflerine büyük tüketici merkezlerde satış yapmasına olanak veren yerler Belediyelerce tahsis edilerek bu amaca bir başka yönden yardımcı olunacaktır.

c) Konut maliyetini ucuzlatacak arsa ve kiralarla ilgili önlemler alınacaktır. Kıdem tazminatları eski düzeyine çıkartılarak, bunun yüzde 80'i konut fonuna yatırılacak, Ve konut fonuna her memur veya işçi için Devlet veya işveren % 5 «konut sigorta primi» yatıracaktır.

Böylece kabaran konut fonuna, kendisi için kesinti yapılan her işçi, emekli (işçi-memur) ve memur için bir kur'a numarası verilecektir. Konut fonu ikiye ayrılacaktır:

aa) Kesilen fonlardan oluşan «Tahsisli kısım».

bb) Diğer gelirler (şimdiki gelirler).

Birinci kısım için kesilen primler herkese birer kura numarası alma hakkı verecektir. Böylece biriken kura numaralarıyla çekilen kura sonucu her yurttaşa sahipolacağı konut için bir sıra numarası verilecektir. Halen yapılan konutlara ek olarak Devlet bu kura numaralarından her yıl 50.000 kişiye konut verecektir, sağlıyacaktır. Herkes konut alma sırasının ne zaman geleceğini bilecektir.

Bu plân döneminde demir, çimento gibi inşaat malzemesinde bir kıtlık olmaması için, devletin bina inşaatları (fabrika dışında) kesilecektir. Devletin kamu hizmeti gören daireleri ellerindeki mevcut binalarla yetineceklerdir.

Bu plan döneminde kentsel ve nazım planlar konusunda sonuca varan gelişmeler kaydedilecektir.

d) Bu plân döneminde Ankara ilinin projesi hazır olan Merkezden ısıtma projesine geçilecektir. İstanbul ve Ankaranın metro inşaatları başlayacaktır.

e) Bu plân döneminde mevduat faizleri Birleşik Amerika'daki (ya da varsa en yüksek konvertibl döviz faizi) faiz oranına 10 puan eklenerek bulunacak orana indirilecektir. Kredi faizi de elbette ki bu mertebeye inecektir.

f) Devlet memurları maaşlarına zam (yukarıda yazılan % 5 konut zammı dışında) verilmeyecektir. Akaryakıtta, faizlerde, sebze-meyve fiyatlarında, bazı hizmetlerde (taşıma hizmetleri sağlık, kültür hizmetleri, kiralarda) meydana gelen ucuzlukla durumları düzeltilmeye çalışılacaktır. «Çalışılacaktır» da fazla, *düzeltilecektir*. İşçi ücretlerinde de benzer bir durum olacaktır.

g) Akaryakıtta mutlaka ucuzlama olacağı için kent içi taşıma tarifeleri, elektrik fiyatları mutlaka indirilecektir.

Buraya kadar getirilecek yeni alternatifin maddesel, üretim ve fizik yapıyla doğrudan ilgili kısımları incelendi. Ama bizden şimdi asıl beklenen, «hani alternatif» denilen konular bunlar değil. Oysa alternatifin kurulması, ayakta kalabilmesi asıl buraya kadar anlattıklarımızda gövde bulacaktır. Bu esas yapıyı kurduktan sonra faiz, döviz, genel denge gibi konular kolayca çözüme kavuşabilir. Bizden en çok beklenen ama bizce o kadar önemli olmayan bu kısım belki de en çok merakla beklenen kısım. Oysa benim için birçok kez yazılan bu konular işin en hafif, kolay çözüm bekleyen kısımlardır.

aa — KAMBİYO KONUSU

5.1. Bizim için dolarda *«tek bir ölçü»* kadar yanlış bir uygulama yoktur. Dolarda tek bir ölçüyü kabûl bizde fiyat oranlarının yani ülkede üretilen tüm mal, hizmet ve rant fiyat oranlarının Amerika'dakinin aynı olduğunu kabûl etmek demektir. Kuşkusuz Amerika'daki mal ve hizmet fiyatlarının birbirine oranı Amerikan tüketicisinin gelirlerine göre belirlenir. Amerika'daki fiyat oranlarının bizde de geçerli olabilmesi için, biz de Amerikan toplumunun gelir düzeyinde ve gelir dağılımında olmalıyız. Bunu bu kitapta da, başka yazılarımda da çok anlattım.

Böyle olunca biz Amerikan dolarına o dolarla satılan malların bizim gelir düzeyimize göre harcayabileceği Türk parası oranında değer biçmeliyiz. Bu değerler görecelidir, her mala göre değişir. Öyleyse bizde dolara bir değil birçok değer biçmeliyiz. Buna «katlı kur düzeni» diyoruz. *Zaten bugün Türkiye'nin uyguladığı kur düzeni de «katlı kur»dur.* Ne oluyor:

— Yabancı sigaraya bir konut fonu koyuyoruz, onun doları pahalanıyor.

— Bu pahalanış derece derece. En fazlası otomobilde. en düşüğü ise yeni örnekte peynirde.

— Daha da ucuz dolar var Örneğin tarımsal ürünlerde dış satımda bu ürünlerden bir çeşit vergi kesiliyor. O halde onların doları resmi değerin de altında.

Benzeri bir düzine örnekte verilebilir. Burada yer sorunu olmasa verirdik de..

Ancak bugün kullanılan «katlı kur» ki IMF'nin esas statüsüne aykırıdır- ülke yararına bir katlı kur uygulaması değil. Bizim ölçülerimiz daha farklı olacak. Bu ölçülerin ilkelerini ve ayrıntısını aşağıda göreceğiz.

5.2. Dış alımda — Biz yabancı sigarayı. yerli endüstri ve tarımı tehdid eden bazı malların dışalımını zamanla yasaklayacağız. Ama I. Plân döneminde yabancı sigara dışalımı yasak olmayacak. II. Plâna Amerikan sigarası lezzetinde ve iyi paketlenmiş ulusal sigaramızı yapıp içerde onunla pazarlayacağız. Buna karşılık biz otomobil (lüks binek hariç) dışalımını güdümlü olarak aşacağız. Yalnız her mala uyguladığımız ölçü (dolara karşı verilecek Türk Lirası ölçüsü) farklı olacaktır.

Ne var ki biz bugünkü dolar ölçüsünü abartmalı buluyoruz. Bu nedenle hesap doları olan doları, bugünkünden en az yüzde 15 eksik olarak alınması fikrindeyiz. *Yani doların resmi fiyatı bize göre 360 lira olmalıdır.* Ancak ham petrol, gübre (ve hammaddesi) *gibi mallarda (dış alımda) bu dolar fiyatı 300 lira,* video, atari ve benzeri mallarda 550 ve otomobilde (binek) 1000 lira olmalıdır. Bu kadarla da kalınmamalı ilk olarak kaba hesapla belirlenecek bu pariteler, küşkusuz ilerde daha iyi hesaplanacak şekilde her grup için (tekstil, kağıt, demir-çelik grubu vb.) belirlenmelidir. Örneğin sigara için 450, kağıt için 500, tekstil için 400 vb.

Burada dikkat edilecek nokta, 360 liralık hesap dolarının altında ve üstünde değer biçilecek dışalım mal-

larına karşılık, dışsatımda da bu paritelerden pariteler kurmaktır.

5.3. Dış satımda da aynı kademe kurulabilir. Örneğin tarımsal ürün dış satımlarına 300, tekstile 325. lira değer biçilebilir. Buna karşılık demir boru ihrac eden dolarına 600, traktör ihraç eden 900 lira alabilmelidir. Böylece kolay ihraç olunan mallarla, çok gerekli malların ithaline uygulanan ucuz dövizin Türk liraları dengeye getirilebilir.

5.4. İşçi dövizlerinde de katlı kur uygulanacaktır. Örneğin dönüşte (geçici) 100 dolar getiren işçinin beherine 300 lira (belki hattâ 250 lira) ama 2.000 dolar bozduran işçiye 400 ve 5.000 dolar bozduranın dolarına 500 lira ödenebilir. Kesin dönüş yapan işçiye kuşkusuz başka bir basamak uygulanır.

Bunun gibi, döviz gönderen ya da döviz tevdiatı hesabı açan işçilere de benzer tarifeler uygulanabilir.

Turist dövizlerinde uygulanacak tarife de basamaklı olmalıdırlar. 50 dolar bozduran turiste dolar başına 250 lira ,ama 500 dolar bozdurana örneğin 400 lira gibi..

Turistler otellere yatak biletini dolar üzerinden ödeyeceklerdir. Burada uygulanacak döviz de kademeli olarak hesaplanır. Örneğin otel yatak dövizine resmi kur (360 lira), onun üstündeki döviz bozdurulunca dolar başına 450 lira ya da 500 lira gibi.

5.5. Yabancı turistlerin çok geldiği otellere, THY veya özel kuruluşlar, dövizle gümrüksüz satış yapan mağazalar açılmalıdır. Bu mağazaların oteller dışında da sayısı artırılmalıdır. Buradan elde edilen dövizleri kuruluş sahipleri 360 liradan (bir dolar) paraya çevirebilirler.

5.6. Bu kurlar dolarda % 20 bir değerlenme olmadıkça değişmemelidir. Biz sanıyoruz ki, sunduğumuz bu alternatif politikada saptanan dolar (öbür dövizlerde aynı kurala tabi olacak) plân dönemince değişiklik göstermeyecektir.

5.7. Dış ticaret de bu düzenleme yapıldığında kotalarda hemen hemen dışalımı yasak mal kalmayacaktır.

bb. FAİZ KONUSU

6.1. Bir ülkede faizler dünya piyasasının üstünde olabilir. Ama ülkede faizler en yüksek faiz uygulanan ülkenin 3 katı olursa, ekonomiyi raydan çıkartan bir etken olur Türkiye'de böyle olmuştur.

Bugün dünyada en yüksek faiz uygulayan ülke, gelişmiş ülkeler içinde Birleşik Amerika'dır. Ancak bizde mevduata verilen faizler Amerika'dakinin 3 katından fazladır. Doğal ki böyle abartmalı bir faiz ülke ekonomisine büyük zararlar vermiştir. Bazı açıkgözler, Türk parası yerine dolarla borçlanmanın yolunu aramış ve bulmuşlardır. Bunun sonucu dolar Türk parası karşısında kazanabileceğinden çok daha üstün bir değer kazanmıştır. Böyle olunca doların değer kazancını hesaplayan fon sahipleri «dolarlı mevduata» kaymışlardır. Doların değer kazanışı biraz daha hızlanmıştır.

Artık bu oluş dillere düşmüştür. Dolar bolluğu içinde dolar hızlanıyor. Bir yıllık değer artışının 9 aydaki yüzde oranı 40'ı geçti ve oniki ayda bunun yüzde 60 olması işten değil.

6.2. «Yüksek faizle bankalara para çekeceğiz» sloganıyla çıkılan yol sarpa sarmıştır. Üstelik bu yol ulusal dışsatım mallarımızın fiyatının olağanüstü bir hızla düşmesi sonucunu doğurmuştur. 1992'de 20 Fransız Frangına satılan tişört bugün 12 franga zor satılıyor. Artık mevduat da bu yüksek faizlere göre artmıyor.

6.3. Bu nedenlerle bir de yüksek faiz tasarrufu artırmayıp azalttığını gözönünde bulundurarak, Türk Lirasının faiz oranını Amerika'daki o günkü faizin 10 puan yükseğine göre ayarlanmasını ve faizciye başka ödün verilmemesini ileri sürüyoruz.

Ancak temel göstergelerle oynamak çok ani olmamalı, çok büyük oranda da olmamalı. Bu nedenle şöyle bir kademelendirme düşünüyoruz:

Birinci yıl	% 45 brüt (vergi aynı)
İkinci yıl	% 40 brüt (vergi stopajı % 20)
Üçüncü yıl	% 35 brüt (vergi stopajı % 25)
Dördüncü yıl	% 30 brüt (vergi stopajı % 25)
Beşinci yıl	% 25 brüt (vergi stopajı % 25)

Böyle bir kademelenmenin bankaları paniğe uğratacak bir mudi hücumunu önleyeceği umudundayız.

(Not: «Bu oranlar hangi mevduatın oranları» diye soran olursa yanıtımız, «ortalama değil en yüksek mevduat faizidir» olacaktır. Kredi faizleri de buna göre ayarlanacaktır.)

cc — BÜTÇE VE DEVLET GELİRLERİ KONUSU

7.1. Bizim getirdiğimiz alternatifte şu vergiler kaldırılıyor:

— Akaryakıt üzerindeki bütün vergiler

— Sigortalardan ve bankalardan alınan gider vergileri

— Demir-çelikteki gider vergileri

Burada meydana gelen kamu gelir açığı aşağıdaki şekilde kapatılacaktır:

— Dolar kurunun aşağı çekilmesi dolayısıyle en az yılda 300 milyar lira eksilecek dış borç ödemeleri.

— Faizlerde yeniden stopaj vergileri (% 25 oranına çıkacağı yukarıda yazılmıştır) ile gelen gelir artışı

— Devlet tahvil (iç borçlanma) faizlerindeki ödemelerin eksilişi

— Devletin akaryakıt, demir-çelik ve elektrik harcamalarındaki düşüşler.

— KİT'lerin vardiya ve kapasite yükselterek sağladıkları, ek gelirler.

— Planlı bir ekonomide gelir ve kurumlar vergisinde kaçaklar azalacağından buradan gelen gelir artışı.

— Genel olarak fiyatların duraklaması veya düşüşü sonucu devlet ve KİT harcamalarında meydana gelecek eksilme.

— Planlı bir ekonomi, bütçelerin iyi denetlenmesi sonucu vereceğinden israf ve suistimallerin önlenmesi suretiyle harcamalarda meydana gelen eksilme..

dd — DİĞER SORUNLAR

8.1. Faizlerin, ana dolar kurunun, bazı gider vergilerinin düşmesi sonucu fiyatlar -gerek toptan eşya ve gerekse tüketici endekslerinde- düşecektir. Bu durum çalışanların yaşamında bir kararlılık ve net bir satınalma gücü meydana getirecektir. Bu fiyat düşüşleri hakkında bir rakam vermek üzere, sadece akaryakıtta fiyatların % 40 oranında düşeceğini müjdeleyebiliriz. Böyle bir düşüşün genel fiyat düzeyinde büyük bir düşüş eğilimi yaratacağı kuşkusuzdur. Bunun gibi elektrik, faiz ve demir-çelik fiyatlarındaki düşüşler ekonomide, çalışanların yaşamında büyük bir ferahlama sağlayacaktır.

8.2. Ödemeler dengesinde ilk adımda dışsatım azalabilir. Ancak bu ilk bir iki yıl içindir. Daha sonraları ekonomi kararlılık bulup maliyet düşüşleri karar bulunca dışsatım bugünkü düzeylerin çok üstüne çıkacaktır. Bizim tahminlerimize göre sadece Sümerbank ve Etibank bugünkü dışsatım düzeyini tek başlarına gerçekleştirebilirler.

Ancak, ilk yıl için fenersiz yakalanmış da değiliz. İşçi dövizlerinde, turizm, taşıma dövizlerinde önerdiğimiz yeni çözüm dışsatım eksiğini büyük ölçüde tamamlar hattâ onu geçer. Yukarıda önerilen döviz kuru, konut ve dışsatım-dışalım politikaları sayesinde işçi dövizi girişinin en az 4 milyarı (ilk yıl için) bulacağını,

net turizm döviz girdisinin de bir milyar doları bulacağını tahmin etmekteyiz.

Fiyatları yükseltmeyen (bizim alternatifimizde fiyat artışı en fazla yüzde 5 olacaktır), üretimi durmadan artan (yılları gösterilmiştir), çalışan ve çalıştıranın arasında gerginliğin kalktığı bir ekonomide, bugünkü dışsatım rakamlarını gülünç kılacak bir dışsatım potansiyeli çıkacaktır ortaya. Kaldı ki bugünkü ekonomi politikası sayesinde döviz girdileri artmış da ondan dolayı dış ödemeler dengesi açığı kapanmış değildir. Dış ödemeler dengesi 24 Ocak kararları öncesinden daha da beter açıktır. Bu açık dış borçlanmayla kapatılıyor. 1980'den 1984'e girilen borç tutarı, geçmiş borç tutarı, geçmiş borçlanmaların yüzde 75'ine eşittir. Kaldı ki, 12 Ekim 1984 tarihli Cumhuriyet gazetesinde bir haber var: Başlıkta -«7 aylık kısa vadeli döviz girişi». Haberi birlikte okuyalım:

«Ankara — aa) Yılın ilk yedi ayında, Merkez Bankası ve ticari bankalar kanalıyla kullanılan *kısa dönemli* döviz kredileri tutarı 966.9 milyon dolara erişti. 1983'ün aynı döneminde bu rakam 264.6 milyon dolardı.

Ocak-Temmuz döneminde *Merkez Bankası 306.9 milyon dolarlık kısa vadeli dış borç net kullanımı gerçekleştirdi. Yedi ay içinde ticari bankalar 660 milyon dolarlık kısa vadeli kredi kullandılar.* Kısa vadeli net döviz borçlanmaları arasında ilk sırayı 415.1 milyon dolarla bankalardaki *döviz hesapları* aldı. Ayrıca 58.3 milyon dolarlık prefinansman kredisi, 283.1 milyon dolarlık da kabul kredisi net girişi oldu.»

Kısa dönemli borçların bir yılda hemen hemen dört kata çıkması Türk parasından kaçışın ne ölçüde arttığını gösterir. Bu uygulanan «pahalı para» yani «yüksek faiz» ve dış ilişkilerdeki «ucuz Türk parası» uygulamasının bir sonucudur. Ülke ekonomisi para sahiplerini kendi parasından kaçıracak derecede kötü yönetilmektedir ve IMF işte bu politikaya «harika» demektedir. (Ayrıca bakınız bb — Faiz konusu). Bizim

önerdiğimiz dış ticaret politikası ise ülkenin sömürülmeden, dış borçlarını azaltarak, para değerini koruyarak izlenecek sağlam bir dış ticaret politikasıdır.

8.3. Denebilir ki IMF, Dünya Bankası, GATT gibi kuruluşlar bu politikaya «veto» sesini yükseltmezler mi? Bize olan desteklerini çekerlerse iş yeniden çıkmaza girmez mi?

Girebilir kuşkusuz. Ama bu kurumlar yukarıda anlatılan gerekçelerle kamuoyu önünde inandırılmaya çalışılır. IMF neye karşı çıkacak:

— *Faizlerin düşürülmesine* ise, biz enflasyonu da düşüreceğimize göre ve formülü «enflasyonun üzerinde faiz» olduğuna göre bu itirazı yetersizdir.

— *Katlı kur itiraz nedeni ise*, dünya kamuoyunda IMF'nin can ve yürekten desteklediği Özal Politikasının hele 1984 nüshasının tamamen katlı kura dayandığı anlatılır. Ve gine anlatılır ki, bu uygulayacağımız politikasının en güçlü yanı ekonomik kurallara, ulusal çıkarlara, gelişme yolundaki ülke gerçeğine uygundur. Bu arada, IMF'nin desteklediği Özal politikasındaki, «yüksek faiz» ve doları «aşırı değerlendirme» politikasının istikrar hedeflerine ne kadar aykırı olduğu kamuoyu önünde tartışılır. Eğer bu kadar sağlam kanıta karşın IMF gine kendi dogmaları için de «ııh» derse o kendi bileceği iştir. Türkiye'nin o zaman yapacağı şey; bir tek noktada anlayıştır:

Türkiye ertelenmiş borçları dahil hiçbir borcu iki yıl süreyle ödemeyecektir, ama bu iki yıl IMF'nin kapılarını çalmayacaktır. Biz şuna, güneşin doğudan doğup, batıdan battığına inandığımız kadar inanıyoruz: Türkiye bu ilk iki yılda öyle bir performans ortaya koyacaktır ki, bütün dünya ile birlikte IMF de Türkiye'ye «ııh» diyecek gücü bulamayacaktır, dese de bunun bir kuvvei-harbiyesi olmayacaktır.

8.4. Bir ülkenin bir belli ekonomi politikası izlemezse dışardan borç bulamayacağı, kredi alamayacağı fikri bizde yaygındır. Bu asılsız bir korku, bir inanış-

tır. Yukarıda da anlatmıştık, sosyalist ülkeler bugün batıdan en çok kredi alan ülkelerdir. Hattâ Amerika bazı sosyalist (Polonya) ya da kapitalist-liberal olmayan ülkeye (örneğin Çin ve Yugoslavya) Amerikan kongresi kararıyla hibe ve kredi vermektedir. Şu vardır yalnız: Bir düzen değişirken yanlış yorumlarla bir tarafa fazla hücum olabilir. Örneğin dövizli mevduata. Biz bunu önlemek için dövizli mevduata (ve işçi dövizlerine) zaten bugünkünden fazla bir değer biçeceğiz. DÇM'ler de ertelemeye razı olmayanlar bulunabilir. Bunlara Turgut Özal'ın ve Demirel hükümetinin getirdiğinden daha elverişli çözümler önerilebilir.

Ama bu kadar açık seçik, *halkını arkasına alanhem de can ve yürekten desteğiyle-* bir doğru politika böyle geçici sarsıntılara da uğramaz. *Kaldıki, demokrasi eğer içi boş bir bayramlık kavram olmayacaksa,* şu ya da bu şekilde *halka* herşeyi tartışma fırsatı veren böyle bir politika, böyle bir ekonomi politikası uygulanmalıdır. Bu politikayı halkımız yöneticileri, siyasal partileri birgün mutlaka getireceklerdir. Bir an önce buraya gelinmesi sadece çekilecek zahmetleri azaltır.

8.5. Bu kitap bir «sırf» ekonomik inceleme değildir. Siyasal polemikde «alternatif yok ki» sözüne yanıttır. Bu nedenle dillerde sakız edilen birkaç konuya değinilmezse, polemikçilerin «mal bulmuş mağribi» gibi, «bak burası eksik» suçlamasına uğrayabilir. Bu eksikleri (!) kapatalım.

— Ta baştan beri yazdık, piyasa ekonomisi azgelişmiş ülkelerdeki demokratik düzene ulaşılamayışın başlıca nedenidir. Ayrıca bu ülkeleri uluslararası sıralamada durmadan gerilemesi sonucunu doğurmuştur. Bu nedenle biz Demokratik Planlı Düzenlemeyi alternatif olarak ileri sürüyoruz. Böyle olunca da güvenimiz özel kesime olduğundan çok yönetimi demokratikleşmiş, üretim hedefleri belirlenmiş devlet işletmelerinedir. Yani KİT'lere... İşte burada hemen bir koro halinde itiraz yükselecek:

«Bugünkü KİT'ler her kötülüğün kaynağıdır. Onlar değil mi bu ekonomiyi batıran?». Oysa bir kimseler, kuruluşlar topluluğu bir ekonomiyi batıracak kadar güçlüyse, çıkaracak kadar da güçlüdür. Bu yakınmada aslında böyle bir çelişme var. Biz KİT'lerin amaçlarının belirlenmesini «yönetimde demokratikleşme» ye yeterli sayıyoruz. Ne üreteceği ve ne üretirse (miktar) işçi ve yöneticilerinin ne alacağı belirlenmiş ve kesinleşmiş bir KİT yönetiminin ayrıca fabrika komiteleri, işçilerin yönetime katılması gibi yollarla yönetimde güçsüzleştirilmesi yanlısı değiliz. Bir yönetimin demokratikliği demek bizce:

— Amaçlarının demokratik olarak saptanması,

— Yöneticilerin demokratik olarak iktidara gelmiş ve demokratik olarak denetlenen makamlarca atanması.

— Kamuoyu önünde karar ve eylemlerinin tartışılabilmesi,

— Başarısızlık ya da politik görüş ayrılığı nedeniyle yöneticilerin hukuka uygun biçimde görevden alınabilmesi,

demektir. Bunun dışında sorumluluğun bölündüğü, başarısızlık halinde sorumluluğun belli olmadığı yönetimler demokratik değildir. Bu nedenle biz Plân hazırlanırken geniş hey'etlerde, genel kurullarda tartışılması ama uygulanırken disiplinle uygulanması yanlısı olduğumuz için «tek yönetici» yanlısıyız.

«Efendim o kişinin astığı astık...» Hayır, hayır... Denetim içinde.. Elimizde Plân, Yıllık Program ve o birime ait «icra plânı» var. Yetkili merciler bu planlara ve belgelere göre yönetimin doğru yolda olup olmadığını denetleyecek durumdadır. Bu hedefler, araçlar, ödemeler ve ücretler icra plânında hazır olduğuna göre, denetim açık. Açık olmayan keyfi olarak o yöneticinin, «kaşını, gözünü beğenmeyip» görevden alma kararı.

Biz buna ek olarak bir yeni kural daha getiriyoruz, şu düzenlemeleri de öneriyoruz:

1 — Bütün KİT'lerin politikalarının uyuma sokulduğu bir KİT icra komitesi. Bu komite doğrudan doğruya Başbakan'a bağlı olacaktır. Beş kişilik bu komitenin 3 üyesi Bakanlar kurulu, bir üyesi KİT'lerin kendileri ve bir üyesi de Sayıştay'ca seçilecektir. Başbakanlık Denetleme Kurulu, Devlet Yatırımlar Bankası bu komitenin emrinde olacaktır.

— Bu kurul KİT'lerin, genel belgeler (Plân, Program, İcra Plânı) ve ticari basiret içinde, birbirleriyle uyumlu olarak çalışmalarını sağlayacak, gerekli gördüğü hallerde bu KİT'lerin başında bulunan kişilerin değiştirilmesini hükümete önerecektir.

— Kurul üç aylık devrelerde KİT çalışmalarını kamuoyuna gereğinde gizli eklerle hükümete rapor edecektir.

2 — İcra Komitesi her yönetici için bir gizli tezkiye fişi tutacaktır. Yıl sonunda ülke düzeyinde belli nişanlarla ödüllendirilecek yöneticiler bu raporlarda belli edilecektir. Bu komiteden iki kere kötü not alan bir yönetici, KİT'lerde artık yönetici olamayacaktır.

3 — Görevden alınan bir KİT yönetici yeni atandığı yere gitmeyi istemeyebilir. Bu yöneticiye iki yıl ücretli izin verilir. Ancak bu iki yılda, özel kesimde görev kabul edemez. (Yaptırım uygulanır).

4 — KİT yöneticileri, *kendi birimleri içinde diledikleri biçimde yardımcı* kurul kurabilir, atamalar yapabilir.

5 — Başarılı KİT yöneticilerine doyurucu bir prim sistemi ile ödüllendirme olanağı hazırlanır. .

Biz bu yöntemlerle güçlendirilmiş, objektif ve halka malolmuş belgelerle yolu aydınlatılmış, özel kesimle uyum haline girmiş KİT'lerin kalkınmamızın gine en büyük güvencesi olarak görürüz.

8.6. Bir de bürokrasi sorunu var. Herşey iyidir, «ah şu bürokrasi domuzu olmasa». Kimse de alınmaz,

çünkü bürokrasi denince ortada şu kişi ya da şu adam değil, «isimsiz -anonim- bir suçlama» var. Bu kadar suçlamaya karşın önlem de alınmaz. Çünkü suçlanan belli değildir. Biz bürokrasiyi ortadan kaldıracak şeyin de «hazırlanması demokratik, uygulanması disiplinli» bir plân olacağını düşünürüz.* Karnı doymuş bir bürokrasi, sosyal adaletsizlikler ortadan kaldırılmış bir toplumda eziyet değil hizmet üretir sadece... Çünkü önünde rehberi vardır: Plân ve bu Plânın kabulü, tartışması sırasında ortaya atılan fikirler (hatta bir kısım tartışmalara kendisi de katılmış olabilir). Rüşvet isteyemez, demokratik plânlama herşeyin açık olduğu bir düzendir çünkü. İcra Plânına uygun olarak çalışır.

Aslında bugün de bürokrasi «suçlu» değil sadece «mağdurdur.» Elinde yeterli bilgi yoktur, geçimi Allaha kalmıştır. Toplum içinde itibarsız kılınmıştır. Yeni düzen en çok ona ferahlık getirecektir. İlerlemesi, cezalandırılması açık ölçütlere göre olacaktır. Bunlara ek olarak bir şey daha öneriyoruz: ***Her memur, hatta hademe, yılda bir ay mesleki seminer -kurs-*** içinde eğitim görecektir. Bu eğitim seçimlik değil zorunlu ola-

(*) Bazı peşin fikirliler, demokratik, liberal ülkelerde bürokrasinin az, devletçi ülkelerde ise çoktur kanısındadırlar. Kuşkusuz örneğin Birleşik Amerika'da sokakta gezen adam bunu hissetmeyebilir. Ama bizce en bürokratik, formalist ülke Birleşik Amerika'dır. Bir tek vergi mevzuatı incelemeleri bile bunu ortaya koyar. Cine Birleşik Amerika'da tahvil ve hisse senedi çıkarmanın gerektirdiği formalite göz korkutucudur. Mahkemeleri de sanıldığı gibi -bazı ayrımlar dışında- çabuk karar vermezler. Beş yıldan önce sonuçlanmış cinayet davalarına pek az rastlanır. Göç, vize mevzuatı olsun, parlâmenter yöntemleri olsun son derece karışıktır. Hele yerel yönetimlerde bürokrasi ve formalite insanı usandıracak düzeydedir. Hem de herşey kompüterlere, arşivlere, mikrofilmlere alınmış olduğu halde.. Bu nedenle bürokrasi için devletçi uygulamaya kabahat bulmamalıdır.

caktır. Kurslarda memur yeni mevzuat-organizasyon, eski tüzük, yasa ve yönetmelikler ve «Plân» konusunda açık seçik bilgi edinecektir.

8.7. Akla gelebilecek bir başka itiraz şu olabilir: Özel kesim Plâna nasıl uyacak? Bilindiği gibi özel kesimde Plân'ın hazırlanmasına geniş ölçüde katılacaktır. Bu nedenle uyumu daha kolay olacaktır. Özel kesim döviz kurunun, faizin, fiyatların kararlı olduğu bir ortam içinde eğer plâna uymamakta direnirse, bize göre kendisi zarar görür. Ayrı bir önleme gerek yoktur. Ülkemizde Merkez Bankasından, dev taşıma ve haberleşme tesislerine, kâğıttan petkim'e, akaryakıttan demire, alüminyumdan bakıra, elektriğe her temel hizmet ve mal üreten birimlerde KİT'ler egemendir. Bu nedenle, demokratik -yani kendinin de katıldığı- bir Plânlama düzeninde özel kesim'in direnci zor bir olasılıktır. Ama olursa bunu hafifletmenin yolları da -teşviklerden yararlanmama, tahsislerden yararlanmama gibi- bulunabilir.

KISIM 2 — GEÇİŞ DÖNEMİNİN ÇERÇEVELERİ

A — Genel Çerçeve

1.1. Geçiş döneminin gerek planlama ve gerekse genel ekonomi politikası ile ilgili sorunlarının çözümleri yukarıda belirlenmiştir. Ancak konuya açıklık getirmek için bu dönemin iyi bir tahlilini yapmak zorundayız. Geçiş dönemi, 24 Ocak kararları ile başlayan ve Sayın Turgut Özal kabinesinin yönetim döneminde ikinci bir döneme giren sosyo-ekonomik davranış ve kararların, sağlam bir ekonomi ve kesintisiz bir demokratik sürece sokulmak üzere düzeltilmesi çalışmalarını içine alır. Kuşkusuz bu geçiş döneminin «bir demokratik planlama» dönemine dönüştürülmesi bir zaman alacaktır. İlk beş yıllık plânın hazırlandığı ve

geçiş önlemlerinin alındığı dönemin «iki yıl» sürmesi düşünülebilir. Bu iki yıllık dönemin «bir oriyantasyon yönlendirme programı» ile geçeceği düşünülmekte dir.

Yönlendirme programı bir kısmı önce anlatılan faiz, para, vergi ve yönetim düzenlemeleri için olduğu kadar, bir «plânlama» hazırlığının «iki yıl» sürmesi ile de ilgili olarak iki yıl sürmesi öngörülmüştür. 24 Ocak kararlarının getirdiği ekonomik ve sosyal bozulmayı, kültürel yozlaşmayı bu iki yılda «bir yönlendirme programı» ile düzeltme düşünülmektedir. İki yıl sonra hazırlanmakta olan plânın bazı tamam olmayan ama kesin hatları beliren kaba çizgileri de «ikinci yıla» yansıyacak, *böylece «plânlama dönemi» ilk adımda beş yıl değil fakat dört yıl olacaktır.*

1.2. Bu geçiş önlemlerinde faiz, döviz, para, vergi, dış ticaret ve teşvik önlemleri bir sıra içinde ya da bir bütün olarak yürürlüğe girecektir. Sıra içinde mi, hepsi aynı zamanda mı olacağını zaman içinde bulunulan iç ve dış koşullar belirleyecektir.

Ancak bizce en kolayı vergi önlemlerinin çalışmalarına derhal başlanılması, gelir artırıcı ve gider azaltıcı bütçe düzenlemelerine bunun arkasından girilmesidir. İlk yapılacak işler arasında dolar değerinin derhal % 15 indirilmesi ve işçi dövizlerini bundan bağışık tutan düzenleme olacaktır. Faiz düzenlemesine bundan sonra sıra gelecektir.

1.3. Kurumsal düzenlemelerde izlenecek öncelik sıraları ise şöyle özetlenebilir:

1 — Hazine ve kambiyo işlerinin Maliye'ye bağlanması,

2 — Bir «Dış Ticaret ve Dış Ekonomik İlişkiler Bakanlığı» kurulması,

3 — Ulaştırma koordinasyon kurulunun kurulması,

4 — DPT ve Devlet İstatistik Enstitüsünün yeni ekonomik düzene göre yeni bir yapıya kavuşturulma-

sı, makine, uzman, araç ve gereçlerle güçlendirilmesi,

5 — Her Bakanlıkta II. Bölümde anlatılan biçimde Plân hazırlanmasını sağlayacak ya da kolaylaştıracak birimlerin kurulması,

6 — Emlak Kredi Bankası ve İmar - Bayındırlık Bakanlığının yeni konut yapım ilkelerine göre yapı değişimi,

7 — «KİT İcra Komitesi» nin oluşturulması ve Devlet Yatırım Bankası ile Başbakanlık Denetleme Kurulunun buraya bağlanması.

1.4. Değişecek yasa ve kurallarda da bir sıra için akla gelen şudur:

1 — TPKK'nun, Genel Muhasebe, ihale yasalarının değiştirilmesi,

2 — Toplu sözleşme ve sendika yasalarının yeni Plân Hazırlama ve Uygulama sürecine uygun biçimde değiştirilmesi,

3 — Büyük Millet Meclisi iç tüzüğünün Bölüm II' deki Plân'ın Hazırlanışı ve Uygulanışı ilkelerine uydurulması,

4 — Taşınmaz mal hukukunun kentleşmeyi, ev edinmeyi kolaylaştıracak biçimde değiştirilmesi,

5 — Devlet memurlarının staj, kurs ve terfih işlerinin yeni esaslara bağlanması için gerekli yasal değişiklikler,

6 — KİT'lerin bu bölümde anlatılan esaslara göre düzenlenmesini sağlayan yasa değişiklikleri,

7 — Vergileri gelir ve servete kaydırıp, dolaylı vergi yükünü azaltan, ücret gelirlerinin ödediği vergileri azaltırken, servet ve kazanılmamış gelir (faiz, hızlı değer artışı gibi) için artıran vergi yasa değişiklikleri... Vergi kontrollarını ve yönetimini iyileştirecek mevzuat (yasa, tüzük, yönetmelik) değişiklikleri,

8 — Etkili bir Toprak ve Tarım Reformu yasası. Kooperatifleşmeyi tarımda olduğu kadar sanayi sitelerinde ve esnafda da kolaylaştıran yasa değişiklikleri.

9 — Teknik öğretim, kısa devreli «hüner kursları» işbaşında eğitim; usta çırak ilişkilerini düzenleyen yasalar ve yasa değişiklikleri,

10 — Bankalar yasası değişikliği. (Bankaları birleşmeye zorlayıcı nitelikte).

B — Planlama Tekniği

2.1. Planlama bu ilk (geçiş) döneminde sadece bazı «yönlendirmeler» yoluyla yapılacaktır. Bu yönlendirici ilke ve direktiflere Plân ve Program terimlerinin saygınlığını korumak üzere, bu ad verilmeyecektir. Dönemin belirleyiciliği, *makro planın gerçek tutuluşu, input-output tablolarına, proje değerlendirmelerine* girilmeyişidir. Gine belirtelim bu dönem, bu bölümün I. kısmında belirlenen genel esaslar çizgi ve yönünde düzenlemelerin yapıldığı ve «I. dönem plânlarının» II. Bölümdeki esaslara göre hazırlandığı dönem olacaktır. İki yıllık oriyantasyon dönemini Üç Yıllık «ilk Plân uygulama dönemi» izleyecektir. Böylece İlk Dönem Planı beş yıllık olacak, ancak uygulama üç yılı kapsayacaktır.

Yönlendirme döneminde, dış ticaret, kambiyo ve faizle ilgili kararlar hemen yürürlüğe konulacaktır. Doğal ki, yasa değişimini gerektiren özellikle vergileme ve Harcama değişiklikleri için çalışmalar yapılacak, ancak doğal ki, bunların sonucu 3. yıldan başlayıp 3. 4. ve 5. yılları kapsayacak ve bu yıllar için geçerli olacaktır. Böyle bir kademeli uygulama, istatistik ve hesapların «Plân Resmi Belgesine» gerçek ve sağlıklı şekilde, aceleye getirilmeden uygulanmasını sağladığı gibi, «Demokratik Plân Hazırlama Mekanizmasının» yasak savma gibi değil gerçekten uygulanması sonucunu verecektir. Böyle düşünülünce «oriyantasyon dönemi» ilkeden kaçış değil, ilkenin perçinlenmesi anlamını taşıyacaktır.

2.2. Ancak, bu hazırlık -yönlendirme döneminde yapılan çalışmalarda bazı kesim -sektör- büyüklükleri birinci yıldan başlayıp geçerli ve emredici olacaktır. Bu kesimler -sektörler- Elektrik ve Demir-çelik olarak düşünülmüştür. Elektrik ve Demir-Çelik kesimlerinde, oriyantasyon sadece 1 yıl sürecek ve hemen ikinci yılda disipliner plân uygulamasına geçilecektir. Bu kesimlerin ülkemizin içinde bulunduğu koşullar içinde bir an önce başıboşluktan kurtarılması zorunluluğu bizi buraya itmektedir. Doğal ki bu kesimlerde çalışan kamu ve özel kesim firmaları bu bakımdan ilk yıl biraz daha sıkı çalışma zorunda kalacaklardır.

2.3. Plânlama tekniğinin bütün gerekleriyle uygulandığı 2. yıldan sonra seçilen teknik ne olacaktır? Bunu anlatabilmek için bazı kavramları okuyucularımızın bilgisine sunmak isteriz.

aa — INPUT-OUTPUT TABLOLARI YA DA GİRDİ-ÇIKTI ANALİZİ

2.3.1. Gelecekteki plân hedeflerinin belirlenmesi, ekonomik yaşamın programlanması için ekonomik yapının doğru bir şekilde analiz edilmesi ve bu yapıdan hareketle yapılacak değişikliklerin ne gibi dar boğazlar, talep artışları doğuracağının, bunların nasıl karşılanacağının ortaya çıkartılması zorunludur. Bu maksatla gerek «plânlı» ekonomiye sahip ülkelerde ve gerekse kapitalist ülkelerde geliştirilen bir yöntem vardır: İnput-output modeli «Input-output» terimleri İngilizce deyimlerdir. Bir endüstri dalının «üretim öncesi alıp, üretimine kattığı» şeylere input denir. Türkçeye «Girdi» olarak ve doğru bir şekilde çevrilmiştir. Buna karşılık, bir endüstri dalının «üretim süreci sonunda piyasaya sürdüğü mallara» output denir ve bu da doğru bir şekilde Türkçeye «çıktı» şeklinde çevrilmiştir. Konuda bilgilerini derinleştirmek isteyen okuyucularımıza gerekli kaynaklar gösterilmiştir. (67), (68) ve (69).

Bizde de input-output analizleri yapılmıştır geçmişte. Ancak Plânlama ciddiye alınmadığı için bu konuda harcanan çok değerli emekler (Atillâ Sönmez, Uğur Korum'un kulakları çınlasın) pek fazla yarar sağlamamıştır. Çok önemli olan bu konuya biraz daha girelim.

Oscar Lange ünlü yapıtı «Ekonomi Politik»de, ekonomik Plânlama* ana çerçevelerini ikiye ayırır ve şöyle der:

«Birincisi, elde bulundurulabilecek araçları ile bunların uygulama olanaklarının belirlenmesi ve çeşitli uygulamalar arasında muhasebe kurulmasıdır. Olanaklı olan uygulamalar ,araçların karakterleri ve nitelikleriyle sınırlıdır. Her uygulamadan yararlanma olanağı yoktur. Çeşitli uygulamalar birbirleriyle bağlaşmayabilir, söylenegeldiği gibi «birbirleriyle çatışabilirler.» Bu durum, her türlü uygulamaya girişebilmek için yeterince araca sahip olunmadığı, ya da bir uygulamanın herhangi bir nedenle ikinci bir uygulamaya engel olduğu zaman ortaya çıkar. Demek oluyor ki, çeşitli uygulamaları uyumlaştırmak ya da -söylendiği gibi- *programın içsel bağdaşıklığını kurmak*** zorunludur. Programın içsel bağdaşıklığını sağlayan alet bilanço hesabıdır*** Bundan ötürüdür ki, programlama bilimi, bütünleyici kısımlarından biri olarak, çeşitli bilanço analizi türlerini, *örneğin input-output Analiysis*'i**** özümlemiştir. (70) Kaldı ki Oscar Lange'nin bu kitabı yazmasından son yılların uygulaması

(*) O «Programlama» deyimini kullanır.

(**) İtalikler orjinal metindedir.

(***) Buradaki bilanço, ulusal muhasebe esasına göre çıkartılmış bilançolardır. Bugün birçok kapitalist ülkede uygulanmaktadır.

(****) Input-output analizde iki taraflılığı nedeniyle bilançogibidir. Ama burada ayrıntısına girmeyeceğimiz farklılıkları da vardır.

arasında gelişen «bilgisayar teknolojisi» input-output analizinin bir «programlama-plânlama» süreci içindeki ağırlığını artırmıştır.

Devlet Plânlama Teşkilatı ile Devlet İstatistik Enstitüsü bir yandan ilk iki yılda gerekli yönlendirmelerin uygulanışını gözetleyip denetleyecek, öte yandan da Input-Output tablolarının düzenlenmesi çalışmalarıyla yoğun biçimde uğraşacaklardır. Bu tablolar bu güne kadar kişisel çabalarla yapılmıştır. Bundan sonra örgütsel olarak yapılacaktır.

2.2.2. Diğer bir nokta «Input-Output» tablolarının düzenlenişinde hangi ayrıntıya kadar inileceğidir. Chenery ve Paul Clark birlikte yazdıkları kitapta endüstriler arası hesaplara bir örnek olarak dörtlü bir tablo sunuyorlar (71). Bu tabloda ekonomi,

— Hizmetler
— Tarım
— Temel Endüstri
— Mamül Mallar

başlıkları altında dört *anlamlı* gruba ayrılmaktadır (Ek Şema 2). Bu dört kesimin birbirinden aldıkları ve verdikleri ile düzenlenen bu şema global (yani toplumun genel gidişi) yönünden iyi bir gözlem verse de, sonuç olarak Plânlamaya yaran az bir analizdir. Kaldı ki zaten böyle bir global analiz birçok kesimi analiz etmeden onların sonuçlarını bir araya getirmeden yapılamaz. Bu nedenle Input-Output modeli çok sektörlü yapılır. Isard 38 sektörle Amerikan ekonomisini analiz etmiştir. (Ek 3). Chenery veKretschmer İtalya için 14 ve bazan 26 sektör kullanmışlardır. (72)

Ancak bugün araçlarda (bilgisayar) gelişme dolayısıyle 60 sektörlü bir input-output analizi düşünmek abartma olmayacaktır. Bu analizler hem madde bazında ve hem de (ikinci plan döneminde) bölgeler bazında düzenlenebilir. Biz bunu öneriyoruz. Sektörlerin seçimi kuşkusuz daha derin bir analizi gerektirir. (Aslında bu analizde tarafımızdan yapılmıştır. Ancak bu kitabın sınırlarını aşar.)

2.3.2. Aslında buna «hamle modeli» demeliydik, ama genel olarak «gelişme ya da kalkınma Modeli» dendiği ve karışık anlatımlarda terimlerin değişmesinin ayrı bir zorluk (okuyan için), doğuracağını düşünerek yukarıdaki terimi seçtik. Ama aslında bu model ile biz klasik «gelişme modeli» anlamına bir yöntemi kullanmıyoruz. *Biz kurulacak modelin bir hamle modeli olmasını istiyoruz. Modelin verilerini de ortaya şöyle koyuyoruz: Yılda ulusal gelirin % 25'i oranında kaynağı en çok istihdam sağlama amacına yönelik olarak nasıl kullanabiliriz?* Kuşkusuz böyle bir model henüz yapılmış değildir. Ama Türkiye'de istihdam artıran modelin aynı zamanda en yüksek kalkınma hızı yaratacağına inanıyoruz. Bu iki konuyu ve bir ekonomik programlama modelini biraz özetlemeye çalışalım.

2.3.3. Yukarıda Oscar Lange'nin ağzından ekonominin programlanmasındaki geçirilen yolun birinci kısmını anlatmıştık. Bu kısım: *Programın içsel bağdaşıklığını kurmak* idi. Bu içsel bağdaşıklığın Input-output analizlerinin «istihdam» ereğine uygun biçimde «adım adım yaklaşmalar» yöntemiyle kurulacak yeni dengelerle oluşacağı kanısındayız. Bu kanımızı bir «Optimum Planlama» ya bağlamak çalışmamızın ikinci kısmını oluşturur. Bu ikinci kısmı Oscar Lange şöyle anlatır:

«... uygulanacak araçların optimum (en elverişli) dizgesini yani ereğin maksimum (en büyük) gerçekleşmesini sağlayan bir araçlar dizgisini belirlemek..» Burada Erek, «olabilecek en yüksek istihdam»dır. Bu ereği (amacı) sağlayan araçların dizgesini bulacağız. «Buna optimum Program seçimi» adını vermiş Oscar Lange (73). Program ya da modeller üzerinde yararlanılacak yapıtlar: 66, 67 ve 68 nolu dipnotlara ek olarak 74 nolu dipnotta verilmiştir. Meraklı okuyucularımız bunlardan yararlanabilirler. Biz burada modelin oluş-

masına yeterli olacak verileri sunmakla yetiniyoruz.

2.3.4. Bize göre yukarıda verilen % 25 oranı Charles Bettelheim'in GYA ile belirlediği gelişmede kullanılacak ekonomik artık için yeterlidir. Ve buraya kadar çizilen temel politika ve karar önerileri bir Plân yapmaya yeterlidir. Ancak I. dönemde bazı düzenlemeler sadece ekonomik alt yapı için harcanacak bazı fonları gerektirecektir. İdâre düzenlemeleri, DPT ve DİE' nin makinelerle donatılması, Vergi Dairelerinin ıslahı, harcama normlarının yeniden saptanması ve İdarenin bunlara uydurulması, Ekim alanlarının yeniden düzenlenmesinde çiftçiye yapılacak tazminat ödemeleri bunların arasındadır. Bunlar ancak 5-6 yılda sonucu alınacak harcamalar yaratacaktır. Biz bunlar için ilk beş yıllık dönemde yüzde 7 pay ayırıyoruz. Yani «ulusal katkılı gelirin» (Gayri Safi Milli Hasıla için bundan sonra Sayın Yakup Kepenek'in kitabında gördüğünüz bu karşılığı kullanacağız) yüzde 7'si kadar kaynak ayrılacağını düşünüyoruz. Doğal ki Türkiye hızla dünya teknolojisine yetişme hazırlığı içine girecektir. Buna da «Ulusal Katkılı Gelirin» yüzde 3'ü ayrılacaktır. «Sırf kalkınma» için ayrılacak fonlar yüzde 15'e iniyor. Ancak biz 1/2.5 sermaye/hasıla katsayısı ile yani her 2.5 birim sermaye yatırımı karşılığı 1 birim gelir artışı gerçekleştirilebileceği düşüncesiyle, % 15 yatırımla yüzde 6 ulusal gelir (katkılı) elde edileceği kanısındayız. Enflasyonun bu beş yıl içinde önerdiğimiz «Gerçekten Planlı Düzen» içinde yüzde 5-8 e indirileceği ve hattâ bazı dallarda (emekçilerin çok kullandığı mal ve hizmet kesimlerinde) fiyat indirimleri de olacağı ve elde olunacak bu % 6 hızın, buna 1/5 sermaye/Hasıla katsayısı yani, 5 birim yatırıma karşılık 1 birim gelir artışının da geri kalan % 10 yatırımdan elde olunacağı düşünülürse elde olunacak «katkılı ulusal gelir artışı» yüzde 8'i bulacağı düşünülünce ulaşılan «alternatif»in doyurucu olduğu anlaşılacaktır.

Yani modelde, sırf ekonomik yatırımlardan

$$\frac{0.15}{2.5} = 0.06$$

Düzenleme yatırımlarından $\frac{0.10}{5} = 0.02$ ve toplam

olarak % 25 yatırımdan yüzde 8 katkılı ulusal gelir artışı elde olunacağı düşünülmüştür.

Yüzde 25 olan birikim yukarıda açıklanan GYA (yani Gelişmede yararlanılan artık) olarak düşünülecektir. Ancak buna okullara, hastanelere yapılan cari harcamalar dahil değildir. Bütün çalışma ve mekanizmalar GYA'nın yüzde 25'e çıkartılması içindir. Bugün bu % 17 civarındadır. Bizim alternatifimizle, Planlamanın ikinci yılından sonra bu % 25'e çıkacaktır. Bu çıkışta en önemli etkenler

— Dış ticarette aleyhimize gelişen durumların Planlı Ekonomi sayesinde durdurulması.

— FGG (Fiili Toplumsal Giderlerin) azaltılması ve

— Teknolojiyi yükseltip CEA (Cari Ekonomik Artığı) yı artırmaktır.

Ayrıca işçi ve diğer çalışanların eğitim yoluyla işverimliliğin artırılması ve çalışanlar dışındaki toplum bireylerinin gelirlerinden yaptığı harcamaların artırılması da sözkonusudur.

Ayrıca bu elde olunan sonuçlar aldatıcı değil gerçek kalkınma ve yaşayanların yaşamlarını yükseltmeye yarayacak bir gelişmedir.

SONSÖZ

1.1. İleri sürdüğümüz alternatif, ekonomide rakam tartışmalarını da sona erdirecektir. Örneğin kalkınma hızı % 9 dur denince, buna kimsenin itirazı olamıyacaktır. Çünkü, bu kalkınma hızının nereden geldiği sorulduğunda, örneğin şöyle bir yanıt verilebilecektir:

— % 2'si yatırımların % 4 oranında artışından

— % 2'si doğayı (toprağı) daha iyi kullanıştan

— % 1'i elverişli hava koşulları dolayısıyle

— % 1'i atıl kapasiteleri (yani sonuçta sermaye mallarını) daha iyi kullanıştan

— % 1'i daha fazla insanın çalışmasından (üretim sürecine daha fazla istihdam -işgücü- katmaktan.)

— % 2'si de emek veriminin artışından

Planlamada anlattığımız süreçlerden bu bilgilerin hepsinin çıkartılması olanağı vardır. Bir de enflasyon oranı düşük olduğundan «deflatör» bir sorun olmayacaktır. Bu konuda yani deflatör konusunda söylenecek epeyce söz var. Aşağıda bunlardan birini sunacağız.

1.2. Bilindiği gibi, deflatör cari piyasa fiyatlarıyla hesaplanan bir katkılı ulusal geliri, sabit fiyatlara çevirmek için kullanılır. Bizim DPT uygulamalarında (1968-100) kabul edilerek yıllar boyu deflatör hesaplarını Sayın Yakup Kepenek'in kitabından buldum. Bu Tablo şöyle:

1963	80.50	1971	137.28
1964	82.19	1972	159.67
1965	84.57	1973	196.72
1966	85.51	1974	251.67
1967	96.47	1975	292.85
1968	100.—	1976	342.28
1969	104.51	1977	433.82
1970	116.59	1978	664.95

Aynı kitapta 1963'ten bu yana Toptan Eşya Fiyat Endeksleri gelişmeleri de var, Biz bu iki seriyi karşılaştırarak 1964'ten 1981'e kadar Toptan Eşya ve Deflatör endekslerini karşılaştırdık. Bulduğumuz sonuç aşağıdadır.

1964-1981 Dönemi

Toptan Eşya Fiyatları ve Deflatörlerin Artışları

	Toptan Eşya Fiyat Artışı	*Deflatör artışı*	*Deflatör*	*T. eşya F.*
1964	% 1.2	% 2	% 66	—
1965	% 8.1	% 2.9	—	% 180
1966	% 4.8	% 1.1	—	% 3.38
1967	% 7.6	% 13.6	% 80	—
1968	% 4.6	% 3.4	—	% 35
1969	% 6.0	% 4.5	—	% 33.3
1970	% 5.6	% 11	% 96	—
1971	% 17	% 17.7	% 4	—
1972	% 18	% 16.3	—	% 10
1973	% 20.5	% 23.2	% 13	—
1974	% 30	% 27.9	—	% 7
1975	% 9.9	% 16.3	% 73	—
1976	% 15.7	% 18.5	% 5	—
1977	% 23.9	% 26.7	% 12	—
1978	% 50.8	% 39.—	—	% 28
1979	% 64.8	% 70.3	% 8.5	—
1980	% 107.6	% 102.1	—	% 5
1981	% 36.8	% 47.8	% 30	—

Görüldüğü gibi tabloda yeralan 18 yıldan onunda deflatördeki artış Toptan Eşya Fiyat Endeksinin üstündeyken 7 yılda rakamlar tersine yani toptan eşya fiyat endeksleri daha büyüktür. Gerçi bazı yıllarda farklar ihmal edilebilir düzeydedir. Ama bazı yıllarda farklar oldukça büyüktür. Bu şunu gösterir:

a) Belli bazı yıllarda cari fiyatlarla meydana çıkan Katkılı Ulusal Gelir, sabit fiyatlarla ölçülünce «*doyurucu olmcyan*» bir kalkınma hızı ortaya çıkmış tır, bu yıllarda deflatör, adamakıllı düşük tutularak Katkılı Ulusal Gelir artışının «*göz doyurucu*» *hale gelmesi* sağlanmıştır. (1965, 1966, 1968, 1969. 1971, 1978 yıllarında böyle olmuştur).

b) Bazı yıllarda ise kamuoyunda fiyat artışları düşük olarak saptanmıştır. Fakat öyle bir cari fiyatlarla katkılı ulusal gelir hesabı ortaya çıkmış ki, bu yıllarda *buna inanılması olanaksız görülmüş bu nedenle gelir hesaplarında* yapılan açık hatalar deflatör ile telafi edilmiştir. (1967, 1970, 1975 ve 1981 yılları böyledir.) Bu arada 1964'te de fark büyük ise de, fiyat artışları çok düşük olduğundan sonuca etki önemsenmeyebilir. Bir de, 1970 yılının bir belli teknisyen grubunca Ulusal gelir artışının düşük gösterilmesinde, dönemin siyasal konjonktür nedeniyle uygun görülmüş olabilir.

Şu rakam karışıklıkları bile, ulusal hesaplama düzeninin nasıl yanlış, karışık yöntemlerle hesaplandığını ve ne kadar inanılır olduğunu göstermeye yeter. Ama daha yukarıda da anlattığımız gibi, fiyat artışlarının yüzde 10'u geçtiği yer ve zamanlarda sadece veri toplama açısından değil, genel değerlendirme açısından da bu hesapları yapma olanağı yoktur. Bununla beraber, fiyat artışının yüzde 15'in altında kaldığı yıllarda kasdi saptırma yollarına başvurulmuştur.

Bu değerlendirmemize karşılık alınacak yanıtı biliyoruz: «Efendim Toptan Eşya Fiyatları başkadır, Deflatör başkadır.» Doğrudur ama birbiriyle hiç bağları da yok değildir, olamaz.

1.3. Tabloda görülen bir başka garipliğe daha işaret etmek isteriz. Bu da 1975 yılında Toptan Eşya Fiyat Endekslerinin hem önceki yıllardan ve hem de sonraki yıllardan çok daha düşük olmasıdır. 1971'den sonra hep yüzde 17'nin üstünde (dört yıl) seyreden Toptan Eşya Fiyat Endeksleri, 1975 yılında % 30'dan birden % 9.9'a düşüyor. Olabilir, ama 1976'da hemen tekrar yükseliyor. 1975 yılının çok büyük bir ferahlık yılı olduğunu anımsamıyoruz. Nitekim bu *«aşırı düşüklük»* deflatörde telafi edilerek, katkılı ulusal gelirin acayip bir yükseliş gösterdiği görüntüsünden kurtulunmuştur.

Bizim alternatifimizde böyle hesap acayiplikleri olmayacaktır.

(1) Gunnar Myrdal, An International Economy, 1959, Londra, Sahife 1.

(2) Bu konuda çalışanlar arasında özellikle Paul Sweezy, Paul Baran, Harry Magdoff, Pierre Jalée, Samir Amin, Charles Bettelheim, sayılabilir. Bunların yapıtlarından bir kısmı Türkçe'ye çevrilmiştir.

(3) İsveç Sosyal Demokrat Partisi -ki bugün barışçıl sosyal demokrasiye örnek gösterilen ve hem de on yıllarca iktidarda kalan bir partidir- 1897'deki ilk parti programında bakın ne diyor:

«Sosyal demokratlar burjuva toplumunun iktisadi yapısını kökten değiştirmek istediği ve işçi sınıfının toplumsal kurtuluşunu amaçladığı için diğer siyasal partilerden tamamen farklı bir kuruluştur. (altını ben çizdim.)

«İşçi sınıfının kurtuluşu ancak kapitalistlerin üretim araçları üzerinde sürdürdüğü tekelin son bulması, üretim araçlarının tüm toplumun ortak mülkiyeti haline dönüştürülmesi ile mümkündür.»

İşte bugünkü İsveç Sosyal Demokrat Partisinin -ki devletleştirmelere bile önem vermeden yıllarca ülkeyi yönetmiştir- 1897 de kabul edilen tüzüğü böyledir.

(4) Rus Sosyal Demokrat İşçi Partisi -ki Sovyet Devriminin çekirdeğini oluşturmuştur- başlangıçta ne ölçüde «devrimci şiddeti» kabul ettiğini- daha doğrusu etmediğini- görmek için bakınız:

«The Bolshevik Revolution» 3 ciltlik eserin, I. cildinin ilk sahifeleri» Edward H. Carr. Ben bu yapıtın İngilizce «Penguin» baskısından yararlandım.

(5) Düşün dergisi -Ağustos 1964, Sahife 20-21 «Fiyaskoları Gizleme Çabaları ve Siyasal Muhalefet.»

(6) Hürriyet Gazetesi — 6 Ağustos 1964. Sahife 1 ve 11.

(7) «Osmanlı Borçları Tarihi», İktisat Fakültesi Maliye Enstitüsü Yayınları, 1964, İstanbul (İ. Hakkı Yeniay.)

(8) İktisatta Doğrular ve Yanlışlar, Arslan Başer Kafaoğlu, Alan Yayıncılık — Sahife 109 ve sonrası.

(9) Bk.: Güney Kore Model Olabilir mi?, Hans Luther. Önsöz Dieter Senghass, Türkçesi: Erol Özbek, Belge Yayınları, 1984.

10) Bakınız: «Enflasyon — Gelişmiş ve Azgelişmiş Ülkelerde», Arslan Başer Kafaoğlu, Tekin Yayınevi, 2. Baskı — 1980..

(11) Bu konuda bakınız. Arslan Başer Kafaoğlu, Düşün Dergisi, Temmuz sayısı, 1984.

(12) HELMUT FRİSCH, Theories of Inflation, Cambridge Surveys of Economic Litterature, Cambridge University Press. 1983.

(13) A.g.e. Sahife 3 ve 4

(14) A.g.e. Sahife 42

(15) H. Dobert Heller, International Monetary Economics, Prentice — Hall International Series In Management, 1974.

(16) Kapitalizm Nereye Gidiyor, Paul Sweezy. Çeviren Arslan Başer Kafaoğlu, Ağaoğlu Yayınları, İstanbul, 1970.

(17) Paul Baran, Büyümenin Ekonomi Politiği, Çeviren: Ergin Günce, May Yayınları, 1974, İstanbul.

(18) Paul M. Sweezy ve Paul A. Baran, «Monopoly Capital, An Essay on the American Economic and Social Order», Penguin yayınları 1976.

(19) Charles Bettelheim, Planification et croissance accélérée, Maspero, Petite Collection, Paris 1975. Sahife 28.

(20) A.g.e. Sahife 31-44

(21) A.g.e. Sahife 40-41

(22) Paul Boccara, Etudes sur le capitalisme monopoliste d'Etat — Sa Crise et Son Issue, Editons Sociales, 1973 Paris. Sahife 13.

(23) Sciences Sociales — 1980/1

(24) Social Sciences — 1980/2.

(25) Derginin (Sciences Sociales 1980/1) «Yayınlar arasında» bölümünde şu kitabın özeti var: A. İ. Levkovski — «Structure sociales de la société pluri structure transitoire» Moskova 1978. Bu kitap özetinden kitabın ilerdeki ciltlerinde sözedildi. Ayrıca 1980/2 İngilizce sayısında şu makale de yararlanılmaya değer:

Victor Sheinis — Socio-Economic Differantiation of the Developing Countries.

(26) Ivan T. Berend / György Ranki, Underdevelopment and Economic Growth, Budapeşte, 1979.

(27) Bronislaw Minc — L'économie politique de socialisme. Maspéro yayını Charles Bettelheim'ın yönetiminde ve Jacques Charrière'in elbirliğiyle hazırlanan kolleksiyondan, Paris 1974.

(28) SSCB Bilimler Akademisi, Günümüzde Tekelci Kapitalizm, Bilim Yayınları 1977 İstanbul.

(29) Günaydın Gazetesi, 24 Ağustos 1984 günlü.

(30) Sanayi Bakanı Aral'ın 23 Ağustos 1984 günkü gazetelerdeki demeci.

(31) 22 Ağustos günkü Hürriyet, Ekonomi Sayfası.

(32) 26 Ağustos 1984 tarihli gazetelerde T. C. Ziraat Bankasının Banker Kastelliden alacağından sadece altıda birinin kabul edildiği yazılı. Banka 6 milyar lira alacak iddiasında bulunmuş.

(33) Bankerler Olayında hükümetin günü gününe uymayan kararları hakkında bakınız: «Bankerler Olayı» adlı kitabımız, Alan Yayınları, 1983 İstanbul.

(34) Bakınız: İlhan Tekeli ve Selim İlkin, 1947 Türkiye İktisadi Kalkınma Planı, Ankara — 1974.

(32) Milliyet — 23 Ağustos 1984 — Ekonomi sayfası.

(36) Güneş — 26 Ağustos 1984 — Ekonomi sayfası.

(37) Günaydın 27 Ağustos 1984.

(38) Theories of Inflation — (sahife 102-131)

(39) Cumhuriyet — 2 Eylül 1984 — İlk sayfa.

(40) 4 ve 10 Haziran 1963 Milliyet Düşünenlerin Düşüncesi.

(41) Yerasimos'un kitabında gösterilen kaynak: Heyd W. Histoire du commerce du Levant au Moyen Age (Ortadoğu'da Doğu Ticareti Tarihi) cilt II, Paris 1923.

(42) Aynı eser.

(43) Mustafa Akdağ, «Türkiyenin İktisadi ve İçtimai Tarihi» cilt I. Ankara 1953.

(44) Stefanos Yerasimos, Azgelişmişlik Sürecinde Türkiye, cilt 1, Sahife 160 ve devamı, İkinci Baskı, 1976 İstanbul Gözlem Yayınları.

(45) Cahen C., Le commerce Anatolien au début de XIII. siècle, Zikreden Yerasimos (44) no lu eser

(46) RİCE T. T., «The Seldjuks in Asia Minor.», a.g.e. için de

(47) Cahen, C. Adı geçen yapıt.

(48) Stefanos Yerasimos — A.g.e. (164 ve 165).

(49) Yakup Kepenek, Yapıt Dergisi, Ağustos - Eylül 1984 sayısı.

(50) The Political Economy of Growth, Bölüm II. Bu yapıt rahmetli Ergin Günce tarafından dilimize nefis bir anlatımla çevrilmiştir.

(51) Charles, Bettelheim, Planification et croissance accèlèrèe, Maspéro, Paris 1975 (Sahife 57-98).

(52) The Economic Life of Primitive People, J. Herzkovitz Melville, Londra, Newyork 1941. Zikreden, C. Bettelheim adı geçen yapıt.

(53) Zikreden C. Bettelheim, adı geçen yapıt.

(54) Paul Baran, Political Economy of Growth, sahife 22. Newyork 1957.

(55) Bu belirsizlik itirafına karşın Paul Baran, arkadaşı Paul M. Sweezy ile birlikte yazdıkları Monopoly Capital adlı kitabın sonunda Toplam Ekonomik Artığı analiz edip hesaplayan bir tablo koymuşlardır. (Bakınız Monopoly Capital, Penguin baskısı, 1966 Newyork — Ek Tablo 22.

(56) Paul Baran A.g.e. Sahife 41-42.

(57) John Kenneth Galbraith, American Capitalism, (sh. 65)

(58) William L. Shirer, Nazi imparatorluğu - Doğuşu-Yükselişi-Çöküşü, İstanbul 1965, cilt I, sahife 418 ve sonrası.

(59) Enflasyon, A. B. Kafaoğlu, II. Baskı, 1981 İstanbul, sahife 110111.

(60) A. B. Kafaoğlu, Silah, Rüşvet ve Sömürü, Alan yayınları, İstanbul 1982.

(61) Churchill, The Second World War, Cassel, Londra 1965, cilt 5.

(62) Churchill, A.g.e. cilt 7.

(63) A. B. Kafaoğlu, Silah, Rüşvet ve Sömürü, Alan yayınları, İstanbul 1982.

(64) Arslan Başer Kafaoğlu, Enflasyon, sahife 320 ve sonrası.

(65) Jozsef Bognar, The New Hungarian Quarterly, 1980 Sonbahar sayısı — «Global Economic Security and Growth» adlı yazı.

(66) Aynı kaynak, aynı yazı.

(67) Oscar Lange, **Ekonomi Politik**, Çeviren: Muvaffak Şeref. May yayınları 1975 İstanbul — kitabın 234 sahifesindeki 41 nolu dipnotu konunun meraklıları için aynen buraya alıyoruz.

«Amerikan ekonomisti Vassili Leontief, **The Structure of American Economy** (Amerikan Ekonomisinin Yapısı) adlı kitabında (Oxford University Press, New York 1941), Input-output analizi ilk kez kullanmış idi. (Daha önce 1937'de **Review of Economic Statistics** dergisinde aynı konuda bir yazı yayınlanmıştı) Bu analiz artık birçok ülkede geniş ölçüde uygulanmaktadır ve bu konuda bol bol literatür vardır. Bunlar arasında, Polonya dilinde, üretimin «inputoutput analysis»i konusunda giriş niteliğinde bir açıklama Oscar Lange'nin «Ekonometri'ye giriş» adlı kitabı ile (Bak. **Introduction to Econometrics**, İngilizce basımı s. 210-310) Pawel Sulmicki'nin **Dallar Arası Transferler** adlı kitabı yer almaktadır. Leontief daha 1925'te (Rusça) **Planovole Hozraivisto** dergisinde çıkan SSCB Ekonomik Bilançosu adlı yazısında (sayı 12, 1925) bu metodun ana düşüncesinin ilk taslağını hazırlamıştı. Bu yazı, Sovyet Birinci Beş yıllık Plânı hazırlık çalışmaları sırasında geçen tartışmaya katkı niteliğinde idi. Leontief o zaman SSCB Ulusal Ekonomi Plânlama komisyonunda (GOS Plân) görevli idi. Ulusal ekonomi üzerindeki çalışmalarını Birleşik Amerika'da sürdürdü. İkinci Dünya Savaşı sırasında ve savaştan sonra da genişliğine uygulama konusu oldu. V. S. Niemchinov, 'İnput-output analysis'i Sovyet ulusal bilânçolar metodolojisiyle karşılaştırmıştır. Uluslararası İstatistik Enstitüsü XXX. toplantısı... bu çalışmalara olumlu bir değer biçer...»

(68) Hollis B. Chenery ve Paul G. Clark, **Endüstriler Arası İktisat**, Çeviren Cemil Çınar, Ankara 1969. Bu kitapta konunun gelişmesi şöyle anlatılır:

«Ekonomik sektörler arasındaki bağıntılaşma (inter-dependence) ile ilgili analizler, Walras zamanından beri mevcut ise de, bunları karşılayan tatbiki iktisat alanı ancak son yirmi yıl içinde geliştirilmiş bulunmaktadır. Bunun kaynağı, input-output modelini ilk kez 1930'larda uygulayan Leontief'in öncü çalışmasıdır. O zamandan bu yana input-output yaklaşımı geniş ölçüde gelişmiş ve alternatif modeller ileri sürülmüş bulunmaktadır.. (önsöz)

«Endüstriler Arası İktisat modern ekonomide üretim yer-

leri arasındaki karşılıklı bağımlaşmanın kantitatif analiziyle ilgilidir. Özellikle birbirinin ürettiği malları kullanmaları ve tüketicilere mal satmaları dolayısıyle üreticiler arası ilişkileri inceler.

Endüstriler arası analize, milli gelir ve kısmi denge analizlerinin yetersiz olduğu birçok ampirik problemlerde ihtiyaç duyulmaktadır. Örneğin otomobil talebindeki bir artış, ekonominin belli kesimleri üzerinde ev veya giyecek malları talebindeki artıştan bambaşka bir etkiye sahip olacaktır.» (Aslında bu kanı yani «input-output modellerinin milli gelir ve kısmi denge analizlerinin yetersiz olduğu ampirik problemlerde kullanıldığı» yargısı yanlıştır. Bugün sosyalist planlamanın bile temel dayanağı input-output tablolarında oluşturulmaktadır). Kitapta konunun tarihini Doktor Quesnay'in Ekonomik Tablosuna dayandırmanın yanlış olduğu, asıl başlangıcın Walras tarafından oluşturulduğu anlatıldıktan sonra, Leontief'den sonraki gelişmede şöyle anlatılır:

«Leontief'in yaptığı çalışmanın en değerli sonuçlarından birisi, birçok ülkelerde endüstriler arası ilişkilerle ilgili ampirik çalışmayı teşvik etmesidir. En ayrıntılısı 1947 Birleşik Amerika input-output tablosu olmak üzere, bugün yirmiden fazla ülkede input-output tabloları hazırlanmış bulunmaktadır...»

«Endüstriler arası iktisat alanına yapılan son katkı Dantzig ve Koopmans tarafından geliştiren faaliyet analizi veya doğrusal programlama matematik tekniğidir...» (sahife 1-3)

(69) Bizde de Prof. Uğur Korum ve Fahrettin Yağcı'nın bizdeki durumu belirleyen çalışmaları vardır. Ancak bu çalışmalar halen elimizin altında bulunmadığından işaret etmekle yetiniyoruz.

(70) Oscar Lange, A.g.e., Sahife 235 ve devamı.

(71) Chenery ve Clark, A.g.e., Sahife 14.

(72) Adı geçen kitap, sahife 286 ve devamı.

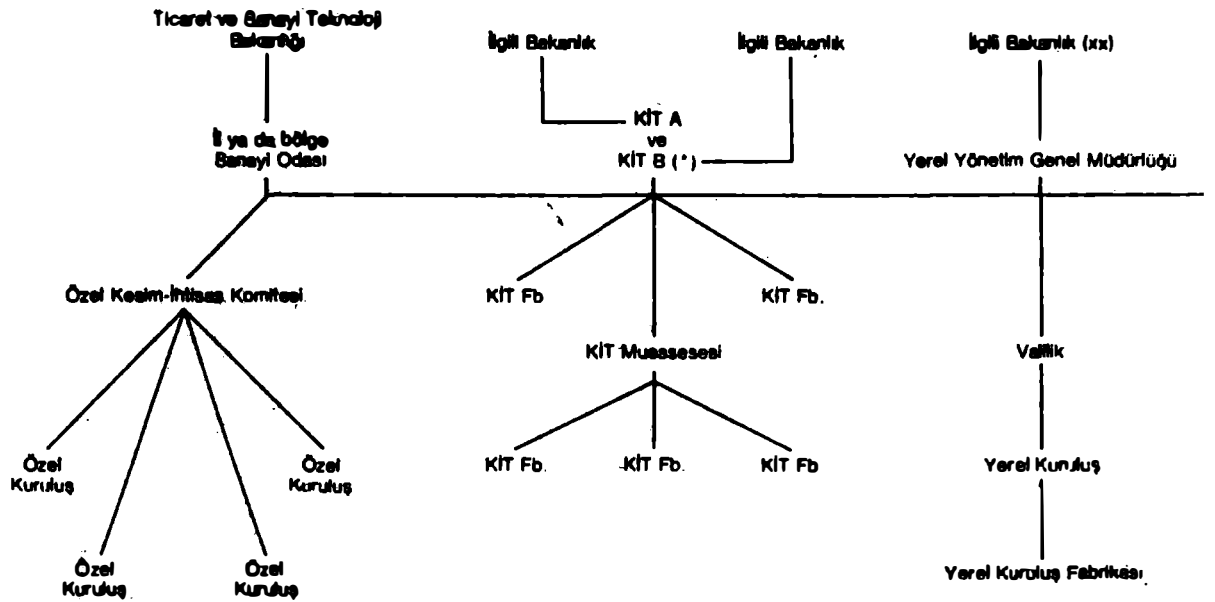
(73) Tinbergen ve Boss, Mathematical Models of Economic Growth, McGraw Hill Economic Handbooks serisi, 1962 baskısı.

— E. F. Beach, Economic Models, John Wiley and Son baskısı, Londra 1960.

— Penguin Books, Education serisinden, Growth Economics, 1970 baskısı, (seçilmiş yazılardan oluşmuştur).

Şema I

Mühendis Teşkilatının Toplanması

(x) KİT (A) birçok alanda fabrikası olan bir KİT (Sümerbank gibi) KİT (B) Tek konuda çalışan KİT (Demir-Çelik gibi)

(xx) İlgili Bakanlık için Sak Sahife 58

Ek — Şema 2

Endüstriler arası hesaplara ait bir örnek

	Alan Sektörler				Toplam ara tal.	Nihai talep	Toplam talep
Veren Sektörler	H	T	E	M	(W_i)	(Y_i)	(Z)
Hizmetler	20	25	15	80	140	60	200
Tarım	0	25	0	120	145	105	250
Temel Endüstri	0	25	45	40	110	40	150
Mamul Mallar	0	0	0	80	80	320	400
Toplam alımlar (U_i)	20	75	80	320	475		
Temel inputlar (V_i)	180	175	90	80		525	
Toplam üretim (X_i)	200	250	150	400			1000

Tablo ile ilgili açıklama :

Her sektör, muhasebe sisteminde bir kez output üreticisi bir kez de input tüketicisi olarak iki kez yeralmaktadır. Tablonun bir sırasındaki unsurlar o sektörün, belli bir muhasebe devresi içinde ürettiği malın dağıtımını göstermektedir. Örneğin temel endüstri üretiminin (150 birim) 25'i tarım, 45'i temel endüstri içindeki üretim yerleri, 40'ı da mamul mallar sektörü tarafından kullanılmıştır. Buna göre, toplam aramal talebi (yani üretim amacı ile kullanılan) 110 birimdir. Geri kalan kullanma şekilleri (yani yatırım, özel tüketim, kamu tüketimi veya ihracat), burada «nihai talep» olarak bir başlık altında toplanmıştır. Kullanılan birimler ya değer veya fizik miktarlar olabilir, ancak, biz burada Leontief gibi değer birimlerini kullanacağız (sabit fiyatlarla). Temel endüstrinin input alıcısı olarak oynadığı rol E sütununda gösterilmiştir. Bütün endüstrilerden aldığı inputlar toplamı 60 birimdir; arta kalan 90 birim, sistem içinde üretilmeyen veya temel inputlardan meydana gelmektedir. Muhasebe anlamıyla temel faktörlere (toprak, emek, sermaye) yapılan bu ödemeler sektör içinde yaratılan katma değeri verir. İthalat bu örnekte dışarda bırakıldığına göre herbir malın üretim değeri toplam talep değerine eşittir.

Aramal ve nihai talep mallarının nisbi önemleri ve sanayi-

leşmiş bir ekonomi içinde bir sektörden diğer bir sektöre yapılan satışların büyüklük derecesi de bu tabloda gösterilmiştir. Ortalama ara talep değerinin toplam talep değerine oranı binde 475 olarak gösterilmekle birlikte, aşağıdaki incelenen 4 halde % 40 ile % 50 arasında değişmektedir. Bununla birlikte, mamul mallarda % 20'den temel endüstride % 73'e kadar olmak üzere, bu oran tek tek endüstrilerde önemli değişiklikler göstermektedir.

Ek — Şema 3

Amerika Birleşik Devletlerinde Net Bölgelerarası Ticaretin Ulusal Tüketime Oranı, 1939*

Sektör**	Eyaletlere göre %	Sayım bölgelerine göre %
İnşaat	4	2
Ev eşyası	7	3
Ticaret	9	4
Gaz ve elektrik enerjisi	12	6
Buharlı demiryolları	26	11
Ticaret ve kişisel hizmetler	17	13
Haberleşme	15	13
Metalden gayri madenler	42	13
Yemek ve içki yerleri	24	18
Çeşitli ulaştırma	31	20
Basın ve Yayın	33	23
Demir ve çelik hadde mamûlleri	57	26
Kimyasal maddeler	45	29
Gıda mamûlleri	43	30
Odun hamuru ve kağıt	51	30
Mobilya	40	31
Demirsiz metaller	78	38
Başka yerde tasnif edilmemiş demir ve çelik mam.	55	38
Demirli metaller	102	42
Başka yerde tasnif edilmemiş ulaştırma teçhizatı	84	43
Diğer bütün mamûller	57	45
Tarım ve balıkçılık	56	48
Endüstriyel ve ısı teçhizatı (başka yerde tasnife girmemiş)	60	49
Deri ve deri mamûlleri	78	49
Kauçuk	86	55
Kömür ve kok	102	55
Giyim eşyası	72	64
Elektrik teçhizatı (başka yerde tasnife girmemiş)	82	66

Eşya ve hizmet makinaları	91	69
Motör ve türbinler	104	71
Gemi inşaatı	101	75
Uçak	122	78
Petrol	110	82
Dokuma mamülleri	99	87
Kereste	95	87
Motörlü araçlar	122	111
Mekanik aletler	112	112
Tarım makinaları	136	117

* Isard'ın (1953) eserindeki sayfa 144 ve 146'daki 17 ve 19 No. lu tablolardan. Net ticaret, işarete bakmaksızın bölgesel fazlalarla açıkların toplamı olarak tanımlanmıştır.

** İkinci sütundaki rakamların oranına göre.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ 5

BÖLÜM I

Kısım 1 — Türkiye Hızla Geriliyor 11

— Resmi istatistikler 12
— Nasıl oluyor? 14
— Aklımız Allaha Emanet 19

Kısım 2 — İstatistiklerdeki Yanılmalar 20
Kısım 3 — Hariçten Gazel 26
— Sosyalist iktisatçılara Gelince 33

BÖLÜM II — PLANIN ZORUNLU OLUŞU

— Bu Nasıl Plân? 42
— Tek Alternatif Plândır 46
— Planlamaya Yapılan İtirazlar 50

BÖLÜM III — PLANIN HAZIRLANIŞI VE UYGULANIŞI VEYA DEMOKRASİ VE DİSİPLİN İLKESİ

Kısım 1 — Açıklık ve Demokratiklik 57
A — Plan Stratejisi 58
B — Plan Stratejisi Belgesinin Sonrası 71

Kısım 2 — Diğer Hazırlık Çalışmaları
Kritik Sektör incelemeleri 77

Kısım 3 — Son Hazırlık Çalışmaları 82
A — Tarımda Hazırlıklar 83
B — Dış Dünya Analizi 86
C — Hukuksal Çerçeve 88

Kısım 4 — Uygulamada Disiplin 90

A — Herkesin Durumunu Bilmesi 91
B — İstatistik ve Rapor Düzeni 93
C — Plan ve Programlarda Değişiklik 95

BÖLÜM IV — PLANLI DÖNEMDEKİ EKONOMİ POLİTİKASI

Kısım 1 — Güçleri Kullanma, Güçlüklerden Kaçınma

A — Türkiye'nin Sahip Olduğu Avantajlar 98

aa. Nüfus Faktörü 98
I. Ücret Politikası 107
II. Eğitim ve Araştırma Politikası 111
III. Yerleşme ve Barınma Problemleri 113
bb. Jeopolitik Durum 117
cc. Doğal Kaynaklar ve Güzellikler..... 122

B — Türkiyenin Kıtlığını Çektiği Şeyler. Güçlükler

aa — Kent Toprağı ve Spekülasyon 127
bb — Sermaye Kıtlığı 134
cc — Teknolojik Yetersizlik 149
dd — Bretton Woods Sistemi 157

BÖLÜM V — PLAN UYGULAMASINDA AŞAMALAR 177

Kısım 1 — Olumsuz Etkenlerin Aşılması Dönemi 182

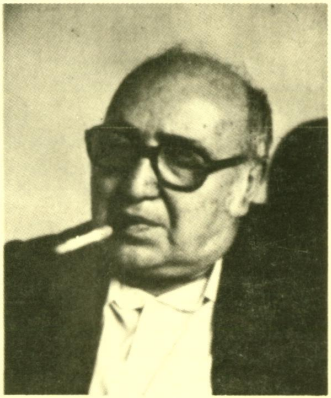
A — Kentsel ve Kırsal Nüfus Oranları 185
B — Endüstride Hamle Başlangıcı 190
C — Ulaştırma Politikası 192
D — Diğer Hizmet Alanlarında 197
E — Para, Kredi ve Genel Denge Sorunları 199
aa. Kambiyo Konusu 199
bb. Faiz Konusu 202
cc. Bütçe ve Devlet Gelirleri Konusu 203
dd. Diğer Sorunlar 204

Kısım 2 — Geçiş Döneminin Çerçeveleri

A — Genel Çerçeve 211
B — Planlama Tekniği 214

aa. Input-Output Tabloları yada Girdi-Çıktı Analizi 215
bb. Kalkınma Modeli 216

SONSÖZ 221
Dipnotlar 225
Ekler 233

Arslan Başer Kafaoğlu, 1928 Yozgat doğumlu, Siyasal Bilgiler Fakültesi 1949 çıkışlıdır. Maliye Bakanlığı Hesap Uzmanlığı ve Devlet Planlama Teşkilatı Uzmanlığı görevlerinde bulunmuştur. Cumhuriyet, Milliyet, Akşam, Vatan, Öncü, Demokrat, Dünya gazeteleriyle Yön, Devrim, Sosyal Adalet, Eylem, Türk Solu, Ortam dergilerinde yirmi yıldır yayınladığı yazılarıyla isim yapmıştır. Enflasyon, 24 Ocak Uygulamaları ve Bazı Gerçekler, Bankerler ve Kastelli Olayı, Silah Rüşvet ve Sömürü, İktisatta Doğrular ve Yanlışlar isimli beş kitabı daha vardır. Ayrıca Jaures, Sweezy ve Jalée'den çevirileri yayınlanmıştır.

"Kitabım, içinde yaşadığımız ekonomik politikanın alternatifini içeriyor. Kalkınmanın asıl motoru, gelirlerin eşit dağılımıdır. Bu sağlanırsa israf önlenir. Ekonomik ve sosyal dengesizlik kalkar, az gelişmiş ülkelerde bir türlü kurulamayan istikrarlı demokratik düzene geçilir. Endüstrideki dengesizlik, talebin soysuzlaşmasından kaynaklanıyor. Kitabımda, bu görüşten çıkarak alternatif çözümler yer alıyor."

KDV dahil
2100